

5
E

5
Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓΟΓΙΚΗΣ ΑΓΛΑΪΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Γεν. αριθ. 8247
Κατηγορία ΙΕ
Ειδ. αριθ. 188

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

1382-1506

12^{ON} ΤΕΥΧΟΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ—ΚΡΗΤΗΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΣΚΕΨΕΩΣ"

1935

Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

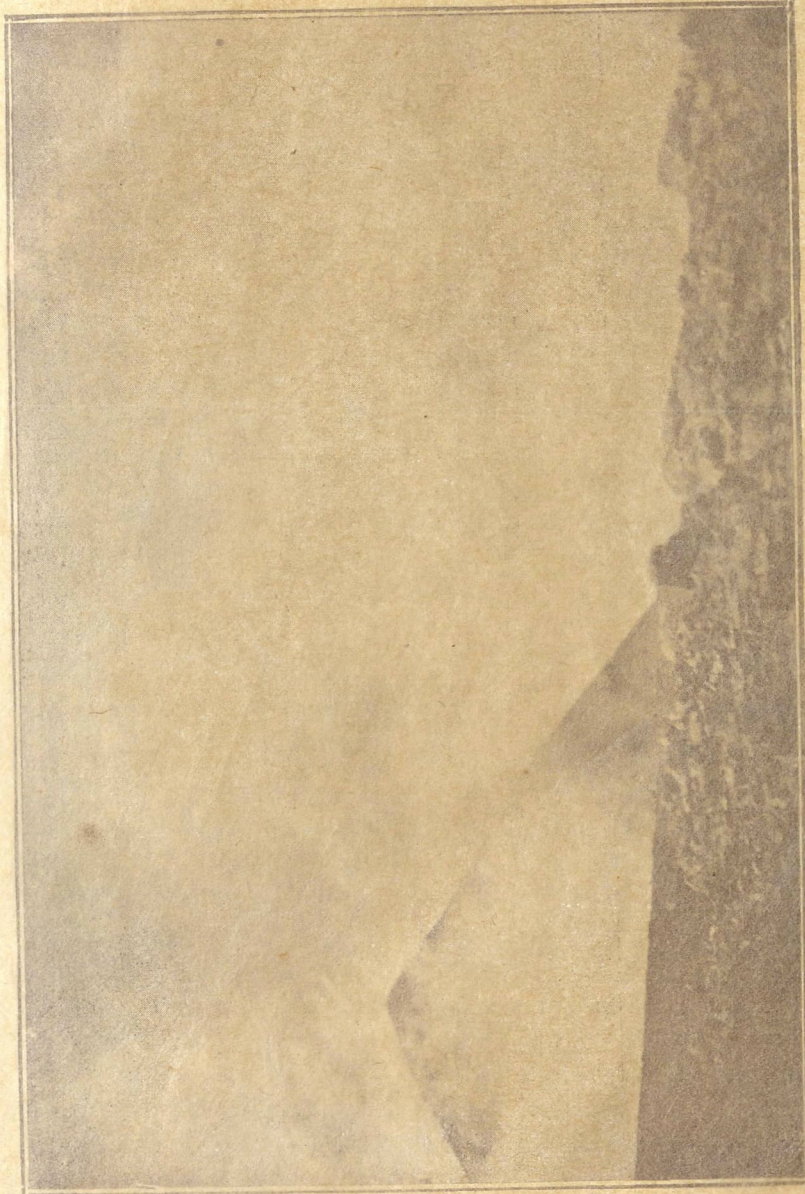

15 ΤΕΥΧΟΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΕΚΔΟΣΗ

1893

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΕΚΔΟΣΗ
 Γεν. ἀριθ. 872
 Κατηγορία 16
 Βιβ. αριθ. 183

Ο ΜΠΡΑΣΚΟΣ

Σκεπασμένη πάντα με σύνεφα ή δεύτερη κορφή του Ψηλορείτη προστά-
τσε τους ήρωϊκούς «Χαϊνίδες» χρησιμοποιώντας τους σά θείκη βίγλα.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Γεν. αριθ. 877
Κατηγορία 16'
Ειδ. αριθ. 183

Ο ΜΠΡΑΣΚΟΣ

Ολοκληρωμένη πάντα με σύνεφα ή δεύτερη κορφή του Ψηλορείτη προσά-
τεσε τους ήρωικούς «Χαϊνίδες» χρησιμοποιώντας τους σε θεική βίγλα.

κατηγορηματικά, ὅτι δὲν μπορούσε νὰ κάμη καμμιά συζήτησι μαζύ τους, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνοι ποὺ ἀντεπροσώπευαν ἦσαν ἔνοπλοι, κι' ἂν ἤθελαν νὰ πετύχουν κάποια βελτίωσι στὴ θέσι των, θ' ἄφραπε ὡς ὅτου ἦταν καιρὸς νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα των, νὰ φύγουν οἱ ξένοι καὶ νὰ ὑποβάλουν αὐτοὶ μὲ σεβασμὸ αἰτήματα λογικὰ στὴν Πύλη.

Ἡ εἴδησις τῆς ψυχρῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὸν Ἄγγλο Κυβερνήτη διάλυσε τὰ ὄνειρα καὶ τὶς ἐλπίδες τῶν ἐπαναστατῶν γιὰ τὴν Ἀγγλικὴ προστασία κι' ἄνοιξε τὰ μάτια τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, ποὺ ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ εἶχε πιστέψει τὴ φήμη ποὺ τοῦ μετέδωκε ὁ Κοπασανδρέας. Ἀμέσως ἔδειξε τὰς διαθέσεις του καὶ τοὺς σκοποὺς του. Ἐκάλεσε τοὺς Προξένους καὶ τὸν Ἄγγλο Κυβερνήτη στὸ διοικητήριον καὶ τοὺς ἔπεισε νὰ στείλουν προκήρυξι στὸν Κρητικὸ λαό, νὰ τοῦ ἐξηγοῦν τὰ μέτρα καὶ τοὺς σκοποὺς των στὴ νέα κατάστασι ποὺ δημιουργήθηκε. Ἡ προκήρυξις ποὺ ἐκοινοποίησαν ἦταν ἡ ἀκόλουθη:

«Ἐπειδὴ ἡ Α. Ε. ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, κατὰ τὸ γράμμα ὁποῦ ἔγεινεν ἀπὸ τοὺς Κονσόλους εἰς τὰς 22 τοῦ Φεβρουαρίου ὑπόσχεται νὰ συγχωρήσῃ τοὺς κατοίκους ὁποῦ ἤθελε βάλουν κάτω τὰ ἄρματα, καὶ ὑπόσχεται ἀκόμη ἀσφάλειαν ζωῆς εἰς ὅσους νεοφερμένους θέλουν νὰ ὑποταχθῶσι.

«Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν 1 Μαρτίου, δηλαδὴ τὴν ἡμέραν ὁποῦ ἐπῆγαν οἱ Κόνσολοι μέσα εἰς τὸ Ἰγγλίζικον Καπάκι, οἱ Κομαντάτες καὶ οἱ Κόνσολοι ἐφανέρωσαν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν νεοφερμένων, ὅτι ἀπὸ μέρος τῶν Βασιλέων των δὲν δέχονται διόλου τὸν ἐρχομὸν τους εἰς τὴν Κρήτην μὲ τὰ ἄρματα εἰς τὸ χέρι.

«Καὶ ἐπειδὴ οἱ νεοφερμένοι Κρητικοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθῶσι ταῖς συμφωνίαις ὁποῦ τοὺς ἔκαμεν ἡ Α. Ε. ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς. Διὰ τοῦτο ἐγὼ ὁ Κομαντάτες τοῦ Ἰγγλίζικου Καπακιοῦ, κατὰ ταῖς νέαις ὁδηγίαις ὁποῦ ἔχω ἀπὸ τὴν Α. Ε. τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ἀγγλίας, νὰ ἐνωθῶ μὲ τὸν Διοικητὴν τοῦ τόπου διὰ νὰ κάμωμεν νὰ παύσῃ ἡ ταραχὴ τοῦ νησιοῦ, καὶ νὰ διώξωμεν ἢ νὰ πιάσωμεν ἐκείνους ὁποῦ εἶναι οἱ αἴτιοι.

«Καὶ ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι Κονσόλοι, φανερώνομεν εἰς τοὺς νεοφερμένους Κρητικούς, καὶ εἰς ὅσους κατοίκους ἐνώθησαν μαζύ τους ἀρματωμένους, ὅτι ἀπὸ μέρους τῶν Βασιλέων μας δὲν δεχόμεθα

1.—Ἀπὸ τὰ ἔντυπα τοῦ Κρητικοῦ Ἀρχείου Χανίων.

τὸν ἐρχομὸν τοὺς, καὶ τοὺς φανερόνομεν ἀκόμη ἢ νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὴν Διοίκησιν, ἢ ἂν δὲν ὑποταχθοῦν, καὶ δὲν ἀναχωρήσουν εὐθὺς ἀπὸ τὸ νησί, νὰ προσμένουν ὅτι ἤθελε γένει ἐναντίον τοὺς ἕξ αἰτίας τῆς ἀνυποταξίας τοὺς.

«Ἡ παροῦσα προκήρυξις ἐγείνεν εἰς τὸ Παλάτιον τῆς Α. Ε. τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ ὕστερον ἀφοῦ ὑπεγράφη ἀπὸ ἡμᾶς, ἐπαρεδόθη εἰς τὴν Α. Ε.

«Ὁ Κομαντάτες τοῦ Ἰγκλίζικου Καπακιοῦ Γουαλτεργέβη

«Ὁ Πρόξενος τῆς Γαλλίας Σαρμπαντιερ

«Ὁ Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Ὅγκλεϋ

«Ὁ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Περόγλους

«Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας Στίγλιτζ

«Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Ρωσσίας Τορών.

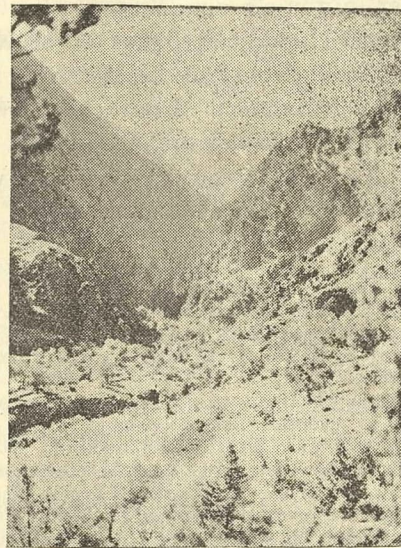
«Διὰ νὰ γίνῃ γνωστὴ εἰς τὸν καθένα τούτη ἡ ἀπόφασις, ὅπου ἐδόθηκε ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατον Κομαντάτε τοῦ Ἰγκλίζικου Καπακιοῦ, ὅπου εὐρίσκεται εἰς τὴν Σούδαν καὶ ἀπὸ τοὺς Κυρίους Κοινόλους ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὰ Χανιά, ἐτυπώθη καὶ ἐκηρύχθη. Ἐγὼ ὁ Διοικητὴς τῆς Κρήτης ὑπόσχομαι νὰ συγχωρήσω ἐκείνους ὅπου ὑποταχθοῦν τόσον ἀπὸ τοὺς νεοφερμένους καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς κατόικους ὅπου ἐνώθησαν μαζὺ τοὺς. Ἄν ὅμως δὲν ὑποταχθοῦν καὶ δὲν ἀναχωρήσουν εὐθὺς ἀπὸ τὸ νησί, νὰ ἤξεύρουν ὅτι θὰ κατατρεχθοῦν. Ἀπὸ ὅσους ὅμως ὑποταχθοῦν καὶ καθήσουν ἤσυχτοι εἰς τὰ χωρία τοὺς, δὲν θέλει πειραχθῆ κανένας εἰς τὸ παραμικρόν.

«Καὶ ἐσεῖς οἱ κάτοικοι τοῦ νησίου, ὅπου δὲν ἐνωθήκατε μαζὺ μὲ τοὺς νεοφερμένους, μὴν ἔχετε τὴν παραμικρὴν ὑποψίαν ἀλλὰ κάθεσθε ἤσυχτοι εἰς τὰ σπήτια σας καὶ χωρία σας, καὶ δὲν θέλει πειραχθῆτε διόλου ἀπὸ κανένα εἰς τὸ παραμικρόν.

«Χανιά 6 Μαρτίου 1841.

Ὁ Σερασκέρης τῆς Κρήτης
Μουσταφᾶ Πασᾶς»

Ἄλλὰ οἱ ἐπαναστάτες ἐξακολουθοῦσαν νὰ οργανώνονται καὶ νὰ προχωροῦν κοντύτερα πρὸς τὰ Χανιά πιάνοντας κατάλληλα πόστα, γιὰ τὸ ὅς σημειώνει στὸ πρωτόκολλό του ὁ Ἄ. Χαιρέτης, πὸν ἔχομε ὑπ' ὄψει μας: «Καὶ φίλοι καὶ ἐχθροὶ ἐκφράζουσι τὴν ἐσωτερικὴν πληροφορίαν των ὅτι ἂν οἱ πατριῶτες ἐγκαταρτήσωσι μὲ γενναιότητα καὶ συμφωνίαν μόνον τρεῖς μῆνες, ἢ τελεία ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης θεωρεῖται ἀπὸ τῶρα ἄνευ δισταγμῶν ὡς τετελε-

ΤΟ ΦΑΡΑΓΓΙ ΤΗΣ ΣΑΜΑΡΙΑΣ

σμένη καὶ ὅλα τὰ περιστατικὰ ἐσωτερικὰ ἐπιβεβαιούσι τὴν ὀρθότητα ταύτης τῆς κρίσεως».

Στις 22 τοῦ Μαρτίου 1841 ὁ Περόγλου ἔγραφε πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν ἐξωτερικῶν Ἄ. Παΐκον.¹

«Χθὲς αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ στρατιωτικαὶ προσκεκλημένοι παρὰ τῷ Πασᾶ, συνεκρότησαν συνέλευσιν, καὶ ἐσυζήτησαν δι' ὅλης σχεδὸν τῆς ἡμέρας τὴν πρότασιν περὶ καταδιώξεως τῶν ἀνταρτῶν, οἵτινες ἐκ διαλειμμάτων ἤρχισαν νὰ πλησιάζωσι τὰ πέριξ τῶν Χανίων, καὶ νὰ ὀχυρώνονται εἰς τὸ χωρίον Ἀλικιανόν, ἀπέχον δύο ὥρας τῆς πόλεώς μας. Λέγεται δὲ ὅτι εἰς τὸ μυστικοσυμβούλιον τοῦτο ἐγνωμοδότησαν οἱ πλειότεροι ὑπὲρ πολέμου καὶ ὅτι ὁ πασᾶς, θέλει ἐξέλθει μετὰ δύο ἡμέρας. Πιθανὸν νὰ περιορίσῃ τὴν ἔξοδόν του εἰς στρατιωτικὴν περιήγησιν, στοχαζόμενος, ὅτι ἡ παρουσία του ἤθελεν

1.—Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Γενικοῦ Προξενείου Ἀλεξανδρείας, πὸν ἐξέδωκε ὁ Ἄ. Πολίτης.

ἴσως ὑποχρεώσει τοὺς ἀντάρτας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς θέσεις των, χωρὶς νὰ ἔλθωσι μετ' αὐτοῦ εἰς συμπλοκὴν».

Ἄλλὰ ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς δὲν ἐβγήκε ἀπ' τὰ Χανιά τις μέρες ἐκεῖνες. Ὡς τόσο οἱ Σφακιανοὶ εἶχαν ἐκλέξει τοὺς ἀρχηγούς των. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παλαιὸν Νιμπριώτη στρατάρχη Ἄναγν. Μανουσογιαννάκη, ποὺ διετήρησε τὸ βαθμὸν του, ἔκαμαν καὶ τὴν ἐκλογή τῶν ἀνωτέρων ἀρχηγῶν: Τῶν Καλλικρατιανῶν τὸν Ἄνδρέα Μανουσέλη, τῶν Ἀσφεντιωτῶν τὸ Σηφοδάσκαλο, τῶν Ἀσκυφιωτῶν τὸ

1.—Στὰ ἀρχεῖα τοῦ Χαιρέτη εὐρήκαμε δύο καταλόγους τῶν ἀξιωματικῶν τῶν δύο στρατηγῶν τοῦ Στρατῆ Δεληγιαννάκη καὶ τοῦ Ἄνδρέα Μανουσέλη. Θεωροῦμε ὑποχρεωσὶ μας ἀναγκαῖα τὴ δημοσίευσί των.

Κατάλογος βαθμολογίας τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Στρατῆ Δεληγιαννάκη ἀξιωματικῶν.

Χιλιάρχοι. Θεόδωρος Τεληγιαννάκης Ἰωάννης Σηφογιαννάκης.

Υποχιλιάρχοι. Ἀνδρέας Τεληγιαννάκης. Πεντακοσῆαρχοι. Βασίλειος Μανωλουδάκης, Νικόλαος Ἰωάν. Λήμιος, Χ' Νικόλαος Τεληγιαννάκης, Κυριάκος Ἀλεβυζόπουλος (ἐκ Σμύρνης)

Ἐκατόνταρχοι. Γεώργιος Κοπακάκης, Σήφης Σηφογιαννάκης, Ἀνδρουλῆς Τεληγιαννάκης, Ἀνδρέας Μαρκάκης, Γεώργιος Μαρκάκης, Ἀνδρέας Βαρδάκης, Παυλῆς Νικολάου (ἐκ Σμύρνης), Ἀνδρέας Σταματίου (ἐκ Σμύρνης) Στυλιανὸς Σταγάκης, Ἐμμ. Κ. Γερακάκης, Ἰωάννης Κορακάκης, Μανώλης Παπᾶ (ἐξ Ἀνδριανουπόλεως), Μιχαὴλ Περάκης.

Πεντηκόνταρχοι. Σάββας Γεωργ. Κλοναρόπουλος Ἀρχάδιος, Μιχαὴλ Μανουσάκης, Γεώργιος Πρικῆς, Ματθαῖος Καπετανάκης, Γεώργιος Κανακάκης, Γεώργιος Κωνσταντίνου, Νικόλαος Παρασκευᾶς (ἐκ Λέσβου) Ἰωάν. Γ. Πορνόβαλης, Πέτρος Δημητρίου Ἀνδριανουπολίτης, Ἰωάννης Τερεζαῖος (ἐκ Σπάρτης), Θεόδωρος Λιάπης, Δημήτριος Στρατάκης, Παναγιώτης Γεωργίου (Πελοποννήσιος), Δημήτριος Κοτρώτζος ἐξ Ἀργους.

Ἐν Ἀργυρουπόλει τῆ 22 Ἰουνίου 1841.

Ὁ Στρατηγὸς Στρατῆς Τεληγιαννάκης

Κατάλογος βαθμολογίας τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Ἄνδρέα Μανουσέλη ἀξιωματικῶν.

Χιλιάρχοι. Πέτρος Μανουσέλης, Βασίλειος Κυτραλάκης (ἐκ Σμύρνης).

Πεντακοσῆαρχοι. Σήφης Ἀναγνωστάκης, Ἀνδρέας Ἀναγνωστάκης, Ἰωάννης Μπουγιουκαλάκης, Κανάκης Κουτσοφλουδάκης, Ἰωάννης Παπαδάκης, Μανούσος Ἀναγνωστάκης.

Ἐκατόνταρχοι. Ἰωάννης Μαυρούλιος, Νικόλαος Γαλανός, Ἀναγνωστῆς Ἀνδρουλιδάκης, Γεώργιος Γερασιώνης, Ἀναγνωστῆς Δουθαράκης, Μανούσος Τουλαβέρης, Νικόλαος Μαρκουτζάκης, Κανάκης Πετρουλάκης, Ἰωάννης Λιοδάκης, Ἰωάννης Βρανάκης, Νικόλαος Ἀναγνωστάκης, Γεώργιος Βενιέρης, Σήφης Μανουσέλης, Προκόπης Νικολακάκης.

Πεντηκόνταρχοι. Χριστόδουλος Καρνωτάκης, Νικόλαος Μανιάς, Γεώργιος Μιχαλάκης, Κανάκης Τουλαβέρης, Κανάκης Βλαχάκης, Νικόλαος Ντινάκης, Νικόλαος Κατριανάκης, Κανάκης Τσιχλάκης, Δημήτριος Μαρκάκης, Ἀνδρέας Νικολακάκης.

Ἐν Ἀργυρουπόλει τῆ 22 Ἰουνίου 1841.

Ὁ Στρατηγὸς Ἀνδρέας Μανουσέλης.

Δυστυχῶς κατάλογοι τῶν ἄλλων Σωμάτων δὲν εὐρέθησαν κ' ἔτσι πολλῶν ἡ δρᾶσις στὸν ἀγῶνα αὐτὸ μένει σκοτεινὴ κ' ἀγνοημένη.

Χριστόδουλο Μοράκη, τῶν Ἀνωπολιτῶν τὸ Γ. Ἀνδρουλακάκη, τῶν Ἀιγιαννητῶν τὸν Α. Παπαδάκη, τῶν Ἐμπροσγιαλιτῶν τὸν Π. Τσιριντάνη καὶ τὸ Στ. Δεληγιαννάκη καὶ Πατερόπουλο, ὅλους ὡς πεντακοσιάρχους. Ὁπλαρχηγούς ὄρισαν τῶν Μουριωτῶν τὸ Κ. Καβρό, τῶν Ἀραδαίνιωτῶν τὸ Ν. Τσόντο, τῶν Λιβανιανῶν τὸ Βαρδουλονικολῆ καὶ τῶν Κομηταδιανῶν τὸν Ἀ. Μποράκη.

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΑΝΩΝ

Οἱ ἐπαναστάτες μὴ δίδοντας καμμιά προσοχὴ στὶς φοβέρες τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ στὶς ἐτοιμασίαις του, κατεγίνοντο διαρκῶς πῶς νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ γενικὴ συνεννόησι καὶ πῶς νὰ ἐξουθενώσουν τὶς ἀπαιτήσεις τῶν Σφακιανῶν, ποὺ ἤθελαν προτοῦ ἀκόμα ἀρχίσῃ τὸ τουφέκι καὶ προτοῦ ἐκτεθοῦν στὸν κίνδυνον ποὺ ἔπεφταν, νὰ ἐξασφαλίσουν τοῦλάχιστον ἀποδόσεις γιὰ τὸ μέλλον καὶ ἀναγνωρίσεις γιὰ τὸ παρελθόν. Δὲν χωρεῖ καμμιά ἀμφιβολία ὅτι καὶ τὴν τελευταία αὐτὴ ἐγωϊστικὴ ἀξίωσι τὴ διετύπωσαν μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ μὴ γίνῃ δεκτὴ καὶ νὰ βροῦν δικαιολογία νὰ μὴ λάβουν μέρος στὴν ἐπικίνδυνη αὐτὴ ἐπανάστασι, ποὺ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κ' ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ ποὺ τοὺς ἔκαμε ὁ Ἄγγλος Κυβερνήτης φάνηκε πὼς εἶχε ψεύτικα θεμέλια καὶ πὼς θᾶξε κακὸ τέλος. Δυστυχῶς δὲν ἀρνήθησαν καθαρὰ τὴ συμμετοχὴ τους μῆτε τότε οἱ Σφακιανοὶ ἀπὸ λόγους πατριωτικῆς φιλοτιμίας καὶ δὲν ἐματαιώσαν τὴν ἐπανάστασι μὲ τὴν ἀποχώρησί τους, γιὰτὶ δὲν ἤθελαν νὰ δεχθοῦν τὴν μομφὴ πὼς δειλιοῦσαν καὶ δυστυχῶς οἱ ἄλλοι, ποῦχαν κατεβῆ ἀπ' τὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα, εἶχαν ἐκτεθῆ στὸν κίνδυνον ἢ ν' ἀπομονωθοῦν, ἂν δὲν ἐδέχοντο τοὺς ὄρους τῶν Σφακιανῶν καὶ ν' ἀναλάβουν μόνοι τους τὸν ἄνισον ἀγῶνα μὲ βεβαιωτῆ τὴν ἀποτυχία, ἢ νὰ φύγουν πίσω ὅπως μοροῦσαν καὶ νὰ ἐξευτελισθοῦν στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν ἀδυναμία τους καὶ τὴν ἀνικανότητά τους.

Γι' αὐτὸ στὶς 5 τοῦ Ἀπριλίου μαζεύτηκαν ὅλοι οἱ πληρεξούσιοι καὶ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατημένων ἐπαρχιῶν κ' ἀποφάσισαν τὰ ἐξῆς:¹

«Ἀριθ. 12. Δ. Ι. Συνελθόντες δὲ ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι καὶ ὀπλαρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατημένων ἐπαρχιῶν εἰς Βαφέ, ἀπόντων τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ἀντιπροσώπων τῶν Σφακιῶν, ἀνε-

1.—Γρηγορ. Παπαδοπετράκη «Ἱστορία τῶν Σφακιῶν» Ἀθήναι 1888. Σελ. 447.

γνώρισαν πρῶτον καὶ ἐπισήμως διεκήρυξαν τὰ κεκτημένα διὰ πολλῶν ἀγῶνων καὶ θυσιῶν δικαιώματα τῶν Σφακίων ὡς ἑξῆς:

«Οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ὄπλαρχηγοὶ τῶν μέχρι σήμερον ἐπαναστατημένων ἐπαρχιῶν τῆς Πατρίδος μας Κρήτης συνηγμένοι εἰς τὸ χωρίον Βαφὲ τῶν Ἀποκορώνων, πρὶν γίνῃ ἔναρξις τῶν τακτικῶν συνεδριάσεων περὶ τῶν γενικῶν τῆς πατρίδος συμφερόντων, σκεφθέντες ὅτι:

«Ἡ ἐπαρχία τῶν Σφακίων ἦτο πάντοτε ὀλιγότερον καταπιεζομένη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Δυναστείας· ὅτι τῇ ἐπαρουσιάσθησαν εὐκαιρίαι πρὸς ἀπόκτησιν παμπόλλων προνομίων, ἀλλὰ φροντίζουσα μόνον περὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τῆς φίλης πατρίδος, ὅχι μόνον ἠρνεῖτο τὴν παραδοχὴν τῶν προσφερομένων αὐτῇ ἑξαιρετικῶν προνομίων, ἀλλὰ πρώτη αὕτη, ὡς πάντοτε, καὶ εἰς τὸν προκείμενον ἱερὸν ἀγῶνα δεχθεῖσα τοὺς ἕξωθεν ἐλθόντας συναδέλφους μας ἔκαμε συστηματικὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

«Καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν, μετὰ Θεόν, μόνῃ ἢ εἰλικρινῆς ἔνωσις μας μετὰ τῶν ἀδελφῶν Σφακιανῶν καὶ ἢ σταθερὰ ἀπόφασις τοῦ νὰ συναγωνισθῶμεν μετ' αὐτῶν πιστῶς μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Πατρίδος δύναται νὰ μᾶς σώσῃ.

«Πρὸς διασκέδασιν δὲ πάσης ὑποψίας ἐνδεχομένης ἐκ μέρους τῶν ἀδελφῶν μας Σφακιανῶν ὅτι ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τῆς Πατρίδος μας ἤθελον παραλειφθῆ, ὡς καὶ ἄλλοτε¹ τὰ νόμιμα καὶ ἱερὰ δικαιώματα τῶν Σφακίων. Δι' ὅλο δὲ ταῦτα:

«Ἐκρίναμεν δίκαιον καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ κοινοποιήσωμεν ἐγγράφως διὰ τῆς παρούσης πράξεώς μας πρὸς τοὺς ἀδελφούς Σφακιανούς ὀρκιζόμενοι.

Α. ὅτι θέλομεν συναγωνισθῆ πιστῶς μετ' αὐτοὺς εἰς τὸν παρόντα τῆς Πατρίδος μας ἱερὸν ἀγῶνα.

Β. ὅτι θέλομεν ἀρνηθῆ εἰς πᾶσαν περίστασιν ὅτι οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν Σφακιανοὶ καὶ εἰς ταύτην τὴν φορὰν παραβλέψαντες τὰ παρελθόντα εἰς αὐτοὺς ἀδικήματα καὶ θυσιάσαντες τόσον τὰ ἰδιωτικά, ὅσον καὶ τὰ κοινὰ τῶν Σφακίων συμφέροντα, ἔδραμον καὶ τώρα πρῶτοι εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς Πατρίδος μας ἀγῶνα.

Γ. ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τῆς Πατρίδος θέλομεν διατη-

1.—Μὲ τὴν φράσιν αὕτη ἱκανοποιοῦν τοὺς Σφακιανούς γιὰ τὸ παραγνωρισμὸν τοὺς στὴν Ἀρζουδάινα στὴν ἐποχὴ τοῦ Τομπάζη.

ρήσῃ αὐστηροτάτην καὶ ἀμερόληπτον δικαιοσύνην ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τῶν βραβεύσεων, καὶ

Δ. ὅτι ἂν οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν Σφακιανοί, ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τῆς Πατρίδος μας, ζητήσωσι θέσιν κατάλληλον ἐπὶ δημοσίων γαιῶν τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος διὰ νὰ συνοικισθῶσιν ὅλοι ὁμοῦ, ἐγκαταλείποντες τὴν πετρώδη, τραχεῖαν καὶ ἄκαρπον ἐπαρχίαν των, ἡμεῖς ἀπὸ τοῦδε δίδομεν τὴν ψῆφον μας ὑπὲρ τῆς δικαίας ταύτης αἰτήσεως τῶν ἀδελφῶν μας Σφακιανῶν, διὰ νὰ τοῖς χρησιμεύσῃ ἐν γενικῇ Συνελεύσει τῆς Πατρίδος.

Ἐν χωρίῳ Βαφὲ τῶν Ἀποκορώνων ἡ 5 Ἀπριλίου 1841.

Ταῦτα πάντα ἐνόρκως διαβεβαιοῦντες καὶ διακηρύττοντες ὑπογραφομέθα:

Οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ὄπλαρχηγοὶ

Ἀναγνώστης Πρωτοπαπαδάκης, Ἀναγνώστης Κονταδάκης, ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Σελίνου.

Γεώργιος Κονταξάκης, Ἰωάννης Παναγιώτου, ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας.

Δημήτριος Χρυσάφουλος, Π. Γεωργιάδης, ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου.

Κωνσταντῖνος Παπαντωνάκης, Γεώργιος Μαριακάκης, ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνων.

Νικόλαος Μπιστάκης, Ἰωάννης Κατζουράκης, ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης.

Ἡλίας Κουδούμης,.....«ἀπὸν τότε», ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου.

Ἀ. Καλοειδᾶς, Ν. Γενεράλης ἀντιπρόσωποι ἐπαρχίας Ἀμαρίου.

Νικόλαος Μαρκόπουλος, Ἐμμ. Βαβυλάκης, ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ

Γ. Δαμινός, Β. Χάλης, Ι. Κουμῆς, Μ. Κοκολάκης, Α. Ποτηράκης, Ι. Παπαδάκης, Ι. Τσιστράκης, ἀντὶ τοῦ ἀγραμμάτου Καπετὰν Ἀντωνίου Κωνσταντουδάκη Ἀναγνώστης Δασκαλάκης, ἀντὶ τοῦ ἀγραμμάτου Ι. Μυλωνάκη Ἀναγνώστης Παπαδάκης, ἀντὶ τοῦ ἀγραμμάτου Ἰ. Κοτζαμάνου Ἰ. Παπαδάκης.

Ὁ προσωρινῶς χρέη γραμματέως ἐκκληρῶν

Θεόφραστος Χαιρέτης»

(Τ. Σ.) Κρητῶν Πολιτεία

Τὴν ἴδια μέρα μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸν Ἄρ. Χαιρέτη, τὸ Γ. Κονταξάκη, καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς Β. Χάλη, Ἰάκ. Κουμῆ καὶ Γ. Δαμινὸ παρουσίασε τὸ ἔγγραφο τῆς συνελεύσεως στοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σφακιανῶν, ποὺ ἦσαν συγκεντρωμένοι στὸ Τζιτζιφὲ τοῦ Ἀποκορώνου καὶ ἐπερίμεναν τὴν ἀπόφασιν καὶ τὸ ἀντίγραφο τῆς ἀποφάσεως τῆς Α' συνεδριάσεως μ' ὅλη τὴν ἐπισημότητα. Τὴν ἄλλη μέρα ὅλοι μαζὺ οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ἀρχηγοὶ μαζεύτηκαν πάλιν στὸ Βαφὲ μὲ τοὺς Σφακιανούς καὶ ἐπεκύρωσαν τὰ πρακτικὰ τῆς προχθεσινῆς συνεδρίας:

«Τὴν ἕκτην Ἀπριλίου 1841 ἡμέραν Κυριακὴν συνήλθον εἰς τὸ αὐτὸ μέρος οἱ ἴδιοι ἀντιπρόσωποι καὶ ὄπλαρχηγοί, συνάμα μὲ ἐκείνους τῆς ἐπαρχίας Σφακίων, καὶ ἀναγνώσεως γενομένης τῶν χθεσινῶν πρακτικῶν ὄλων, εὐρέθησαν σύμφωνα καὶ ὑπεγράφησαν παρ' αὐτῶν.

Οἱ ἀντιπρόσωποι

Χατζῆ Ροῦσσοσ Βουρδουμπᾶς, Μ. Δασκαλάκης, Α. Πρωτοπαπαδάκης, Ἐμμ. Χιονιάς, Μ. Πρωτοπαπαδάκης, Α. Δεληγιαννάκης, ... ἀντιπρόσωποι Σφακίων.

Α. Κονταδάκης, Α. Πρωτοπαπαδάκης ἀντιπρόσωποι Σελίνου.

Δ. Χρυσυφύπουλος, Π. Γεωργιάδης ἀντιπρόσωποι Κισσάμου.

Ι. Παναγιωτάκης, Γ. Κονταξάκης, Γεράσιμος Στρατηγάκης ἀντιπρόσωποι Κυδωνίας καὶ Ἀκρωτηρίου.

Κ. Παπαντωνάκης, Ι. Μαριακάκης ἀντιπρόσωποι Ἀποκορώνων.

Ν. Μπιστάκης, Ι. Κατζουράκης, ἀντιπρόσωποι Ρεθύμνης.

Ἡλίας Κουδούμης, ... ἀντιπρόσωπος Ἁγίου Βασιλείου.

Α. Καλοειδᾶς, Ν. Γενεράλης, ἀντιπρόσωποι Αὐλοποτάμου.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ

Ἄ. Μανουσogiαννάκης, Γ. Πωλογεωργάκης, Χ. Ρουσάκης, Π. Πατεράκης, Μ. Χιονιάς Ἄ. Παπαδάκης, Κ. Καβρὸς Γ. Ἀνδρουλάκης, Γ. Α. Μοράκης, Σ. Κανκαλᾶς, Ἰ. Κουμῆς, Β. Χάλης, Μ. Βασιλαντωνάκης, Μ. Κοκολάκης, Ἰ. Παπαδάκης, Μ. Κωστάκης, Ἄ. Δασκαλάκης, Γ. Δαμινός.

Ὁ προσωρινῶς χρῆν γραμματέως ἐκκληρῶν

Θ. Χαιρέτης»

Στις 5 Ἀπριλίου ἀκριβῶς καὶ ἐν ᾧ εὐρίσκοντο στὸν Ἀποκόρωνα ὑπέγραψαν καὶ ἔστειλαν τὴν πρώτη τους διαμαρτύρησιν πρὸς τὴ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, τὸ Βασιλέα τῆς Γαλλίας καὶ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας. Παραθέτουμε ὀλόκληρον τὸ κείμενον γιὰτις σ'

αὐτὸ μέσα κλειέται ὅλη ἡ θέσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος τότε.¹

Ἀριθ. πο. 11

Ἀριθ. διεκ. 2

Πρὸς τὰς Αὐτῶν Μεγαλειότητας

Τὴν Βασίλισσαν τῆς Μεγάλης Βρετανίας

Τὸν Βασιλέα τῶν Γάλλων καὶ

Τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρώσσω

«Μεγαλειοτάτη

«Ὁ Χριστιανικὸς Λαὸς τῆς Κρήτης, θεωρούμενος πάντοτε ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν προστασίαν τῆς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων γενομένης τριπλῆς Συμμαχίας, τοιμᾶ εὐσεβᾶστος δι' ἡμῶν τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ καὶ τῶν Ὀπλαρχηγῶν καὶ προκρίτων του, νὰ καταθέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ Θεοῦ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, τὴν παροῦσαν Ἰκετηρίαν δι' ἧς ἐξαιτεῖται τὴν ὑψηλὴν δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, πρὸς θεραπείαν καὶ παύσιν τῶν δεινῶν του.

«Μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ κάμῃ τὴν θλιβερὰν καὶ ἰκετηρίαν αὐτοῦ φωνὴν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Βασιλικὴν ἀκοὴν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας πρὸς μόνον τοῦτον τὸν σκοπὸν, οὐδὲ ἀπὸ κουφονοίαν, οὐδὲ ἀπὸ αἰσθημα ἐκδικήσεως, διὰ νὰ χύσῃ τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν του ἐκινήθη, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀνάγκης, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἔφερον οἱ καταπατοῦντες τὰ δικαιώματά του, μὴ συγχωροῦντες εἰς αὐτὸν νὰ ἐκφρασθῇ νομίμως τὰ παράπονά του.

«Οἱ Τοῦρκοι, φυλὴ Ἀσιανή, βάρβαρος καὶ ἐχθρὰ τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν εἶχον κανὲν ἄλλο δικαίωμα ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ταύτης Νήσου τῆς Πατρίδος μας, εἰμὴ τὸ ἐκ τῆς κατακτήσεως, ἂν ποτὲ ἦ βία δύναται νὰ προαγάγῃ δικαίωμα. Οἱ ἀγῶνες τῶν Χριστιανῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἰδίως τὸ Γαλλικὸν αἷμα τὸ ὁποῖον ἐχύθη ἐπ' αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', διὰ νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀνόμους χεῖρας των, ἀποδεικνύει τρανῶς, ὅτι ἀνεγνώρισεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἡ Εὐρώπη ὡς ἀδίκους καὶ παραλόγους τὰς ἐπὶ ταύτης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Νήσου ἀντιποιήσεις τῶν Τούρκων.

1.—Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ ἔστειλαν τὴν ἴδια μέρα καὶ ἄλλη πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν τριῶν Κρατῶν, ποὺ τὴν παραλείπομε γιὰτις ἔχει σχεδὸν τὸ αὐτὸ περιεχόμενον, ἂν καὶ εἶναι συντομωτέρα καὶ φραστικῶς ἀλλάσει. Καὶ τις δυὸ ἀναφορὰς τις πῆραμε ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἄ. Χαιρέτη ποὺ μᾶς παρεχώρησε ὁ Σωτῆρ. Χαιρέτης ἀπὸ τὰς Πάτρας.

« Ἄλλὰ καίτοι ἀδίκως οὕτω κατακρατοῦντες αὐτὸν τὸν τόπον, δὲν ἠρκέσθησαν ν' ἀπολαύσι τὰ ἀγαθὰ του, τὰ ὁποῖα τὸ εὐφορον τῆς γῆς καὶ ἡ φιλοπονία τῶν κατοίκων της Χριστιανῶν ὑπερτεροῦντων κατὰ τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦλάχιστον τοὺς Μωαμεθανούς, προάγει ἀφθόνως, ἀλλ' ἐβουλήθησαν καὶ νὰ ἐξολοθρεύσωσι παντελῶς τοὺς κατοίκους Χριστιανούς, ὁρμώμενοι ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν.

« Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας, εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἡ βία καὶ ἡ ἄνομος καταδυναστεία κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ εἰς τὴν Κρῆτην ἐξαιρέτως ἀνεπτύχθη εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἄνθρωπος ὅστις εὐτύχησε νὰ γεννηθῆ καὶ νὰ ζῆ εἰς κοινωσίαν εὐνομουμένην, εἶναι ἀδύνατον νὰ τὴν φαντασθῆ ὅτε νὰ τὴν πιστεύσῃ. Ἡ τιμή, ἡ περιουσία καὶ ἡ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν ἦτο παραδεδομένη εἰς τὴν διάκρισιν οὐ μόνον τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ ἐκάστου μερικῶν Τούρκου.

« Νὰν δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἀνεγείρωμεν, οὔτε κἂν νὰ ἐπισκευάσωμεν διὰ νὰ ἐκτελῶμεν ὡς χριστιανοὶ τὴν θεῖαν λατρείαν. Αἱ γυναῖκες, αἱ θυγατέρες μας καὶ τὰ τέκνα μας ἠρπάζοντο καὶ ὑβρίζοντο ἀπὸ τὴν ἀκολασίαν τῶν ἀνόμων Τούρκων. Τὸ χριστιανικὸν αἷμα νομιζόμενον ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀχρειέστερον καὶ αὐτοῦ τοῦ αἵματος τοῦ σκύλου, ἐχύνετο ἀφειδῶς καὶ ἀτιμωρῆτως. Οἱ Καννιβάλαι καὶ οἱ Ὀτεντότοι δεικνύουσιν ἴσως ἀνθρωπινώτερα σπλάχνα παρὰ τοὺς ἀγρίους τούτους ἀνθρώπους, καὶ ὅσα οἱ κακοῦργοι καὶ λησταὶ τῶν μεγάλων δρόμων πράττουσι κρυφίως, τοῦτο ἔπραττον αὐτοὶ καθημέραν καὶ ἀναφανδὸν ἐντὸς τῆς κοινωσίας ἀτιμωρῆτως. Ἄλλ' ὅτι ἀποδεικνύει φαινώτερον παντὸς λόγου τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν τῇ Κρῆτην γενόμενα κακὰ πρὸς τοὺς Χριστιανούς, εἶναι τὰ ἐφεξῆς. Ὅτε κατὰ θεῖαν παραχώρησιν ἐκυριεύθη ὁ δυστυχῆς οὗτος τόπος ὑπ' αὐτῶν, πρὸ ἑκατὸν ἐβδομήκοντα ἔτων, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων Χριστιανῶν ἀνέβαινε εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, μόλις ἠριθμοῦντο διακόσιαι τριάκοντα χιλιάδες Χριστιανοί. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο νομίζομεν, ὅτι εἶναι ἱκανὸν νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν καθαρωτέραν τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ συστήματος τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἰδέαν! Ἄλλὰ καὶ ἄλλο περιστατικὸν εἶναι οὐχ' ἥττον ἀξιοπαρατήρητον. Πολλοὶ μὴ ἀντέχοντες ἀφ' ἑνὸς μέρους εἰς τὴν τοιαύτην βίαν, καὶ ἀπ' ἄλλου μὴ ἀνεχόμενοι ν' ἀρνηθῶσι τὴν πάτριον αὐτῶν Χριστιανικὴν θρησκείαν, ἔφθανον εἰς τοιαύτην θλιβερὰν ἀνάγκην, ὥστε νὰ ὑποκρίνωνται ἐξωτερικῶς τὸν Μωαμεθανισμόν,

ἐν ᾧ κατὰ τὴν ψυχὴν ἦσαν καὶ διαμένουσι Χριστιανοί, προσδοκῶντες τὴν ὥραν τῆς ἐλευθερίας, διὰ νὰ δείξωσι τὸ ἀληθινὸν αὐτῶν φρόνημα καὶ θρησκευμα, καὶ μέχρι τοῦδε μέγα μέρος αὐτῶν τῶν νομιζόμενων Τούρκων εἶνε ἀληθῶς Χριστιανοί, καὶ βαπτίζουσι κρυφίως τὰ τέκνα των, μ' ὅλον ὅτι ἂν λάβῃ τις τὴν δυστυχίαν. ν' ἀνακαλυφθῆ ἡ ζημία εἶναι θάνατος.

« Ὅτε λοιπὸν οἱ ὁμογενεῖς καὶ ὁμοιοπαθεῖς ἡμῶν Ἕλληνες κατέφυγον εἰς τὰ ὄπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν δικαιωμάτων των, καὶ ὁ λαὸς τῆς Κρήτης καίτοι συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν του, ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ὄπλα, μᾶλλον δὲ ἠναγκάσθη ν' ἀντισταθῆ εἰς τοὺς σφαγεῖς του ἰδῶν, ὅτι καὶ χωρὶς νὰ κινηθῆ αὐτὸς εἰς ἐπανάστασιν ὄρμησαν νὰ τὸν σφάξωσι ὡς πρόβατα, ἅμα συνέβη εἰς Μολδοβλαχίαν καὶ εἰς Πελοπόννησον ἐπανάστασις.

« Ἐνταῦθα ἠνοιχθῆ ἡ τραγικώτερα σκηνὴ ἀφ' ὅσας εἶδε ποτὲ ὁ ἥλιος εἰς τὴν γῆν. Ὡς τίγρεις ὄρμησαν οἱ αἰμοβόροι Τούρκοι κατὰ τῶν ἀθῶων καὶ ἀόπλων Χριστιανῶν, σφάζοντες Ἄρχιερεῖς, Ἱερεῖς, γέροντας καὶ παιδιά, ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἀδιακρίτως.

« Ἀγγελιδὸν συνήθροισον τοὺς ἀθλίους ἀνθρώπους ἀόπλους καὶ χωρὶς τινὸς ἀντιστάσεως, καὶ τοὺς ἔσφαζον ἀνηλεῶς! Ἀρκεῖ νὰ φέρωμεν ἐν μόνον παράδειγμα, τὸ ὁποῖον κανεὶς δὲν δύναται ν' ἀκούσῃ ἢ νὰ ἐνθυμηθῆ χωρὶς φρίκην! Εἶς τις λεγόμενος Ἀφεντάκης, κατὰ τὸ Ἡράκλειον, συγκαλέσας τοὺς ὑπ' αὐτὸν χωρικούς, ὡς τετρακοσίους τὸν ἀριθμὸν, ἐντὸς τῆς οἰκίας του, ἀπέσφαξε τοὺς πάντας διὰ μιᾶς, καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη ἀντὶ νὰ κατακριθῆ ἐχειροκροτήθη μάλιστα ὑπὸ τῆς ἐξουσίας! Τὰ ἄθλια λείψανα τῶν γυναικῶν καὶ παιδιῶν αἰχμαλωτίζοντες, καθύβριζον θηριωδῶς καὶ ἐπώλουν ὡς εὐτελέστατα κτήνη. Ἐως εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ἐπωλοῦντο αἱ παρθένοι καὶ οἱ νεανίσκοι τῶν Χριστιανῶν ὡς ἀνδράποδα! Τελευταῖον ἠναγκασμένοι ὑπὸ τούτων τῶν κακῶν νὰ τραπῶσιν εἰς ἄμυναν, ἐμβῆκαν εἰς τὸν αἵματηρὸν ἀγῶνα, ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὰ σμήνη τῶν ἐχθρῶν, πρὸς τὴν πείναν καὶ τὴν γυμνότητα πρὸς παντὸς ἀναγκαίου τὴν στέρησιν. Δέκα ὀλόκληρα ἔτη ἐθυσιάσθησαν διὰ νὰ ἀποτινάξωσι τὸν τοιοῦτον ἀφόρητον ζυγόν, ἐβδομήκοντα χιλιάδες Χριστιανῶν, δηλαδή τὸ τρίτον περίπου τῶν κατοίκων, ἀλλ' ἐπαρηγοροῦντο διὰ τὴν φρικτὴν ταύτην θυσίαν, διὰ τὸν ἐμπρεισμόν τῶν πόλεων καὶ χωρίων, διὰ τὴν ἐρήμωσιν τοῦ τόπου, ὅτι κατῴρθωσαν τέλος πάντων νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν πολυστένακτον γῆν τῶν πατέρων των, καὶ ν'

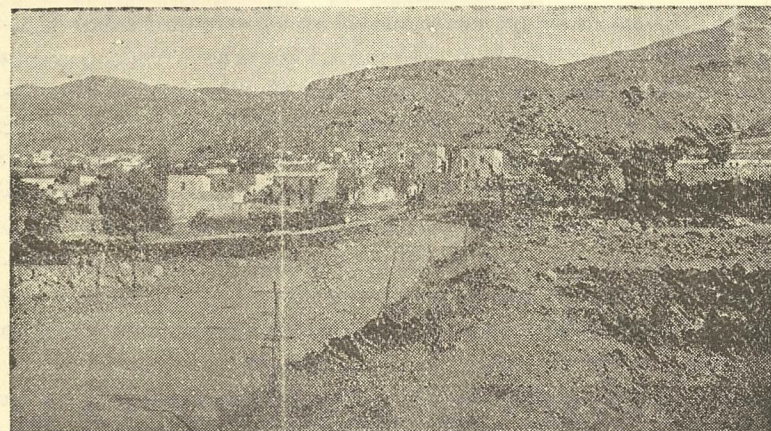

ἀφαιρέσωσι καὶ αὐτὸ τὸ ἐκ τῆς κατακτίσεως νομιζόμενον ἐπὶ τῆς Νήσου μας δικαίωμα τῶν Τούρκων, διότι κατέσχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των ὅλον τὸ πάτριον ἔδαφος, ἐκτὸς μόνον τινῶν φρουρίων, καὶ τοῦτο διὰ τῆς ἀπαραδειγματίστου ἐπιμονῆς τῆς καρτερίας των.

«Τοιαῦτα παθῶν καὶ κατορθώσας ὁ δυστυχῆς Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Κρήτης, δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ὑποπτευθῆ, ὅτι ἤθελεν ὑποχρεωθῆ νὰ ὑποκύψῃ πάλιν εἰς τὸν αὐτὸν ζυγόν, τὸν ὁποῖον διὰ τοσαύτης αἱματοχυσίας, αἰχμαλωσίας καὶ Ἡρωϊκῆς καρτερίας συνέθλασεν! Ἡ ἔνωσις ἀπ' ἀρχῆς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ λαμπρὸς καὶ ἀδιαφιλονίκητος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ του θρίαμβος, τὰ ἰσχυρὰ καὶ νόμιμα αἴτια τὰ ὁποῖα τὴν διήγειρον εἰς πόλεμον, ἤγουν καὶ κατὰ τὴν Κρήτην μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ πούποτε ἐνεργουμένη βία καὶ ἀδικία τῶν Τούρκων καὶ ἡ θηριώδης σφαγὴ τῶν ἀθῶων καὶ ἀόπλων ἀνθρώπων, καὶ τελευταῖον ἡ κυριότης τὴν ὁποίαν ἀπῆλυσεν ὁ λαὸς διὰ τοσοῦτων παθημάτων ἐπὶ τῆς γῆς τῶν πατέρων του, ἔτι δὲ ἡ ἐπέμβασις τῶν Χριστιανικῶν δυνάμεων, εἰς τὸ νὰ ἀποδώσωσι τὰ δίκαια εἰς τοὺς ἀδικουμένους Ἑλληνας, καὶ τὰ βουλευόμενα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα περιελάμβανον πάντοτε ὡς ἦτο δίκαιον καὶ τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν, τὰ πάντα τέλος τοὺς ὑπέσχοντο τὴν ἀπόλαυσιν τῆς τόσον ἀκριβῶς ἐξηγορασμένης ἀνεξαρτησίας των.

«Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, ἄδικος πολιτικῆ, ἢ τουλάχιστον ἐξηπατημένη, ἀφήρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας μας τὴν γῆν τῶν πατέρων μας, τὴν διὰ τοσοῦτων αἱμάτων καὶ παθημάτων ἀνακτηθεῖσαν, ἀφήρπασε τὰ ὁποῖα κατήχομεν φρούρια καὶ παραδώσασα ταῦτα εἰς τοὺς μηδὲν δίκαιον ἔχοντας ἐπ' αὐτῶν φανατικοὺς Τούρκους, ἐχθροὺς φυσικοὺς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἠνάγκασε τὸν δυστυχῆ λαὸν νὰ ὑποκύψῃ πάλιν τὸν αὐχένα του εἰς τὸν βαρὺν καὶ βάρβαρον ζυγὸν τοῦ Σατράπου τῆς Αἰγύπτου! Ἄ! ποῖα σκηνή! γενικὸς θρῆνος καὶ γοεραὶ φωναὶ ἀντήχησαν ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ εἰς τὸν ἀέρα! Οἱ στεναγμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκίνουν καὶ τοὺς λαοὺς εἰς συμπάθειαν! καὶ τὸ δεινότατον πάντων ὅτι ἦσαν Χριστιανοὶ οἱ βιάσαντες τοῦτον τὸν ἄθλιον Χριστιανικὸν λαὸν ν' ἀπολέσῃ ὅλον τὸν καρπὸν τῶν θυσιῶν καὶ ἀγώνων του, καὶ νὰ παραδοθῆ εἰς τὴν διακρίσιν τῶν δημίων του.

«Οἱ δυστυχεῖς Ἀντιπρόσωποι καὶ Ὀπλαρχηγοὶ τοῦ λαοῦ μὴ δυνάμενοι ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν κραταιὰν θέλησιν τῶν Χριστιανικῶν Δυνάμεων, ἐνέδωκαν ἀλλὰ διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης πανδήμως, διακηρύξαντες ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου,

Η ΠΟΜΠΙΑ
Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥ ΚΟΡΑΚΑ

ὅτι ἐπιφυλλάττονται τὰ δίκαιά των νὰ τὰ ζητήσωσιν εἰς εὐκαιρίαν ἀρμοδιωτέραν, καὶ ἔκλεξαν τινὰς Ἀντιπροσώπους εἰς τοὺς ὁποίους ἐπέτρεψαν τὸ νὰ προνοῶσι πάντοτε περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος των καὶ οὕτω διελύθησαν.

«Ἡ σκηνὴ τῆς διαλύσεως ταύτης εἶναι ἀπερίγραπτος· ἀφ' ἑνὸς μέρους ἡ προσκόλλησις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰς πατρικὰς των ἐστίας εἰς τὸ αἱματόφυρτον ἔδαφος τῆς πατρίδος των· ἀπ' ἄλλου δὲ ἡ ἀποστροφή καὶ ὁ τρόμος, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐνέπνεεν ἡ παρουσία τῶν ἀπανθρώπων καὶ αἰμοβόρων τυράννων των, ἡ ἰδέα ὅτι πάλιν ἐξανδραποδίζονται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὁποίους μετὰ τοσαύτης καρτερίας εἶχον ταπεινώσει, αὐτὰ τὰ ἀντίθετα αἰσθήματα καὶ πάθη κατέσχιζον τὰ σπλάχνα των, καὶ τοὺς ἔρριπτον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν. Πλεῖστον μέρος ἀπεφάσισε νὰ παραδοθῆ μᾶλλον εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης παρὰ νὰ ὑποταχθῆ καὶ αὐθις εἰς ἐκεῖνα τὰ θηρία. Ἄλλο μέρος συναισθανόμενον τὴν ἀδυναμίαν του νὰ φύγῃ ἐκ τοῦ τόπου τούτου τῆς φρίκης, ἀγνοοῦν ποῦ νὰ τραπῆ, καὶ στερούμενον καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων μέσων τῆς μετακομίσεως, μηδὲ ἔχον πῶς καὶ ποῦ νὰ διατηρήσῃ τῆς τοιαύτης πολυστενάκτου ζωῆς τὰ λείψανα, ἠναγκάζετο νὰ ὑποβάλλῃ τὸν αὐχένα καὶ αὐθις ὑπὸ τὸν ζυγόν! Πολλοὶ κυριευμένοι ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν, ἐγίνοντο αὐτόχειρες μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ παιδῶν των. Οἱ ἀναχωροῦντες ἔδιδον πρὸς ἀλλήλους τὸν τελευταῖον πικρότατον ἀσπασμόν, χωριζόμενοι υἱοὶ ἀπὸ τοὺς

γονεῖς καὶ ἀδελφοὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς, οἱ συγγενεῖς ἀπὸ τοὺς οἰκειοτάτους καὶ φιλάτους των, καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς προγονικὰς των ἐστίας, ἀγνοοῦντες ποῦ τοὺς φέροι ὁ δρόμος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπος τύχη τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἔμβωσιν. Ὑπὲρ τὰς τριάκοντα χιλιάδας ψυχὰς μετηνάστευσαν ἐκ τῆς Κρήτης εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, οἵτινες ὡς ἦτον ἡ φυσικὴ συνέπεια, ἦλθον μόνον διὰ ν' ἀποθάνωσιν ἐλεύθεροι, διότι ἀληθῶς μόνις τὸ ἐν τέταρτον τούτων διέφυγε τὸν ἐκ τῆς πείνης, τῆς γυμνότητος καὶ τῆς παντελοῦς στερήσεως ὄλων τῶν πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς ἀναγκαίων, ὀδυνηρὸν θάνατον! Ταῦτα ἦσαν τὰ τραγικὰ ἀποτελέσματα ἐκείνου τοῦ μέτρου!

«Ἄλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα δὲν εἶνε ὀλιγότερον θλιβερά! Μ' ὅλον ὅτι κατὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου ἐδίδοτο ἡ ἄδεια εἰς πάντα κάτοικον τῆς Κρήτης ν' ἀναχωρήσῃ, ἐὰν δὲν στέργῃ νὰ διαμεῖνῃ ἐκεῖ, καὶ ὁ Πασσᾶς ὑπεσχέθη νὰ φυλάξῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν μετὰ ταῦτα παρανομῶν του, ἦτο τὸ νὰ ἐμποδίσῃ μετὰ βίας τὴν ἀναχώρησιν ὄλων ἐκείνων, ὅσοι ὑπὸ τὴν ἄποψιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἀναχωρήσωσι. Φυλακισμοί, ραβδισμοί, φυλακίσεις, δολοφονίαι, δηλητηριάσεις, ὅλα τὰ μέσα ἐμβήκαν εἰς ἐνέργειαν διὰ νὰ κωλύσωσι τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Κρήτης! Πάλιν δὲ τοὺς προφθάσαντες ν' ἀναχωρήσωσιν, ἐμπόδιζεν, ἐναντίον τῶν ἐν Λονδίῳ Πρωτοκόλλων τοῦ νὰ ἐκποιήσωσι τὰ κτήματά των, πότε μὲν πλαγίως ἀλλ' αὐστηρῶς ἀπαγορεύων τοὺς μένοντας νὰ μὴν τ' ἀγοράσωσι, πότε δὲ κωλύων τοὺς ἐξ Ἑλλάδος ἐπὶ τούτῳ εἰς Κρήτην ἐρχομένους, ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξέλθωσι τῶν φρουρίων διὰ νὰ ἐνεργήσωσι τὴν ἐκποίησιν, καὶ πολλάκις ἀπαρνούμενος τὸ δικαίωμα ὅλων διόλου τῆς ἐπὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν αὐτῶν κυριότητος.

«Διὰ τοιούτων βιαίων καὶ παρανόμων μέσων ἐκακοποιεῖ καὶ τοὺς διαφυγόντας ἀπὸ τὰς χεῖρας του Κρήτας, καὶ ἐπηύξανε τὴν δυστυχίαν των! Καὶ ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι εἶχον καὶ ἔχουν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅλην τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐκποιῶσι τὰ κτήματά των, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης ὑστεροῦντο βιαίως καὶ αὐτὸ τὸ θλιβερὸν δικαίωμα, καὶ κατεπιέζοντο ὑπὸ τῆς πενίας καὶ τῆδε κακεῖσε περιπλανώμενοι ἐκτὸς τῆς πατρίδος Κρήτης ἐπιέζοντο οἱ διαμείναντες ἐν τῇ Κρήτῃ, ἀπὸ τοὺς ἀφορήτους φόρους, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλλε, καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἀπερρόφα ὄλους τοὺς ἰδρωτὰς τῶν δυστυχῶν Χριστιανῶν, οὐ μόνον διὰ νὰ χορταίνῃ τὴν πλεονεξίαν του, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔτι δολιώτερον σκοπόν, διὰ νὰ καταπιέζωνται ἀπὸ τὸ βάρος τῆς πενίας

καὶ νὰ μὴ δυνηθῶσι ποτὲ ν' ἀνακύψωσιν ἢ νὰ φροντίσωσι τίποτε ὑψηλότερον.

«Ἡ παραμικρὰ πρόφασις ἤρκει εἰς αὐτὸν διὰ νὰ τοὺς εἰρήσῃ ἀκρίτως καὶ αὐθαιρέτως εἰς τὰ δεσμοτήρια, εἰς τοὺς αἰκιμοὺς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀγχόνην. Εἰς οὐδένα ἦτο συγχωρημένον νὰ δείξῃ τὴν δυσαρέσκειάν του, ἢ νὰ παραπονεθῇ διὰ τὰ ὅσα ἔπασχε ἀδίκως.

«Κατὰ τὸ 1833 κατεδίκασε εἰς θάνατον κακούργων, πενήκοντα δύο ἐκ τῶν προκριωτέρων καὶ γεναιότερων συμπολιτῶν μας καὶ ἤθελε ἀπολέσει πολὺ περισσοτέρους τειουτοτρόπως, ἐὰν δὲν ἐπρόφθασαν εὐτυχῶς νὰ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς, καὶ ταῦτα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ἐτόλμησαν ἀόπλως καὶ εἰρηνικῶς συναθροισθέντες εἰς τὴν θέσιν καλουμένην Μουρνιαῖς νὰ ζητήσωσι θεραπείαν τῶν δεινῶν των. Διακηρύξαντες μάλιστα ὅτι ἔλαβε πρὸς τοῦτο ἄδειαν παρὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

«Ἐνῶ δὲ ἀφ' ἐνὸς μέρους διὰ τοῦ τρόμου ἐσίγα καὶ τὴν φωνήν, καὶ τὴν κίνησιν τοῦ δυστυχοῦς λαοῦ, ἐπηύξανε καθ' ἑκάστην τὴν δυστυχίαν του, διὰ τοῦ μονοπωλείου, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευε νὰ καταστήσῃ εἰς τὴν Κρήτην ἀπαράλλακτον ὡς τὸ εἶχεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Μαρτύρια καὶ ταύτης τῆς βίας καὶ παρανόμου καταπίεσεως τῶν λαῶν, εἶναι ἡ ἐξαπλωθεῖσα εἰς τὸν τόπον πενία, ἐνῶ ὡς ἐκ τῆς ἐφορίας τῆς φυσικῆς τοῦ τόπου ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ πανταχοῦ ἡ ἀφθονία καὶ ἡ εὐημερία!

«Τοιαῦτα ὑπομένων ὁ δυστυχὴς λαὸς τῆς Κρήτης ἐκολακεύετο μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αἱ Κραταῖαι Σύμμαχοι Δυνάμεις κατὰ διαταγὴν τῶν ὁποίων ἐτέθη εἰς ταύτην τὴν θέσιν προσωρινῶς, πληροφορημένοι ἤδη καὶ παρὰ τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγρομένης ἐπιτροπῆς περὶ τῶν δεινῶν του, ὡς βεβαιούμεθα, ἤθελον εἰδοποιήσῃ νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὴν κατάστασιν τοῦ δυστυχοῦς τούτου λαοῦ καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ αὐτῆν, ἥτις φέρει ὄνειδος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ μάλιστα τώρα ὁπότε ἠνοχλοῦντο εἰς τὴν τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων ἀποκατάστασιν. Ἄλλὰ θεωρῶν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ὅτι παραδίεται καὶ αὐθις ἄνευ τινὸς ὄρου, εἰς ἐκείνην τὴν ἐξουσίαν, ἥτις ἐξήντησεν ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀδικίας κατ' αὐτοῦ, καὶ τῆς ὁποίας τὸν ζυγὸν συνέτριψεν αὐτὸς ὁ λαὸς διὰ πολέμου δεκαετοῦς, καὶ διὰ τοσοῦτων ἀνεκτιμήτων θυσιῶν, ἀπεφάσισε πάλιν νὰ λαμβάνῃ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπικαλεσθῇ τῶν μεγάλων προστάτιδων αὐτοῦ τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων τὴν κραταίαν προστασίαν καὶ νὰ ἐκφράσῃ μὲ θλίψιν ἀλλὰ καὶ μετὰ παρρησίας τὴν

σταθεράν του ἀπόφασιν τοῦ νὰ μὴ στέρξῃ τοῦ λοιποῦ τοιαύτην κτηνώδη κατάστασιν, ἀλλ' ὅτι προτιμᾷ νὰ ἐξοντωθῇ μᾶλλον κατὰ κράτος παρὰ νὰ ζῆ ὑπὸ τοιούτους ὄρους.

«Ἴκετεύει λοιπὸν ταπεινότατα ὁ Χριστιανικὸς οὗτος λαὸς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, ἵνα εὐδοκήσῃ πανευμενῶς νὰ τὸν προστατεύσῃ εἰς τὴν ἐνόρθωσιν τῶν πασιγνώστων καὶ ἀπαργράπτων δικαίων του, νὰ χορηγήσῃ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκείνην τὴν ἀνεξαρτησίαν τὴν ὁποίαν ἐπεδαψίλευσε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ὁμοιοπαθεῖς καὶ συναγωνιστάς του Ἑλληνας, εἰς τὴν ὁποίαν βεβαίως δὲν ἔχει ὀλιγώτερα ἀπ' αὐτοὺς δίκαια.

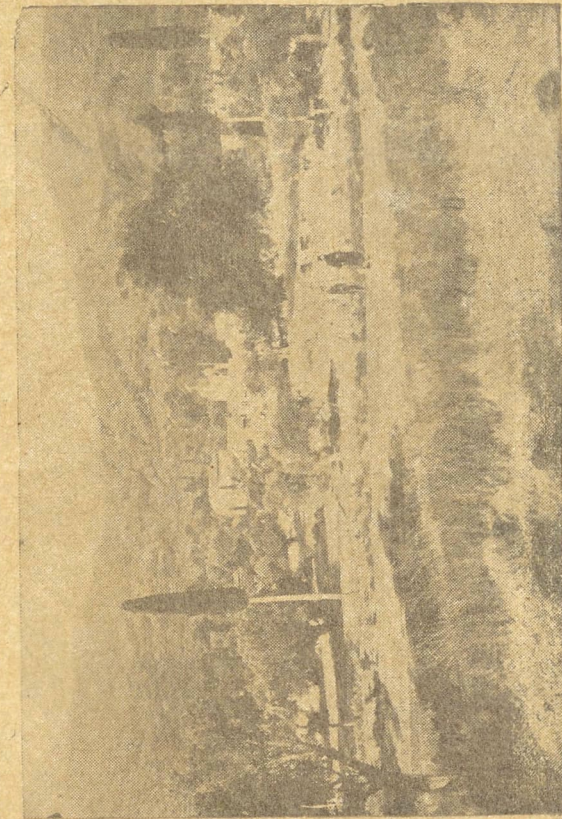
«Τοῦτο ἐξαίτεται ἱκετικῶς ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλανθρωπίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ!

«Ὁ λαὸς τῆς Κρήτης δὲν ζητεῖ ν' ἀποδιώξῃ οὔτε κατ' ἄλλον τρόπον ν' ἀδικήσῃ τοὺς ἐν τῇ Κρήτῃ Τούρκους, μ' ὅλον ὅτι ἔχει μεγάλη δίκαια νὰ εἶναι παρωργισμένος κατ' αὐτῶν. Πλὴν ἅς μένωσιν εἰς τὴν γῆν, ὅπου ἐγεννήθησαν καὶ αὐτοί, ἅς ἔχωσι τὰ κτήματά των, ἅς ἀπολαύσωσι τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τοὺς Χριστιανούς, χωρὶς τινὸς ἐξαιρέσεως, ἀλλὰ ἡ ἐξουσία δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ διαμεῖνῃ εἰς αὐτούς, διότι ἐνόσφ' ἔχουσι τὴν ἐξουσίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ θεωρῶσιν καὶ νὰ μὴν μεταχειρίζονται τοὺς Χριστιανούς ὡς ἰδιόκτητα ἀνδράποδα, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἀδικῶσιν, καὶ πᾶσα ὑπόσχεσις ἀπὸ μέρους αὐτῶν δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ ἐμπνεύσῃ πίστιν εἰς τοὺς Χριστιανούς, διότι ἔδειξαν ἀείποτε διὰ τῶν πραγμάτων τὴν ἀπιστίαν, οὔτε τοῦ λοιποῦ κανὲν δικαίωμα ν' ἀντιποιῶνται τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Νήσου ταύτης, διότι καὶ αὐτὸ τὸ ἐκ τῆς κατακτιήσεως, ὁ δεκαετὴς πόλεμος καὶ ἡ δι' αὐτοῦ ἀπελευθέρωσις ὅλης τῆς Νήσου πλὴν τινῶν φρουρίων, τὸ ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτῶν.

«Οἱ σήμερον ἐν τῇ Κρήτῃ ὄντες ἐντόπιοι Τούρκοι μόλις ἀποτελοῦν τὸ πέμπτον μέρος τῶν κατοίκων, καὶ εἶναι μέγα λάθος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐρρέθη κατὰ τὸ 1830, καὶ τὸ ὁποῖον ἐστάθη ἴσως ἡ κυριωτέρα αἰτία, δι' ἣν ἐχωρίσθη τότε ἡ Κρήτη ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ὅτι δηλαδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης εἶναι ἐξ ἡμισείας Τούρκοι καὶ Χριστιανοί!

«Οἱ Ἰθαγενεῖς Τούρκοι τῆς Κρήτης σήμερον κατὰ τὴν ἀκριβεστέραν ἀπαρίθμησιν, τὴν ὁποίαν καὶ δυνάμεθα εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ βεβαιώσωμεν εἶναι μόλις τριάκοντα χιλιάδες ψυχαί, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ εἶναι ἑκατὸν πενήκοντα χιλιάδες.

«Δὲν εἶναι ἄρα δίκαιον νὰ καταδικάζεται ὁ Χριστιανικὸς Λαός,

Ἡ ΜΟΝΗ ΑΣΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΑΜΑΡΙ

σταθεράν του ἀποφασίσει νὰ μὴ πῶσιν τοῦ λοιποῦ τοιαύτην κτηνώδη κατάστασιν. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐξενταθῆ μᾶλλον κατὰ κράτος παρά τὰ ζῷα τῆς κτηνοτροφίας ἡμετέρας.

«Ἰκεῖνοι οὖτοι» κριτικῶτα ὁ Χριστιανικὸς οὗτος λαὸς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, ἵνα εὐδοκήσῃ πανευμενῶς νὰ τὸν προσπαθῶσιν εἰς τὴν ἐξορθώσιν τῶν πασιγνώστων καὶ ἀπαργράπτων ἁμαρτιῶν του, νὰ χορηγήσῃ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκείνην τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ὁποίας ἐπεδαρίλευσε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ὁμοιοπαθεῖς καὶ συναγωνιστάς του Ἕλληνας, εἰς τὴν ὁποίαν βεβαίως δὲν ἔχει ὑλαγώτερον ἀπ' αὐτοὺς δίκαιον.

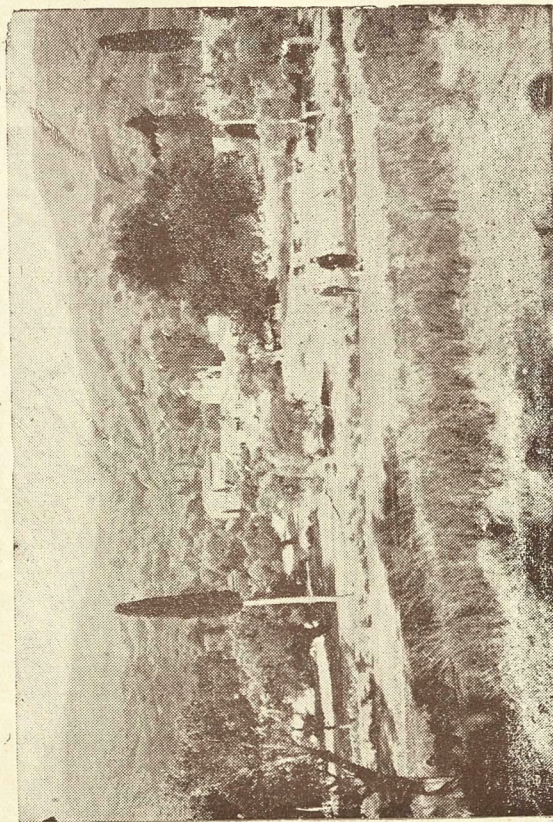
«Ταῦτο ἐξαιτεῖται ἱερατικῶς ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλάνθρωπίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ!

«Ὁ λαὸς τῆς Κρήτης δὲν ζητεῖ ν' ἀποδώσῃ οὔτε κατ' ἄλλον τρόπον ν' ἀδικήσῃ τοὺς ἐν τῇ Κρήτῃ Τούρκους, μ' ὅλον ὅτι ἔχει μεγάλα δίκαια νὰ εἶναι παροφθαλμῶς κατ' αὐτοὺς. Πλὴν ἄς μένωσιν εἰς τὴν γῆν, ὅπου ἐγεννηθῆσαν καὶ αὐτοί, ἄς ἔχωσι τὰ κτήματά των, ἄς ἀπολαύσωσι τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τοὺς Χριστιανοὺς, χωρὶς τινὸς ἐξαιρέσεως, ἀλλὰ ἡ ἐξουσία δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ διαμεῖνῃ εἰς αὐτοὺς, διὰ τὴν ἐξουσίαν τὴν ἐξουσίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ θεωρῶσιν καὶ νὰ μὴ μεταχειρίζονται τοὺς Χριστιανοὺς ὡς ἰδιόκτητα ἀνδράποδα, εἶναι ἀδύνατον γὰρ μὴ ἀδικῶσιν, καὶ πᾶσα ὑπόσχεσις ἀπὸ μέρους αὐτῶν δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ ἐμπνεύσῃ πίστιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς, διότι ἔδειξαν ἀείποτε διὰ τῶν πραγμάτων τὴν ἀπιστίαν, οὕτι τοῦ λοιποῦ κανὲν δίκαιωμα ν' ἀντιποιῶνται τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Νήσου ταύτης, διότι καὶ αὐτὸ τὸ ἐκ τῆς κατακτήσεως, ὁ δεκαετής πόλεμος καὶ ἡ δι' αὐτοῦ ἀπελευθέρωσις ὅλης τῆς Νήσου πλὴν τινῶν φρουριῶν, τὸ ἀφῆρεσαν ἀπ' αὐτῶν.

«Οἱ σήμερον ἐν τῇ Κρήτῃ ὄντες ἐντόπιοι Τούρκοι μόλις ἀποτελοῦν τὸ πεμπτον μέρος τῶν κατοίκων, καὶ εἶναι μέγα λάθος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐρροεθῆ κατὰ τὸ 1830, καὶ τὸ ὁποῖον ἐστάθη ἴσως ἡ κυριώτερα αἰτία, δι' ἣν ἀχωρήθη κατὰ τὴν Κρήτην ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ὅτι δηλαδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης εἶναι ἐξ ἡμισείας Τούρκοι καὶ Χριστιανοί!

«Οἱ Ἰθαγενεῖς Τούρκοι τῆς Κρήτης σήμερον κατὰ τὴν ἀκριβεστέρην ἀπαρίθμησιν, τὴν ὁποίαν καὶ δυναμὸς εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ βεβαιώσωμεν εἶναι μόλις τριάκοντα χιλιάδες ψυχαί, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ εἶναι ἑκατὸν πενήκοντα χιλιάδες.

«Δὲν εἶναι οὖν δίκαιον νὰ καταδικάζεται ὁ Χριστιανικὸς Λαός,

Η ΜΟΝΗ ΑΣΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΑΜΑΡΙ

εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων του νὰ ὑποφέρῃ τοιαῦτα δεινά, διότι ἐφάπαξ ὑπερίσχυσαν οἱ ἀλλόφιλοι οὗτοι κατακτηταὶ του νὰ τὸν ὑποτάξωσι, καὶ διότι ἀφοῦ ἠδυνήθη διὰ τηλικούτων ἀγώνων καὶ παθημάτων νὰ συντριψῇ τὸν σιδηροῦν αὐτῶν ζυγόν, ὑφίσταται μ' ὅλα ταῦτα εἰσέτι ἐν αὐτῷ τὸ λείψανον τοῦτο. Καὶ μάλιστα ἐνῶ εὐχαριστεῖται ὁ λαὸς νὰ μένωσι καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ τοιούτοις δικαιώμασιν εἰς τὸν τόπον! Ἄλλως δὲ ἡ αἱματοχυσία εἶναι ἀδύνατον νὰ καταπαύσῃ ἕως οὗ ἐξοντωθῇ ἢ τὸ ἐν μέρος ἢ τὸ ἄλλο. Καὶ ἂν πάλιν δι' ἀνωτέρας βουλῆς ἤθελε διακοπῇ πρὸς καιρὸν, εἰς πρώτην ὅμως εὐκαιρίαν ἀναμφιβόλως θέλει ἀνανεωθῇ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἔχη ὀλεθρίας διὰ τὴν ἀνθρωπότητα συνεπείας.

Διὰ τοῦτο καθικετεύομεν ταπεινότερα τὰς Κραταῖας καὶ Συμμάχους Δυνάμεις νὰ εὐδοκίωσιν εἰς τὸ νὰ λάβωσιν ὀριστικώτατα περὶ τῆς μελλούσης ἀποκαταστάσεως τοῦ τόπου τούτου μέτρα. Τὰ μισὰ μέτρα ἢ αἱ προσωριναὶ οἰκονομίαι δὲν δύνανται νὰ φέρωσιν εἰς τοῦτον τὸν τόπον, εἰ μὴ προσωρινὴν ἴσως τὸ πολὺ ἡσυχίαν, καθὼς τὸ ἀπέδειξεν ἡ πείρα τῶν 1830, καθὼς τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἀπὸ τοῦ 1770 μέχρι τοῦδε πέμπτη ἐπανάστασις, καὶ αἱ αἰχμαλωσίαι αὐτοῦ τοῦ τόπου. Τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα κακὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τοὺς Χριστιανούς εἶναι τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ δώσωσι πίστιν ποτὲ πλέον εἰς ὑποσχέσεις Τουρκικῆς ἐξουσίας.

«Ἐνῶ λοιπὸν καταφεύγει ὁ πολυπαθὴς οὗτος λαὸς ὡς Ἰκέτης ὑπὸ τὴν Κραταὴν αἰγίδα καὶ προστασίαν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἀφοσιούμενος ὅλος εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ φιλελευθροπλίαν καὶ τὴν ὑψηλὴν καὶ βαθεῖαν πολιτικὴν σύναισιν Αὐτῆς, πέποιθεν ἐνδομύχως, ὅτι θέλει δώσειν ἀκρόασιν εἰς τὴν ἰκετήριον αὐτοῦ φωνήν, ὅτι θέλει ἐπινεύσει εὐμενῶς εἰς τὴν θεραπείαν καὶ παῦσιν τῶν δεινῶν του, καὶ θέλει ἀνεγείρει στήλην αἰωνίου εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ εἰς τὰς καρδίας ὅλου τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐπερχομένας γενεάς, εἰς τὰς ὁποίας παραδιδόμενα τὰ δεινά μας θέλουσι διεγείρει τὰ πλέον ζωηρὰ αἰσθήματα τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς Σωτῆρας αὐτῶν.

«Μὲ βαθύτατον σέβας καὶ πληρεστάτην ἀφοσίωσιν ὑποσημειούμεθα.

«Ἐν Ἀποκορώνοις τῆς Κρήτης τὴν 5)17 Ἀπριλίου 1841

«Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος

«Ταπεινότατοι καὶ ὑποκλιnéστατοι ἰκέται.

«Οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ὀπλαρχηγοὶ τοῦ Χριστιανικοῦ Λαοῦ τῆς Κρήτης.

Ὁ Πρόεδρος

Α. Χαιρέτης

Οἱ Ἀντιπρόσωποι

«Χ. Ροῦσσοσ Βουρδουμπᾶσ, Γεώργ. Κονταξάκης, Μ. Δασκαλάκης, Ἐμμ. Χιονουδάκης, Νικόλ. Μπιστάκης, Α. Πιταδάκης, Νικόλ. Καλοῖδᾶσ, Ἡλίας Κουδουμνάκης, Ἐμμ. Βολιτάκης, Ἰ. Παναγιώτου, Α. Πρωτοπαπαδάκης, Γεράσιμος Ἱερομόναχος, Κ. Γεωργιάδης, Ἀναγν. Πρωτοπαπαδάκης, Α. Μπιράκης, Χ. Σίφης, Ν. Καλοῖδᾶσ, Δημ. Χρυσάφοπουλος, Ἰω. Παπαδαντωνάκης, Α. Κονταξάκης, Α. Μανουσογιάννης, Β. Χάλης, Σ. Πετρουλάκης, Χρισ. Νικ. Ρουσάκης, Παῦλος Πατερόπουλος, Ἰάκωβος Κουμῆσ, Γ. Α. Μοράκης, Μ. Κοκολάκης, Νικόλ. Τζιριντανάκης, Γεώργ. Μαλιακάκης, Μανουῖσος Χιονουδάκης, Α. Παπαδάκης, Πολογιαννάκης, Σίφης Κουκουβιτάκης, Μανουῖσος Κωστάκης, Ἀδ. Καζάκης, Καβρουδάκης, Μ. Βασιλαντωνάκης, Ἀναγν. Παπαδάκης, Ἡλ. Κουδουμνῆσ καὶ λοιπᾶσ διὰ τοὺσ ἀγραμμάτους».

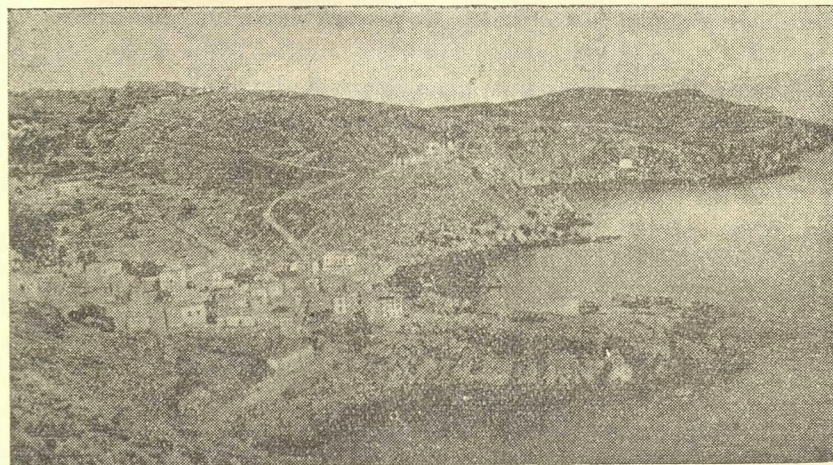
Ἀμέσως μετὰ τῆσ ἀναφορῆσ αὐτῆσ ἔστειλαν τὴν ἀναγνωριστικὴν γιὰ τοὺσ Σφακιανοὺσ ἀπόφασιν πρὸσ τὴν μέσην Κρήτην καὶ τῆσ ἀνατολικῆσ ἐπαρχίησ μὲ καπετάνιουσ μὲ ὀπλοφόρουσ, γιὰ νὰ ξεσηκώσουσ καὶ τὸν ἄλλο λαὸν καὶ νὰ προετοιμάσουσ τὴν γενικὴν δρᾶσιν. Παντοῦ ὅμως ἀντίκρουζαν τὸ μεγαλύτερον ἐμπόδιον στὸ ἐρώτημα.

—Καὶ ποῦναι τουφέκια; Ἐσᾶσ σᾶσ ἔφεραν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κ' εἶχετε καὶ δικὰ σασ, γιὰ τὴν εὐκόλῃ κρύβονται στ' ἀπόρημα ἀκρογιάλια σασ, μὰ ἐμεῖσ ποῦν θὰ βροῦμε; φέρετέ μασ κ' εἶμαστέ ἕτοιμοι. Μὰ μὲ τσοὶ χουροχῶδεσ ἢ μὲ τσ' ἀσφεντόνεσ θὰ πᾶμε στὸν πόλεμον; καὶ ἴντα πόλεμον; καμπίτικο, ποῦν δὲ μοιάζει μὲ τσ' ἀορίτικουσ.

Ἡ λογικὴ ἀντίρροησίσ τοὺσ ἦταν ἀκαταγώνιστη καὶ ὅλοι ἐγράφαν στὴν ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπὴν τὴν ἀνάγκην νὰ βρεθοῦν ὄπλα, γιὰ τὴν ὁ λαὸσ ἦταν ἕτοιμος, μὰ δὲν εἶχε τὰ μέσα. Κι' ὅμως παρ' ὅλον αὐτὸ τὸ σοβαρότατον ἐμπόδιον ἄρχισαν νὰ μαζεύονται πολλοὶ ἀπ' τοὺσ παλιοὺσ ἀρχηγοὺσ καὶ καπετάνιουσ γύρω ἀπὸ τὸ Βασιλακογιώργην.

ΟΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΧΟΥ ΣΤΟΥΑΡΤ

Στὸν Ἀποκόρωνα ἢ συγκέντρωσισ τῶν πολεμιστῶν ἐπλήθηναι

Η ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ

κ' ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπὴ τακτοποιοῦσε καὶ προμελετοῦσε τὴν πρώτην δρᾶσιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐθεώρησαν καλὸν νὰ σχηματίσουσ ἐπιτροπὴν καὶ νὰ παρουσιασθοῦν στὸν Ναύαρχον Στούαρτ, ποῦ εἶχεν ἔλθῃ μὲ μιὰ Ἀγγλικὴ μοῖρα στὴ Σούδα, γιὰ νὰ τὸν χαιρετήσουσ καὶ νὰ τοῦ διατυπώσουσ τὰ παράπονα τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ. Ὁ Ναύαρχος ὑποδέχθη τὴν ἐπιτροπὴν μ' ὄλην τὴν ἐπισημότητα καὶ τοὺσ παρεκίνησε νὰ μὴ ζητήσουσ τὴν ἔνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ μιὰ τοπικὴν αὐτονομίαν ἢ ἡγεμονίαν, γιὰ τὴν ὁ μόνον σὲ μιὰ τέτοια ἐπιθυμία τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ θὰ ἦταν διατεθειμένος νὰ τοὺσ προσφέρῃ τὴν βοήθειάν του καὶ νὰ τοὺσ ὑποστηρίξῃ νὰ τὴν πετύχουσ. Οἱ πληρεξούσιοι ποῦ εἶχαν ὑπ' ὄψει τοὺσ τὴν ὑποδοχὴν ποῦ τοὺσ εἶχε κάμει τώρα καὶ λίγεσ μέρεσ ὁ διοικητὴσ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ Γουαλτεκρέβυ, κ' ἔβλεπαν τώρα τὴν ἀντίθεσιν σὲ φιλοφρονήσεις καὶ ὑποσχέσεις, ὑποψιάσθησαν κάποια Ἀγγλικὴ πλεκτάνη καὶ ἀπέφυγαν νὰ δώσουσ ὀριστικὴν ἀπάντησιν στίσ συμβουλῆσ τοῦ Στούαρτ, ἀλλὰ περιορίσθησαν νὰ τοῦ δηλώσουσ ὅτι θὰ τῆσ διαβιβάσουσ πρὸσ τὸν ἔνοπλον λαὸν καὶ θὰ ζητήσουσ τὴν γνώμη του, γιὰ τὴν μιὰ τέτοια ἀλλαγὴν τοῦ σκοποῦ τῆσ ὀργανωμένησ ἐπαναστάσεωσ ἀπαραιτήτως ἤθελε τὴν ἔγκρισιν τοῦ λαοῦ. Ὄρισαν ἡμέραν καὶ τόπον συναντήσεωσ ποῦ ἔπρεπε νὰ ἐρωτήσουσ τὸν λαὸν καὶ ἀποφασίσθηκε νὰ εἶναι παρὼν στὴν συγκέντρωσιν ὁ Ναύαρχος Στούαρτ, ὁ Ἀγγλος Πρόξενος Σ. Ὁγκλεῦ,

ὁ Τοῦρκος Ναύαρχος Ταχίρ¹ καὶ ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς μὲ τὸ ἐπιτελειό του.

Πραγματικῶς τὴν ὀρισμένη μέρα ὅλοι οἱ ἐπαναστάτες εἶχαν μαζευθῆ στὸ Βαφέ. Πῆγε κι' ὁ Στούαρτ μὲ τοὺς ἄλλους. Στὴν πρώτη ἐρώτησι τοῦ Ναυάρχου τι ζητεῖ ὁ Κρητικὸς λαός, ὅλοι μὲ μιὰ φωνὴ προσυνηνομημένοι ἄρχισαν νὰ φωνάζουν:

—“Ἐνωσι μὲ τὴν Ἑλλάδα!

—Γι' αὐτὴ χύσαμε τὸ αἷμά μας.

Ὁ Ναύαρχος προσπάθησε νὰ τοὺς πείσῃ πὼς τ'ὄ,τι ζητοῦσαν ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνῃ καὶ περιέμενε νὰ τοῦ ἀπαντήσουν σύμφωνα μὲ τὶς συμβουλὲς πὺν εἶχε δώσει στὴν ἐπιτροπὴ τῶν ἐπαναστατῶν, ὅτι δηλαδὴ δέχονται μιὰ τοπικὴ αὐτονομία ἢ ἡγεμονία. Ἄλλ' αὐτοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ φωνάζουν.

—“Ἐνωσι! Ἐνωσι!

Θύμωσε ὁ Στούαρτ καὶ περισσότερο ὁ Πρόξενος Ὁγκλεῦ, κ' ἐφυγαν. Ὁ λαὸς εἶχε ὀδηγηθῆ ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς του νὰ μὴ δεχθῆ καμμιά ὑποχώρησι ἀπὸ τὴν ἔνωσι, γιατί, ὅπως τοὺς εἶχαν γράψει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἔπρεπε νὰ ζητήσουν ἡγεμονία, ὅπως εἶχαν διακηρῦξει στὴν ἀρχὴ γιὰ πρόσχημα, ἀλλὰ νὰ ἐπιμένουν στὸ πρόγραμμα τῆς ἐνώσεως, γιατί ἔτσι μόνο θὰ ἐβοηθοῦντο στὸν ἀγῶνα τους μ' ὅλα τὰ πολεμοφόδια καὶ τὶς τροφές πὺν τοὺς ἐχρειάζοντο! Οἱ ἀρχηγοὶ κι' ὁ λαὸς ἔδειχναν θρησκευτικὴ πειθαρχία σ' ὅτι τοὺς ἔγραφε ἢ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γιατί ἤξεραν πὼς πίσω ἀπὸ κάθε τῆς προσταγὴ κρυβότανε ὁ Ὁθων, πὺν εἶχε ὑποκινήσει τὴν ἐπανάστασι καὶ τὴν εἶχε ἐνισχύσει μὲ τὰ πρῶτα πολεμοφόδια καὶ ὄπλα. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐπαναστάτες ἐξέλεξαν τὸ ἐκτελεστικὸ σῶμα²

1.—Ὁ Ταχίρ ἦταν ὁ μόνος πὺν σώθηκε μὲ τὸ καράβι του ἀπ' τὴν καταστροφὴ τοῦ Ναυαρίνου. Εἶχε σωθῆ κι' ὁ Στόλαρχος τοῦ σουλτάνου, ὁ Μουχαρέμ Βέης, μὰ τὸν ἐπνίξαν ἀργότερα ὡς συνωμότη στὸ Βόσπορο.

2.—Παραθέτομε τὸ σχετικὸ ἔγραφο:

Ἄριθ. Πρωτ. 19

Κρητῶν Πολιτεία

Διορισμὸς τῶν Μελῶν τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας

Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 14 σημερινῆς ἀποφάσεως τῶν Ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαναστατημένων ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης καὶ κατὰ συνέπειαν τῆς παρακολουθησάσης ὑπ' ἀριθ. 18 αὐθημέρου ψηφοφορίας, περὶ ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας,

Ἐψηφίσθησαν

Πρόεδρος ὁ Ἄριστ. Χαιρέτης.

Ἀντιπρόεδρος ὁ Χ' Ρούσος Βουρδουμπάκης.

Μέλη: οἱ Γεώργιος Κονταξάκης, Δημήτριος Χρυσάφοιτος καὶ Νικόλαος

καὶ τὰ μέλη τοῦ Στραταρχείου¹ καὶ ἄρχισαν τὴν σύντονη προπαρασκευὴ των ἀπ' οὗ ὑψώσαν τὴν ἐπαναστατικὴ τους σημαία. Γιὰ τὴ σημαία αὐτὴ ὁ Ἐμμ. Βιβιλάκης γράφει τὰ ἐξῆς:

«Μεταξὺ τῶν διακριτικῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης σημείων ἔπρεπε νὰ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ σημαία· αὕτη διέφερε καὶ ἀπὸ

Μπιτσάκης.

Γενικὸς Γραμματεὺς ὁ Θεόφρατος Χαιρέτης.

Τῆς πράξεως ταύτης θέλει κοινοποιηθῆ ἀντίγραφον διὰ τοῦ Γενικ. Γραμματέως εἰς τὰ ἀνωτέρω μέλη πρὸς γνῶσιν τοῦ διορισμοῦ ἐκάστου, πρὸς δὲ τὸν Γενικὸν Γραμματέα ἢ κοινοποιήσις θέλει γίνεαι δι' ἑνὸς τῶν μελῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας μὲ πρόσκλησιν πρὸς ὅλους νὰ κάμουν ἀνυπερθέτως ἐναρξίν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτοὺς Ἱερῶν Χρεῶν.

Ἐγένετο καὶ ὑπεγράφη ἐν Βαφέ Ἀποκορῶνον τὴν 12 Ἀπριλίου 1841.

Οἱ Ἀντιπρόσωποι

Χ' Ρούσος Βουρδουμπάκης, Μ. Δασκαλάκης, Α. Πρωτοπαπαδάκης, Α. Μπιράκης, Χ' Σίφης Παπαδάκης, Ἐμμ. Χιονουδάκης, διὰ τὸν ἀγράμματον Ἄνδρ. Δελγιανάκη κατ' αἰτησίαν του ὁ Ἰωσ. Κοπαζάκης, Μ. Πρωτοπαπαδάκης, Α. Κονταδάς, Α. Πρωτοπαπαδάκης, Δημ. Χρυσάφοιτος, Παναγ. Γεωργιάδης, Ἰωάν. Παναγιωτάκης, Γεώργ. Κονταξάκης, Γεράσιμος Ἱερομόναχος, Κων. Παπαντωνάκης, Γεώργ. Μαριαζάκης, Νικόλ. Μπιτσάκης, Ἰωάν. Καντζουράκης, Ἡλίας Κουδουμνῆς, Νικόλ. Καλοῦιδας, Ἐμμ. Βιβιλάκης.

Ὁ προσωρινῶς ἐκτελῶν χρέη Γραμματέως

Θ. Χαιρέτης

Ἀντίγραφον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κοινοποιεῖται εἰς τὸν Κύριον Χ' Ρούσον Βουρδουμπάκη, πρὸς γνῶσιν τοῦ διορισμοῦ του ὡς Ἀντιπροέδρου τῆς Διοικήσεως, καὶ μὲ πρόσκλησιν ὡς ἐν τῇ ἰδίᾳ πράξει.

Ἐν Βαφέ Ἀποκορῶνον τὴν 12)25 Ἀπριλίου 1841.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Θ. Χαιρέτης

1.—Τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ τῶν στραταρχῶν:

Κ ρ η τ ῶ ν Π ο λ ι τ ε ῖ α

Τὸ ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Διακήρυξις

Ἐπειδὴ ἡ παροῦσα κατάστασις τῆς πατρίδος μας οὔσα ὅλως πολεμικὴ ἔχει κυρίως ἀνάγκην Στρατιωτικῆς Διοικήσεως μάλλον ἢ πολιτικῆς διὰ νὰ ἐνεργοῦνται δραστηρίως καὶ μετ' ἐπιτυχίας αἱ στρατιωτικαὶ ἐργασίαι ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξαρτᾶται σήμερον ἡ τύχη τῆς πατρίδος μας.

Διὰ ταῦτα ἢ μέχρι τοῦδε πολεμικὴ διοίκησις μεταβάλλεται εἰς Στρατιωτικὴν, διευθυνομένη ἀπὸ ἐν Στραταρχεῖον συγγειμένον ἀπὸ πέντε μέλη.

Μέλη τοῦ Στραταρχείου τούτου διορίζονται οἱ Κύριοι Β. Χάλης, Γ. Ἄνδρουλακάκης, Ν. Βασιλείου, Ἰωάννης Ξενίδης καὶ Ἐμμ. Κοκολάκης.

Εἰς τὸ Στραταρχεῖον τούτου ὑπάγονται ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅλοι αἱ τῆς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης δυνάμεις καθὼς καὶ πᾶς ἐσωτερικὸς, διοικητικὸς, οἰκονομικὸς καὶ ὑγειονομικὸς κλάδος κ.λ.π.

Τὸ παρὸν θέλει δημοσιευθῆ δεόντως καὶ κοινοποιηθῆ πρὸς οὓς δεῖ.

Ἐγένετο ἐν Κρήτῃ τὴν 10 Ἀπριλίου 1841 ἔ. ἔ.

Ἀντὶ τοῦ Ν. Γ. Βασιλείου, ἐπειδὴ μεταμεληθεὶς δὲν μένει ἐπὶ τῆς Κρήτης, διαώρισθη ὁ Κ. Γ. Δαμνὸς τὴν 14 Ἰουλίου 1841.

Ὁ Πρόεδρος Α. Χαιρέτης, Δημ. Χρυσάφοιτος, Ν. Μπιτσάκης

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς Θ. Χαιρέτης.

τὴν Ὀθωμανικὴν καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἐσύγκειτο ἐκ τριῶν ταιγιῶν τῆς μὲν μεσαίας ἐρυθρᾶς, τῶν δὲ δύο ἐτέρων τῆς ἄνω καὶ κάτω χρώματος κυανοῦ βαθέος, ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς ἐρυθρᾶς μεσαίας ὁ κεραυνοφόρος τοῦ μεγάλου Διὸς ἀετός, ἐπὶ ἐδάφους λευκοῦ μὲ τὸς κεραυνοὺς εἰς τοὺς ὄνυχας περιφρουρούμενος ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο τούτων χρωμάτων».

ΑΡΧΗ ΑΓΩΝΩΝ

Ἄμα γύρισε πίσω στὴ Σούδα ὁ Στούαρτ εἶπε στὸ Μουσταφᾶ ὅτι ἦταν ἐλεύθερος νὰ κάμῃ ὅτι ἔκρινε καλόν, γιὰ νὰ διαλύσῃ τοὺς ὀπλοφόρους καὶ νὰ ξαναφέρῃ τὴν τάξι στὸ νησί. Ὁ Μουσταφᾶς ἀρχισε πιά νὰ κινῆται μὲ στρατὸ ἀπὸ δέκα χιλιάδες. Στὸ μεταξὺ ὅμως οἱ ἐπαναστάτες ποὺ δὲν ἔβλεπαν μῆτε Ἑλληνικὸ στόλο, μῆτε Ἑλληνικὸ στρατὸ νὰ φθάσῃ, ὅπως τοὺς εἰδοποιούσαν διαρκῶς, προσπάθησαν νᾶρθοῦν σὲ κάποια συνεννόησι μὲ τὸ Ναύαρχο καὶ ξανάστειλαν τὴν ἴδια ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ δικαιολογηθῇ γιὰ τὴ μεταβολὴ τῆς πρώτης γνώμης ποὺ εἶχαν γιὰ τὴν ἡγεμονία, ἀλλὰ ὁ Στούαρτ δὲν ἐδέχθη μῆτε νὰ τοὺς ἀκούσῃ καὶ διέταξε νὰ τοὺς ποῦν νὰ φύγουν ἀμέσως ἀπ' τὴ Ναυαρχίδα, ἀλλοιῶς θὰ διέτασσε νὰ τοὺς πετάξουν στὴ θάλασσα. Στενοχωρημένη ἡ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὴν ἀντίθετη ὑποδοχὴ ποὺ τῆς ἔγινε στὴ δευτέρα αὐτὴ ἐπίσκεψί της στὴ Ναυαρχίδα, ἀνήγγειλε στοὺς ἀρχηγούς τ' ὅ,τι γίνηκε καὶ ὑπεστήριξε τὴ φήμη ποὺ κυκλοφοροῦσε τότε, πὼς οἱ Ἄγγλοι βοήθοῦσαν στὴν ἀρχὴ τὴν ἐπανάστασι, γιὰ τὴν ἠθέλουν ν' ἀναλάβουν τὴν προστασίαν τῆς Κρητικῆς ἡγεμονίας καὶ μὲ τὴν προστασίαν αὐτὴ νὰ πιάσουν καὶ νὰ μεταβάλουν τὴ Σούδα σὲ Ἄγγλικὸ λιμάνι. Σὲ κάθε ἐνδιαφέρον τῶν Ἄγγλων ἔβλεπαν πάντα οἱ Κρητικοὶ τὸν περίφημο «Ἄγγλικὸ δάκτυλο» καὶ αὐτὸ τοὺς ἔκανε νὰ δυσπιστοῦν σὲ κάθε ἀγγλικὴ ἐνέργεια καὶ πολλὰ φορὲς νὰ μὴ δέχονται καὶ τίς πιὸ λογικὰ συστάσεις των καὶ νὰ δυσπιστοῦν σὲ κάθε ὑπόδειξι των.

Οἱ ἀρχηγοὶ ὅμως δὲν ἀπελπίστηκαν, γιὰ πάντα περίμεναν τίς πολεμικὰς ἐνισχύσεις, ποὺ τοὺς εἶχαν ὑποσχεθῆ ἀπὸ πάνω. Περίμενοντας ἀρνῆθησαν κάθε πρότασι τοῦ Μουσταφᾶ γιὰ εἰρήνευσι, ἀν καὶ τοὺς ὑπέσχετο γενικὴ ἀμνηστία. Ἀνέβαλαν κάθε πολεμικὰς ἐνέργεια, γιὰ τὴ καθημερινῶς ἐμάθαιναν ὅτι συγκεντρώνονται στὴ Λακωνία χιλιάδες ἐθελοντὲς μὲ τὸ Χαρ. Ζυμπρακάκη καὶ ὅτι περίμεναν μέρα μὲ τὴν ἡμέρα τὸ σύνθημα νὰ περάσουν μὲ καΐκια στὴν Κρήτη, ἀλλὰ ὁ Ταχιὸ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἄγγλικου

στόλου περιπολοῦσε καὶ ἀπέκλειε τὰ Κρητικὰ ἀκρογιάλια. Δὲν ἄφιναν νὰ περάσουν οὔτε ψαροκαΐκα.

ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΕΣ

Ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ ἀξιωματικοῦ Χ. Ζυμίτη πρὸς τὸ Μισαὴλ Ἀποστολίδη ποὺ ἔχει χρονολογία 21 Μαρτίου 1841 πληροφοροῦμεθα ὅτι: «συνάμα ἔλαβον καὶ ἐπιστολὰς μὲ ἐπίτηδες πλοῖον, ἀπὸ τοὺς ἐν Λακωνία φίλους, οἵτινες ζητοῦν ἀμεταθέτως τὴν γνώμην μας ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν των, διότι ἅμα παρέλθη ἡ ἑβδομάς τοῦ Πάσχα, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ διασκορπισθοῦν εἰς τὰς ἐργασίας των καὶ τότε εἶναι δύσκολον νὰ συγκεντρώσῃ τὰς 600—700 ἄνδρες, οἵτινες εἶναι ἔτοιμοι νὰ κινήθουν. Ὅθεν ἀπεφάσισα ἐπειδὴ εὐτυχῶς ἐτελείωσα τὴν παράδοσι τῆς ἐφορείας, νὰ ὑπάγω εἰς Ἀερούπολιν πρὸς ἀντάμωσιν τῶν Μιχαλαίων, Κατρίνη, Πασχάλη, Σαμπέων καὶ οἵτινες εἶναι ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος τούτου, μὲ συστατικὰ γράμματα τῶν ἐκεῖσε ἰσχυρότων Σπαρτιατῶν ἀξιωματικῶν, καὶ ἐλπίζω ὅχι μόνον τοὺς εἰρημένους νὰ κινήσω, ἀλλ' εἰσέτι καὶ τὸν Λεωνίδα Κυριακούλην ἐκ Πουλικάκου καὶ ἂν τοῦτο κατορθωθῇ σᾶς λέγω ὅτι θὰ κινήσουν ἐπέκεινα τῶν 2 χιλιάδων στρατιωτῶν διὰ τὴν πατρίδα. Εἶναι μολαταῦτα ἀνάγκη νὰ συνεννοηθῆτε μετὰ τοῦ ἐν Γυθειῷ ἐμπόρου καὶ ἀνταποκριτοῦ τοῦ Μοσχονᾶ Κύριον Ἀλμπανάκη διὰ τὰ ἀπαιτούμενα ἔξοδα τῶν ναύλων, ὡς καὶ μὲ τὸν ἐν Κορώνῃ Κύριον Γ. Μπάσταν, διὰ τὸ ἀναγκαῖον παξιμάδι καὶ σᾶς ὑπόσχομαι μεγάλα πράγματα, ὅχι μόνον μὲ τοὺς Σπαρτιάτας ἀλλ' εἰσέτι καὶ μὲ τοὺς Κορωναίους καὶ λοιποὺς Μεσηνίους. Εἰς τὴν Ἀερούπολιν περιμένω τὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου διαταγὰς καὶ ὁδηγίαν σας. Περὶ τῶν ὄπλων σᾶς λέγω ὅτι κατὰ τὰς ὁποίας μοῦ δίδουν οἱ ἐνταῦθα φίλοι μου πληροφορίας, οἱ Σπαρτιᾶται δύνανται νὰ πάρουν ἕως 2 χιλιάδες καὶ περὶ πλέον ὄπλα διὰ νὰ τὰ πωλήσωσι· ἐφ' ὅσον ἀφορᾷ διὰ τὰ πολεμοφόδια δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω, ὅτι ἐὰν εἶχα χρήματα ἤθελα προβλέψαι μὲ εὐκολίαν ἰκανὴν ποσότητα.

«Ὁ ἐνθουσιασμός, φίλε μου, ὅστις ὑπάρχει εἰς τοὺς ἐδῶθεν καὶ ἰδιαίτερος εἰς τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τὴν πατρίδα μας εἶναι ἀπερίγραπτος. Τὸ ἀντικείμενον τῆς συνομιλίας των εἶναι ἡ Κρήτη, καὶ ἡ δι' αὐτὴν ἀναχώρησις των» καὶ ὅτι.

«Οἱ Υἱοὶ τοῦ Τσουδεροῦ μοῦ γράφουν παρακαλοῦντές με νὰ ἐπιταχύνω τὴν ἐκεῖσε ἀποστολὴν τοῦ πατρός των ὡς πολλὰ ἀναγκαῖαν, ὅθεν κατ' αὐτὰς ἀναχωρεῖ μὲ 15 ἀκόμη συμπατριῶτές μας».

Τέσσερις μῆνες ὡς θὰ δοῦμε ἔμειναν καθηλωμένοι στὸ Λακωνικὸ κὸλπο μέσα οἱ ἐθελοντὲς μὲ τὸ Ζυμπρακάκη καὶ σὲ κάθε τους ἀπόπειρα ν' ἀνοιχθοῦν στὸ πέλαγος ἀντίκρουζαν Τουρκικὰ ἢ Ἀγγλικὰ πολεμικά. Πολλὲς φορὲς εἶχαν ἀναγκασθῆ νὰ γυρίσουν πίσω ἐν ᾧ πλησίαζαν στὸν Κάβο Σπάθα ἢ στὸ Τηγάνι τῆς Γραμπούσας, γιατί διάκριναν ἀπὸ μακρὰ νὰρχεται πάνω τους ἓνα πολεμικό. Ὁ ἀποκλεισμός αὐτός, ὅπως ἰσχυρίζετο ὁ Μπούτης ἦταν αἰτία καὶ δὲν ἔφθασαν ποτὲ ὡς τὴν Κρήτη τὰ τέσσερα πυρπολικά ποῦχεν ἀγορασμένα ἢ ἐπιτροπὴ κείχε δώσει σ' αὐτὸν γιὰ νὰ τὰ φέρη ὡς τὸ Λουτρό τῶν Σφακιῶν.¹

Μὲ τὴν ἀναφορὰ πρὸς τὶς κυβερνήσεις τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ τὴν ἀναγγελία ποῦκαμεν ἡ Κρητικὴ Πολιτεία στὶς 13 τοῦ Ἀπριλίου¹ πρὸς τοὺς προξένους γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ «Διοικητικοῦ σώματος» ἄρχισαν τὶς προπαρασκευῆς καὶ τὴ γρήγορη συγκέντρωσι.

Στὶς 19 τοῦ Ἀπριλίου εἶχαν φθάσει στὰ Καρανοσκάφια τὰ σώματα τῶν τριῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνίας, Κισάμου καὶ Σελίνου. Οἱ ἀρχηγοὶ σπεύδουν νὰ γνωρίσουν τὴν συγκέντρωσίν των στὸ Χαι-

1.—Ὁ Ἐμμ. Βιβιλάκης ἀπαντώντας μὲ τὸ «Ραδάμανθυ», ποῦ ἐξέδιδε στὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν ἐπανάστασι, στὶς δικαιολογίαις τοῦ Μανώλη Μπούτη ποῦχε ἔξαπατήσει τοὺς Κρητικούς, γράφει:

«Εἰς ἀπάντησιν τοῦ καταχωριοθέντος εἰς τὸ σημερινὸν διπλόρηθμον 25—296 φύλλον τοῦ Αἰῶνος ἀρθρον τοῦ εὐσυνειδήτου καὶ πολὺ ὡς ἐκ τῶν πράξεων του φροντίζοντος διὰ τὴν ὑπόληψιν τοῦ Μανώλη Μπούτη, λέγομεν ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Κρητῶν, καὶ ἂν θέλη, ἰδίως ὁ Συντάκτης τῆς Ἀθηνᾶς, ὅχι μόνον δὲν ψεύδουν τὰ ὅσα ἐδημοσίευσαν, ἀλλὰ προσεπικυρώνουν μὲ τὸν πανδημότερον τρόπον τὰ ὅσα κατ' αὐτοῦ εἶπαν καὶ ὑπόσχονται ἀκόμη σιμὰ τοῦ προδότου ὅτι θέλουν τὸν ἀποδείξει καὶ ἀρπαγα τῶν ἱερῶν συνεισφορῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀνάξιον τοῦ νὰ φέρη ὅχι μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἀξιωματικοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦ Ἑλληνοσ» εἶτι δὲ ψεύστην καὶ ἀπαταιῶνα, διότι, ἀφοῦ πρόδωκε τὴν Κρήτην, καὶ προσέβαλε τὸσον τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐσφετερίσθη μὲ τὸν πλέον ἀναιδῆ τρόπον καὶ τόσα χρήματα ἐμπιστευθέντα εἰς αὐτὸν διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύσουν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθῶν τοῦ Σεπτεμβρίου, ἀφοῦ ἤρπασε καὶ τόσα ἄλλα ἀπὸ τὸν κύριον Μοσχονᾶν παραλόγως καὶ σιμὰ τοῦτον δὲν συστέλλεται νὰ παρουσιάξεται καὶ εἰς τὸ κοινὸν καὶ μὲ τὰ πλέον ἀναιδῆ ψεῦδη, νὰ προσπαθῆ διὰ τῶν ποταποτέρων μέσων νὰ τὸ ἔξαπατήσῃ, ὡς νὰ ἦτο δυνατόν νὰ κηρύξῃ προδοσίαν ἐνεργηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὅπ' ὄψιν τόσου πλήθους, καὶ μὲ τὴν μεγαλειέταν ἀσυνειδησίαν καὶ ἀπαρδειγματίστον κακοήθειαν».

Ἀλλὰ δὲν ἐυστάλθη τέλος πάντων, ἔπειτα ἀφοῦ συνελήφθη ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος στολισκος, καὶ ἐφάνη ὅποῖον ὀπλισμὸν καὶ ὁποίας τροφὰς εἶχε μέσα, ἔπειτα μάλιστα ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔκαμε φοικτάς καταχρήσεις εἰς αὐτὰ, δὲν ἐυστάλθη, λέγομεν, νὰ εἰπῆ ὅτι ἦτο στόλαρχος ἀόπλου καὶ λιμώττοντος στόλου; Ἄς μάθῃ δὲ ὅτι θέλομεν δημοσιεύσει καὶ τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ Μοσχονᾶ μὲ τὰς ἀποδείξεις του, καὶ ἄλλα πράγματα, τὰ ὁποία πρέπει νὰ μάθῃ

γέτη καὶ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ προκαλέσουν τὴ σύντονη δική τους δρᾶσι.

Τὸ ἔγγραφο τῶν ποῦ διεσώθηκε ἀναφέρει:

«Εὐγενέστατοι Κύριοι!

«Σήμερον ἐφθάσαμεν ἐν Καρανοσκάφια καὶ ὄθεν ἀπερνοῦμεν βρίσκομεν τοὺς συναδέλφους μας Χριστιανοὺς μὲ μεγάλην προθυμίαν καὶ αὔριον θὰ ἀπεράσωμεν εἰς Λάκκους καὶ μεθαύριον εἰς Κεραμιά καὶ Θέρισσον. Εἰς ἡμᾶς λοιπὸν δὲν μένει ἄλλο χρέος πρὸς τὴν πατρίδα, ἀπὸ ὅτι ἕως τώρα ἐκάμαμεν καὶ ἂν δυνάμεθα καὶ περισσότερον, δὲν ἦτο καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἠθέλαμεν τὸ ἐνεργῆσαι τώρα πλέον μένει εἰς τὴν εὐγένειάν σας νὰ ἐνεργήσητε ἐκ συμφώνου μὲ τοὺς συναδέλφους μας καπετάνιους καὶ προκρίτους τῆς ἐπαρχίας Σφακιῶν διὰ νὰ κινήθητε ὅσον εἶναι δυνατόν τὸ ὀγληγορότερον, διότι ὁ καιρὸς δὲν μᾶς περιμένει καὶ δὲν ἠξυύρομεν ἐξ αἰτίας τῆς πολλῆς ἀργοπορίας αὐτῆς, ὅπου ἐλπίζομεν νὰ ὠφεληθῶμεν, νὰ μὴ βλα-

τὸ κοινόν, καὶ αὐτὴ ἡ Ὑδρα ἀκόμη, ἡ ὁποία ἀμφιβάλλομεν ἂν φανῆ εἰς μίαν τοιαύτην περιστασίαν ἐπιεικεστέρα τῆς Σπάρτης.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ δυστάξῃ οὔτε νὰ βραδύνῃ στιγμὴν, ἀλλὰ νὰ δημοσιεύῃ χωρὶς ἀργοπορίαν τὴν ἱστορικὴν του ἐκθεσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν, καὶ τὴν ἀπάντησίν της, τρώντι θέλει μάθει τὸ κοινόν ὁποίας συνειδήσεως καὶ ὁποίας πίστεως ἄνθρωπος εἶναι ἔτι δὲ θέλουν μάθει καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ θαλασσινοὶ Ἑλληνας, ἂν τιμᾶ τὸν σύλλογον τῶν φέρων τὸ ὄνομα τοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ συναγωνιστοῦ τῶν.

Ἀφοῦ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλακις ἡ ἐπιτροπὴ ἐπροκάλεσε τὸν εὐσυνειδήτην Μπούτην νὰ δημοσιεύῃ τὰ ὁποία ἔχει ἐγγραφὰ της, δὲν ἔπραξε, μεταχειριζόμενος φόβητρον ἀναίδεος ψεῦδος, νὰ παρουσιάξεται εἰς τὸ μέσον νομίζων ὅτι θέλει τὴν πτοήσῃ. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐπιθυμεῖ, ὅλα ὅσα καὶ ἂν ἔπραξε νὰ μάθῃ τὸ κοινόν διὰ νὰ πληροφορηθῆ, ἂν ἦτο ἀξία τῆς ἐμπιστοσύνης του, ἡ ἐφέρθη καὶ αὐτὴ ὡς ὁ Μπούτης.

Ἄς μὴν ἀνακατῶν ὁ Μπούτης εἰς τὰς προδοσίας καὶ ἀρπαγὰς του καὶ τὴν νῆσον Ὑδραν ἢ Ὑδρα δὲν εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἰδίαν διαγωγὴν τοῦ Μπούτη, ἀλλ' οὔτε προσβάλλεται ἡ ὑπόληψίς της διότι ἐφάνη καὶ εἰς Μπούτης μετὰ τῶν ἀνδρείων τέκνων της, καθὼς δὲν ἐβλάβη καὶ ἡ ὑπόληψίς της παλαιᾶς Σπάρτης διὰ τὸν Πανσανίαν της. Ἐπειτα μήπως ὅλοι οἱ οἰκοκύριοι καὶ οἱ σημαντικώτεροι καὶ ἀνδρειότεροι πλοίαρχοι Ὑδραῖοι δὲν ἐκήρυττον εἰς τὰς ἀγορὰς δημοσίᾳ, ὅταν ἐβλεπαν τὰ αἰσχρὰ κινήματά του, ὅτι ὁ Μπούτης ἀτίμασε τὸν Ὑδραϊκὸν χαρακτῆρα, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τὸν ἔβριζαν δημοσίως; Ἄς μὴν τοιμᾶ λοιπὸν νὰ συμπεριλάβῃ τὴν τιμὴν τοῦ τόπου του εἰς τὴν ἀτιμίαν τὴν ἰδικήν του, διότι ἡ τιμὴ τῆς Ὑδρας καμμίαν μὲ αὐτὸν σχέσιν δὲν ἔχει.

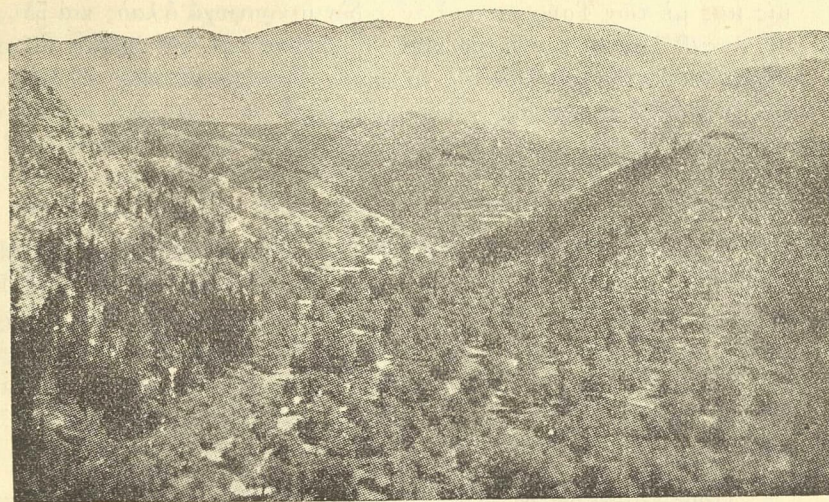
Τέλος πάντων ἡ ἐπιτροπὴ ἐνθυμεῖται καὶ ἠξυύρει καλῶς τὶ ἔγραψε καὶ ὑπέγραψεν. Ἄν ἦτο σύμφωνος εἰς τὴν προδοσίαν του, χωροστὰ νὰ τὴν θεατρίσῃ εἰς τὸ κοινόν, διὰ νὰ ἀπαλαχθῆ αὐτὸς ἀπὸ τὸ ὄνειδος καὶ τὴν αἰώνιον καταισχύνῃ ἢ ἄλλως θέλει παραδοθῆ ἀποδεδειγμένος τὸ ὄνομά του εἰς τὰς κατάρας καὶ τῶν σημερινῶν καὶ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν! Τοῦτο ἀρκεῖ νὰ μάθῃ ὁ Μπούτης, ὅτι ἡ διαγωγὴ τῆς ἐπιτροπῆς ἀπὸ σιαμαχίας δὲν ξυπάται.

1.—Ἀρχεῖον Α. Χαιρέτη.

φθῶμεν (ὁ μὴ γένοιτο) ἐπειδὴ καὶ ἔφθασε πρὸς τρεῖς ἡμέρας ὁ ἀντιναύαρχος τῆς ἀγγλικῆς μοίρας εἰς Σοῦδα, μάλιστα πληροφοροῦμεθα θετικῶς ὅτι πρὶν ἔμβη νὰ ἀράξῃ εἰς Σοῦδαν ἔστειλε ἓνα λατζόνι εἰς τὰς Καλύβας καὶ ἠρώτησε ἂν ἦλθαν ἐκεῖ Κρήτες ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἦλθον ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀφοῦ τοῦ εἶπαν ὅτι δὲν ἦλθον, τοὺς ἠρώτησαν ἂν ἤκουσαν νὰ ἦλθαν σὲ καμμία ἄλλην ἐπαρχίαν τοῦ Σελίνου. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπληροφορήθη ὅτι εἴμεθα εἰς Σέλιον ἐπῆγε τὸ Λατζόνι ἐπάνω εἰς τὰ πλοῖα ὅπου ἦτο ἀκόμη εἰς τὰ πανιά, καὶ ἀμέσως ἐμβῆκαν εἰς τὴν Σοῦδαν καὶ ἄραξαν· εἶνε δὴν ντελίγια, μιὰ φιογάδα καὶ ἓνα βρῖκι. Ἀπόψε μᾶς ἦλθε ἔκτακτος πεζὸς ἀπὸ Χανιά σταλμένος ἐπὶ τούτου, ἀπὸ σημαντικούς ἀνθρώπους καὶ μᾶς λέγουσι ὅτι εἶναι ἀνάγκη κατεπεύγων διὰ νὰ σταλθοῦνε αἱ ἀναφοραὶ μας μίαν ὥραν ἀρχήτερα εἰς τὸν ἀντιναύαρχον, καθὼς νὰ παρουσιασθοῦν καὶ ἀνθρώποι ἄξιοι διὰ νὰ τὸν ὁμιλήσουν καὶ δικαιώσουν μὲ τὰς ἀναφορὰς καὶ μὲ τὴν παρουσίαν των τὰς δικαίας φωνὰς τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης καὶ τότε εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θέλει γίνει καὶ ἡ ἀνακοχὴ ἀρμάτων καὶ πρὸς τὰ δύο μέρη καὶ πρὸς τοὺς Χριστιανούς καὶ Ὀθωμανούς· ὁ πασσᾶς ὅμως ἄρχισε κατὰ τὴν συνήθειάν του νὰ κολακεύῃ τὸν ἀντιναύαρχον μὲ διάφορα καὶ μεγάλα φαγώσιμα δῶρα καὶ πρὸς γινώσιν σας. Πρὸς τούτοις σᾶς λέγομεν, ὅτι μὲ τὸ φθάσιμόν σας εἰς ταῦτα τὰ μέρη μὲ τοὺς γενναίους συναδέλφους μας Σφακιώτες, θέλει συναχθῶμεν περίπου τῶν τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ τότε δὲν εἶναι καμμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ δώσωμεν τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Ναύαρχον καὶ λοιποὺς καὶ θέλει θεωρηθῆ ἡ ὑπόθεσίς μας γενικωτέρα ἀπ' ὅτι τὴν ἐστοχάσθηκαν.

«Ὁ Πασᾶς συνεκρότησε συνέλευσιν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προξένων εἰς Χανιά, σκοπὸν ἔχοντας νὰ μᾶς κτυπήσῃ καὶ νὰ μᾶς σκορπίσῃ διὰ νὰ μὴ λάβωμεν καιρὸν καὶ ἐνωθῶμεν μὲ τῶν ἐπαρχίων τοὺς Χριστιανούς. Ὁ Γάλλος πρόξενος καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας τὸν ἔδωσαν γνώμην διὰ νὰ κινηθῆ ἄμέσως ἐναντίον μας ἄλλ' ἠῦρεν ἀντίστασιν ἀπὸ τὸν Ἄγγλον πρόξενον καὶ Ἕλληνα καὶ ἠμποδίσθη ἕως τώρα καὶ πρὸς ὁδηγίαν σας. Ὅθεν ἀπεράσομεν εἴμεθα ἀνάκατα μὲ τοὺς κατοίκους Τούρκους, καὶ ἐν ᾧ φυλάττεται τόση εὐταξία καὶ εἰς τὴν ὑπόληψιν καὶ ὑπαρξίν των, αὐτοὶ δὲν εὐχαριστοῦνται παρὰ μᾶς ἐμπιστεύονται καὶ ὀλοένα νύκτα καὶ ἡμέρα κουβαλῶσιν τὰ παιδιὰ των καὶ τὰ πράγματά των εἰς Χανιά ὡς ἀπὸ αὐτὸ θεωροῦμεν ὅτι, δὲν ἔχουν σκοπὸν εἰλικρινῆ καθὼς καὶ ἐκφράζονται εἰς

ΤΟ ΘΕΡΙΣΣΟ

πολλούς, ἅμα ὅπου μεταφέρουν τὰ πράγματά των καὶ λοιπὰ εἰς Χανιά, θέλουν βάλεϊ χέρι ἂν ἠμποροῦν νὰ κόψουν τοὺς ἀόπλους χριστιανούς. Αὐτὰ ὅλα ἐκθέττομεν πρὸς τὴν εὐγένειάν σας διὰ νὰ ὁδηγηθῆτε καθ' ὅλα καὶ κινήσετε πᾶν λίθον πρὸς τὴν ἀποφυγὴν τῆς σφαγῆς ἐπὶ ἀθῶων Χριστιανῶν καὶ ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος· ἡμεῖς καθὼς καὶ ἀνωτέρω σᾶς εἶπομεν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν περισσότερον, πολεμοφόδια νὰ μᾶς στείλλεται ἓνα μέρος εἰς Σωφλί καὶ ἐκεῖ εἶναι παραγγελέμει ἀνθρώποι διὰ νὰ τὰ παραλάβουν καὶ νὰ μᾶς τὰ διευθύνουν ὅθεν εἴμεθα· ἡ μόλυβδος ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι χυμένη εἰς βόλια.

«Ἀπόψε εἰς τὰς 8 ὥρες τῆς νυκτὸς μᾶς ἦλθαν δύο πεζοὶ ἀπὸ Θέρισσον ποὺ ἐκεῖ ἦτο πηγαίμενοι πρὸς τὸ ἑσπέρας ὁ κατζιλιέρης τοῦ Ἄγγλου κοσόλου, καὶ ἓνας καβάξης καὶ μᾶς ἔφεραν καὶ πίσω τὰ ἀμανέθια ὅπου τὸν εἶχαμεν δώσει εἰς τοὺς προξένους καὶ ἀπ' αὐτοῦ συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Πασᾶς δὲν ἐδέχθη τὰς συμφωνίας ὅπου ἐκάμαμεν καὶ δι' αὐτὸ μᾶς ἐπέστρεψεν τοὺς ἀνθρώπους πίσω καὶ τώρα δὲν εἶναι καμμία ἀμφιβολία ὅτι θέλει μᾶς κτυπήσῃ καὶ δι' αὐτὸ ἐκρίναμεν δικαιώτερον νὰ ἀποφύγωμεν πρὸς τὸ παρὸν τὸν πόλεμον, ἕως ὅτου κινηθῆτε καὶ ἀπ' αὐτοῦ νὰ κάμωμεν τὸν πόλεμον καλὸν καὶ νὰ νικήσωμεν τοὺς ἐχθρούς, τότε ὅταν βέβαια ἀναλογεῖ ἡ δύνα-

μῖς μας μὲ τῶν Τούρκων καὶ τότε δὲν μικροψυχᾶ ὁ λαὸς καὶ ἦδη χω-
ρὶς ἀμφιβολία θὰ τὸν νικήσωμεν. Τὴν Πέμπτην τὸ βράδυ θέλομεν
περιμένει ἀπάντησίν σας καὶ μένωμεν ἀσπάζοντάς σας καθὼς καὶ
ὅλους τοὺς συναδέλφους καὶ πατριώτας.

Ἐν Σκαφιδάκια τῇ 19 Ἀπριλίου 1841.

Οἱ πατριῶτες σας

Β. Χάλης, Ἰάκωβος Κουμῆς, Χατζῆ Σκανδαλάκης, Ἰωάνν.
Τσουδερός, Ἰωάννης Πεντάρης, Μανώλης Μπασσιᾶς, Βασίλειος Τσι-
σκάκης, Βαρθῆς Πολιδάκης, Μᾶρκος Κανταουτάκης, Νικόλ. Κρια-
ράκης, Κωνσταν. Πρωτοπαπᾶς, Ἰωάννης Σηφαλάκης, Σταυρού-
λης Νειώτης, Γεώργιος Τρουλλινός, Ἰάκωβος Σκαλίδης, Ν. Δούπης,
Ἐλευθ. Γ. Λούπης, Γεώργιος Καρκάνης, Μ. Βασιλαντωνάκης, Ἀ-
ναγνώστης

Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους Κυρίους. Α. Χαιρέτην, Θ. Χαιρέτην,
Δημ. Χρυσάφοπουλον, καὶ λοιποὺς καπεταναίους τῆς ἐπαρχίας Σφα-
κίων. Ὅθεν εὐρίσκονται.»

Θεωροῦμε ὡς ἀνάγκη νὰ προσθέσωμε ὀλόκληρη τὴ διήγησι τοῦ
Ἐμμ. Βιβιλάκη, ὅπως τὴ δημοσιεύει τὸ 1841 στὸ «Ραδάμανθον», γι-
ατὶ ἀποτελεῖ τὴν πιστοτέρα εἰκόνα τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς κινή-
σεως καὶ τῶν συνεννοήσεων τῶν ἐπαναστατῶν μὲ τοὺς προξένους.

«Ἄμα οἱ πρόξενοι τῶν πέντε χριστιανικῶν Δυνάμεων, Ἀγ-
γλίας, Γαλλίας, Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Ἑλλάδος ἐπληροφορήθη-
σαν περὶ τῆς ἀποβάσεως τῶν νεοελθόντων Κρητῶν εἰς τὰ πα-
ράλια τῆς Σελίνου, ἔσπευσαν τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀπόβα-
σίν των, νὰ τοὺς ἀνταμόσωσι καὶ νὰ μάθωσι τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁ-
ποῖον ἦλθον (ὅσοι δὲν τὸν ἤξευρον), συνοδευόμενοι καὶ ἀπὸ τὸν Ἀ-
λῆ ἐφέντη καὶ τὸν Ἀλῆ Γιαζιτζῆ. Ἡ συνέντευξις αὕτη ἔλαβε χώ-
ραν ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Πρωτόπαπα εἰς τὸ χωρίον τῆς ἰδίας ἐπαρ-
χίας Ἐπανωχωρί, ὅπου ἦσαν οἱ νεοελθόντες ἤδη προοδευμένοι. Με-
τὰ τὴν ἐκείσε ἀφίξιν των οἱ πρόξενοι ἐξήτησαν τὴν Ἐπιτροπὴν,
ἀλλ' αὕτη καθὼς εἶδομεν ἀνωτέρω συγκειμένη ἀπὸ τοὺς δύο Χαιρέ-
τας καὶ τὸν Χρυσάφοπουλον διευθύνθησαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν
Σφακίων τότε ἠρώτησαν τοὺς ἐκεῖ εὐρεθέντας τι ζητοῦν εἰς τὴν
Κρήτην, καὶ τοῖς ἀπεκρίθησαν «ἦλθομεν ἑπροσκληθέντες καὶ ἀπὸ
τοὺς λοιποὺς συμπατριώτας μας νὰ ζητήσωμεν ἐκ συμφώνου τὰ δι-
καιώματά μας εἰρηρικῶς παρὰ τῶν τριῶν Σεβαστῶν Δυνάμεων, τὰ

ὅποια ἡ ἄδικος πολιτικὴ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης τοῦ 1830, μᾶς
ἤρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας. Οἱ πρόξενοι τῆς ἀπηγόρευσαν πᾶσαν πρό-
οδον εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' οὗτοι τοῖς ὑπεσχέθησαν,
ὅτι δὲν θέλουν βλάψει οὐδένα, καὶ ἡ πρόοδος των δὲν θέλει ἐπιφέ-
ρει τὴν παραμικρὰν εἰς τοὺς κατοίκους ἐνόχλησιν· εἰς τὴν συνέντευ-
ξιν ταύτην καὶ πρὶν αὐτῆς συνέρρευσαν πανταχόθεν τῆς ἐπαρχίας
οἱ κάτοικοι χριστιανοί, λαβόντες φανερὰ τῶν νεοελθόντων τὸ μέρος,
ἡ δὲ μετοχὴ αὕτη τῶν κατοίκων ἐμπόδισε τοὺς Ὀθωμανοὺς τῆς ἰδίας
ἐπαρχίας ἐτοιμασθέντας νὰ καταδιώξουν αὐτούς· οἱ πρόξενοι τέλος
λαβόντες τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, ὅτι δὲν θέλουν ἐνοχλήσει κανένα,
ἀνεχώρησαν λαβόντες καὶ 2 ὁμήρους μετ' ἑαυτῶν κατὰ παραγγελί-
αν τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, τοὺς ὁποίους ὁμως ἀπέπεμψεν ὁ ἴδιος ἅμα
ἔφθασαν εἰς Χανιά μὴ ὄντας ἐξ ἐκεῖνων τοὺς ὁποίους αὐτὸς ἠθέλει.

«Οἱ νεοελθόντες ἐπροχώρησαν ἐκεῖθεν ἕως Πρασέ, Λάκκους
Μεσκλά καὶ Κάμπους (χωρὶα τῆς Κυδωνίας), ὅπου παρουσιάσθησαν
καὶ δευτέραν φορὰν οἱ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας μὲ τὸν
Χατζῆ Ἀχμετάκη ἐκ μέρους τοῦ Πασσᾶ, ζητοῦντες τὴν Ἐπιτροπὴν
καὶ ἀπαγορεύοντες αὐτοῖς πᾶσαν πρόοδον περαιτέρω, ἐπ' ἀπειλῆ
ὅτι θέλει τοὺς κτυπήσει ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἂν δὲν ὑπακούσωσι.
Ἀφοῦ δὲν εὔρων ἐκεῖ τὴν Ἐπιτροπὴν ἐξήλθον καὶ τρίτην φορὰν
μετὰ παρέλευσιν εἴκοσι ἡμερῶν εἰς Ἀσκύφου, χωρίον τῆς ἐπαρχίας
Σφακίων μετὰ τοῦ Χατζῆ Ἀχμετάκη, ἀλλ' ἡ ἐπιτροπὴ εὐρίσκειτο
εἰς Ἐμπρόσγιαλον πρὸς τὴν Μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς ἐπαρχίας,
ἣτις προσκληθεῖσα παρ' αὐτῶν ἦλθεν εἰς Ἀσκύφου, ὅπου ἔλαβον
τὴν πρώτην συνέντευξιν μετ' αὐτῆς. Ἀφοῦ ὠμίλησαν ἀρκετά, προ-
τρέποντες ἀμέσως καὶ τοὺς κατοίκους, εἰς τὴν ὑποταγὴν,² ἐξήτησαν

1.—Οἱ Χριστιανοὶ ἐθέριζον τὰ γεννήματα τῶν 1828 καὶ 29 (λέγει ὁ ἀμερό-
ληπτος περιηγητὴς Ἄγγλος Κύριος Pashley εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐν
Κρήτῃ περιηγησῶς του), χωρὶς νὰ ἐνοχλῶνται ποσῶς ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς,
οἱ ὁποῖοι κατακλεισθέντες, ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν φρουρίων των, ἐμελλον τα-
χέως χωρὶς καμμίαν ἀμφιβολίαν, νὰ ἀφήσουν τὴν νῆσον, ἢ ἂν ἔμενον ἐν αὐ-
τῇ νὰ ἀπολεσθῶσιν ἐξ ὀλοκλήρου, ἂν αἱ τρεῖς Σύμμαχοι Δυνάμεις δὲν ἠθε-
λον νὰ ἀποφασίσει, ὅτι ἡ Κρήτη χρεωστῆ νὰ ἐνοθῆ μὲ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ
τὴν Διοίκησιν τοῦ Μεχμετ Ἀλῆ, καὶ νὰ κοινοποιήσουν τὴν περὶ τούτου ἀπό-
φασιν των εἰς τὸν Χριστιανικὸν λαόν.

Δὲν ἔχουν λοιπὸν δικαίωμα οἱ Κρητῆς νὰ ζητοῦν πάντοτε ἀπὸ τὰς τρεῖς
χριστιανικὰς ταύτας Συμμάχους Δυνάμεις, τὴν ἐλευθερίαν των τὴν ὁποίαν
διὰ μόνης τῆς Ἀνδρείας καὶ ἀπαραιρεματίστου καστερίας των ἀνακτίσαντες,
ἐστερηθήσαν διὰ τῆς ἀδίκου καὶ ἀπανθρώπου αὐτῶν ἀποφάσεως, καθ' ἣν
στιγμὴν εἶχον καταναγκάσει τοὺς τυράννους των ἢ νὰ ἀφήσουν τὴν νῆσον ἢ
μένοντες ν' ἀπολεσθῶσιν ἐν αὐτῇ, καθὼς οἱ ἴδιοι ὁμογενεῖς των Εὐρωπαῖοι
ὁμολογοῦν;....

2.—Εἰς τὴν συνδιάλεξιν ταύτην, βλέποντες οἱ Χριστιανοὶ Κρητῆς τοὺς χρι-

ἐπιμόνως τὴν Ἐπιτροπὴν καὶ τινες Σφακιώτας νὰ ὑπάγουν μετ' αὐτῶν εἰς τὰ ἐν Σούδα ἐλλιμενισμένα Ἀγγλικά πλοῖα, ὅπου θέλουν ἔλθει καὶ τινες τῶν Ὀθωμανῶν ἐκ μέρους τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ ὅπου θέλουν δυνηθεῖ νὰ διαπραγματευθῶσιν ὀριστικώτερον περὶ τῆς ὑποθέσεώς των, διότι αὐτοὶ δὲν δύνανται νὰ πράξωσι τι πλεον τῆς προτροπῆς. Συσκεφθέντες ἰδίως ἡ ἐπιτροπὴ μετὰ τῶν Σφακιανῶν, ἃν πρέπη νὰ ὑπάγωσι εἰς τὰ πλοῖα, ὑποπευόμενοι μήπως τοὺς κρατήσουν ἐκεῖ, ἀπεφάσισαν τέλος πάντων διὰ τῆς ἐνθαρρύνσεως τοῦ Α. Χαιρέτου (ὁ Θ. Χαιρέτης ἀσθενῶν ἔμεινε εἰς Ἐμπρόγαλον) νὰ ἀκολουθήσουν εἰς τοὺς προξένους. Ἀπῆλθον λοιπὸν μετ' αὐτῶν ὁ Α. Χαιρέτης, Χρυσυφύπουλος, Μ. Δικτάκης, Ν. Χιονουδάκης καὶ Γ. Ἀνδρουλιδάκης, ἐκ τῶν ὁποίων μόνος ὁ Χαιρέτης ἐγνώριζε τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν.

«Διερχόμενοι ἀπὸ τὸ χωρίον Ἴππος ἔμειναν ἐκεῖ νυκτωθέντες, ὅπου εὗρίσκετο καὶ ἐν ἀπόσπασμα Τούρκων στρατιωτῶν· τινὲς ἐξ αὐτῶν, καθὼς διεδόθη, ἦσαν βαλμένοι νὰ δολοφονήσωσιν τὴν Ἐπιτροπὴν, ἐπὶ μισθῷ 12.000 γροσίων. Ὁ Κύριος Ὅγγλεῦ μαθὼν τοῦτο ἐζήτησε νὰ λάβῃ πληροφορίας, περὶ αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ Δελῆ Μεχμέτη, ἀλλ' ὁ εἰς στρατιώτης ἔλεγεν ὅτι τὸ ἤκουσε παρὰ τοῦ ἐτέρου, καὶ ὁ ἄλλος παρὰ τοῦ ἄλλου, καὶ οὕτω δὲν ἀνεκάλυψε τίποτε· ἐγεθθέντες δὲ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης διευθύνθησαν εἰς τὸ χωρίον Χαλέπα, ὅπου διέτριψαν τρεῖς ἡμέρας ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Ἀγγλου προξένου Κυρίου Ὅγγλεῦ.

«Ἰδεασθέντος καὶ τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ ἐν τοσοῦτῳ, ἠτοίμασε καὶ αὐτὸς μίαν Ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τοῦ Χαϊδεραγᾶ καὶ δύο ἐτέρων νὰ ὑπάγῃ καὶ νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐντὸς τοῦ ἐν Σούδα ἀραγμένου Ἀγγλικοῦ δικρότου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη παρουσιασθεῖσα εἰς τὴν παραλίαν, ἐπεβιβάσθη εἰς τὸ δίκροτον διὰ τινος Ἀγγλικοῦ πλοιαρίου ὑπὸ τινος ναύτου κυβερνωμένου· μετὰ παρέλευσιν ὥρας ἰκανῆς παρουσιασθεῖσα καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἑλλήνων ἐπεβιβάσθησαν ὡσαύτως δι' ἐνὸς Ἀγγλικοῦ πλοιαρίου κυβερνωμένου ὑπὸ ἐνὸς ἀξιωματικοῦ· ἀναβάντες εἰς τὸ πλοῖον οἱ τε-

στιανοὺς Εὐρωπαίους νὰ τοὺς προτρέπουσιν εἰς εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους, ἀπεκρίθη ὁ Χρηστόδουλος Ἀσκηφιώτης πολλὰ εὐστόχως ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Ἀγγλους. «Ἐσεῖς οἱ Ἀγγλοὶ μᾶς ἐξηγεῖτε τὸ Εὐαγγέλιον γιὰ νὰ καταλαμβάνωμεν ἅντα λέγει καὶ ἐγεμίσετε τὸν κόσμον ἀπὸ Εὐαγγέλια, καὶ μεῖς θεωροῦμεν καὶ πολεμᾶται νᾶχετε πάντα τὸ Κουράνι ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον. καλοὶ χριστιανοὶ σὰς ὁμοιάζει τὸ λοιπὸν νᾶστε».

λευταῖοι μετὰ τοῦ Ἀγγλου προξένου, προηγήθη οὗτος καὶ εἰδοποιήσας τὸν διευθυντὴν, ἐξῆλθε πάραυτα μετ' αὐτοῦ ἀπὸ τὸν θάλαμον καὶ συστήσας τούτους κατ' ὄνομα πρὸς αὐτὸν τοὺς ὑπεδέχθη φιλοφρόνως· τὴν ἰδίαν στιγμὴν διέταξε νὰ ριφθῶσιν 7 κανόνια· εἰς ἀξιωματικὸς παρέλαβεν αὐτοὺς τότε καὶ τοὺς ᾠδήγησεν εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ πλοίου, χάριν περιεργείας, μέχρι ποῦ ἔφθασαν τελευταῖον εἰς τὸν μεγάλον θάλαμον τοῦ δικρότου, ὅπου ἦσαν οἱ πρόξενοι καὶ τῶν λοιπῶν τεσσάρων Δυνάμεων καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ὀθωμανῶν.

«Λαβόντες τὰς ἔδρας ἐκάθησαν· ὁ μὲν διευθυντὴς καὶ ὁ πρόξενος τῆς Ἀγγλίας ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐξ ἀριστερῶν, κατόπιν δὲ τούτων ὁ τῆς Ρωσσίας, Γαλλίας καὶ Αὐστρίας, μετὰ δὲ τούτων ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατόπιν ὄλων αὐτῶν οἱ Ὀθωμανοί.

«Εἰς τὴν συνέλευσιν ταύτην ἐπαρουσίασεν ὁ διευθυντὴς ἐν ἔγγραφον ἐκ μέρους τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, ἐνδιαλαμβάνον τὰ ἐξῆς τρία παράπονα:

«1) Διὰ τί οἱ νεοελθόντες νὰ πατήσουν τὰς ὑγειονομικὰς διατάξεις ἀποβιβασθέντες εἰς μέρη τῆς νήσου ἀφρούρητα, ἐκθέτοντες οὕτω τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου εἰς κίνδυνον ἕνεκα τῆς πανώλης.

«2) Διὰ τί νὰ φέρουν ὄπλα καὶ νὰ περιφέρωνται εἰς τὰς ἐπαρχίας. καὶ

«3) Διὰ τί νὰ μὴν ἐξέλθουν ἀπὸ τοὺς τακτικούς τῶν φρουρῶν λιμένας, καὶ ἐκεῖθεν νὰ κάμουν τὰς ὁποίας λέγουσιν ἀναφορὰς πρὸς τοὺς Βασιλεῖς.

«Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐκ τῶν παραπόνων αὐτῶν ἀπήντησεν ὁ Α. Χαιρέτης, ὅτι ἡ ἀσφάλεια τοῦ τόπου δὲν διεκινδύνευσεν ὡς ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἔχει αὐστηρὰ ὑγειονομικὰ μέτρα κατὰ τῶν ὑπόπτων ἐν τῇ λοιμικῇ νόσῳ μερῶν καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ὅσοι φεύγουν ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ἡ Εὐρώπη αὐτὴ δὲν τοὺς καθυποβάλλει εἰς κάθαρσιν.

«Εἰς δὲ τὸ δεύτερον, τῶν περὶ τῶν ὄπλων, ὅτι, ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὸ 1833, θελήσαντες οἱ Κρηῖτες νὰ ζητήσουν τὰ δικαιώματά των εἰρηνικῶς ἄοπλοι κατεδιώχθησαν, κατεσφάγησαν καὶ ἐκρεμάσθησαν 52 ἐκ τῶν προκριτοτέρων αὐτῶν, εἰς τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ πατὴρ τοῦ παρακαθημένου Γ. Ἀνδρουλιδάκη, διὰ τοῦτο ἦλθον ἔνοπλοι καὶ ἀναγκάζονται νὰ διατηρῶσι τὰ ὄπλα πρὸς ἰδίαν αὐτῶν ὑπεράσπισιν· Ἡ διήγησις ἐκείνη τῆς περιστάσεως ἔκαμε προσεκτικὸν τὸν διευθυντὴν καὶ ἠθέλησε νὰ πληροφορηθῇ ἂν αὕτη συνέβη οὕτω καθὼς

ἔξεφράσθη τὴν ἀλήθειαν ὅμως καὶ τὴν ὑπαρξιν ταύτης ἐπεκύρωσαν ὄχι μόνον οἱ πρόξενοι, μάρτυρες αὐτόπται τῆς φορικώδους ταύτης σκηνῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν χρηματίσαντες, ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Τοῦρκοι ἠδυνήθησαν νὰ τὴν ἀρνηθῶσι, ἀποδίδοντες ὅμως τὴν αἰτίαν εἰς τὴν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διοίκησιν τοῦ Μεχμέτ Ἄλῃ, καὶ μακαρίζοντας τὴν ἐπανερχομένην τοῦ Σουλτάνου καὶ τὸ χᾶτι σερίφι.

«Καὶ εἰς τὸ τρίτον ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσουν τόσῃ μεγαλοφυγίαν καὶ ἀσφάλειαν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἀποβιβαζόμενοι ἐντὸς τῶν φρουρίων μὲ τοιαύτας ἀπαιτήσεις.

«Οἱ πρόξενοι τοὺς ἠρώτησαν ἐκ συμφώνου ἂν θέλουν νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ καμμίαν τῶν τριῶν Δυνάμεων Ἑγγλίαν, Γαλλίαν ἢ Ρωσσίαν ἰδιαιτέρως καὶ ἀπεκρίθησαν ὄχι ἂν ἐπιθυμοῦν νὰ ἐνωθῶσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶπον μὴ γένοιτο! ποῖον σκοπὸν λοιπὸν ἔχετε ἐπανελάβον οἱ πρόξενοι: νὰ μείνωμεν αὐτόνομος πολιτεία.'

«Τότε ἐπρόθεσεν ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀγγλικῆς μοῖρας, ὅτι ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ζητεῖ νὰ ἔμβουν οἱ νεοφερμένοι εἰς ἓν Τουρκικὸν πλοῖον ἐντὸς τοῦ ὁποῖου νὰ κάμωσι τὰς ἀναφορὰς των νὰ τὰς στείλουν εἰς τὰς Δυνάμεις καὶ νὰ μένουν ἐντὸς αὐτοῦ μέχρι ποῦ λάβωσι τὴν ἀπάντησιν παρ' αὐτῶν, τὸ δὲ πλοῖον αὐτὸ νὰ μένη ὑπὸ τὴν ἐπαγρύπνησιν ἑνὸς Ἀγγλικοῦ. ἢ Ἐπιτροπὴ ἀπεκρίθη, ὅτι εἶν' ἀδύνατον, διότι ἤθελον χρειασθῆ πολλὰ πλοῖα ἀντὶ ἑνὸς νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐμπεριλάβουν 5,000 χριστιανῶν οἱ ὅποιοι προσκαλοῦντες συμφώνως μὲ ὄλους τοὺς λοιποὺς Κρητὰς τοὺς νεοελθόντας ἔλαβον ἤδη εἰς χεῖρας τὰ ὄπλα καὶ ἐκινήθησαν ὑπὲρ τοῦ κινήματός των, ἀλλὰ νὰ τοῖς παραχωρηθῆ ἓν μέρος προσδιορισμένον ἀπὸ τὴν

1.— Ἀὐτόνομος πολιτεία, εἰς τοιοῦτον παιδείας βαθμὸν 5,000 κατοίκων, μὲ τοιοῦτον χαρακτῆρα τῶν διεπόντων καὶ μὲ τοσαύτας ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς ἐλλείψεις αὐτῶν, δὲν θέλει νὰ εἰπῆ τὸ καθ' ἡμᾶς ἄλλο, εἰμὴ πάλαι παρὰ τὸς κατακτητοῦ ἀσώτου καὶ ἀσελγοῦς, ἀπαρράλλεως καθὼς ἂν μία νεάνις ἀκαία καὶ πάγκαλος, πλήρης θελγῆτρων ἐρωτικῶν, ἀποσιρικτῶσα τῶν πατρικῶν καὶ μητρικῶν τῆς ἀγκάλων, ἠθέλει εἰπῆ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ζήσῃ ἐντὸς μιᾶς ἀθύρου καλύβης κειμένης ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἀρνούμενη πᾶσαν συγγενικὴν αὐτῆς σχέσιν· δὲν εἴμεθα οὐδ' ἡμεῖς τόσοσιν ἀφιλότιμοι ὥστε νὰ μὴν ἐπιθυμῶμεν νὰ εἴμεθα μάλλον οἱ πρῶτοι εἰς τὸ χωρίον μας παρὰ οἱ δεῦτεροι εἰς τὴν Ρώμην..... ἀλλὰ φρονίμων καὶ συνετῶν ἀνθρώπων ἴδιον εἶναι, νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ ἐκτιμῶσιν ἀξίως τὴν κατάστασίν των, τὴν θέσιν των, τὸν πληθυσμὸν καὶ τὰς περιστοιχοῦσας αὐτοὺς περιστάσεις!

Οἱ πρῶτοι βουλευταὶ τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλληνικὴ βουλὴ. Σταμαθίουδάκης Ρεθύμνης, Ἀπ. Πατακὸς Ἀμαρίου, Μιχ. Βιστάκις Ἡράκλειου, Ν. Νικολοῦδης Λάκκων, Σκουλούδης Ρεθύμνης, Γουστάβος Φλουφάνς, Παντ. Στρατοπούδης Ἐπίτροπος Ρεθύμνης, Πολιοπετράκης Σφακιά, Ἀραδενιώτης, Κ. Σαρολίδης Μεφαμπέλλου, Ἄντ. Γουφάκης Σελίνου.

ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς νήσου, διὰ νὰ πράξουν αὐτό, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐπρότεινεν ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Ὀθωμανῶν τὰ Τζηκαλαριά, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῶν Χανίων πρὸς Μεσημβρίαν, καὶ ἐπάνωθεν τοῦ χωρίου τῆς Μαλάξης, τὸ ὄρος ὅπου ἠδύνατο νὰ τοποθετηθῆ μία φρουρὰ τουρκικὴ ἢ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἑλλήνων δὲν παρεδέχθη τὴν πρότασιν περὶ τῆς θέσεως ταύτης ἀλλ' ἐζήτησε νὰ παραχωρηθῆ εἰς αὐτὴν τὸ Παλαιόκαστρον τοῦ Ἀποκορώνου· τοῦτο δὲν γίνεται, ἀπήντησαν οἱ Ὀθωμανοί, διότι εὐρίσκονται πλησίον τῆς θέσεως ταύτης στρατεύματα τουρκικά· τότε ὁ διευθυντὴς εἶπεν, «ἐγὼ ἐζήτησα νὰ σὰς συμβιβάσω, ἀλλὰ τὸ βλέπω ἀδύνατον· ἐγὼ ἀναχωρῶ διὰ τὴν Μάλταν καθ' ἃς ἔχω διαταγὰς καὶ δὲν δύναμαι νὰ πράξω τι μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς μου» καὶ οὕτω διελύθησαν.

«Μέλλοντες ν' ἀφήσουν τὸ δίκροτον διετάχθη ἡ μουσικὴ παρὰ τοῦ διευθυντοῦ καὶ ἔκρουσε τὸ ἐμβατήριον παιᾶνα τοῦ Ναπολέοντος μεχρισότου ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ξηρὰν· πρὶν ὅμως ἐξέλθωσιν ὑπενθύμησεν ὁ Α. Χαιρέτης τὸν Κ. Ὁγγλεῦ τὴν ἐν Ἴπρω μελετηθεῖσαν ἀπόπειαν τῆς δολοφονίας, τὸ ὅποιον ὁ τελευταῖος ἀνέφερεν εἰς τὸν διευθυντήν, ὅστις ἐζήτησε τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐπιτροπῆς ἐκ μέρους τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, διότι ἂν πάθουν τι θέλει ἀποκριθῆ μὲ τὴν κεφαλὴν του! μὴ συγκατανεύσαντες δὲ τούτου νὰ δώσῃ οὐδεμίαν ἐγγύησιν ἔμεινεν ἔτι μίαν ἡμέραν εἰς Χαλέπα, ἀπ' ὅπου ἀναφερθέντες εἰς τοὺς Προξένους Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας περὶ τοῦ κινδύνου τὸν ὅποιον ἔμελλον νὰ τρέξωσι διερχόμενοι ἐντὸς τουρκικῶν στρατευμάτων, τοῖς ἐδόθησαν διὰ τῆς συνεργείας αὐτῶν δύο καβάτζηδες καὶ ὁ Γραμματεὺς τοῦ Ἀγγλικοῦ Προξενείου Κύριος Βοον, οἱ ὅποιοι τοὺς ἐσυνόδευσαν μέχρι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου».

Ἐν τῷ οἱ ἐπαναστάτες συνεκεντρῶνοντο στὰ καθωρισμένα μέρη γιὰ τὴ μελλοῦμενη δρᾶσι, πού ὅπου κι' ἂν ἦταν θᾶρχιζε, γιὰ τὸ οἱ Τούρκοι τῶν Δυτικῶν ἐπαρχιῶν ὑπακούοντας σὲ μυστικὰς διαταγὰς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ ἔσπευδαν νὰ κλειστοῦν μὲ στὰ φρούρια, ἢ Διοικουσα ἐπιτροπὴ ἔγραφε μὲ φορτικὰς ἱκεσίαις στὴν κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἐπιτροπὴ τοῦ ἐφοδιασμοῦ στὴ Σῦρο ζητώντας ὅπλα καὶ πολεμοφόδια, γιὰ τὸ ὅπως ἦταν ὁ ὄπλισμός τῶν ἐπαναστατῶν μὲ τὸν περιορισμένο ἀριθμὸ τῶν ὅπλων, δὲν ἔδιδε μεγάλες ἐλ-

1. Σ. Β.—Δὲν ἦτο μικρὸν πολιτικὸν λάθος τὸ νὰ ζητοῦν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν θέσιν νὰ σταματήσωσιν οὔτε μικρὰ ἀδυναμίας ἀπόδειξις εἰς τὸν ἐχθρόν, ἐνῶ ἔλεγον εἰς αὐτόν, ὅτι ἔχουν 5000 ὄπλισμένους χριστιανούς εἰς τὸ μέρος των.

πίδες ἐπιτυχίας.

Παράλληλα πρὸς τὶς ἐνέργειες αὐτὲς ἡ Διοικοῦσα ἐπιτροπὴ ἔγραφε παντοῦ ζητώντας ἐνίσχυσι καὶ οἱ κληρικοὶ μὲ διάφορα ἱκετευτικὰ γράμματα πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς ἀρχηγούς ὅλου τοῦ κόσμου προσπαθοῦσαν νὰ ἀναπτύξουν συμπάθεια καὶ νὰ προκαλέσουν βοήθεια γιὰ τὸν κρητικὸ ἀγῶνα.¹

Ἔτσι τέλος Ἀπριλίου οἱ ἐπαναστάτες εὐρίσκοντο ἀκόμα σὲ προπαρασκευῆς προσέχοντας μόνον νὰ κρατοῦν στήν ὑπαιθρο χώρα, ποῦχε πιά ἐκκενωθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀπόλυτο τάξι καὶ ἡσυχία.

Ἀπὸ τῆ Συριανῆ ἐφημερίδα «Ἀγγελιῶν καὶ Δικαστικῶν» τῆς 10 Μαΐου 1841, φύλλο 29, ἀναδημοσιεύομε τὴν κατωτέρω ἀνταπόκρι

1.—Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔγγραφα τῶν κληρικῶν διεσώθηκε στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἀμερικανοῦ Α. Τρησοῦλδ.

Πρὸς τὸν Αἰδεσιμώτατον Ἀλέξανδρον Β. Τρησοῦλδ

Προστατεύοντα Ἐπίσκοπον τῆς ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Ἐπαρχίαις τῆς Ἀμερικῆς Διαμαρτυρομένης Ἐπισκοπικῆς Ἐκκλησίας.

Αἰδεσιμώτατε Πάτερ ἐν Κυρίῳ!

Σήμερον ὅτε ὁ Χριστιανικὸς τῆς Κρήτης Λαὸς παρίσταται πέμπτην ἤδη φορὰν μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας, ὄχι πλέον διὰ νὰ χύσῃ αἷμα πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἀνεκδιηγῆτων τραγικῶν παθημάτων του, ἀλλὰ διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ ὑψώσῃ ἐλευθέρως τὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας του ἱκετηρίαν φωνὴν του, πρὸς τὰς τρεῖς Κρατῆσιν Δυνάμεις, Προστάτιδας του, τὴν Ἀγγλίαν, Γαλλίαν καὶ Ρωσίαν, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸ μέτρον τοῦτο ἐξ ὧν ἐπαθε κατὰ τὸ 1833, ὅτε διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἀλλ' ἄοπλος, συναθροισθεὶς κατὰ τὴν θέσιν Μορνιαῖς εἶδε πενήκοντα δύο ἐκ τῶν προκραιωτέρων Συμπολιτῶν του, ἐν οἷς καὶ τινες ἐκ τῶν Σεβασμιωτέρων Ἱερέων του εἰς τὴν Μωαμεθανικὴν ἀγρόνην ἀκρίτως καὶ ἀδαιρέτως καταδικασμένους, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ἐτόλμησαν νὰ ζητήσουν θεραπείαν τῶν δεινῶν των. Σήμερον λέγομεν, ὅτι ἀφ' ἑνός, ὁ Χριστιανικὸς οὗτος Λαὸς, ἐνόπλιος μὲν καὶ ἐν Ἐπαναστάσει, διατηρῶν ὅμως ἐξ ἀρχῆς, ἦτοι ἀπὸ τριῶν ἡδὴ μηνῶν ἀπαραδειγματίστον εὐταξίαν μὲ Εὐαγγελικὴν τῶ ὄντι διαγωγὴν καὶ πραότητα, διευθύνει τὰς ἱκετηρίας του πρὸς τὰς ρηθείσας τρεῖς Μεγάλαις Δυνάμεις, ἐπικαλούμενος τὴν δικαιοσύνην καὶ φιλάνθρωπίαν του, πρὸς θεραπείαν καὶ παῦσιν τῶν δεινῶν του, τολμῶμεν ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ ὑποφαινόμενοι νὰ προστρέξωμεν ταπεινῶς καὶ Εὐσεβῆστας διὰ τῆς παρουσίας μας, εἰς τὰ Χριστιανικώτατα καὶ φιλάνθρωπα τῆς Ὑμετέρας Αἰδεσιμότητος σπλάγγνα, διὰ νὰ ζητήσωμεν ἱκετευτικῶς κατὰ τὴν κρίσιν αὐτὴν περιστάσιν τῆς δυστυχούς Πατρίδος μας, τὴν Χριστιανικὴν Αὐτῆς προστασίαν διὰ τῆς ἰσχυρῆς ψήφου τῆς ὑπὲρ τῶν ἀναξιοπαθοῦντων ὁμοθρήσκων Χριστιανῶν, ἐξ ἑκατὸν πενήκοντα χιλιάδων ψυχῶν συγκειμένων καὶ τσοαῦτα ἤδη ἔτη βαρέως καταπιεζομένων ἀπὸ τοὺς ἀνόμους τοῦ Κοραῖου Νόμου.

Εἶναι ἀξιοδύκντος, Αἰδεσιμώτατε Πάτερ καὶ ἀξία πάσης Εὐαγγελικῆς συμπάθειας καὶ συνδρομῆς, ἡ Ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ τῆς τολαιπώρου ταύτης Πατρίδος μας! Παραλείποντες τὰς ἀνηκούστους ἀσχίστους περιβόσεις καὶ προσβολὰς ὅσας ἀπὸ τοὺς ἀπανθρώπους καὶ ἀντιχριστοὺς τυράννους μας ἡ Ἱερὰ Θρησκεία μας ὑποφέρει τῶν ὁποίων καὶ τὴν ἀπλήν διήγησιν οἱ ὄροι τῆς εὐσχημοσύνης καὶ εὐπροσπειρίας ἀπολύτως δὲν συγχωροῦσι. Παραλείποντες ὡς γνωστά, τὸ φῦσει καταδικαικὸν πνεῦμα τῶν Βασιλέων Δεσποτῶν μας κατὰ τῆς συστάσεως Σχολείων καὶ παντὸς ἄλλου ἐκπαιδευτικοῦ καὶ φιλάνθρωπικοῦ καταστήματος, τὴν ἐντεῦθεν

σι ποῦ δείχνει πιστὴ τὴν εἰκόνα τοῦ ὅτι συνέβαινε προτοῦ ἀρχίσουν στήν Κρήτη αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις

«Ἀπὸ τὰ ἐκ Κρήτης προελθόντα πλοῖα κατὰ τὴν Ξην Μαῖου καὶ ἐπιβάτας πληροφορούμεθα ὅτι ὀλίγοι χριστιανοὶ ἔμειναν εἰς τὰ φρούρια, μολονότι τοῦτο ἀποδεικνύεται τρανώτατα καὶ ἀπὸ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα συρροὴν των καὶ τὴν πλησμονὴν τῶσων καὶ τῶσων οἰκογενειῶν εἰς τὰ Λοιμοκαθαρθήρια, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν μέρος διὰ νὰ τοὺς δέχωνται, καὶ ἡ μὲν Διοίκησις Σύρου ἠναγκάσθη νὰ θέσῃ ὑπὸ κάθαρσιν τὸ παλαιὸν Λοιμοκαθαρθήριον, ἀφοῦ τὸ νέον ἐγέμι-

ἐκ τῶν ἀφορήτων φορολογιῶν καὶ τῶν ἀποροφούντων τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν Μονοπωλείων, παντελῆ σχεδὸν στέρησιν τῶν τοιοῦτων, παραλείποντες διὰ τὸ σύντομον, ὅσας ἄλλας ἐν γένει κακώσεις ὑποφέρει ὁ δυστυχῆς οὗτος λαός, καὶ τῶν ὁποίων ἀκροθιγῶς γίνεται μνεία εἰς τὴν Αὐτόγραφον πρὸς τοὺς Βασιλεῖς ἱκετηρίαν τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποῖαν λαμβάνομεν τὴν τόλμην νὰ ὑποβάλωμεν ἐσώκλειστον εἰς τὴν βαθεῖαν καὶ συνετὴν σκέψιν τῆς Ὑμετέρας Αἰδεσιμότητος. Παραλείποντες τὴν διὰ ταῦτα πάντα οἰκτρὰν τῆς ἀμαθείας κατάστασιν τοῦ πλείστου μέρους καὶ αὐτοῦ τοῦ κλήρου μας, ἀρξοῦμεθα ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι καὶ σήμερον ὑπὸ τοὺς Δεσποτικούς τοῦ Κοραῖου Νόμου, ὁ σπαδὸς τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τεκνοποῦτον μὲ αὐτὴν, διὰ τῆς βαρβάρου στοργῆς του καὶ τὴν ἀγαθὴν ἀμπελον μαίνει καὶ ἐκ τῶν βλαστῶν αὐτῆς νέα στηρίγματα προσπορίζεται πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀδιαλλάκτου καὶ στυγεροῦ ἐχθροῦ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου μας, δεηθῶσικου (:) τοῦ Κοραῖου του.

Ἄλλ' ὁ Χριστιανικώτατε Πάτερ

Θέλει ἄρα ὑποφέρει εἰσέτι ἡ εὐλαβῆς καὶ Χριστιανικωτάτη ψυχὴ Σου καὶ ἅπανα ἡ φιλόχριστος χορεία τῆς Ἐκκλησίας Σου, νὰ βλέπῃ τοῦ ὁμοθρήσκου τῆς τοῦτου λαοῦ βεβηλούμενα καθ' ἡμέραν τὰ ἱερώτερα αὐτοῦ χριστιανικὰ μυστήρια!

Θέλει, λέγομεν, ὑποφέρει εἰσέτι νὰ βλέπῃ τὸν μὲν δυστυχῆ τοῦτον λαὸν εἰς τοιαύτην οἰκτρὰν καὶ ἐλεεινὴν κατάστασιν, τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἣν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ αἵματος περιποιήσατο αἰχμάλωτον καὶ καταπιεζομένην ἀπὸ τὸ ἀντιχριστὸν Κοράνιον! Ὅχι βέβαια! Ἐξ ἐναντίας, τρέφομεν ἀδίστακτον πεποιθήσιν, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ὑμῶν ψυχὴ ἐτοιμῶς θέλει προθυμηθῆ νὰ δώσῃ τὴν ὑπὲρ τοῦ δικαίου φιλάνθρωπον καὶ βαρεῖαν ψήφον τῆς, διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν τηλικούτων δεινῶν μας, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ ταχίστην ἀποκατάστασιν τῆς Πολιτικῆς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τσοσούτων μυριάδων Χριστιανικῶν Ψυχῶν! Καὶ μὲ τὴν πεποιθήσιν ταύτην, αἴροντες πρὸς τὸν Ὑψιστον Ἰκέτιδας τὰς ἀλυσσοπλήκτους χεῖρας μας ὑπὲρ τῆς Ὑμετέρας Εὐημερίας.

Ἐν Κρήτῃ τὴν 24 Ἀπριλίου 1841.

Ὑποσημειούμεθα, Αἰδεσιμώτατε Πάτερ, οἱ ἀγαπῆτοι Ὑμῶν ἀδελφοὶ ἐν Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἡγούμεν. Ἰωάσαφ πρῶτος Ἠγούμενος, Ἰλαρίων Ἱερομόναχος, Ἰωακεῖμ Προηγούμενος, Μελέτιος Ἱερομόναχος, Συμεὼν Οἰκονόμος, Νικόδημος Ἱερομόναχος, Γρηγόριος Ἱερομόναχος, Γρηγόριος Ἱερομόναχος, Παρθένιος Ἱερομόναχος.

Ὁ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γωνιάς Νεόφυτος Ἠγούμενος, Παρθένιος Προηγούμενος, Μεθόδιος Προηγούμενος, Νεόφυτος Προηγούμενος, Μισαὴλ Ἱερομόναχος, Σεραφὴμ Ἱερομόναχος, Μελέτιος Ἱερομόναχος, Παρθένιος Ἱεροδιάκονος, Μελεχσιδὲξ Ἱεροδιάκονος.

Ὁ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γουβερνέτου Ἠγούμενος Ἰωσήφ, Σημεὼν Ἱερομόναχος.

σεν, ἄλλαι δὲ Διοικήσεις ὡς πληροφορούμεθα, διέταξαν νὰ μένουν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι Κρητες μὲ τὰς οικογενείας των εἰς τὰ πλοῖα, ἕως οὗ ἐλευθεροκοινωνήσωσιν οἱ πρῶτοι, διὰ νὰ ἐπιβιβασθῶσι εἰς τὰ λοιμοκαθαρτήρια ἕτεροι.

«Εἰς μάτην ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις ἐπροσπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπὸ τὰ φρούρια ἀναχώρησιν τῶν Κρητῶν, διότι οὗτοι μολονότι τοὺς ἐπεβάρυνε ἐσχάτως καὶ μὲ νέον φόρον ἀνὰ 20 γρόσια εἰς ἕκαστον ἀναχωροῦντα, τὸν ὁποῖον λαμβάνει ἀνεξαιρέτως καὶ ἀπὸ τὰ βρέφη, ἐνθυμούμενοι τὰς ἀδίκους σφαγὰς καὶ αἱμαλωσίας, καὶ βλέποντας τὰς ἀτιμίας τῶν τούρκων καὶ τὴν ἀνυπομονησίαν των εἰς τὸ νὰ φθάσῃ ὁ περιμενόμενος Ταῖρ Πασᾶς, καὶ ἀμέσως νὰ κινήσουν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἡσυχῶν καὶ εὐτάκτων φιλελευθέρων Χριστιανῶν, τῶν αἰτούντων δι' ἀναφορῶν τὸ ἔλεος τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, βλέποντες λέγω ταῦτα, δὲν ἔχουν σκοπὸν νὰ διαμένουν πλέον εἰς τὰ φρούρια διὰ ν' ἀποφύγουν τὰ τουρκικὰ γιανγίσια.

«Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς σιμὰ τοῦ ἐπιβληθέντος νέου φόρου, τὸν ὁποῖον εἰσήγε εἰς τοὺς ἀναχωροῦντας Χριστιανούς, ἐπροκλήρουξεν ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς οὗτοι δὲν θέλουν εἰσθε δεκτοὶ εἰς τὴν Πατρίδα των, διέταξε δὲ συγχρόνως ὥστε οἱ διαμένοντες εἰσέτι νὰ βῶσιν τὰ φέσια καὶ τὰ σαρίκια των μαῦρα καὶ νὰ μὴ δύνανται νὰ εἰσέλθουν ἔφιπποι εἰς τὰ φρούρια καὶ τὰ τελευταῖα βέβαια ταῦτα τὰ ἔκαμε κατὰ διαταγὴν ἀνωτέραν, διότι ἀπὸ τὰ 1830 μέχρι τῆς 20 παρελθόντος Ἰαννουαρίου οἱ Χριστιανοὶ ἀνεξαιρέτως, καθὼς καὶ οἱ Τούρκοι, ἔχαιρον τὸ προτέρημα τοῦ νὰ εἰσέρχονται ἔφιπποι εἰς τὰ φρούρια, νὰ φοροῦν λευκὰ σαρίκια καὶ κόκκινα φέσια κατὰ τὴν τοπικὴν συνήθειαν.

«Αὐτὰ ἐνεργοῦνται ἐντὸς τῶν Φρουρίων, οἱ δὲ ἐκτὸς Χριστιανοὶ ἐφοπλίζονται καθημερινῶς καὶ τοποθετοῦνται πλησίον τῶν Φρουρίων χωρὶς νὰ κάμουν τὴν παραμικρὸν ἀταξίαν, περιμένοντες νὰ δώσουν πρῶτοι οἱ τούρκοι αἰτίαν ἐχθροπραξίας».

«Ἐκ Χανίων τὴν 6ην Μαΐου.

«Χθὲς ἐφθασεν εἰς Σοῦδαν ὁ Ταῖρ Πασᾶς μὲ ἕν δίκροτον, ἐν Βρίκιον καὶ δύο Κότερα πολεμικὰ καὶ μὲ ἐννέα φορητὰ φέροντα ὅλα περίπου 2000 στρατιῶτας, οἵτινες καὶ ἐξῆλθον εὐθὺς εἰς χωρίον Νεροκούρου καὶ ἠνώθησαν μὲ τοὺς ἐλθόντας προλαβόντως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Τούρκους. Ὁ Ταῖρ Πασᾶς δὲν ἐμβῆκεν εἰσέτι εἰς Χανιά, μολονότι ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς μὲ τοὺς προκρίτους τῶν Χανίων Τούρκους, τὸν προσεκάλεσαν τρεῖς οἱ Τούρκοι ἐτοιμάζονται μὲ τὴν μεγαλυτέραν ταχύτητα διὰ νὰ ἐξέλθουν, καὶ ἐνωθῶν

μὲ τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα καὶ λοιπά, διὰ νὰ κτυπήσουν τοὺς Χριστιανούς. Πολεμοφόδια ἐστάλησαν σήμερον εἰς τὸ χωρίον Πολεμάρι, πλὴν οἱ ἔνοπλοι Χριστιανοὶ ὑποχρέωσαν τοὺς συντροφεύοντας αὐτὰ Τούρκους καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Χανιά.

«Ἐν ἀτμόπλοιοι καὶ ἐν βρίκιον πολιορκοῦν τὰ ὄπισθεν μέρη τῆς Νήσου. Αὐριον στέλλονται, διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὰ ἐπίλοιπα πολεμικὰ πλοῖα. Εἰς Σοῦδαν παρευρίσκονται ἐν Γαλλικὸν Βρίκιον, καὶ ἐν Ἀγγλικὸν Ἀτμόπλοιοι· αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐπέστρεψε τὸ Ὀθωμανικὸν Ἀτμόπλοιο φέρον δύο Τρεχαντήρια ὑπὸ σημαίαν Ἑλληνικὴν, ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἐπαρχίας Σελίνου, τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἔχει καπνούς, καὶ ἄλλα διάφορα καὶ τὸ ἄλλο λάδια· λέγεται ὅτι συνέλαβε καὶ μίαν Γολέτταν εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιβίβασε Ναύτας ἰδικούς του διὰ νὰ τὴν φέρουν εἰς Χανιά.

«Αὐριον ἐξέρχεται ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς διὰ νὰ κινήσῃ κατὰ τὸ μέρος τῶν Σφακίων διὰ τοῦ Ἀποκορώνου μὲ τὰ περισσότερα στρατεύματα, ὁ δὲ Μαχμουτ Πασᾶς διὰ τὴν ἐπαρχίαν Κισσάμου μὲ τὰ ὑπόλοιπα στρατεύματα, καὶ ὁ πόλεμος εἶναι ἄφενκτος, διότι οἱ ἔνοπλοι Χριστιανοὶ, ἂν καὶ ὑπέφερον τὸν ἐνεργοῦμενον πρὸ ἡμερῶν στενὸν ἀποκλεισμὸν τῶν λιμένων των, δὲν θὰ ὑποφέρουν ὅμως νὰ θύουν καὶ ἀπολύουν τὰς οικογενείας των οἱ Τούρκοι καὶ θὰ ἀντικρούσουν βέβαια αὐτούς.

«Ὁ Ταῖρ Πασᾶς ἔφερεν ὁδηγίαν ἀπὸ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβείας πρὸς τοὺς Προξένους τῶν διαφόρων Δυνάμεων, διὰ νὰ ἀδιαφορήσουν ὡς πρὸς τὰς ἐχθροπραξίας του, νὰ συνεργήσουν δὲ διὰ νὰ ἡσυχάσουν μὲ εἰρηνικὸν τρόπον τὰ πράγματα, ἂν οἱ ἔνοπλοι Χριστιανοὶ δέχονται κανένα συμβιβασμόν.

«Αὐτόθι ἐξ ἰδιαίτερας ἀλληλογραφίας.»

ΑΡΧΗ ΑΙΜΑΤΩΝ

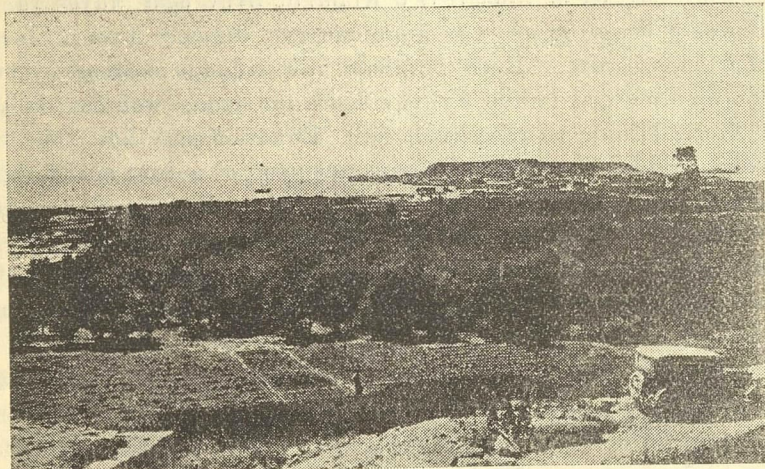
Ὡς τόσο ὅμως ἐφθασαν νέες ἐνισχύσεις στὸν Μουσταφᾶ πασᾶ ὡς ἐπὶ χιλιάδες στρατὸς μ' ἀρχηγούς τοὺς Πασάδες Χαφίζ, Ρεσιτ καὶ Μεχμέτ. Ἄμα τακτοποίησε τὰ ἐπιθετικὰ σώματά του ὁ Μουσταφᾶς, αἰφνιδιαστικὰ στὶς 14 τοῦ Μαΐου χτυπᾶ πρῶτα τὸ Πρόβαρμα τοῦ Ἀποκορώνου ποὺ κρατοῦσαν 250 ἄνδρες μόνο. Μιὰ μικρὴ δράκα παλληκαριῶν μπρὸς σὲ δεκατέσσερις χιλιάδες τακτικὸ στρατὸ ἦταν φυσικὸ νὰ παρασυρθῇ ἀπ' τὴν πρώτη στιγμὴ. Κι' ὅμως βάσταξαν τρεῖς ὁλόκληρες ὥρες τὸν ἄγριο καὶ σκληρὸ τους ἀγῶνα. Ἐκαμαν τὸ σφάλμα νὰ μὴν πιάσουν τὰ ὑψώματα τῆς Μαλάξας, ἀλ-

λά να προτιμήσουν τὸ Πρόβαγμα κι' αὐτὸ ἐκόστισε τὴ ζωὴ σὲ εἴκοσι παλληκάρια κι' ἀφῆκε ἐλεύθερο τὸ πέρασμα στὸν ἐχθρὸ πρὸς τὸν Ἀποκόρωνα, ποὺ ἴσως νὰ τὸ προλάμβαναν οἱ ἐπαναστάτες ἂν πρόφταναν νὰ συγκεντρώσουν τὴν ἀρκετὴ δύναμι ποὺ ἦταν σκορπισμένη παντοῦ. Στὴ μάχη αὐτὴ σκοτώθηκε ὁ Κισαμίτης ὄπλαρχηγὸς Ἔμμ. Δικτιάκης· μαζί του ἔπεσαν εἴκοσι ἄλλοι κι' ὁ ἐνθουσιώδης πατριώτης Γ. Λαμπρινίδης κι' ἀπέθανε ἀπ' τὴς πληγῆς του ὁ Νιμπριώτης Παῦλος Πάτερος. Ἐκεῖ πληγώθηκαν κι' οἱ ἡρωϊκοὶ Σελινιώτες Ἰ. Πεντάρης καὶ Ἐμμαν. Παπαδογεωργάκης μαζί μὲ ἄλλους τριάντα. Στὴ μάχη αὐτὴ μέσα στοὺς ἀπίστευτους ἡρωϊσμοὺς ποῦδειξαν οἱ διακόσιοι πενήντα ἄνδρες πολεμώντας μὲ δεκατέσσερις χιλιάδες, ἕνα πρὸς πενήντα, κάποιος νεαρὸς πολεμιστὴς ὁ Ν. Πετράκης ἀπ' τὴν Ἀσῆ Γωνιά τ' Ἀποκορώνου ἀνεδείχθηκε πῶς πολὺ ἀπ' ὅλους γιὰ τὸν ἡρωϊσμό του. Οἱ Τούρκοι ἔχασαν ἑκατὸ πενήντα νεκροὺς καὶ ἄλλους τόσους πληγωμένους. Μετὰ τὴ μάχη αὐτὴ στὶς 17 τοῦ Μαΐου ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς προχώρησε στὴς Μαχαιροῦς, στὰ Πεμόνια, στὸ Φρὸ κι' ἔφθασε στὸ Βαφέ, ποὺ κρατοῦσαν πεντακόσιοι ἐπαναστάτες. Ὁ Μουσταφᾶς εἶχε κομματιάσει τὴ δύναμί του κι' εἶχε κτυπήσει τὰ σώματα ποὺ κρατοῦσαν τὰ περάσματα στὸ «Μπάμια Λάκκο», τοῦ Τσιβαρᾶ καὶ στὸ Δαφνομοῦρι τοῦ Μπροσνέρου. Στὸ Φρὸ κράτησαν καλὰ οἱ πεντακόσιοι ἐπαναστάτες καὶ καθήλωσαν τὸν ἐχθρὸ, ποὺ μέσα στοὺς νεκροὺς του εἶχε καὶ τὸ γυναικάδελφο τοῦ Μεχμέτ πασᾶ καὶ τὸν περιβόητο Ρεθεμιώτη ἥρωα Ἀλῆ. Αὐτὸν κατώρθωσε νὰ τὸν σκοτώσῃ ὁ ἴδιος ὁ Ξενοθοδωρῆς.

ΜΑΧΕΣ ΠΡΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

Ἐν ᾧ ὁ Μουσταφᾶς προχωροῦσε μὲ τὸ Μεχμέτ πασᾶ πρὸς τὸν Ἀποκόρωνα ὁ Χαφιζ πασᾶς μὲ τὸ Ρεσιτ πασᾶ ξεκινοῦσαν ἀπ' τὸ Ἡράκλειο γιὰ νὰ κτυπήσουν τὸ Βασιλακογιώργη ποῦχε συγκεντρώσει τὰ σώματά του στὸν Ξυδᾶ καὶ στὴν Κασταμονίτσα. Ὁ Βασιλακογιώργης εἶχε δύναμι ἀπὸ χίλια παλληκάρια. Γύρω του εἶχαν σπεύσει πολλοὶ ἀπ' τοὺς παλιούς καπετάνιους τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, τόσο ἀπ' τὴς ἀνατολικῆς ἐπαρχίης, ποὺ τὸν γνώριζαν ὡς παλιὸ τους σύντροφο Δασηθιώτη, ὅσο κι' ἀπὸ τὴς μέσης ἐπαρχίης. Ὁ Καγιαμπῆς, ὁ Ἀλεξομανώλης, ὁ Ε. Μουρέλλος, ὁ Τσαντηράκης, ὁ Χατζάκης, ὁ Σμῶκος, ὁ Σκουλάς, ὁ Ε. Νιώτης, ὁ Κυρ. Σγουρός, ὁ Φουντουλο-Μιχελῆς ἢ Ρουστικιανός¹ ἀπ' τὸ Μυλοπόταμο κι' ὁ Κό-

Η ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ ΤΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ

ρακας μὲ τὸ σῶμα τῶν καβαλάρηδων ἀπ' τὴ Μεσσαρᾶ καὶ μῶλους τοὺς παλιούς ἀτρόμητους συντρόφους του, κατώρθωσαν νὰ προμηθευθοῦν ὅπλα σὲ τιμὲς ὑπέρογκες καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι ἄσπλοι καὶ μάλιστα Ἀνωγιανοὶ ποῦτρεχαν πίσω ἀπ' τὸ ἱππικὸ σῶμα τοῦ Κόρακα, γιὰ τὴν ἡλιζαν νὰ βροῦν ὅπλα ἀπ' τὴν πρώτη μάχη, ἔφθασαν εὐθύς ἀπ' τὴν ἀρχὴ κοντὰ στὸ Βασιλογεώργη.

Στὶς 23 τοῦ Μαΐου ὁ Χαφιζ πασᾶς τοὺς κτυπᾶ μὲ τρεῖς χιλιάδες στρατό. Ἡ μάχη κρατᾶ πέντε ὥρες μὲ πείσμα. Μὲ μιὰ γρήγορη κίνησι ἀπ' τὰ δεξιὰ ὁ Χαφιζ πασᾶς προσπαθεῖ νὰ τοὺς κυκλώσῃ. Πέφτουν μέσα στὴν κύκλωσι οἱ ἐθελοντές, ποὺ θὰ τοὺς ἔπιανε ὅλους ὅπως ἦσαν ἄπειροι ἀπὸ πόλεμο πεισματωμένο, ὡς τῶν Τουρ-

1821 ποὺ φέρεται ὡς Μανώλης Ρουστικιανὸς φονευθεὶς μὲ τὸν Καραϊσκάκη στὸ Φάληρο. Τὸ ἀληθές καὶ ἐξηκριβωμένο εἶναι ὅτι ὁ Μιχελῆς καὶ ὄχι Μανώλης Φουντούλης ἢ Ρουστικιανός, ποὺ εὐρίσκειτο μὲ τὸ σῶμα τοῦ Καλλέργη στὸ Φάληρο, πληγώθηκε βαρεῖα τὴν ἡμέρα τῆς αἱματηρᾶς μάχης, ἀλλὰ δὲ σκοτώθηκε κι' αὐτὸ παρέσυρε τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τὸν ἔφεραν γιὰ σκοτωμένο. Τὸ πραγματικὸ εἶναι πὼς ὁ Φουντουλο-Μιχελῆς ἢ Ρουστικιανός ἐπέζησε κι' ἔδρασε ὡς τὸ τέλος τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως καὶ συνέχισε τὴ δρᾶσι του καὶ στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1841. Γέρος πιά τὸ 1858 παρέδωκε τὸ καπετανάτο στὸ γιό του ποὺ ἔδρασε τὸ 1866 καὶ στὶς ἄλλες ἐπαναστάσεις. Γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴ δρᾶσι τῶν Φουντούληδων ἢ Ρουστικιανῶν οἱ Τούρκοι κρέμασαν στὶς 8 τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1894 τὸ Μανώλη Φουντούλη ἐγγονὸ τοῦ Φουντουλομιχελῆ ἢ Ρουστικιανοῦ.

1.—Ὁ Φουντουλο-Μιχελῆς ἢ Ρουστικιανός εἶναι ὁ παλαιὸς ἀγωνιστὴς τοῦ

κορητικῶν, ἂν δὲ πρόφτανε ὁ Κόρακας στὴν ὥρα πάνω νὰ τοὺς γλυτώσῃ δίνοντας μὲ τὴν παρουσία του θάρρος στοὺς κλονισμένους ἐπαναστάτες. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κόρακα κατωρθώνουν νὰ τραβηχθοῦν ψηλὰ πάνω ἀπ' τὴν Κασταμονίτσα, πού δὲν ἐτόλμησε ὁ Χαφιζ Πασᾶς νὰ τοὺς κυνηγήσῃ. Ἐσκοτώθηκαν καὶ λαβώθηκαν πάνω ἀπὸ ἑκατὸ πενήτα Τοῦρκοι καὶ μέσα σ' αὐτοὺς καὶ τρεῖς διαλεκτοὶ τους ὄπλαρχηγοί. Ἐπесαν καὶ εἴκοσι Χριστιανοὶ καὶ λαβώθηκαν ὀκτώ. Τότε σκοτώθηκε ὁ ὄπλαρχηγὸς τῆς Μεσσαρᾶς Μ. Παπαδάκης. Στὴ μάχη αὐτὴ πρωτοαναδείχθηκε ὁ ὄπλαρχηγὸς τοῦ Ἄξου Μυλοποτάμου Ἐμμ. Παπαδάκης πού τότε ἦτο νέος φοιτητῆς, ἐθελοντῆς κι' αὐτός.

Σὲ λίγες μέρες σημειώθηκε νέα ἐπίθεις πρὸς τὸ χωριὸ Κράσι, ποῦχαν τραβηχθῆ οἱ ἐπαναστάτες ἀλλὰ κι' αὐτὴ ἡ μάχη ὅπως κι' ὅλες ποῦγιναν σ' αὐτὴ τὴν ἐπανάστασι ἦταν χωρὶς μεγάλη σημασία. Ἡ ὁρμὴ τῶν ἐπαναστατῶν ἦταν κομμένη καὶ κάθε ἐνέργειά τους εἶχε μέσα της κυφορομένη τὴν ἀποτυχία, ἀφ' οὗ τοὺς ἔλειπαν τὰ τουφέκια, τὸ μαροῦτι καὶ σιγὰ-σιγὰ καὶ ἡ πίστις πρὸς τὴν ἐπιτυχία ὡς ἦταν φυσικό.

ΣΤΗ ΜΕΣΑΙΑ ΚΡΗΤΗ

Τὴν ἀποτυχία τοῦ Ἄποκόρωνα ἐπηκολούθησε ἡ ἀποτυχία τῶν ἀνατολικῶν, πού μετὰ τὴν πρώτη μάχη δὲν εἶχαν μήτε κἂν τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφόδια ἔστω καὶ γιὰ κλεφτοπόλεμο. Ἡ ἴδια ἀποτυχία σημειώθηκε καὶ στὶς μεσαῖες ἐπαρχίες, πού μόλις εἶχε κατορθώσει νὰ φθάσῃ ὁ στρατάρχης Τσουδερός μ' ἓνα Κασιώτικο καράβι βγαίνοντας τὴ Μεσσαρᾶ. Ὁ ἀποκλεισμὸς ἀπὸ τὸ νότιο μέρος ἦταν πιὸ χαλαρωμένος, γιὰ κεῖνο προτίμησε τὸ δρόμο αὐτὸ γιὰ νὰ ἀναλάβῃ μὴ ὥρα ἀρχύτερα τὴ διοίκησι τῶν σωμάτων πού εἶχαν ὀργανώσει ἀπὸ Ἀγιοβασιεῖτες, Ἀμαργιώτες καὶ Ρεθυμνιώτες οἱ δυὸ γυιοὶ τοῦ Ἀναγνώστης καὶ Ἰωάννης καὶ ὁ ἀνεψιὸς του Μιχαὴλ Τσουδερός.

Ἐν ᾧ ὁ ἐφοδιασμὸς μὲ πολεμοφόδια γινότανε κάθε μέρα καὶ πιὸ δύσκολος κι' οἱ ἐθελοντῆς πού μαζεύοντο στὸ κόλπο τῆς Λακωνίας ἦταν καθηλωμένοι κι' ἀκίνητοι ἀπὸ τὸ στενώτατο ἀποκλεισμὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ καὶ Τοῦρκικοῦ στόλου, ὁ Μουσταφᾶς δεχότανε χωρὶς διακοπὴ ἐνισχύσεις μὲ νέο Τουρκικὸ στρατό.

ΑΡΧΗ ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΕΩΝ

Στὸ μεταξὺ αὐτὸ οἱ ἐπαναστάτες παίρνουν μόνον ἀνεκπλήρωτες

ὑποσχέσεις. Ἄπὸ ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Β. Σαπουντζάκη διακαιολογεῖται ἡ παραπλάνησίς των ὑπὸ τις ψεύτικες αὐτῆς ὑποσχέσεις.

Τὸ γράμμα προέρχεται ἀπὸ τὸ Ναύπλιο κι' ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Κονταξάκη μὲ χρονολογίαν 17 Μαΐου 1841.

«Μάθε, ἀγαπητέ, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου περιμένομεν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, κατ' ἰδικὴν μου πρότασιν μία μπαταρία τοῦ βουνοῦ δηλ. κανόνια γρενάτες καὶ μιτράλια, τὰ ὁποῖα ἄμα φθάσουν θέλω τὰ πάρῃ καὶ ἔλθῃ πάραυτα αὐτοῦ. Ἰδοὺ τὶ μὲ κρατεῖ εἰσέτι ἐδῶ καὶ ὄχι ἄλλο τί. Ὅσαύτως ἐπαραγγείλαμεν 1500 τουφέκια μὲ λόγχας, ὥστε διὰ τούτων νὰ σχηματίσωμεν πάραυτα ἓν σῶμα ἀπὸ τὴν νεολαίαν μας.

Ἐν τούτοις ἐγὼ θέλω περιμένει ἀνυπομόνως γράμμα σας διὰ τῶν Ἀθηνῶν φανερώνοντές με διὰ τὸν ἀδελφόν μου καὶ τοὺς ὑπολοίπους συγγενεῖς μου καθὼς καὶ δι' ὅσα ἄλλα ἔχω ἀνάγκην διὰ νὰ τὰ φέρω μαζί μου, πρέπει δὲ νὰ μὲ γράψῃς καὶ πρὸς ποῖον μέρος πρέπει νὰ ἀποβιβασθῶ.

Ἄδεν δύναμαι νὰ σὲ περιγράψω τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων καὶ ἅπαντες περιμένουν ἀνυπομόνως νὰ ἀκούσουν τὴν σύγκρουσίν σας· τὸ ἀποτέλεσμα ταύτης βεβαίως θέλει ἀποφασίσει τὰ τῆς Κρήτης».

Δυστυχῶς τέτοια γράμματα ἀλλὰ καὶ τέτοιες ὑποσχέσεις συνετέλεσαν νὰ ματαιωθῇ τόσο ἄδοξα ὁ ἀγώνας αὐτὸς τῶν Κρητικῶν.

Γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ νοητὴ ἡ ἀπογοήτευσίς των ἐπαναστατῶν στὴ διάψευσι τῶν ἐλπίδων των παραθέτομε ἐδῶ αὐτοῦσιο ἓνα μέρος τοῦ ἡμερολογίου πού ἐκράτει ὁ Χαιρέτης ὡς πρωτόκολλο τῶν ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν πού ἐλάμβανε, μὲ τίς παρατηρήσεις πού ἔχει γράψῃ εἰς τὴν ἀντίστοιχο στήλῃ μὲ τὸ ἴδιο τὸ χέρι του.

26 Μαρτίου

Ἐσυμφωνήσαμεν ὡσαύτως καὶ μὲ ἓνα ἔμπορον, ἔχοντα ὡς λέγει, τρεῖς χιλιάδας τουφέκια νὰ τὰ φέρῃ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του ἕως δέκα ἡμέρας ἀπὸ τῆς σήμερον θέλει εἶναι αὐτοῦ κ. τ. λ.

(αὐτὰ σοῦ γράφω)

27 Μαρτίου

Σᾶς δίδω τὴν εἶδησιν ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν θέλει σᾶς φθάσει πλοῖον φορτωμένον μὲ ὄπλα κ. τ. λ.

Δὲν ἐφάνησαν ποτέ (τὴν φραῖσιν αὐτὴν σημειώνει στὴν ἄλλη στήλῃ ὁ Χαιρέτης)

Δὲν ἐφάνησαν ποτέ.

9 Ἀπριλίου

Καταπέσαμεν τινὰς ἐμπόρους νὰ στείλωσι ὄπλα καὶ πολεμοφόδια, καὶ ἐκινήθησαν ἤδη εἰς τὸ ἐπιχείρημα . . . ἐν μέρος, τὸ περισσότερον εἶπομεν νὰ φέρῃ εἰς τὸ Λουτρον καὶ ἄλλο εἰς τὸ Σέλινον καὶ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, διότι καὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ συντηρηθῇ ἡ ἐπανάστασις κτλ. Ἐν τὸς ὀλίγου λοιπὸν θέλουσι σᾶς φθάσει ἐξ ἀπαντος καὶ ὄπλα ἱκανὰ κτλ.

Κάποιος ἔμπορος Μηλιώτης ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ μίαν δοκιμὴν, στέλοντάς σας ὡς λέγει τέσσαρας χιλιάδας τουφέκια τὰ ὁποῖα τοῦ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἀμβέρογην . . . . . καὶ χρήματα, ἂν θέλετε, εἰμπορεῖ νὰ δώσῃ, ὅταν ἔχῃ τὴν πρέπουσαν ἀσφάλειαν καὶ Ζωοτροφίας κτλ.

19 Ἀπριλίου

Ἐλπίζομεν ἕως εἰς τὰ μέσα τοῦ Μαΐου νὰ φθάσωσιν αὐτοῦ Μανιάται καὶ Ρουμελιῶτες ὑπὲρ τοὺς χιλίους κτλ.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων θέλουσι σᾶς πεμφθῇ ἐν τὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὄπλα καὶ πολεμοφόδια ἱκανά, ὥστε νὰ μὴν ἔχετε ἔλλειψιν ὄλων τούτων τῶν ἀναγκαίων.

6 Μαΐου

Προσέτι ἐν τὸς τριάκοντα ἡμερῶν θέλουσι σᾶς φθάσει ἐκ Μασσαλίας δύο χιλιάδες τουφέκια καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα κ.τ.λ.

11 Μαΐου

Ἐλάβομεν μέτρα νὰ προβλέψωμεν καὶ ὄπλα ὡς καὶ ἄλλοτε σᾶς ἐγράψαμεν, ἐλπίζομεν ἐν τὸς ἐνὸς μηνὸς νὰ ἔχετε αὐτοῦ ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας πεντακόσια.

ἄρα ὁμολογεῖτε τὴν ἀνάγκην ὄπλων διὰ νὰ συντηρηθῇ ἡ ἐπανάστασις, καὶ ὁμῶς αὐτὰ δὲν ἔφθασαν ποτέ.

Δὲν ἐφάνησαν ποτέ!

Δὲν ἔφθασαν ποτέ.

Τὰ ὄπλα δὲν ἐφάνησαν ποτέ.

Δὲν ἔφθασαν ποτέ οὔτε ἐν τὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν.

Ὅτι καὶ ἄλλοτε ἐγράψαμεν εἶναι ἀληθινόν, ἐν τούτοις ὄπλα ποτέ δὲν ἐφάνησαν οὔτε ἐν τὸς δύο μηνῶν οὔτε μέχρι τέλους.

14 Μαΐου

Ἐνῶ μᾶς γράφετε πολλὰ ἀστεῖως παροῦτι, παροῦτι, παροῦτι τρίς, ἡμεῖς σᾶς ἐστείλαμεν πεντάκις. Μᾶς γράφετε ὅτι θέλετε ὡσαύτως ὄπλα, ὄπλα, ὄπλα καὶ τοῦτο πάλιν τρίς τὸ αὐτὸ ἐφροντίσαμεν νὰ κάμωμεν, καὶ μὲ αὐτῶν ἔχομεν ἔτοιμα τέσσαρας καὶ ἡμισυ χιλιάδας τουφέκια νὰ σᾶς στείλωμεν ἀπὸ ἔλλειψιν πλοίων κλπ. Ἀλλὰ ἐτοιμάζομεν ἄλλον τρόπον νὰ σᾶς τὰ στείλωμεν καὶ ἐλπίζομεν ἐν τὸς δέκα ἢ τὸ πολὺ δεκάπεντε ἡμερῶν νὰ εἶναι αὐτοῦ.

Ἐν ᾧ ἡ πολεμικὴ κατάστασις ἐξελίσσειται τόσο τραγικὰ γιὰ τὸν ἀγῶνα, στίς 23 τοῦ Μαΐου σημειοῦται μιὰ νικηφόρος μάχη στὸ Μαλεβύζι ἡ μόνη δυστυχῶς στὴν ἐπανάστασι αὐτή. Λεπτομερῆ ἀναφορά της παραθέτομε ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Χαιρέτη.

«Ἀριθμὸς 39

«Πρὸς τὸ τῆς τῶν Κρητῶν Πολιτείας Ἐκτελεστικὸν Σῶμα
Εἰς Ἀσκήφου.

«Κατὰ τὴν 19 τοῦ ἤδη τρέχοντος μηνός, καὶ ἀφοῦ πλέον ἐτελειώσαμεν τὰς εἰς ὄλας ταύτας τὰς Ἐπαρχίας ἐνεργείας μας, διορίσαντας ἐπιστάτας καὶ γραμματεῖς ἐπὶ τῶν τοπικῶν προσόδων, συναθροίσαντες τὰ εἰς αὐτὰ εὐρισκόμενα ὄπλα, διωρίσαντες φυλακάς, διὰ τὴν κοινήν ἀσφάλειαν, εὐταξίαν καὶ ἡσυχίαν τῶν κατοίκων καὶ ἐν γένει φέροντες εἰς πέρας πᾶν ὅτι ἀπαιτεῖτο καὶ συναθροίσας ἀρκετοὺς ἰππικούς, μετέβην εἰς τὰς ὁποίας ὁ Γεναῖος ὄπλαρχηγὸς Κ. Γ. Βασιλείου κατέχει θέσεις, ἐπὶ σκοπὸν τὸ νὰ λάβω ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ρηθέντος, κατὰ τὴν ὑμετέραν πρότασιν, πολεμοφόδια, πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐδῶ Ἐπαρχιῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ προφορικῶς, ὅσα εἰς τὴν ἐνεστῶσα καὶ εἰς τὴν μετὰ ταῦτα περιστάσιν ὀφελοῦν τὴν πατρίδα μας· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀφίξιν μας εἰς τὰ ἐκεῖθεν μέρη δόλιος πολιτεία ἐπαρεκίνησε τοὺς ὀθωμανοὺς θεωρῶντας τὴν ποσότητα τῶν ἰπέων, εἰς τὸ νὰ διχονοήσουν καθημῶν καὶ στρατοπεδευόμενοι ἐσχόπευον εἰς τὸ νὰ μᾶς κτυπήσουν. Οἱ εἰς τὸν Ἅγιον Μύρωνα ὁμῶς εὐρισκόμενοι ἐναπολιφθέντες ἡμέτεροι στρατιῶται καὶ ὁ Καπετὰν Τζομπάνου, πληροφορηθέντες ἐξ Ἡρακλείου αὐτὸν τοῦτον τὸν ὀλέθριον σκοπὸν τῶν ὀθωμανῶν,

Δὲν εἶναι ἀστεῖον τῶ ὄντι (φωναῖζον οἱ Κρηῖτες) διὰ μόνον τὰ ὄπλα νὰ ἀπαιτεῖται ἔλλειψις εὐκαιρίας, ἐνῶ ἀπὸ τίνος διὰ παρόντα εὐκαιρία δὲν λείπουν. Ἐν τούτοις οὔτε αὐτὰ τὰ ἔτοιμα 4 1]2 χιλιάδας τουφέκια ποτέ δὲν ἐφάνησαν!

ἐπρόφθασαν καὶ αὐτοὶ μ' ὄλην τὴν ἀπαιτουμένην ταχύτητα διὰ νὰ δώσουν τὸ κατὰ δύναμιν χεῖρα βοήθειας καὶ πᾶν κίνημα τῶν ἐαυτῶν. Ὅντες λοιπὸν ὁμόφωνοι συνεννοημένοι καὶ ἐπάγρυπνοι, αἴφνης κατὰ τὴν 23 οἱ ἐναντιοὶ ὁρμῶντες καθ' ἡμῶν μᾶς ἔδωσαν αἰτίαν τοῦ πολέμου, καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων ἦτον ἀνάγκη (χύνοντες ὡς καὶ αὐτὴν τὴν τελευταίαν θανάδα τοῦ αἵματός μας, ἐπὶ τῶν ὄπλων μας) νὰ ὑπερασπισθῶμεν γενναίως καὶ μᾶλλον προθύμως τὴν πατρίδα μας. Ἀντιπαρατατόμενοι λοιπὸν σύμπαντες εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἐκ μὲν τοῦ ἰδικοῦ μας στρατεύματος μαχόμενοι ὑπὲρ προγονικῆς ἐλευθερίας, ἔπασαν ἐνδόξως εἰς τὴν μάχην στρατιῶτες δύο, ἐκ δὲ τοῦ Τζομπάνου καὶ τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν εἴκοσι καὶ εἴς, οἵτινες εἴκοσι καὶ τρεῖς ὄλοι τὸν ἀριθμὸν συμπόσοῦνται. Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων ἂν καὶ ἡ θέσις των ἦτο κατάλληλος δι' αὐτούς, ἐφανεύθησαν μ' ὄλον τοῦτο τὸ ἐξ αὐτῶν σημαντικοὶ 6 μπαερακασίδες. Λαβωμένοι ἀρκετοὶ καὶ ὡς οἱ ἐκ φήμης πληροφορούμενος, οἱ φονευθέντες ὑπερβαίνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑκατὸν πενήκοντα. Τέλος ὁμῶς οὔσης τῆς μάχης ὁρμῶντες καθ' ἡμῶν μᾶς ἀφήρσαν μίαν σημαίαν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς μὴν καταδεχόμενοι νὰ φανῶμεν κατώτεροι ἐκείνων ἀνθορμῶτες κατ' αὐτῶν, τοὺς ἀφηρέσαμεν ἄλλην. Ἰδόντες λοιπὸν τὴν ἀνέκφραστον κατ' αὐτῶν νίκην μας, δὲν ἠθέλησαν τοῦ λοιποῦ νὰ μᾶς δώσουν αἰτίαν πολέμου. Μείναντες ὁμῶς ἐκεῖ ἀρκετὲς ἡμέρες μῆπως καὶ ἐπαναλάβουν τὸ ἔργον των, ἀλλὰ φαίνεται νὰ ἔμειναν εὐχαριστημένοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔκαμαν καὶ ἐκ δευτέρου πάλιν τὸ κίνημά των. Μὴ θεωρῶντες λοιπὸν πλέον καμμίαν ἐναντίον κίνησιν των ἀναχωρήσαμεν μετὰ τοῦ στρατεύματός μου καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ ὀπλαρχηγοί, μεταβαίνοντες ἐνταῦθα διὰ τὴν ἐπαγρύπνησιν τῶν ἐδῶ ἐπαρχιῶν. Ὁ δὲ Τζομπάνος¹ διὰ μικρὰν ἀσθένειάν του ἔμεινε ὀπίσω διὰ μερικὰς ἡμέρας, διαμένων δὲ ἐνταῦθα θέλω ἐνεργεῖ πᾶν ὅτι ἀναγκαιοὶ καὶ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι θὰ λαμβάνῃ κάλλιστον τέλος. Κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν λαβὼν τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν 16ην τοῦ τρέχοντος μὲ τὴν Ἀντιπρόσωπον Ἀπόστολον Χαιρέτην μοὶ ἐστείλατε γράμματά σας θεωρῶσα τὴν αἰσίαν τὴν εἰς αὐτόθι μάχην καὶ τὴν κατεπεύγουσαν ἀνάγκην τὴν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη παρουσίας μας. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ τούτου θέλω ὁμιλήσῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ὀπλαρχηγοῖς καὶ ἂν ἐνδώσουν εἰς τοῦτο θέλομεν ἔλθῃ τὸ νομίζω ὁμῶς ὡς

1.—Περὶ τοῦ Ν. Τζομπάνου κάμνει λόγον στὸ πρωτόκολλό του ὁ Ἄ. Χαιρέτης, ὅτι ἀπετέλεσε τὴ μόνη ἐνίσχυσι πού τοῦ ἦλθε.

ΑΡΙΣΤ. ΧΑΙΡΕΤΗΣ

ἀμφίβολον διότι ἕκαστος τῶν ἐδῶ μερῶν θεωρῶν τὰς παρούσας περιστάσεις φροντίζει μᾶλλον πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ τροφήν τῆς οἰκογενείας του, φοβούμενος τὰ τρέχοντα δὲν ἀφήνει αὐτὴν ἐδῶ μόνην νὰ φθάσῃ αὐτοῦ. Τὸ κυριώτερον δὲ καὶ τὸ ὁποῖον τοὺς ἐμποδίζει νὰ μὴ ἔλθουν εἶναι ἢ τε μεγίστη ἔκτασις τῶν ἐδῶ Ἐπαρχιῶν καὶ ἢ καθεὶνδεχομένη κίνησις τῶν ἐναντίων διὰ τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται νὰ ἐνυπάρχῃ καὶ ἐδῶ μία φρουρὰ πρὸς ἐπαγρύπνησιν τῶν ἐδῶ Ἐπαρχιῶν. Μάλιστα δὲ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὸ καθημερούσιον ἀλλόκοτον φέρεσιμον τῶν κατοίκων τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ Ἀμαρίου τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει πρὸς κλοπὴν καὶ κατάχρησιν πολλῶν πραγμάτων, καὶ εἰς μεγάλην φθορὰν τῶν ἐδῶ κατοικούντων (καθὼς καὶ πρὸ ἡμερῶν ἐλθόντες εἰς Μεσσαρᾶν μερικοὶ Σφακιανοί, ἀφήρσαν ἀπὸ χωρίον τινα καλούμενον Πετροκεφάλι 3 βόας) ἀπὸ δὲ τὸ ἄλλο, οἱ ἄνθρωποι ὄντες πεφοβισμένοι, μεγάλως εἰς τὸ κίνημα τῶν Τούρκων καὶ καθ' ἐκίστην εἰδοποιούμενοι ὅτι φθάνουν, ἐσκορπίσθησαν ἐνθεν κακεῖθεν εἰς ὄρη καὶ εἰς ἄλλας φυλακτικὰς θέσεις. Αὐτὰ λέγω

τὰ δύο εἶναι τὰ ὁποῖα κατέχουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ νὰ ἔλθουν. Θέλω ὅμως παρακινήσῃ πολὺ τοὺς Ὀπλαρχηγούς καὶ θὰ κινήσω πάντα λίθον ἵσως καταπέισω αὐτοὺς τε καὶ τοὺς κατοίκους διὰ νὰ ἔλθωμεν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μας ἀπὸ τὰς τοῦ Βασιλακογεωργίου θέσεις, ἐλάβαμεν 8 βαρέλια πυρίτιδος κόνην, ἐκ τῶν ὁποίων παραχωρήσας 2 τοῦ Ὀπλαρχηγοῦ Μυλοποτάμου, 2 τοῦ Μαλεβυζίου καὶ 2 τοῦ καινουρίου, ἐν δὲ εἰς Μονοφάτσι, ἐκράτησα δὲ καὶ ἐγὼ ἐν διὰ τὴν Πυργιώτισσα. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ 1000 μπάλες, διεμοίρασα ὅμως τὰς 400 εἰς τοὺς Ἀρχηγούς διὰ νὰ τὰ δέσουν φυσέκια. Θέλετε μᾶς εἰδοποιήσῃ ἐγκαίρως τὰ αὐτόθι διατρέχοντα πρὸς παραγορίαν μας. Ἐδῶ μέλλουσα νὰ συστηθῇ μίαν κοινὴ Ἐπιτροπὴ, διὰ φρόντισιν ἐκάστου τῶν πραγμάτων παρακαλῶ νὰ λάβω τὰς ἀναγκαίας εἰς αὐτὴν διαταγὰς σας. Ὁδηγήσατέ μας πῶς νὰ φέρνωμεν εἰς πᾶν κίνημα ἐχθρικὸν ὅταν μᾶς παρουσιασθῇ. Ἀπάντησιν πολλῶν ἀντικειμένων ἐπερίμενον ἐξ ὑμῶν δὲν ἔλαβον οὐδεμίαν. Μὴν ἔχοντες δὲ οὐδὲν νεώτερον πρὸς γνῶσιν σας περιμένομεν ταχεῖαν ἀπάντησίν σας.

«Ἐν Πετροκεφάλι τῇ 30 Μαΐου 1841.

Ἐπιτροπὴ Ὀπλαρχηγῶν Α. Στεφανάκης»

Ἀλλὰ τὸ πῶς τραγικὸ σημεῖωμα ἀπὸ ὅλα τοῦ πρωτοκόλλου— ἡμερολογίου τοῦ Χαιρέτη εἶναι τὸ κατωτέρω μὲ τὴ χρονολογία 15 Μαρτίου στή μιὰ στήλη καὶ τὴν προσθήκη στὴν ἄλλη γραμμὴ μετὰ τὴς ἀλλεπάλληλες μάχης πούγιναν στὴν περίοδο αὐτῇ.

15 Μαρτίου

Ἡ συμπάθεια πρὸς ἡμᾶς ἐκινήθη γενικῶς, ὅλοι ἐπαινοῦν τοὺς Κρητας διὰ τὴν διαγωγὴν των, καὶ ἂν ἀκουσθῇ ὅτι ἐρρίφθη ἐν μόνον τοῦ φέκι προσμένετε αὐτοῦ π λ ἦ θ ο ς μ έ γ α ἐπικουρῶν Ἑλλήνων κ.τ.λ.

Ἐγείναν διάφοροι μάχαι, ἐπομένως ἐρρίφθησαν πολλά φέκια, ὅχι ἔν μόνον καὶ ὅμως ἡ σημαντικωτέρα φανεῖσα ἐπικουρία ἦτο τοῦ Ν. Τζομπάνου, ὅστις ἦλθε μὲ ἐξήντα ἐξ ἀνθρώπων, ἐξ ὧν οἱ τριάντα τέσσαρες ἄοπλοι καὶ ἀξηπόδυτοι.

Μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ἁγίου Μύρωνος οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἡρακλείου συνεκέντρωσαν νέες δυνάμεις πρὸς τὴν Πεδιάδα γιὰ νὰ κτυπήσουν τὸ Βασιλογεώργη. Τὴν 1ην τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1841 ὁ Μιραλάης τοῦ Καστελλίου ἀπευθύνει στοὺς χριστιανοὺς τοῦ Καινουρίου ποὺ εἶναι συγκεντρωμένοι γύρω στὸ Στεφανάκη τὴν κατωτέρω ἐγκύκλιον:

«Ὁ εὐγαρμός μου ἔξω εἰς τὰς ἐπαρχίας εἶναι διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ καλὴν ἀποκατάστασιν τοῦ λαοῦ καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἀκολουθήσῃ παρὰ μικρὸν ἐναντίον εἰς κανένα σας ἔτιζι ἐλπίζω καὶ ἐτουλόγου σας ὅπου θέλετε ἔλθῃ ὅλοι πρὸς ἐμὲ ὡς πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ Βασιλέως μας διὰ νὰ ἡσυχάσετε ζωὴν εἰρηνικὴν καὶ ἀναπαυμένην· γνωρίζομεν ὅπου οἱ νεοφερμένοι ἀπάτησαν μερικοὺς μὲ τὰ ψευδῆ λόγια των καὶ τοὺς ἐσυμφωνήσατε πλὴν καὶ αὐτὸ τὸ σφάλμα σας τὸ ἐσυγχώρησεν ὁ Βασιλέας μας καθὼς ἔγεινεν γνωστὸν εἰς ὅλους ἀπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Καπετὰν Πασσῆ ἐφέντη μας, καὶ ἀπὸ τὰς προκηρῦξεις τοῦ αὐθέντη μας, ὅπου σᾶς ἐστάλησαν εἰς κάθε ἐπαρχίαν, τὸ ψέμμα ἔγινε φανερόν· ἐκήρυτταν εἰς τὸν λαὸν οἱ νεοφερμένοι, ὅτι εἶνε σταλμένοι ἀπὸ τὰς Δυνάμεις ψέμματα καὶ ἦλθαν ἄφ' ἑαυτοῦ των. Ἰδαμεν ὅπου μὲ τὸν ἐρχομὸν τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ ἐφέντη μας, οἱ Βασιλεῖς ἔγραψαν διὰ μέσου τῶν ἐπιτρόπων τῆς πόλεως εἰς τοὺς προξένους τῶν Χανίων ὅτι τὰ Βασιλεία τὴν παραμικρὰν εἶδησιν περὶ αὐτὰ δὲν ἔχουν, οὔτε δὲν καταδέχονται τοιαῦτα φερσίματα ἄτακτα καὶ οἱ προξένου εὐθύς ἔγραψαν τὰ ἴδια εἰς προκηρῦξεις βουλομένους καὶ μὲ τὰς ὑπογραφὰς των καὶ σᾶς ἐστάλησαν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ παύσετε ἀπὸ τὴν κακὴν συλλογὴν· τώρα ὅμως ὅπου ἐγνωρίσατε τὴν ἀπάτην ἐλπίζω ὅπου ὅλοι σας σχεδὸν θέλει ἔλθετε πρὸς ἐμὲ ὡς πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ Βασιλέως μας διὰ νὰ λάβετε τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσίν σας· μὴν δίδεται ἀκούσιν εἰς τοὺς λόγους τῶν ταραχοποιῶν καὶ σᾶς βλέπουν τὴν ἡσυχίαν, ἀλλὰ νὰ ὑπακούσετε κατὰ τὰς διαταγὰς τῶν αὐθεντῶν μας ὅπου σᾶς ἐστάλησαν, καὶ τότε θέλει μείνετε ἡσυχιοὶ καὶ ἀναπαυμένοι χωρὶς νὰ ἔχετε τὴν παραμικρὰν ὑποψίαν· ἂν ὅμως δὲν ὑποταχθῆτε κατὰ τὰς διαταγὰς καὶ θὰ ἐξακολουθήτε τὸ ἐνάντιον, τὸ αἷμα ὅπου θὰ χυθῇ καὶ τὸ παραμικρὸν ἐνάντιον ὅπου θὰ ἀκολουθήσῃ τὸ κρῖμα θὰ εἶναι εἰς τὸν λαιμὸ σας.

«Ἐν Καστελλίῳ Πεδιάδος

Ἐπιτροπὴ Μιραλάη Τελῆ Μπέης

«Περιμένο σας ὅμως ἀπὸ τὸ Καστέλλι σας ἀπὸ κάθε χωριὸ δυὸ τρεῖς προεστοὺς νὰ ἔλθουν νὰ τοὺς ὀμιλήσω διὰ τὸ καλὸ τους καὶ

πάλιν νὰ ἐπιστρέψετε εὐθύς εἰς τὰ χωριά σας καθὼς ἔρχονται ἀπὸ κάθε ἐπαρχίης καὶ τὸ σὲ δίνεται τρεχάτη ταύτην».

Στὶς 3 τοῦ Ἰουνίου ὁ ἀρχηγὸς Καινουρίου Α. Στεφανάνης ἀπὸ τὴς Καμάρες γράφει στὸ ἐκτελεστικὸ νέα του ἀναφορά. Τὴν παραθέτομε κι' αὐτὴ δλόκληρη ὅπως ἔχει γιατί συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς πολεμικῆς καταστάσεως τῶν Ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν μετὰ τὴν πρώτη ἀποτυχία τοῦ Βασιλογεώργη:

«Προσπαθῶν πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἐνεργῶ—γράφει ὁ Στεφανάνης—ὅσα εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἀναγκαιοῦν καὶ ὀφελοῦν τὸ γένος μας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγριότητα τῶν ἐκτὸς ἐπαρχιῶν ἀπαυδήσας, δὲν δύναμαι πλέον διότι ἀφ' ὅτου ἡ μάχη εἰς τὰ αὐτόθι ἤρχισε καὶ ἰδόντες οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἀδιαλήπτως τοῦτο γίνεται, ἔκτοτε πλέον πεφοβισμένοι ὄντες δὲν θέλουν νὰ ἐνώσουν καὶ κανὲν κίνημα τῆς πατρίδος ἀπὸ τὸ ἐν ἑὼς τὸ ἄλλον ἄκρον τῆς Κρήτης περιελθὼν τὸ πᾶν προσπαθῶ νὰ κατορθώσω. Συχνάκις καὶ καθ' ἑκάστην συναθροίζων τὰς ἐπαρχίας κάμνων συνελεύσεις καὶ ὁμιλῶν εἰς αὐτὰς καὶ ἐγγράφως καὶ προφορικῶς, ὅσα δυνηθῶ, προθυμοποιοῦμαι παντοῖς τρόποις εἰς τὸ νὰ τοὺς καταπέσω καὶ νὰ τοὺς φέρω εἰς τρόπον νὰ ἀνοιξοῦν τὰ ὄμματά των, καὶ νὰ γνωρίσουν τὴν ὀφέλειαν, ἣτις μέλλει νὰ προκύψῃ ἐκ τοῦ θεαρέστου καὶ ἀγαθοῦ τούτου κινήματός μας. Καθὼς δὲ καὶ τὴν ἀπερασμένην Κυριακὴν προσκαλέσας ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, Πυργιωτίσσης καὶ Καινουρίου καὶ συνομιλήσας μετ' αὐτῶν ἐνομίσαμεν εὐκόλον καὶ μᾶλλον συμφέρον εἰς τὸ νὰ συστηθῇ καὶ ἐδῶ μία φρουρά, διὰ φύλαξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἐδῶ ἐπαρχιῶν. Καταγράψαντες λοιπὸν ἰπεῖς τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα, διὰ τὴν φρουρὰν ταύτην, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἐδιωρίσαμεν κάποιον Στρατῆν Σκουρβουλιανόν, ἄνθρωπον ἱκανόν, διὰ νὰ τὴν διευθύνῃ κατὰ πᾶσαν περίστασιν, ὀφελίμως εἰς τὸ γένος μας. Ἐν ταυτῷ δὲ θεωρῶντες καὶ τὴν μεγίστην ἀνάγκην καὶ τῶν ἐδῶ μερῶν, καθ' ὅλα σχεδόν, ἐδιωρίσαμεν καὶ μίαν κοινὴν ἐπιτροπὴν συγκειμένην ὑπ' ἀξιοπίστων μελῶν, διὰ νὰ ἐπαγρυπνῇ, φροντίξῃ καὶ ἐφορᾷ εἰς ὅλα τὰ ἀναγκαῖα τῶν ἀνωτέρω μερῶν. Μετὰ τὴν καταγραφὴν δὲ καὶ σύστασιν τῆς εἰρημένης φρουρᾶς ἐπρόκυψε λόγος εἰς τὴν ἰδίαν συνεδρίασιν καὶ περὶ τοῦ πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ γράμματά σας ἔμελε νὰ φθάσῃ διὰ τὰ αὐτοῦ. Γενομένου δὲ τοῦ λόγου ἀπεφασίσθη διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸ ὅσον δυνηθῇ. Εἰδοποιηθέντες ὅμως ἐξ Ἡρακλείου ὅτι ὁ Γαχῆρ Πασᾶς φθάσας κατ' αὐτὰς εἰς αὐτὸ (τὸ Ἡράκλειον) καὶ μέλων νὰ συνάξῃ στρατιωτικὸν καὶ νὰ

Ἡ ἀνατίναξις τοῦ Ἀρχαίου κατὰ τὴν φαντασίαν γερμανοῦ ζωγράφου

πάλιν νὰ ἐπιτρέψετε εὐθύς εἰς τὰ χωριά σας καθὼς ἔρχονται ἀπὸ κάθε ἐπαρχίας καὶ τὸ σὲ δίνεται τρεχάτη ταύτην».

Στις 3 τοῦ Ἰουνίου ὁ ἀρχηγὸς Καινουρίου Α. Στεφανιάκης ἀπὸ τὴν Καμάρες γράφει στὸ ἐκτελεστικὸ νῆα του ἀνάφορᾶ. Τὴν παραθέτομε κι' αὐτὴ ὁλόκληρη ὅπως ἔχει γιατί συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς πολεμικῆς καταστάσεως τῶν Ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν μετὰ τὴν πρώτη ἀποτυχία τοῦ Βασιλογεώργη.

«Προσπαθῶν πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἐνεργῶ—γράφει ὁ Στεφανιάκης—ὅσα εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἀναγκαιοῦν καὶ ὀφείλουν γίνεσθαι γένος μας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγοριότητα τῶν ἐκτὸς ἐπαρχιῶν ἀπαυθύνων, δὲν δύναμαι πλέον διατι ἀφ' οἷον ἡ μάχη εἰς τὰ αὐτόθι ἔρχεται καὶ ἰδόντες οἱ ἄνθρωποι οὐ ἀδιαλήπτως τοῦτο γίνεται. Ἐκτοτε πλέον πεφοβισμένοι ὄντες δὲν θέλουσι νὰ ἐνώσουν καὶ κανέν κίνημα τῆς πατρίδος ἀπὸ τὸ ἔν ἕως τὸ ἄλλοι ἄκρον τῆς Κρήτης περιελθόν τὸ πᾶν προσπαθῶ νὰ κατορθώσω. Συχνάκις καὶ καθ' ἑκάστην συνανθροίζω τὰς ἐπαρχίας κεινῶν συνειδήσεις καὶ ὁμιλῶν εἰς αὐτάς καὶ ἐγγράφως καὶ προφορικῶς, ὅσα δυνηθῶ, προθυμοποιεῖμαι παντοίῃς τρόποις εἰς τὸ νὰ τοὺς καταγείρω καὶ νὰ τοὺς φέρω εἰς τρόπον νὰ ἀνοίξουν τὰ ὄμματα ποσ, καὶ νὰ γνωρίσουν τὴν ὀφείλειαν, ἥτις μέλλει νὰ προκύψῃ ἐκ τοῦ περσέτου καὶ ἀγαθοῦ τούτου κινήματός μας. Καθὼς δὲ καὶ τὴν ἀπεσταμένην Κυριακὴν προσκαλέσας ὄλους τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν Περσιωτίσσης καὶ Καινουρίου καὶ συνομιλήσας μετ' αὐτῶν ἐπισημασάμεν εὐκολὸν καὶ μᾶλλον συμφέρον εἰς τὸ νὰ συνεισῆθαι καὶ εἰδὼ εἰς ἀνάφορᾶ, διὰ φύλαξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν εἰδῶ ἐπαρχιῶν. Κατορθώσαντες λοιπὸν ἰαλεῖς τὸν ἀριθμὸν πενήτηντα εἰς τὴν φρουρᾶν ταύτην. ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἐδιορίσαμεν κάποιον Στρατὴν Σκουρβουλιανόν, ἄνθρωπον ἱκανόν, διὰ τὴν ἐπιτήρησιν κατὰ πάσαν περίστασιν, ὀφελίμως εἰς τὸ γένος μας. Ἐν ταύτῃ δὲ φρουρῇ καὶ τὴν μεγίστην ἀνάγκην καὶ τῶν εἰδῶ κερδῶν, καθ' ἑκάστην ἐδιορίσαμεν καὶ μίαν κοινὴν ἐπιτροπὴν συσταμένην ἐκ τῶν ἐπισημασθέντων μελῶν, διὰ νὰ ἐπαγρυπνῆ, φροντιζῆ καὶ ἀρῆσθαι εἰς ὅλα τὰ ἀναγκαῖα τῶν ἀνωτέρω μερῶν. Μετὰ τὴν καταγραφήν δὲ καὶ οὐσιαστικὴν τῆς εἰρημένῃς φρουρᾶς ἐπρόκυψε λόγος εἰς τὴν αὐτὴν συνάφισιν καὶ περὶ τοῦ πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ γρηγορήματα σας ἐπέλεξε νὰ φθάσῃ διὰ τὰ αὐτοῦ. Γενομένου δὲ τοῦ λόγου ἀπεστασέντες διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸ ὅσον δυνηθῆ. Εἰδοποιηθέντες ὅμως ἐκ Ἡρακλείου ὅτι ὁ Γαζὴρ Πασᾶς φθάσας κατ' αὐτάς εἰς αὐτὸ (τὸ) Ἡράκλειον) καὶ μελῶν νὰ συνάξῃ στρατιωτικὸν καὶ νὰ

Ἡ ἀνατίναξις τοῦ Ἀρχαίου τοῦ φαντασίου γερομανοῦ ζωγράφου

διευθυνθῆ αὐτὸς μὲν διὰ θαλάσσης διὰ τὰ αὐτοῦ, τὸ δὲ στρατιωτικὸν διὰ ξηρᾶς, ἐσκοπεύσαμεν ὥστε ἀπεράσαντος τοῦ πεζικοῦ στρατεύματος, κινούμενοι καὶ ἡμεῖς, νὰ ἀκολουθήσωμεν τὰ βήματα αὐτῶν. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐσκοπεύαμεν τὸ πρᾶγμα οὕτω πῶς, αἴφνης, φθάσαν γράμμα ὅχι μόνον ἐξ Ἡρακλείου, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Βασιλαγοεώργη, ἀναγγέλων ἡμᾶς, ὅτι δι' αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ νὰ προφθάσωμεν ὅσον τάχιστα πρὸς βοήθειάν του. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Σαῖτ μπέης, μετὰ τοῦ Βελημπέη συνάξαντες πλῆθος στρατιωτῶν, καὶ μετακομίζοντες κανόνια καὶ μπαροῦτι, ζητεῖ νὰ κάμη μετ' αὐτοῦ καὶ δευτέραν μάχην (τὴν πρώτην θέλετε τὴν διαβεβαιωθῆ ἐκ τοῦ ἐσωκλειστοῦ) καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ ἐδῶ, ὅλον τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον ἐπισωρεύεται εἰς τὰ ἐκεῖ καὶ ὅχι ὅτι μέλλει νὰ ἔλθουν αὐτοῦ, καθὼς μᾶς βεβαιώνετε. Θεωρῶντες λοιπὸν τὴν μεγίστην ἀνάγκην τῆς παρουσίας μας καὶ εἰς τὰ δύο μέρη, ἀλλὰ διὰ νὰ εἶμαι καὶ μίαν ἡμέραν ἀνεύθυνος στέλνω ἐπίτηδες πεζὸν πρὸς ὑμᾶς, ἀπαιτῶ νὰ με προστάξετε ὀριστικῶς εἰς ποῖον ἐκ τῶν δύο μερῶν πρέπει νὰ προφθάσω. Διὰ τὴν κατ' ἐπίγουςαν δὲ ἀνάγκην περιμένω μὲ τὸν ἴδιον ἀπάντησίν σας ταχείαν, διὰ νὰ γνωρίσω τὰ χρέη μου καὶ πῶς νὰ συμμορφωθῶ εἰς τὴν ἐνεστῶσα περίστασιν. Ἰδόντες εἰς τὸ ἐσωκλειστον γράμμα μας, ὅλα τὰ διατρέξαντα καὶ τὴν προτέραν μάχην, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ διαλαμβανόμενα, θέλετε μᾶς ἀποστείλει καὶ τούτων τὴν ταχείαν ἀπάντησίν των. Μὴ παραξενευθῆτε δέ, εἰς τὴν αὐτοῦ ἡμερομηνίαν, διότι ἔχοντές το ἔτοιμον νὰ σᾶς τὸ διευθύνωμεν μὲ τὸν Ἄντιπρόσωπον Μονοφατισίου καὶ στείλαντες αὐτὸ μετὰ 5 ἡμέρας ὅμως, μᾶς τὸ ἔστειλαν ὀπίσω. Θέλετε μᾶς εἰδοποιήσει ὅλας τὰς εἰδήσεις σας ἐσωτερικὰς τε καὶ ἐξωτερικὰς τὰς ὁποίας εἰδοποιοῦντες εἰς τοὺς ἐδῶ, θέλομεν τοὺς ἐμψυχῶναι. Ἐκ φήμης πληροφοροῦμενοι (ἀμφιβάλλομεν ὅμως) ὅτι μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ταχῆρ πασᾶ καὶ τὴν ἔξοδον τῶν μπέηδων, οἱ ἄνθρωποι λέγοντες ὅτι ἐκ τῶν νεοφερμένων προελθοῦσα ἡ ταραχὴ τῆς Κρήτης ἀπαιτεῖται νὰ ἔλθῃ εἰς τέλος καὶ ἡ ἐξ ἀρχῆς ὑποσχομένη ἐλευθερία της. Θεωρῶντες μας ἐπίσης μὲ ἄγριον βλέμμα δὲν θέλουν νὰ δώσουν καμμίαν πίστιν εἰς τοὺς λόγους μας. Τολμῶ δὲ εἰπεῖν ὅτι ἐὰν καὶ οἱ σκοποὶ μας (τὸ ὅποιον ὁ μὴ γέτινο) ματαιωθῶν καὶ φανῶμεν κατώτεροι τῶν ἐχθρῶν, θέλουν μᾶς λιθοβολήσῃ. Ἀπαιτεῖται νὰ λάβωμεν τὴν μεγαλυτέραν φροντίδα καὶ πρόβλεψιν ἐὰν ἐπιθυμοῦμεν τὴν ἔκβασιν τοῦ σκοποῦ μας. Διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ὄπλων καὶ μισθοῦ πολλοὶ θέλοντες νὰ κατα-

γραφοῦν δὲν καταγράφονται. Τὰ ἀναγκαιότερα διὰ νὰ τελειώσωμεν τὸν σκοπὸν μας, εἶναι τὰ ἄνωτέρω 2 τὰ ὁποῖα πρέπει καὶ νὰ βάλλωμεν εἰς πρᾶξιν. Ἡ μάχη εἰς τὸ Λασήθι δὲν γνωρίζομεν πότε θὰ ἀρχίσῃ. Ἀλλὰ διὰ νὰ διευθυνθῶμεν ἐγκαίρως ὅθεν ἀρμόζει ἀπαιτεῖται νὰ λάβωμεν τὴν ταχεῖαν εἰδησίαν σας. Θέλω ὅμως νὰ μὲ προστάξετε ἐπισήμως, διὰ νὰ φθάσω αὐτοῦ μὲ ὄσους δυνηθῶ, ἐπειδὴ ἐπιθυμῶ μᾶλλον νὰ ἀποθάνω αὐτοῦ μεθ' ὑμῶν, παρὰ μένων ἐδῶ νὰ ἀκούω τὰς διαφόρους μεμψιμοιρίας καὶ ἀλλόκοτον φέρισμον τῶν κατοίκων. Ἐκ φήμης πληροφοροῦμενοι ὅτι οὔσα εἰς τὸ αὐτόθι μεγίστη ἔλλειψις τροφῆς σᾶς λέγομεν ἐὰν εὔρητε εὐλογον στείλετε εἰς Καλοὺς Λιμένας ἓν πλοῖον Σφακιανὸν νὰ σᾶς τὸ φορτώσωμεν κριθήν· μὴ ἔχοντες δὲ ἄλλο τί νὰ σᾶς εἰδοποιήσωμεν περιμένομεν ταχεῖαν τὴν ἀπάντησίν σας».¹

ΠΡΟΣ ΤΑ ΔΥΤΙΚΑ

Ἐν ᾧ τέτοια κατάστασις ἔχει δημιουργηθῆ στὰ Ἑρακλειώτικα, πρὸς τὰ Δυτικὰ ἢ ἐπαναστατικὴν κατάστασις ἐπαιρνε ἄλλη μορφή.

Στις 6 τοῦ Ἰουνίου ὁ στρατηγὸς Β. Χάλης γράφει ἀπὸ τὸ Θέρισσο πρὸς τὴ Διοίκησιν:

«Ἡμεῖς καθὼς καὶ ἄλλοτε ἀναφέραμεν εἰς τὴν διοίκησιν, ἐφθάσαμεν εἰς Κίσσαμον τὴν Κυριακὴν· ἐκεῖ εὔρομεν τὸν ἐχθρὸν

1.— Τὴν αὐτὴ ἀμφιβολία γιὰ τὴ δρᾶσι ποῦναι ἀνάγκη ν' ἀκολουθήσουν φανερώσει καὶ τὸ γράμμα αὐτὸ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν τῆς Μεσσαράς:

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Ταύτην τὴν στιγμήν ἐλάβομεν τὸ ἐσώκλειστον ἔγγραφο ἀπὸ τὸν λεγόμενον Μιραλάιν Σαλῆ Μπέην· διὰ τὰ ὅσα κουροφέξαλα γράφει ἡμεῖς θέλομεν κάμει τὴν ἀπάντησιν καθὼς χρειάζεται.

Εἶδομεν νὰ μᾶς γράφετε διὰ νὰ ἔλθωμεν αὐτοῦ, γράφει μας καὶ ὁ Βασιλογιῶργης νὰ ὑπάγωμεν πρὸς βοήθειάν του· ἡμεῖς λοιπὸν εἴμεθα καταζαλισμένοι καὶ δὲν ἠξέυρομεν τί νὰ κάμωμεν· αὐτοῦ νὰ ἔλθωμεν ἢ στοῦ Βασιλογιῶργη νὰ πάμε, εἴτε νὰ φυλάγωμεν, καὶ καθὼς μάλιστα γνωρίζετε πολὺ καλά ὅτι εἴμεθα ἀδύνατοι ἐξ αἰτίας τῶν ἀρμάτων καὶ πολεμοφοδίων ὡς συνεπὸς θέλετε πληροφορηθῆ ἀπὸ τοῦ Κ. Α. Στεφανίδη τὰ γράμματα. Ἴδου λοιπὸν ὅπου στέλνομεν ἐπίτηδες πεζὸν καὶ σᾶς θερμοπαρακαλοῦμεν νὰ μᾶς γράψετε τὰ αὐτοῦ τρέχοντα, διότι τὰ πράγματα ἐδῶ τὰ κρίνομεν διαφορετικὰ καὶ ὄχι καθὼς εἶναι. Ἡμεῖς ἔχομεν ἀπόφασιν καὶ ἀπόφασιν σταθερὰν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν μαζὺ ἢ νὰ ζήσωμεν· ἐὰν εἶναι ἀνάγκη ἀπὸ ζαρεῖ αὐτοῦ στείλετέ μας ἓνα καϊκὶ νὰ σᾶς στείλωμεν μερικόν· εἴμεθα πληροφορημένοι ὅτι τὸ Τουρκικὸν ὄρνυτο τὸ καστρινόν, ἀφοῦ τελειώσει τὴν ὑπόθεσίν του εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας θὰ ἀπεράσῃ ἀπ' ἐδῶ διὰ τὰ κάτω μέρη· ἔχομεν λοιπὸν σκοπὸν νὰ μὴν τὸ πειράξωμεν καὶ ἀφοῦ ἀποπεράσῃ νὰ ἀκολουθοῦμεν καὶ ἡμεῖς κατόπιν τους. Περιμένομεν μὲ τὸν ἴδιον πεζὸν ἀπόκρισίν σας πρὸς ὁδηγίαν μας.

¹Ἐν Ἀμπελούζῳ τῇ 7 Ἰουνίου 1841.

Οἱ Ὀπλαρχηγοὶ καὶ Καπετάνοι τῆς Μεσσαράς

Γ. Ρωμάνος, Στρατῆς Σκουρβουλιανός, Μ. Κορωνάκης, Ἡλίας.....

τοποθετημένον πλησίον τοῦ Ταυρονίτου καὶ ἀμέσως ἐγράψαμεν εἰς ὅλην τὴν Κίσσαμον καὶ πρὸς Σέλιον διὰ νὰ συναχθοῦν γενικῶς καὶ νὰ κτυπήσωμεν ἀποφασιστικῶς τὸν ἐχθρὸν. Εἰς τὰς 2 τοῦ μηνὸς ἐλάβαμεν γράμμα ἀπὸ τὴν κυρίαν Γωνιά, ἣτις μᾶς ἔλεγε διὰ νὰ στείλωμεν ἑκατὸν ἀνθρώπους διὰ νὰ πιάσουν τὴν θέσιν Γωνιά. Ἀφοῦ δὲ ἐστείλαμεν τοὺς στρατιώτας καθ' ὁδὸν ἀπαντήθησαν καὶ ἐσυγκρούσθησαν μὲ τὸν ἐχθρὸν τὸν ἄτακτον καὶ ἐδιήρκεσεν ἡ μάχη ἀρκετὴν ὥραν καὶ ἐφονεύθη εἰς ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους ὀνόματι Ἐλευθέριος, ἀπὸ δὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐφονεύθησαν ἀρκετοί. Πρὸς δὲ τὸ ἄλλο μέρος ὅπου εὐρισκόμεθα ἡμεῖς ἦλθε καὶ ἐπειδὴ ἡ θέσις δὲν ἦτο εὐάρεστος καὶ ἐπειδὴ δὲν εἴμεθα συναγμένοι ἐτραβήχθημεν εἰς ὑψηλότερον μέρος. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου ἐτραβήχθησαν εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη πλὴν τινῶν χωρίων ποὺ δὲν ἐπρόφθασαν καὶ ἐκαταπλακώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, οἵτινες ἐφόνευσαν τέσσαρους καὶ ἐβίασαν τινὰς γυναῖκας. Εἰς τὰς 5 ἐσυνάχθημεν ὑπὲρ τοὺς χιλίους πεντακοσίους καὶ ἐτοιμάσθημεν διὰ σήμερον νὰ κτυπήσωμεν τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀφ' οὗ ἐκατέβημεν εἰς τὸ Βασιλόπολο ἄξαρνα βλέπομεν καὶ ἐπέστρεψεν ὀπίσω εἰς Πλατανιά καὶ ἀμέσως σήμερον ἐκινήσαμεν καὶ ἡμεῖς τὰ δύο σώματα Κυδωνίας καὶ Σελίνου καὶ ἐφθασαν τὸ μὲν σῶμα τῆς Σελίνου εἰς Φουρνὲ διὰ νὰ ἦσυχάσουν τὸ δὲ σῶμα τῆς Κυδωνίας ἐτραβήχθη εἰς τὰς θέσεις του. Οἱ δὲ τῆς Κισσάμου ἔμειναν διὰ νὰ διορίσουν τὰς ἀναγκαίας φυλακάς. Οἱ δὲ ἄλλοι νὰ κινήσουν διὰ ἐδῶ».

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν πληροφοριῶν ποὺ δημοσιεύθησαν τότε στὴ Σύρο συμπληρώνομε τὰς περιγραφὰς τῶν μαχῶν, ποὺ ἡ ἱστορία ἀγνόησε γιὰ εἶχαν θλιβερὸ καὶ ἄδοξο τέλος.

Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴς πολεμικῆς αὐτῆς πληροφορίας ἡ ἐφημερίς τῆς Σύρου μᾶς δίδει καὶ μερικὰς ἄλλες ποὺ ἐνδιαφέρουν τὴν τότε ἐπαναστατικὴν κίνησιν.

Μὲ τὸν τίτλο «Κρητικὰ» ἡ ἐφημερίς Σύρου «Ἀγγελίαι καὶ Διαστακτικὰ» στὸν ἀριθμ. 34 τῆς 12 Ἰουνίου τοῦ 1841 γράφει:

«Μολονότι ὁ Πασᾶς δυνάμει τοῦ Σατανικοῦ ἀργυρίου κατώρθωσε νὰ ἔχῃ ὁπαδοὺς τοῦ ὀλίγου τινὰς ἐκ τῶν φερωνύμων χριστιανῶν τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται ἀνενδότως ὡς ὄργανα διαφθορᾶς μεταξὺ τοῦ πιστοῦ ποιμνίου τοῦ Χριστοῦ καὶ γνησίων τῆς Πατρίδος τέκνων, μ' ὅλα ταῦτα τῶν τοιοῦτων ἀχρείων ἀνδραπόδων αἱ ἐνέργειαι οὔτε ἴσχυσαν, οὔτε θέλουν ἰσχύσει ποτὲ ὄχι νὰ διαφθείρουν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ διασεισούν ποσῶς τῶν ἀνδρείων καὶ γενναίων ὀπλισμέ-

νων πατριωτῶν μας τὴν ψυχὴν καὶ ἡ ἀπόφασίς των εἶναι ἀδιάσειστος, καὶ οὔτε πύλαι ἄδου ποτὲ ἰσχύσουσι νὰ τὴν μεταβάλουν ἢ ζωὴ ἢ ἐλευθέρωσι ἢ θάνατος ἔνδοξος, ἄς μὴ τρομάζουν λοιπὸν τοὺς σεβαστοὺς φίλους τῶν δικαίων μας.....

«Αὐτόθι τὴν 3ην Ἰουνίου.— Χθὲς οἱ ἡμέτεροι ἀπὸ πρωΐας προσέβαλον ἐπιθετικῶς τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰς Βρύσεις, θέσιν τοῦ στρατοπέδου, καὶ εἰς τὸ χωρίον Βαφέ· συγχρόνως ἡ μάχη διήρκεσεν εἰς τὴν πρώτην θέσιν 9 1)2 ὥρας κατὰ συνέχειαν, ὅτε οἱ ἡμέτεροι στρατηγηματικῶς ὀπισθοδρομήσαντες διὰ νὰ σύρωσι τὸν ἐχθρὸν ὅπου τὸν ἤθελον ἐπροχώρησαν εἰς Ἄλικαμπον· ἕως ἐκεῖ τοὺς ἠκολούθησεν ὁ ἐχθρὸς, ἀλλὰ περαιτέρω δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ εὐθὺς ὀπισθοδρόμησεν εἰς τὰ ἴδια· τὰς λεπτομερείας τῆς μάχης ταύτης ἀπὸ στιγμὴν εἰς στιγμὴν περιμένομεν καὶ ἅμα πληροφοροῦμεν θέλομεν σὰς τὰς κοινοποιήσῃ διὰ πρώτης εὐκαιρίας· τὸ κοινῶς γνωστὸν περὶ ταύτης εἶναι, ὅτι φθορὰ μεγάλη ἔγεινεν πάλιν εἰς τὸ ἐχθρὸν.

«Ἡ εἰς Βαφέ μάχη ἔγεινε πεισματωδεστίτη, διήρκεσεν ἀπὸ τὰς 5 1)2 π. μ. μέχρι 8 μ. μ. ἤτοι ὥρας 11 1)2 μὲ ἀδιάκοπον πῦρ· ἡ νύξ μόλις προχωροῦσα ἔδωκε τέλος εἰς αὐτὴν μ' ὄλην τὴν προφθάσασαν ἐπικουρίαν εἰς τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἐκ τακτικοῦ στρατοῦ ἱππέων, καὶ μόλας τὰς ὑπὲρ τὰς 30 βολὰς βόμβων, τὰς ὁποίας ἔριψαν κατὰ τῶν ἡμετέρων· οὐδὲ εἰς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ὑψίστου ἐφονεύθη, δύο δὲ μόνοι ἀκινδύνως ἐπληρώθησαν ὁ μὲν Παναγιώτης Πετράκης ἀπὸ χωρίον Κάϊνα Ἀποκορώνων εἰς τὴν ἄκραν χειροδακτύλου. Τοῦρκοι ἐφάνησαν πεσόντες ὄχι ὀλίγοι ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ ἠξεύρωμεν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν φονευθέντων καὶ πληγωθέντων ἐξ αὐτῶν· σήμερον μένουσι οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰς ἰδίας θέσεις των· προπαρασκευαζόμενοι εἶναι διατιθεμένοι εἰς νέαν ἐπίθεσιν.

«Εἰς τὰ Καστρινὰ μανθάνομεν ὅτι ἔγεινεν ἐπίσης μάχη μεθ' ἑξαμυρίων τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἀκόμη δὲν μᾶς ἔφθασεν ἡ τακτικὴ ἐκθεσις. Ταύτην τὴν στιγμὴν μανθάνομεν ὅτι καὶ εἰς τὸ Καστέλλι Κισσάμου ἔγεινεν ὡσαύτως μάχη πεισματώδης διαρκέσασα ἐκ διαλειμμάτων τρία ἡμερονύκτια· τὸ ἀποτέλεσμα ἀκόμη δὲν εἶναι γνωστὸν· ἡ σταθερὰ τῶν ἀληθινῶν στρατιωτῶν ἀπόφασις, καὶ ὁ μόνος σκοπὸς εἶναι ν' ἀγωνισθῶμεν ὅλαις δυνάμεσι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ πρώτου (ἐλευθερίας ζωῆς) ἢ νὰ προτιμήσωμεν τὸ δευτέρον (τὸν ἔνδοξον θάνατον) ὄχι δὲ ποτὲ νὰ ὑποκύψωμεν πλέον εἰς τὸ τρίτον

(τὴν δουλείαν) ἔχοντες τὰς ἐλπίδας μας εἰς τὸν Θεόν, καὶ πεποιθότες εἰς τὸ δίκαιον τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀγῶνος μας· δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι αἱ χριστιανικαὶ δυνάμεις θέλουσι ἐξακολουθήσει ἀκόμη ἐπὶ πολὺ πολιτευόμεναι τὴν ὑποστήριξιν δῆθεν τῆς ἐτοιμορρόπου δυναστείας τοῦ Κορανίου, ἐπὶ τῆς δυστυχοῦς μάλιστα καὶ πολλὰ ἤδη παθούσης πατρίδος μας· μέχρι τίνος ἄρα ἡ πολιτικὴ πρέπει νὰ εἶναι ἐπικρατεστέρα τοῦ δικαίου, ἢ νὰ ταλαντεύεται εἰς τὴν ἄμεσον ὑποστήριξιν αὐτοῦ.

«Αὐτόθι ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς τὴν 4 Ἰουνίου

«Χθὲς οἱ ἐμπειροπόλεμοι Σφακιῶται μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων καὶ συμπολιτῶν μας τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου, ἀφοῦ ὕστερον ἀπὸ τόσας ἀπειλὰς ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς δὲν ἐτόλμησε ν' ἀνέβῃ εἰς Σφακίαν, ἐπέπεσαν οὗτοι εἰς τὰς ὀρδὰς του εὐρισκομένου περὶ ταῖς Βρύσαις καὶ Βαφέ, καὶ ἡ μάχη διήρκεσε εἰς μὲν τὴν πρώτην θέσιν 9 ὥρας εἰς δὲ τὴν δευτέραν 14. Εἰς αὐτὴν τὴν μάχην ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τοὺς 150 Τούρκους, ἐλαβόθησαν δὲ πολλοὶ περισσότεροι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Δελῆ Μεχμέτης διευθυντῆς τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων τοῦ Μουσταφᾶ. Εἰς τοὺς ἰδικούς μας ἔγεινεν ὀλίγη ζημία ὡς ἐκ τῶν ὀχυρῶν θέσεων τὰς ὁποίας κατέλαβον· οἱ ριζίται κατ' αὐτὴν τὴν μάχην ὀπισθοδρόμησαν στρατηγικῶς διὰ νὰ τραβίξωσι τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰς δισβάτους θέσεις των, καὶ οὕτως νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς αὐτόν, καὶ τὸν καταστρέψουν, ἀλλ' οὗτος ἐννοήσας τοὺς σκοπούς των δὲν ἐπροχώρησε παντελῶς.

«Ἡ γενναϊότης καὶ σταθερότης τῶν ἰδικῶν μας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μάχην ἦτον ἀπαραδειγμάτιστος· ἀκόμη καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες πνέουσαι ἐκδίκησιν κατὰ τῶν τυράννων συνέντρονον τοὺς ἀγωνιζομένους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀδελφούς καὶ συγγενεῖς των φέρουσαι πρὸς αὐτοὺς νερὸ καὶ φουσέκια· μιὰ ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθη ἀπὸ βολὴν ἐχθρικοῦ κανονιοῦ, καὶ ἄλλη παρθένος 16 ἐτῶν, φέρουσα πρὸς αὐτοὺς φουσέκια ἀποπλανηθεῖσα τῆς ὁδοῦ ἐσυλλήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ ἀφοῦ ἀτιμάσθη ἀμέσως μετὰ τὴν μεγαλητέραν τυραννίαν καὶ καταφρόνησιν, ἀπέθανε μὴ ἀνθέξασα εἰς τὴν ἀχαλίνωτον ἀσέλγειαν τῶν ἐπιπεσόντων εἰς αὐτὴν πολλῶν ἀπανθρώπων Τούρκων, ἡ δὲ κεφαλὴ τῆς ἔκκοπεῖσα παρὰ τῶν ἰδίων ἐβλήθη εἰς τ' ἀποκρυφα τοῦ σώματος μέρη.

«Ἡ Μάχη τῆς Κισσάμου διαρκέσασα τρεῖς ἡμέρας, κατὰ διαφόρους ἐπαναλήψεις ἐπροξένησεν ὡσαύτως μεγάλην ζημίαν εἰς τοὺς Τούρκους· εἰς αὐτὴν οἱ ἀτρόμητοι συναγωνισταὶ μας Σπαρτιάται, οἱ

νεωστοὶ αὐθορμήτως ἐλθόντες εἰς τὴν Πατρίδα μας δια νὰ συμμεθέξωσι εἰς τὸν Ἱερὸν ἀγῶνα μας, οἱ Σπαρτιᾶται, λέγω, συνενωμένοι μετὰ τῶν Σελινιωτῶν καὶ Κισσαμιτῶν ἔκαμαν μεγάλην θραῦσιν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ἐπιστρέφοντες δὲ οὗτοι κατησχυμένοι εἰς τὰς θέσεις των κατερήμωσαν ὅλας τὰς οἰκίας τῶν πέριξ χωρίων καθὼς καὶ ὅλας τὰς Ἐκκλησίας, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἄφησαν οὔτε σεῦδος, οὔτε εἰκόνας, ἀλλὰ τὰ κατηφάνησαν ὀλοκλήρως πρὸς ἐκδίκησιν. Τὸ περιφνημον εἰς ἐκεῖνον τὸ μέρος Μοναστήριον Κυρία Γωνία ὀνομαζόμενον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ δεκαετὲς διάστημα τοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνος μας διετηρήθη ἀνέπαφον, ἤδη κατεστράφη ὀλοτελῶς ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὅσοι χριστιανοὶ ἀνίκανοι καὶ ἄοπλοι ἐβιάσθησαν νὰ μείνωσι εἰς τὰ τῆς Κισσάμου χωρία, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ γερόντισσαι καὶ πολλὰ ἀνήλικα κοράσια, οἱ μὲν ἄνδρες κατεσφάγησαν ἀπανθρώπως, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ κοράσια ἀτιμάσθησαν ἀνεξαιρέτως ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα.

«Σημαντικὴ μάχη ἔγεινεν καὶ εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἐπαρχίας» εἰς αὐτὴν ἐφονεύθησαν πολλοὶ τοῦρκοι καὶ τινες Χριστιανοί, ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν τουφέκια ἐλαφροαγώγησαν οἱ ἀδελφοί μας μὲ δέκα ἵππους, οἱ δὲ τοῦρκοι ἐπέστρεψαν καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην μάχην νικημένοι.

«Ὁ φίλος σου Γ. Δ.»

«Ἡράκλειον Κρήτης τὴν 6ην Ἰουνίου

«Κατὰ τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον ἐν τουρκικὸν Πολεμικὸν Βορῖκιον συνέλαβε ἓνα ἐμπορικὸν Ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον ἔνεκα τῆς ἐναντιότητος τῶν ἀνέμων ἦτον προσωρησμένον εἰς τὸν Λιμένα τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἄφησε δὲ τοῦτο ἐλεύθερον ὡς εὐρὸν τακτικὰ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀφοῦ πρῶτον ἀφήρπασε κατὰ πρότασιν τοῦ Προσέως Κρητικοῦ Τούρκου τὸν Παπᾶ Γεώργιον Βογιατζῆν,¹ γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς Κρήτας καὶ πολλοὺς Ἑλληνας διὰ τὰ γενναῖα κατορθώματά του ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος.

«Ὁ ρηθὲς Βογιατζῆς ὡς ὑπήκοος Ἕλληνας, ἦτο καὶ εἰς τὸ ναυτολόγιον τοῦ πλοίου καταχωρημένος ἀφηρέθη δὲ ἀνόμως παρὰ τῶν Τούρκων καὶ ἦτον εἰς εἰρκτὴν μέχρι τῆς εἰς Ἡράκλειον ἀφίξεως τοῦ Ταχῆρ Πασᾶ. Ὅστις τὴν 3 τρέχοντος ἐναντίον ἀκόμη καὶ αὐ-

1.—Προφανῶς πρόκειται γιὰ κανένα γυιὸ τοῦ περιφνημοῦ Σηπειοῦ Θαλασομάχου Μπογιατζῆ.

τοῦ τοῦ Χὰτ Σεριφίου τὸν ἐκρέμασεν εἰς τὸν Ἴστον τῆς Φεργάτας του καὶ ἔπειτα τὸν ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν.

«—Χθὲς ἔφθασε πλοῖον ἐμπορικὸν τουρκικὸν ἐκ Χανίων τῆς Κρήτης, λείπον ἐκεῖθεν ἀπὸ τὰς ὀκτὼ τρέχοντος καὶ διευθυνόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔξ οὗ ἐπληροφορήθημεν ὅτι ὁ Ταχῆρ Πασᾶς περιπλέει τὴν θάλασσαν φοβούμενος νὰ ἀράξῃ εἰς κανὲν μέρος, καὶ ὅτι ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς εὐρίσκεται εἰς τοὺς Στύλους μετὰ τὸν στρατὸν του χωρὶς νὰ κάμῃ κανὲν νέον κίνημα· ὁ πλοίαρχος Τοῦρκος ἐπρόσθεσεν ἐπὶ τέλος ὅτι εἰς μάτην θέλει χύνεται τὸ ἀνθρώπινον αἷμα ἐπὶ τῆς Κρήτης, διότι οὔτε τὸ ἐν μέρος οὔτε τὸ ἄλλο δὲν θέλει ὑπερισχύσει ποτέ, ἂν δὲν γένη καμμία ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων μεσολάβησις.»

Εἰς τὸ αὐτὸ φύλλο δημοσιεύονται καὶ τὰ κατωτέρω δυὸ ἀρθρίδια ποῦ συμπληρῶνουν τὶς γενικὲς πληροφορίας τῆς ἄστοχης ἐπαναστάσεως.

«Λονδίνον 3 Ἰουνίου Ε. Ν.

«Ἡ Γαλλία φαίνεται ὅτι παίζει τώρα τὸν ρόλον τῆς. Ὁ μεγαλῶνυμος Βασιλεὺς τῆς (τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα πολλὰ ὀλίγοι Βασιλεῖς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου ἔδειξαν) ἀναπληροῖ ἤδη τὴν πρὸς τοὺς Ἄγγλους δικαίαν τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὸν κακὸν τρόπον τὸν ὁποῖον ὁ Παλμερστὼν τὸν ἐμεταχειρίσθη εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ· ἐλπίζω ὅτι πολλὰ ὀγλήγορα θέλομεν ἰδεῖ τὴν φίλην μας Ἑλλάδα μὲ ἐκτεταμένα ὄρια. Οἱ Ἕλληνας μας εἰς Λονδίνον κινοῦν τὸ πᾶν διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν δυστυχῶν Κρητῶν. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ὠμίλησαν καὶ ἐπαρεκάλεσαν διάφορα μέλη τοῦ Παρλαμέντου διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς δυστυχῆς ταύτης νήσου· εἰς τοῦτο συνεισέφερε πολὺ καὶ ὁ ἀπὸ Ἀθήνας ἐλθὼν Διδάσκαλος Χιλ μεταφράζων διάφορα ἄρθρα τῆς Ἀθηναῖς καὶ τὰ καταχωρῶσι εἰς τὰς ἐπισήμους Ἀγγλικὰς ἐφημερίδας, ὥστε καὶ αὐταὶ ὡς θεωρεῖ δὲν λείπουν εἰς τὴν μετοχὴν τῆς ἀτυχίας καὶ ἐλευθερίας αὐτῆς τῆς Νήσου.

«Λέγουν ὅτι ὁ Φίλιππος ποτὲ δὲν ἐνθυμοῦνται νὰ ἐπεριποιηθῇ Πρέσβεις ξένης δυνάμεως τόσον καλὰ καθὼς τὸν Κ. Μαυροκορδάτον ὅταν διήρχετο ἀπὸ τὰ Παρίσια διὰ τὰ μέρη σας, λέγουν ὅτι τέσσαρας προσκλήσεις τοῦ ἔκαμεν ὅπου καὶ συνωμίλησαν ἰδιαίτερος δι' ἄρκετὰς ὥρας, δὲν ἔλειψε νὰ τὸν προσκαλέσῃ καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεώς του, ὅπου καὶ ἔκαμαν μίαν μακρὰν συνδιάλεξιν.

Κωνσταντινούπολις 5^η Ιουνίου

«Πολλὰ ἀνυπόμονοι εὐρισκόμεθα νὰ ἴδωμεν τὸ τέλος τῶν Κρη-
τῶν, διότι καθημερινῶς πέμπονται μὲ μεγάλην βίαν στρατεύματα
ἀπ' ἐδῶ μὲ πλοῖα πολεμικά. Μεταβολαὶ ἔγειναν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον
καὶ λέγεται ὅτι θὰ γίνουσι καὶ ἄλλαι. Τοὺς Ἕλληνας τοὺς θεωροῦν
μὲ ἄγριον βλέμμα, φέρονται ὅμως καὶ οἱ Ἕλληνες μὲ μεγάλην φρό-
νησιν· κατάσκοποι περιφέρονται ἐδῶ εἰς τὸ πλῆθος· ὁ Σουλτάνος
πάσχει κακὰ καὶ φαίνεται πολλὰ σύντομος ὁ θάνατός του, ἐπει-
δὴ ὢν ἀδυνάτου κράσεως ἐκ γενετῆς καταχρᾶται πολὺ τὴν ὑ-
γείαν του μάλιστα εἰς τὰς γυναῖκας, τὸ ὁποῖον καὶ τοῦ ἐμπό-
δισαν οἱ ἰατροί· εἶνε πρὸς τὰ πόδια του καὶ ἔχει σημεῖα ὑδρό-
πικος. Τὴν παρελθούσαν τετράδην ἐξεσκέπασαν συνωμοσίαν τινὰ
εἰς τὸ Αἰγύπτιον ἐναντίον του· εὐθὺς τὴν διέλυσαν καὶ τὴν ἐσιώπη-
σαν ἀμέσως· ἀκατάπανστοι καὶ πολλὰ φρουραὶ περιφέρονται καθ'
ὄλην τὴν νύκτα καὶ εἴμεθα πολλὰ φοβισμένοι διὰ κανὲν ἐπευκταῖον
βλέποντες καὶ τὴν μεγάλην βίαν τοῦ νὰ στείλῃ στρατεύματα καὶ
πλοῖα εἰς τὴν Κρήτην. Καὶ ἀπὸ τὴν Ρούμελην δὲν τοῦ ἔρχονται κα-
λαὶ εἰδήσεις καὶ ὁ Θεὸς νὰ μᾶς διαφυλάξῃ.»

Ἀπὸ τὸ κατωτέρω γράμμα πού εὐρήκαμε στὰ ἀρχεῖα τοῦ Α.
Χαιρέτη, ἀλλὰ δὲν κατορθώσαμε νὰ βγάλωμε ἀπὸ τὴν κατογραφία
τῆς ὑπογραφῆς τὸ ὄνομα ἐκείνου πού γράφει, πού προφανῶς εἶναι ἀρ-
χηγὸς καὶ φρουρεῖ πρὸς τ' Ἀποκορωνιώτικα, γίνεται πιά γνωστὴ ἡ
θλιβερὴ τροπὴ πού παίρνει ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τὴ γενικὴ ἰδίως ἔλλει-
ψι τῶν πολεμοφοδίων. Στὸ σῶμα τοῦ ἀρχηγοῦ πού γράφει τὸ γράμ-
μα αὐτὸ ἀναγκαιοῦν τὸλιγότερον 1500 μπάλλες κ' ἔχει μόλις δέκα!
Μὲ τὰ ἐφόδια αὐτὰ εἶχαν τὴν ἀξίωσι νὰ πολεμήσουσι τὸν τακτικὸ
τουρκικὸ στρατό.

«Σᾶς εἰδοποιῶ—γράφει ὁ δυσανάγνωστος ἀρχηγὸς—ἐχθὲς μετὰ
τὴν ἀναχώρησίν σας ἐδιαλύθηκε ὅλο τὸ σῶμα καθὼς τὸ εἶδατε μό-
νοι σας. Ἐτραβήχθηκα λοιπὸν καὶ ἐγὼ καὶ ἦλθα εἰς Πλακόκουρτα·
ὄλην τὴν νύκτα λοιπὸν ἐσκεπτόμουν τὰ πράγματά μας καὶ τὰ βλέπω
πολλὰ κακορίζικα κατὰ τὴν ἰδέαν μου καθὼς καὶ μόνοι σας ἴσως τὰ
γνωρίζετε καλύτερα ἀπὸ ἐμένα καὶ μάλιστα ὅπου ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος
ὅπου εἶχα στελμένον φύλακα διὰ Τζομπάνο καὶ ἦτο τρεῖς ἄνθρω-
ποι στελμένοι μὲ τέσσερα ζῶα καὶ μοῦ ἔστειλαν 25 ὀκάδες πυρίτιδα
καὶ 17 ὀκ. ἀσκᾶγια ἀπὸ τὰ πλέον ψιλώτερα ὅπου μεταχύνοντάς τα
εἰς βάλαις ἴσως θὰ ξεκαθαρίσω τίς 10. Ποῦ ἔχω λοιπὸν ἐγὼ ἐνταῦ-
θα εἰς τὸ βουνὸ φόρμες νὰ τὰ χύσω καὶ νὰ οἰκονομήσω τζεπανέ; Ἄν

εὐρίσκωνται λοιπὸν αὐτοῦ βάλαις Σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ στείλετε
1500 τοῦλάχιστο ἢ ὅσας δυνηθῆτε, διότι διαφορετικὰ δὲν ἠμπορῶ νὰ
κάμω τίποτα· ἀφήνω λοιπὸν ὅλα αὐτὰ τὰ δύσκολα κατὰ μέρος καὶ
σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι πληροφοροῦμαι ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους καὶ Τζομ-
πάνο καθὼς ἀνωτέρω σᾶς εἶπα, ὅτι τοὺς εἶπαν εἰς τοὺς Λάκκους
ὅτι κατ' αὐτὰς ἂν δὲν προφθάσῃ καμμιά βοήθεια καὶ μάλιστα τὰ
καράβια κατὰ τὰς ὑποσχέσεις καὶ κατὰ τὰ γράμματα, ὅτι ἔχουν ἀ-
πόφασιν οἱ ριζίτες νὰ πιάσουν τὸν Χάλην καὶ νὰ τσακωστοῦν μὲ
τοὺς ἐδῶθε· νὰ πιάσουν καὶ ἐσὲ τὸν ἴδιον καὶ ὅλους τοὺς ἐνεργητὰς
καὶ τοὺς παραδώσουν στοὺς Τούρκους, ἂν δὲν τοὺς στείλουν τὴν
βοήθειαν ὅπου τοὺς ὑπέσχοντο καὶ λάβετε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα.

«Κρίνω λοιπὸν ἐγὼ κατὰ τὴν ἰδέαν μου, ἂν τὸ ἐγκρίνετε καὶ ἡ
ἐξοχότης σας, νὰ κάμετε ἐν γράμμα ἐπίσημον καὶ νὰ τὸ στείλετε εἰς
τὸν Κύριον (Ἄγγλον) νὰ μεσολαβήσῃ, ἂν ἦτο τρόπος νὰ ἤθελε γίνεαι
ἀνακωχὴ τῶν ἀρμάτων ἀπὸ 15 ἕως 20 ἡμέρας διὰ νὰ λάβωμεν καιρὸ
νὰ βοηθηθῶμεν ἀπὸ κάθε τι καὶ ἴσως ἕως τότε ἤθελε φανοῦν καὶ
αὐτὰ τὰ περιμενούμενα πλοῖα καὶ μάλιστα εἶναι ἀνάγκη νὰ βγάλετε
μὲ ζῆλον μόνον καὶ μόνον δι' αὐτὰ, διότι χωρὶς αὐτὰ δὲν κατορθώ-
νετε τίποτε καὶ πρὸς γνωριμίαν σας· πληροφοροῦμαι καὶ ἀπὸ μου-
τίδες του ὅτι ὁ Πασᾶς σκοπεύει νὰ πιάσῃ τὰ χωριά ἐδῶ Τζίντζιφο, Φρὲ
καὶ Νεροπαῖδόχωρα ὡς τὸ Μελιδόνι καὶ τότε ὅταν πιάσῃ αὐτὰ τὰ
χωριά, θὰ βιασθῆ ὀλότελα ὅλος ὁ Ἀποκόρωνας νὰ κατεβῆ νὰ προσ-
κυνήσῃ, διότι τότε δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ πλέον στὰ βουνά· γνώρισε
λοιπὸν πολλὰ καλὰ ὅτι εὐθὺς ὅπως αὐτὰ τὰ χωρία πέσουν εὐθὺς ἀ-
στήρικτα θὰ πέσουν χωρὶς τουφέκι, καθὼς καὶ ἡ Κίσσαμος χωρὶς
νὰ κάμῃ πόλεμον ἔπενε καὶ πρὸς ὀδηγίαν σας ὅλα ταῦτα· ἂν τὴν ἀ-
νακωχὴν λοιπὸν ὅπου σᾶς γράφω δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν,
δὲν βλέπω κανὲν ἄλλο σωτήριον μέσον διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ βα-
σταχθῶμεν καμμιά εἰκοσαριὰ μέρες παραπίσω, παρὰ νὰ ἠμπορέσω-
μεν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη εἰ δυνατόν καὶ ἀπὸ τοὺς Βασιλακογεώργη καὶ
νὰ δώσωμεν ἄλλο ἓνα πόλεμον τὴν τρεχομένην ἐβδομάδα ἂν δὲν ἠμ-
πορέσωμεν ὅμως νὰ κατορθώσωμεν καὶ τοῦτο, ὅποτε τὰ βλέπω ὅλα
μάταια καὶ περιμένω ἀπάντησίν σας πρὸς ὀδηγίαν μου.

«Ταύτην τὴν στιγμὴν πληροφοροῦμεθα ἀπὸ ἓνα γράμμα ὅπου
ἦλθε τοῦ Μαλατάκη, ὅτι ὁ Ταχῆρ Πασᾶς ἔπιασε ἓνα καΐκι μὲ 60 μα-
νιατάς ὅπου ἤρχοντο πρὸς βοήθειάν μας καὶ τοὺς ἔστειλε φυλακὴν
καθὼς καὶ ἓνα ἄλλο ἐν καΐκι Κεφαλονιάτικο μὲ Ἀγγλικὴν σημαί-
αν, καὶ ἐπροσκάλεσε τὸν Ἄγγλο νὰ θεωρήσῃ τὴν κρίσιν του ὁ δὲ

Ἕλληνας δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπάγῃ ἀλλὰ ἀπεκρίθη ὅτι περιμένει τὸν στόλο τὸν Ἀγγλικὸ καὶ τότε ἐθεωρήθη ἡ κρίσις του. Χθὲς βράδυ ἀριβάρισε μιὰ Γαλλικὴ φιργάτα καὶ ἄραξε στὴν Παλαιὰ Σούδα καὶ σήμερον ἐσηκώθηκε καὶ μπῆκε μέσα στὸν κόρφο».

Ὁ στρατηγὸς Β. Χάλης ὅμως ἐξακολουθοῦσε νὰ κρατᾷ τὶς ρίζες καὶ νὰ περιμένῃ τὴν κίνησι τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ποῦταν στρατοπεδευμένος στὸν Κλαδισό. Εἶδοποιεῖ στίς 7 τοῦ Ἰουνίου τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς ὅτι:

«Ἡμεῖς ἀφοῦ εἶδομεν τὸν ἐχθρὸν ἐπιστρέφοντα πρὸς τὰ ὄπισω, ἀμέσως ἐκινήσαμεν κατόπιν καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὰς Ρίζας. Καὶ ἀπὸ τὸν Κον Γεώργιον Διακονιάρην θέλετε πληροφορηθῆ ἡ λεπτομερῶς τὴν γνώμην τὴν ὁποίαν ἔχομεν, διότι δὲν εἰμπορῶ εἰς τὸ γράμμα μου νὰ σᾶς δηλώσω· γράψτε μου ἂν καὶ ἡ γεναιότης σας ἐγκρίνετε καὶ ποῖαν ἀπόφασιν ἔχετε περὶ τοῦ τοιούτου· ὁ ἐχθρὸς εὐρίσκειται στρατοπεδευμένος εἰς Κλαδισὸν καὶ ἡμεῖς θὰ μείνωμεν ἐνταῦθα μέχρις ὅτου εἰδοῦμεν εἰς ποῖον μέρος θὰ ἐκστρατεύσῃ· ἂν κινήσῃ δι' αὐτόθι θέλομεν προφθάσῃ ἀμέσως. Περιμένω ταχέως ἀπόφασίν σας καὶ μένω ἀσπάζοντάς σας.

Ὁ Κορ Κουμῆς εὐρίσκειται εἰς Σκινὲ μὲ ἕως τετρακόσιους Σελινιώτες· τοὺς Κισσαμίτες ἀφήσαμε νὰ βάλουν τὰ πόστα τους εἰς τάξι καὶ νὰ κινήσῃ καὶ ἐκεῖνος διὰ ἐδῶ τὸ ὁποῖον ἐλπίζω μετὰ δύο τρεῖς ἡμέρας νὰ εἶμαι φθασμένος. Ἡμεῖς οἱ Ριζίτες ἐτοιμαζόμεστε ὅλο ἕνα».

Ἄλλὰ ὁ ἀγὼνας ὅλο καὶ φθίνει καὶ κάθε μέρα ποὺ περνᾷ τὸν φέρνει καὶ πὺρ κοντὰ πρὸς τὴν ἄδοξο λύσι του. Τὸ ἐκτελεστικὸ ποὺ βρίσκεται στοὺς Κομητάδες τῶν Σφακιῶν, ἀνίκανο νὰ τονώσῃ τὸν ἀρρωστημένον ἀγῶνα, ἀφ' οὗ τοῦ λείπουν τὰ κυριώτερα φάρμακα, τὸ μπαροῦτι καὶ τὰ ὄπλα, περιορίζεται στίς συνηθισμένες διαμαρτυρίας τῶν ἀδυνάτων πρὸς τοὺς προξένους:

«Παρατρέχοντες ὅσας βαρβαρότητας οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν πρᾶττοντες ἐπὶ ἀόπλων, ἀθῶων καὶ ἀσθενῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, εὐθὺς μετὰ τὴν πρώτην κατὰ τὸ Πρόβαλμα μάχην τῆς 14 Μαΐου ἔ. ἔ. (τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ἐπιβούλως ἤρχισαν πρῶτοι) καὶ τὴν ἀποτεφρῶσιν οἰκιῶν εἰς διάφορα χωριά, παρατρέχοντες, λέγομεν ταῦτα ὡς μερικώτερα ἀναφέρομεν μόνον ὅσας προσφάτως ἐξετέλεσαν φρικῶδεις βαρβαρότητας κατὰ τὰς περὶ τὸ Ἡράκλειον Ἐπαρχίας καὶ ἰδίως εἰς ἐκείνην τοῦ Μονοφατσίου.

«Μετὰ τὴν κατὰ τὸ Καστέλλι τῆς Πεδιάδος μάχην τῆς 23 Μαΐου

Ο ΧΑΡΟΣ
Ο ΠΕΡΙΦΗΜΟΣ ΠΗΔΗΧΤΗΣ

ἔ. ἔ., ἀποχωροῦντες οἱ Τοῦρκοι ἐπέπεσαν κατὰ τῶν χωριῶν ὅπου διέμενον ἄοπλοι καὶ εἰρηνικῶς διατελοῦντες Χριστιανοὶ μὲ τὰς οἰκογενείας των, καὶ λαφυραγωγῆσαντες αὐτά, καὶ ὀνομαστὶ μάλιστα τὰ χωριά Ἀρδάκτια, Ἀγ. Θωμᾶν, καὶ Ἀγ. Βαρβάραν καὶ Ἀβδοῦ, κατέσφαξαν ἀνηλεῶς καὶ μὲ ἀνήκουστον θηριωδίαν νέους γέροντας καὶ γράϊας ἀδιακρίτως, ὡς καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀθῶα βρέφη, ἐβίασαν καὶ ἐβασάνισαν τὰς γυναίκας καὶ ἐφθειραν τὰς παρθένους, παραδίδοντες αὐτὰς ἐλευθέρως οἱ ἀρχηγοὶ εἰς τὴν ἀκολασίαν τῶν στρατιωτῶν των. Μεταξὺ δὲ ἄλλων εἰδικῶν βαρβαροτήτων, ἔσχισαν μανιωδῶς τὰ σπλάχνα ἐγγύου γυναικὸς καὶ ἀποσπᾶσαντες κατεκερμάτησαν τὸ ἔμβρονον. Καὶ τὴν ἀνεπιάν δὲ τοῦ Μητροπολίτου, νεάνιδα παρθένον, τυχόντες, ἀφοῦ πολλοὶ ἐπλήρωσαν ἐπ' αὐτῆς τὰς ἀσελγεῖς ἐπιθυμίας των, συλλαβόντες καὶ τὸν ἀρραβωνιαστικόν της, τὸν ἔσφαξαν ἐπάνω εἰς τὰ γόνατά της.

«Τοιαύτας καὶ πολλὰς ἄλλας ὁμοίας φρικῶδεις θηριωδεῖας ἔπραξαν καὶ δὲν κωλύονται πρᾶττοντες οἱ βάρβαροι τῆς Χριστιανοσύνης καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐχθροί, ἐνῶ ἡμεῖς πιστοὶ εἰς ὅσα δημοσίᾳ καὶ ἐπισήμως ἐξ ἀρχῆς διεκηρῦξαμεν, δὲν ἐδώσαμεν ποτὲ οὐδ' ἐλαχίστης ἀταξίας παράδειγμα, καὶ τούτου εἰσθε καὶ Ἡμεῖς αὐτοὶ Κύριοι Προξένοι μάρτυρες!

«Ταῦτα ἐκρίναμεν χρέος μας νὰ φέρωμεν πιστῶς εἰς γινώσιν Σας, Κύριοι Πρόξενοι, καὶ ἐπειδὴ ἡ περίστασις τοῦ διαρκούντος ἀποκλεισμοῦ δὲν μᾶς ἐσυγχώρησεν εἰσέτι τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀθῶων γυναικοπαίδων τοῦ Λαοῦ ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῆς βαρβαρότητος, ἐνεκα τούτου, ἐν ὀνόματι τοῦ ἐνόπλου τῆς Κρήτης Λαοῦ, καὶ ἐν ὀνόματι τῶν Σεβαστῶν Βασιλέων καὶ Κυρίων Σας, Σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ λάβετε ὅποιανδήποτε πρόνοιαν αἱ ἀρχαὶ τῆς φιλανθρωπίας, τοῦλάχιστον, Σᾶς ὑπαγορεύουν πρὸς ἀναχαίτησιν τῶν τοιούτων θηριωδιῶν καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν γυναικοπαίδων τοῦ Λαοῦ, τῶν ἀθῶων καὶ ἀδυνάτων τούτων πλασμάτων, τὰ ὅποια οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν μὲ τὸ ὑπὲρ τῆς ἀνακτίσεως τῶν δικαίων του κίνημα τοῦ λαοῦ, μέχρις οὔ γνωρίσωμεν τ' ἀποτέλεσμα τῆς δικαιοσύνης τῶν Σεβαστῶν αὐτῶν Βασιλέων καὶ Κυρίων Σας, κατὰ συνέπειαν τῶν ἀναφορῶν, τὰς ὁποίας ὡς Σᾶς εἶναι γνωστόν, πρὸ καιροῦ ἤδη διεύθυνεν εἰς τὰς Αὐτῶν Μεγαλειότητος ὁ Χριστιανικὸς τῆς Κρήτης λαός.

«Σᾶς προσφέρουμεν τὸ προσήκον Σέβας.

«Ἐν Κομητάδες Σφακίων τὴν 14 Ἰουνίου 1841.

Ὁ Πρόεδρος

Α. Χαιρέτης

Νικ. Μπιτσάκης

Δημ. Χρυσάφοι

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Χ' Ροῦσος

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Θ. Χαιρέτης

Υ. Γ. Νὰ κοινοποιηθῇ πρὸς τοὺς Κυρίους Διευθυντὰς τῶν ἐν Σούδα ἐλιμενισμένων Βασιλικῶν πλοίων».

Προτοῦ φθάσουν οἱ νέες δυὸ χιλιάδες Ἀρβανιτάδες, οἱ Σφρακιανοὶ ἔγραψαν στὸν Ἀγγλο Κυβερνήτη τοῦ δικρότου «Βεμπῶ» καὶ τὸν Κυβερνήτη τῆς Γαλλικῆς φρεγάτας «Ἀθηνᾶς» νὰ μεσιτεύσουν γιὰ νὰ μεταβληθῇ τὸ Χάτ—Σερίφ, πὺ ἐβάρυνε τὴ ζωὴ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ νὰ βγοῦν στὸν Ἀποκόρωνα γιὰ νὰ συζητήσουν.

Ὁ Ἀγγλος τοῦ «Βεμπῶ» τοὺς ἀπήντησε στίς 23 τοῦ Ἰουνίου ὅτι ἐφ' ὅσον δὲν ἐδήλωναν ὑποταγὴν στὸ Σουλτάνο καὶ δὲν κατέθεταν τὰ ὄπλα τους, δὲν μποροῦσε νὰ ἐνεργήσῃ γιὰ κανένα τους αἴτημα, ὅσο κι' ἂν αὐτὸς θὰ τὸ θεωροῦσε δίκαιο ἢ καὶ ἀπλῶς συζητήσιμο, καὶ τοὺς συνεβούλευε νὰ δηλώσουν πὺς παύουν τὸν ἀγῶνα.

Στίς 26 τοῦ Ἰουνίου οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Σφρακιανῶν ξαναγράφουν στὸ Στούαρτ.

«Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κύριον Διοικητὴν τοῦ κατὰ τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος Ἀγγλικοῦ Στόλου.

«Μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως ἐλάβομεν τὴν ἀπὸ 24 τοῦ Ἰστα-

μένου μηνολογούμενην ἐπιστολὴν Σας, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 23 τοῦ ἰδίου πρὸς Ὑμᾶς ἀναφορᾶς μας, ἀλλὰ μὲ λύπη μας ἐπαρατηρήσαμεν (ὅτι ἔμεινε) ἀπραγματοποιήτον τὸ ὅποιον ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ Σᾶς ὑποβάλλομεν ζήτημά μας, μὴ φανταζόμενοι ποτέ, ὅτι οἱ δυστυχεῖς Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης, ἤθελον φθάσει εἰς τοιαύτην ἀτυχίαν.

«Ἐἶδομεν νὰ μᾶς προτρέπετε τοῦ νὰ ὑποταχθῶμεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πόρτα, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ζητήσωμεν τὰς ὁποίας θέμεν τροποποιήσεις τοῦ Χάτ—Σεριφίου, ἀλλὰ τὴν προτροπὴν Σας ταύτην, ὅσο καὶ ἂν ἠθέλαμεν καταπεισθῆ τοῦ νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμεν καὶ ἡμεῖς ὡς σωτήριον εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων μας, ἄλλο τόσο δυσκολευόμαστε νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁποῖαν δὴποτε πρᾶξιν ἤθελε ἐνεργήσῃ ἡ ἐπαρχία αὕτη τῶν Σφρακιανῶν, τὴν ὁποῖαν ἀντιπροσωπεύουν οἱ εὐσεβάστως ὑποφαινόμενοι, ἤθελαν στέρξει νὰ ἐπικυρώσωσι καὶ αἱ εἰς τὰ ὄπλα οὔσαι λοιπαὶ ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης ἄνευ προηγουμένης Συνελεύσεως ἡμῶν μετ' αὐτῶν.

«Ὅθεν διὰ νὰ γίνῃ μία τοιαύτη σύμφωνος καὶ κῆρος ἔχουσα ἀπόφασις ὑποταγῆς ἐξ ὄλων τῶν εἰς ἐπανάστασιν οὐσῶν ἐπαρχιῶν, παρακαλοῦμεν τὴν Ἐκλαμπρότητα Ὑμῶν τοῦ νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως γίνῃ ἀνακωχὴ τις τῶν ὄπλων, διὰ νὰ λάβωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνεννοηθῶμεν μὲ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας καὶ ἀποφασίσωμεν ὀριστικῶς περὶ τῆς μελλούσης τύχης μας. Ἐπειδὴ ὑπάρχοντος τοῦ πολέμου αἱ ἐπαρχίαι δὲν δύνανται νὰ συνέλθωσι διὰ νὰ σκεφθῶσιν, ἀλλὰ φροντίζει ἐκάστη νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν ἀπέναντι τοῦ πολεμοῦντος καὶ φονεύοντος ἐχθροῦ.

«Ταυτοχρόνως δὲ σπεύδομεν τὸ νὰ Σᾶς διαβεβαιώσωμεν, ὅτι ἂν ἡ προηγουμένη αἴτησίς μας δὲν ἤθελε γενῆ παραδεκτὴ, ἔχομεν σταθερὰν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐπιμένωμεν ἔνοπλοι εἰς τὸν τόπον μας περιμένοντες τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν Προστατίδων Σεβ. Μεγάλων Δυνάμεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχουσιν ὑπ' ὄψει ἀναφορῶν μας.

«Ἐκλαμπρότατε, εὐαρεστηθῆτε νὰ ἐνεργήσῃτε καθ' ὅσον σᾶς ἐπιτρέπεται ὑπὲρ τῆς αἰτήσεώς μας ταύτης, τὴν ὁποῖαν συνοδεύουν μυριάδων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παίδων παρακλητικαὶ φωναί, τῶν ὁποίων τὸ πλεῖστον μέρος τῆς σωτηρίας των εἰς τὴν ζωὴν καὶ τιμὴν ἐξαρτᾶται τοῦλάχιστον, ὡς πρὸς τὴν προκειμένην αἴτησίν μας, ἀπὸ τὰ φιλανθρωπικὰ καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα ὑμῶν.

«Περιμένοντες ἀπάντησιν περὶ τοῦ παραδεκτέου τῆς ταπεινῆς αἰτήσεώς μας ταύτης ὑποσημειούμεθα μὲ τὴν βαθυτάτην καὶ προ-

σήκουσαν ὑπόληψιν.

Ἐν Ἀσκούφ τὴν 26 Ἰουνίου 1841

Οἱ ἀντιπροσωπεύοντες τὴν ἐπαρχίαν Σφακίων.

Χ. Ροῦσος, Γ. Πολογιαννάκης, Π. Μανουσέλης, Ἰωάν. Βουγιουκαλάκης, Μ. Βεργάκης, Ἐμμ. Χιονουδάκης, Μ. Χιονουδάκης, Α. Πιτζηκουλάκης, Μ. Βαρυζάκης, Πρωτόπαπας.

ΣΥΝΤΟΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Στὴν ἀναφορὰ αὐτὴ ὁ Στούαρτ δὲν ἀπαντᾷ καὶ ἡ σιωπὴ του μεγαλώνει τὴν ἀπόγνωσι τοῦ λαοῦ, γιατί ὡς τόσο ὁ Μουσταφᾶς ἔχει μοιράσει τὸ στρατό του σὲ δύο μεγάλα τμήματα καὶ προχωρεῖ μὲ τὸ ἕνα πρὸς τὴν Κίσαμο καὶ τὸ Σέλινο καταστρέφοντας καὶ διαρπάζοντας ὅλα τὰ χριστιανικὰ χωριά, καὶ μὲ τ' ἄλλο κτυπᾷ τοὺς χίλιους πεντακόσους ἐπαναστάτες πρὸς τὸ Βαφὲ καὶ τὶς Βρύσες καὶ τοὺς ὑποχρεώνει νὰ σκορπισθοῦν πρὸς τὶς ρίζες μπρὸς στὴ μεγάλη ἀριθμητικὴ του δύναμι, ἀλλὰ καὶ γιατί τὰ πολεμοφόδια ἄρχισαν νὰ τοὺς λιγοστεύουν ἀπ' τὶς πρῶτες ὥρες τῆς μάχης.

Ὁ Μουσταφᾶς ἀντὶ νὰ κτυπήσῃ τὰ Σφακιά στρέφει πίσω καὶ περνᾷ πάλι τὸν Ἀποκόρωνα καταστρέφοντας ὅτι βρίσκει μπρὸς του καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν Κυδωνία. Οἱ ἐπαναστάτες τραβιοῦνται πάνω ἀπ' τὸ Θέρισσο, στὶς Ἀλιάκες, ὠργισμένοι μὲ τοὺς Σφακιανούς, πού δὲν ἀψηχόλησαν τὸν ἐχθρὸ ὅσο ἔπρεπε καὶ δὲν ἔστειλαν ἐπισχύσεις μήτε στὸν Ἀποκόρωνα μήτε στὴν Κυδωνία. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ριζιτῶν καὶ τῶν Σεληνιωτῶν Β. Χάλης, Ἰάκ. Κουμῆς, καὶ Δρακονιανὸς μετανοιώνουν γιὰ τὴν ἀναγνώρισι ποῦκαμαν στοὺς Σφακιανούς καὶ διαμαρτύρονται γιὰ τὴν ἐγκατάλειψι τοῦ ὅλου ἀγῶνος μόνο στοὺς «καμπήτες». Οἱ Σφακιανοὶ τοὺς μνηοῦν πὼς ἢ βοήθειά τους θὰ πῆγαινε χαμένη, ἀφ' οὗ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τοὺς εἶχε ἐγκαταλείψει ἀβοήθητους στὴ μοῖρα των, γιατί εἶχε ἐξαναγκασθῆ ἀπ' τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ πὼς ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἐγκατάλειψι φαινότανε πὼς κι' ὁ ἀγῶνας ὅλος, ὅποια κι' ἂν εἶχε ἔκβασι, ἦταν καταδικασμένος.

Καὶ πραγματικῶς δὲν εἶχαν ἄδικο στὶς σκέψεις τους αὐτὲς οἱ Σφακιανοί, γιατί μόνο ἕνα Ὑδραϊκὸ πλοῖο εἶχε κατορθώσει νὰ φθάσῃ σ' ἕνα ὀρμίσκο τῆς Κισάμου, τὸ Κολοκύθι, μὲ μικρὸ φορτίο πολεμοφόδια καὶ μὲ λίγους ἐθελοντὲς ποῦφερνε μαζί του ὁ λοχαγὸς τῆς Βασ. Φάλαγγος Μ. Καθεκλάς, παλιὸς ὀπλαρχηγὸς τοῦ Κούνενι τῶν Ἐννιά Χωριῶν ὕστερα ἀπὸ συνεννόησι μὲ τὸν παλιὸ καὶ ἡρωϊ-

κὸ συναγωνιστὴ του Κ. Γιωργιλᾶ. Μὰ ἐπροδόθηκε στὸ Ζερ Ἀγᾶ, τὸν ἐπαρχο τοῦ Καστελλιοῦ τῆς Κισάμου, καὶ τὴ νύκτα ἕνα σῶμα Ἀρβανιτᾶδων κατορθώνει ὄχι μόνο νὰ κατασχέσῃ τὰ πολεμοφόδια, πού δὲν εἶχαν προφθάσει νὰ διανεῖμουν, ἂν καὶ τᾶχαν βγαλμένα ἔξω σὲ μιὰ σπηλιάρα, ἀλλὰ ἔπιασαν καὶ τὸ πλοῖο καὶ τοῦδωκαν φωτιά. Τὸ πλήρωμα κατώρθωσε νὰ φύγῃ μὲ τὴ μικρὴ βαρούλα τοῦ καϊκιοῦ καὶ νὰ γλυτώσῃ πρὸς τὸ πέλαγος, ἂν καὶ τὸ κτυποῦσαν ἀπ' ὅλες τὶς μεριές.

Ἀλλὰ μέσα στὴ γενικὴ τραγικότητα πού ἄρχισε πιά νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν ἀμελέτητο κι' ἄκαιρο αὐτὸ ἀγῶνα, μερικὲς ἐνέργειες καὶ αἰτήσεις ἀποτελοῦν τὴν εἰρωνεῖα τῆς τραγικῆς αὐτῆς καταστάσεως.

Ἐν ᾧ κάθε βοήθεια πρὸς τὸν ἀγῶνα εἶναι ἀνεπανόρθωτα πιά καθυστερημένη, τὸ ἐκτελεστικὸν στέλλει τὸ κατωτέρω ἔγγραφο πρὸς τὸν ἀγνώστου διαμονῆς ἀρχηγὸν τοῦ στόλου!

«Ἐχομεν τὰς ἀπαιτουμένας πληροφορίας ὅτι ὁ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Σας τῆς Πατρίδος μας Στόλος εὐρίσκεται καθ' ὁδόν, διευθυνόμενος ἐνταῦθα πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν διαταχθέντων καὶ κοινοποιηθέντων εἰς Ὑμᾶς καθηκόντων. Ἡ στάσις ὅμως εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται τὰ πράγματα τῆς Πατρίδος, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖ τὴν ὅσον τάχιστα ἄφιξιν καὶ ἐμφάνισιν Σας ἐνταῦθα, διὰ τοῦτο ἐνεργήσαμεν ὥστε τὸ παρὸν νὰ Σᾶς σταλῆ μὲ ἐπίτηδες πλοιάριον, ὅπου ἤθελε Σᾶς τύχη, καὶ ἅμα λάβετε αὐτό, χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ καμμίαν, ἂν δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν ὁ Στόλος ὅλος νὰ διευθυνθῆ ἀμέσως ἐδῶ, ἐν μέρος ὅμως αὐτοῦ ἀφεύκτως νὰ μᾶς διευθύνετε πρὸς τὰ μέρη τῶν Σφακίων, μὲ ὅσα δῆποτε βοηθητικὰ μέσα δύνανται νὰ εὑρεθοῦν ἐφωδιασμένα, χωρὶς νὰ γεννᾶται περαιτέρω βραδύτης εἰς τὴν ἄφιξιν των διὰ τελειοτέραν κατάρτησίν των, καὶ κατόπιν τὸ γρηγορώτερον θέλετε καταπαύσει καὶ τῶν λοιπῶν τὴν ἄφιξιν πρὸς ἐνέργειαν τῶν ὁποίων ἔχετε ἀνὰ χεῖρας Σας ὀδηγιῶν.

Ἐν Κομητᾶδες Σφακίων 20 Ἰουνίου 1841.

Ὁ Πρόεδρος

Ἄ. Χαϊρέτης

Νικόλ. Μπιτσάκης

Δημ. Χρυσυφύπουλος

Τὸ τραγικὸ αὐτὸ ἔγγραφο ἀπευθύνεται πρὸς τὸ Μπούτη, γιὰ τὸν ὁποῖον εἶδαμε πιά διαγωγὴν ἐτήρησε.

Ἡ εἰρωνεῖα συνεχίζεται τραγικωτέρα μὲ τὸ ἔγγραφο τῶν δυὸ ἡρωϊκῶν ἀρχηγῶν Στρατῆ Δεληγιαννάκη ἢ Μπικοστρατῆ καὶ Ἄν-

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Χ. Ροῦσος

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

Θ. Χαϊρέτης

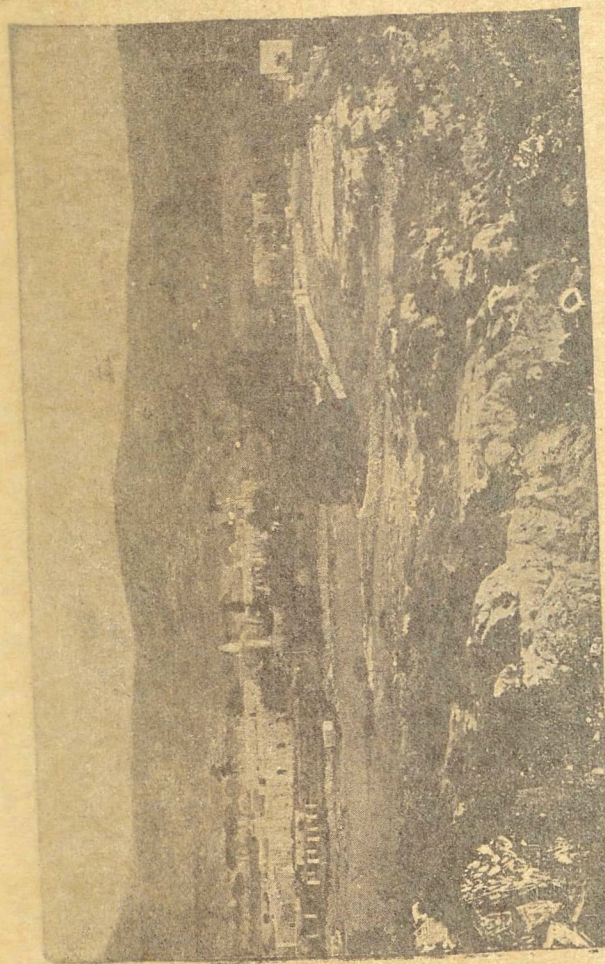

δρέου Μανουσέλη, πού γράφουν ἀπὸ τὴν Ἀργυρούπολι σὺς 22 τοῦ Ἰουνίου καὶ ζητοῦν ἀναγνωρίσεις βαθμῶν γιὰ τοὺς ἀξιωματικούς των σὲ ἀγῶνα πού θάπρεπε ἀπὸ τότε νὰ θεωρῆται χαμένος.

Ὁ Χαιρέτης ξέροντας ὅλη τὴ θλιβερότητα τῆς καταστάσεως, πού προφανῶς ἀγνοοῦν οἱ δυὸ ἡρωϊκοὶ ἀρχηγοί, τοὺς δίδει συνέντευξιν γιὰ νὰ συζητήσουν γιὰ τοὺς καταλόγους τῶν βαθμοφόρων, μὲ σκοπὸ νὰ παρελκύσῃ τὴν παράκαιρη αὐτὴ ἐνέργεια, ἀλλὰ οἱ δυὸ φιλότιμοι πολεμιστὰὶ ἐπανέρχονται μὲ μεγαλύτερη ἐπιμονή.

«Ἐλάβομεν—γράφουν—τὸ πρὸς ἡμᾶς ἰδιαίτερον γράμμα σας τὴν 25 τρέχοντος Ἰουνίου ὑπογεγραμμένον καὶ παρὰ τοῦ κ. Νικολάου Μπιτσάκη καὶ παρατηρήσαντες μὲ ἀκρίβειαν τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα εἰς αὐτό, ἀναγκασόμεθα, Κύριε Πρόεδρε, νὰ σᾶς κάμωμεν ἐπισήμως μερικὰς παρατηρήσεις, τῷ ὄντι ἐπωφελεῖς διὰ τὴν πατρίδα ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἄλλοτε, σᾶς ἐκθέσαμεν μερικὰς προφορικῶς, τότε μάλιστα, ὁπότεν ἡ Ἔδρα τῆς Κυβερνήσεώς σας ἦτο εἰς Βαφὲ Ἀποκορώνου καὶ ἂν ἡ Κυβέρνησις τότε ἤθελεν ἀκολουθήσει τὰς στρατιωτικὰς συμβουλὰς μας (ἐπειδὴ ἡμεῖς γνωρίζομεν σαφῶς, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κατάστασιν ἐκάστου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μας ἀξιωματικοῦ καὶ στρατιώτου, διότι τοὺς μετεχειρίσθημεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπαναστάσεις τῆς πατρίδος μας) ἴσως δὲν ἤθελεν εἰσθε εἰς τοιαύτην ὀδυνηρὰν καὶ ἀθλιωτάτην κατάστασιν ἡ πατρίς καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Ἐὰν ἡ Κυβέρνησις μας ἔκτοτε ἤθελεν ἐκδόσει κατὰ πρότασιν τῶν ἀρχηγῶν ἐκάστης ἐπαρχίας, τὰ διπλώματα τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ἀξιωματικῶν, ἀνυπερθέτως, Κύριε Πρόεδρε, δὲν ἤθελεν δυνηθῆ ὁ ἐχθρὸς νὰ λάβῃ ἀπὸ κανὲν ὀπλισμένον στρατιώτην μας ὄπλον, διότι αἰσθανόμενος π. χ. ὁ Καπετάνιος τοῦ Ἀληκάμπου ἢ τοῦ Ἐμπροσνέρου, ὅτι χαιρεῖ ἐπισήμως ἀπὸ τὴν Κυβέρνησίν του ὑπόληψιν, ἂν δὲν ἤθελεν δυνηθῆ νὰ ἐπισύρῃ ὅλα τὰ ὄπλα τοῦ χωριοῦ του μεθ' ἑαυτοῦ, βεβαίως τὰ ἤμισυ ἢ καὶ περὶ πλέον εἴμεθα εἰς ἰδέαν, (ἕως ὥρας ὁ ἐχθρὸς ἠδυνήθη νὰ συνάξῃ πεντακόσια, ἢ χίλια ἄρματα), δὲν ἤθελεν δυνηθῆ βέβαια τότε νὰ συνάξῃ οὔτε τὸ ἐν τέταρτον, καὶ μάρτυρας τῆς ὀρθοτάτης ιδέας μας, Κύριε Πρόεδρε, ἔχομεν τὰς προλαβούσας Κυβερνήσεις τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι πράττουσαι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δὲν ἠδυνήθη ὁ Ἰβραΐμης ποτὲ νὰ κατακτήσῃ ἐν μόνον ὄπλον, καὶ μ' ὄλον ὅτι περιῆλθεν ὄλον τὸ Πελοποννησιακὸν ἔδαφος.

«Τρομάζομεν, Κύριε Πρόεδρε! Τρομάζομεν! μήπως παραμελήσῃ εἰσέτι ἡ Σ. Κυβέρνησις μας, τὸ οὐσιῶδες ἀντικείμενον τοῦτο, εὔρε-

Τὸ Ἀρκάδι ὡς εἶναι σήμερον φωτογραφημένον ἀπὸ τὴν θέσιν Κορῆς

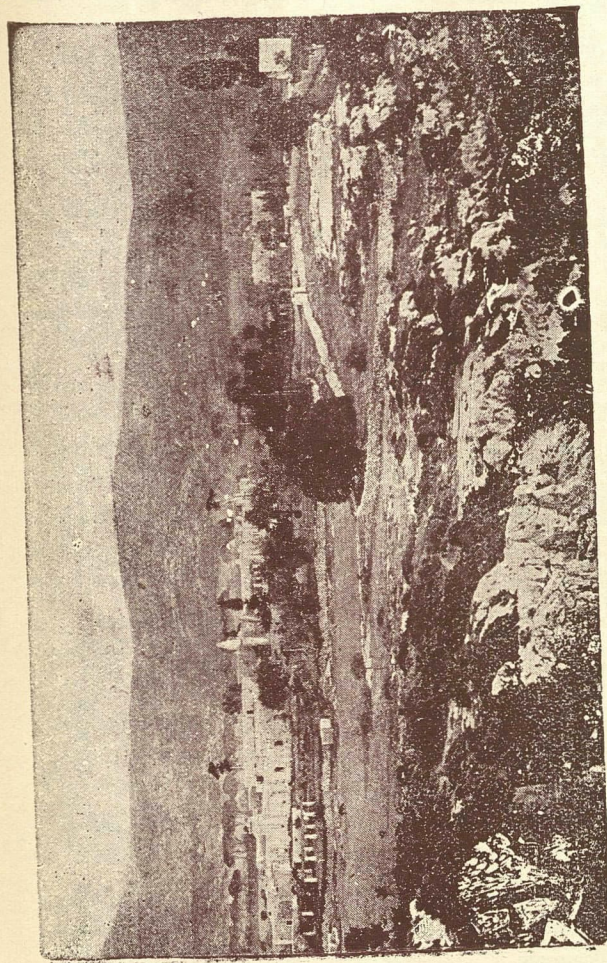

δρέον Μανουσέλη, πού γράφουν ἀπό τὴν Ἀργυρούπολι στίς 22 τοῦ Ἰουνίου καὶ ζητοῦν ἀναγνωρίσεις βαθμῶν γιὰ τοὺς ἀξιωματικούς των σὲ ἀγῶνα πού θάπρεπε ἀπὸ τότε νὰ θεωρῆται χαμένος.

Ὁ Χαιρέτης ἐξέροντας ὅλη τὴ θλιβερότητα τῆς καταστάσεως, πού προφανῶς ἀγνοοῦν οἱ δυὸ ἡρωϊκοὶ ἀρχηγοί, τοὺς δίδει συνέντευξιν γιὰ νὰ συζητήσουν γιὰ τοὺς καταλόγους τῶν βαθμοφόρων, μὲ σκοπὸ νὰ παρελκύσῃ τὴν παράκαιρὴ αὐτὴ ἐνέργεια, ἀλλὰ οἱ δυὸ φιλότιμοι πολεμιστὰὶ ἐπανέρχονται μὲ μεγαλύτερη ἐπιμονή.

«Ἐλάβωμεν—γράφουν—τὸ πρὸς ἡμᾶς ἰδιαιτέρον γράμμα σας τὴν 25 τρέχοντος Ἰουνίου ὑπογεγραμμένον καὶ παρὰ τοῦ κ. Νικολάου Μπιτσάκη καὶ παρατηρήσαντες μὲ ἀκρίβειαν τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα εἰς αὐτό, ἀναγκαζόμεθα, Κύριε Πρόεδρε, νὰ σᾶς κάμωμεν ἐπισήμως μερικὰς παρατηρήσεις, τῶ ὄντι ἐπωφελεῖς διὰ τὴν πατρίδα ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἄλλοτε, σᾶς ἐκθέσαμεν μερικὰς προφορικῶς, τότε μάλιστα, ὁποῦν ἡ Ἔδρα τῆς Κυβερνήσεώς σας ἦτο εἰς Βασιλῆ Ἀποκορώνου καὶ ἂν ἡ Κυβέρνησις τότε ἤθελεν ἀκολουθήσει τὰς στρατιωτικὰς συμβουλὰς μας (ἐπειδὴ ἡμεῖς γνωρίζομεν σαφῶς, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κατάστασιν ἐκάστου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μας ἀξιωματικοῦ καὶ στρατιώτου, διότι τοὺς μετεχειρίσθημεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπαναστάσεις τῆς πατρίδος μας) ἴσως δὲν ἤθελεν εἰσεθε εἰς τοιαύτην ὀδυνηρὰν καὶ ἀθλιωτάτην κατάστασιν ἡ πατρίς καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Ἐὰν ἡ Κυβέρνησις μας ἔκτοτε ἤθελεν ἐκδόσει κατὰ πρότασιν τῶν ἀρχηγῶν ἐκάστης ἐπαρχίας, τὰ διπλώματα τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ἀξιωματικῶν, ἀνυπερθέτως, Κύριε Πρόεδρε, δὲν ἤθελεν δυνηθῆ ὁ ἐχθρὸς νὰ λήβῃ ἀπὸ κανέν ὄπλισμένον στρατιώτην μας ὄπλον, διότι αἰσθανόμενος π. χ. ὁ Καπετάνιος τοῦ Ἀληκᾶμπου ἢ τοῦ Ἐμπροσνέρου, ὅτι χαιροῦ ἐπισήμως ἀπὸ τὴν Κυβερνήσιν του ὑπόληψιν, ἂν δὲν ἤθελεν δυνηθῆ νὰ ἐπισύρῃ ὅλα τὰ ὄπλα τοῦ χωριοῦ του μεθ' ἑαυτοῦ, ἔπρεπε νὰ ἴσῃ ἡμεῖς ἢ καὶ περὶ πλέον εἴμεθα εἰς ἰδέαν, (ἕως ὅρας ὁ ἐχθρὸς ἠδυνήθη νὰ συνάξῃ πεντακόσια, ἢ χίλια ἄρματα), δὲν ἤθελεν δυνηθῆ ἄρματα τότε νὰ συνάξῃ οὔτε τὸ ἓν τέταρτον, καὶ μάρτυρας τῆς ἀφθονίας ἰδίας μας, Κύριε Πρόεδρε, ἔχομεν τὰς προλαβούσας Κυβερνήσεις τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι πράττονσιν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δὲν ἠδυνήθη ὁ Ἰβραήμης ποτὲ νὰ καταλάβῃ ἓν μόνον ὄπλον, καὶ μ' ὄλον ὅτι περιήλθεν ὄλον τὸ Πελοποννησιακὸν ἔδαφος.

Τρομάζομεν, Κύριε Πρόεδρε! Τρομάζομεν! μήπως παραμελήσῃ ἡ Κυβέρνησις μας, τὸ οὐσιῶδες ἀντικείμενον τοῦτο, εὔρε-

Τὸ Ἀρκάδι ὡς εἶναι σήμερον φωτογραφημένον ἀπὸ τὴν θέσιν Κορῆς

θῶμεν ἐντὸς ὀλίγου γυμνοὶ ἀπὸ ἔνοπλον δύναμιν, παραδίδοντες αὐτὰ χωρὶς ἀντίστασιν εἰς τὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος, παρακαλοῦμεν δὲ Κύριε Πρόεδρε δι' ὑμῶν τὴν Σ. Κυβέρνησιν, νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ μέτρον τοῦτο, διὰ νὰ δυνηθῶμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοί μας ὀπλαρχηγοὶ τοὺς μὲν συνεργοῦντας ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατ' αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεώς μας νὰ ἐμψυχώσωμεν περισσότερον, τοὺς δὲ ἀντενεργοῦντας νὰ φέρομεν εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον.

«Ἐπιστρέφομεν, Κύριε Πρόεδρε, εἰς τὸν παράγραφον τῆς μνησθείσης ἐπιστολῆς σας διὰ τοῦ ὁποίου μᾶς ζητᾶτε συνέντευξιν, διὰ τὰς μικρὰς τῶν καταλόγων μας παρατηρήσεις· ἡμεῖς Κύριε Πρόεδρε, βραβεύσαμεν διὰ τῶν μνησθέντων καταλόγων μας τοὺς ἀντικρούοντας τὸν ἐχθρὸν, ἀλλ' ἐχωρηγήσαμεν ἀνωτέρας ἀξίας τούτων τοὺς ἄνδρας, οἵτινες διὰ τῆς ἐπιρροῆς των κινῶσι ἐν περιπτώσει ἀνάγκης ἱκανὸν ἀριθμὸν στρατιωτῶν, διευθύνοντες αὐτοὺς εἰς τὰς μάχας μὲ τὰς ὀρθὰς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς των γνώσεις καὶ στοχαζόμεθα ἴσως σᾶς εὐρωμεν καὶ κατὰ πάντα λόγον σύμφωνον ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες βραβεύοντες πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους οἱ ὁποῖοι μόνον μὲ τὰ ὄπλα ἀντικρούουν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐν περιπτώσει ἀνάγκης ὠφελοῦν, ὅχι ὀλίγον τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὰ καθεστῶτα. Ἐκ τούτου δὲ νομίζομεν ὅτι οἱ κατάλογοι τοὺς ὁποίους διευθύνουμεν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, σταθμίσθησαν μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν καὶ ἀμεροληψίαν. Καὶ ἐπαναλέγομεν ὅτι ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν βαρῦτητα καὶ ἀξίαν ἐκάστου καὶ δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς λόγος ἀντιστάσεως εἰς τοὺς καταλόγους μας εἰμὴ μόνον τοῦ γραμματέως τὸ ὁποῖον ἴσως σᾶς προξένησεν δισταγμοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο σᾶς λέγομεν ὅτι ὑπάρχει, καὶ εἰς τὰ στρατεύματα τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος καὶ εἰς ὅλα σχεδὸν τῶν εὐνομουμένων ἐθνῶν!

«Περὶ δὲ τῶν ξένων παραλείπομεν κάθε ἄλλην παρατήρησιν, Κύριε Πρόεδρε, καὶ σᾶς ἐκθέττομεν μόνον ὅτι πρῶτοι αὐτοὶ ἀπὸ κάθε ἄλλον πρέπει νὰ βραβεύωνται καὶ μισθοδοτοῦνται, διὰ νὰ δίδωμεν ἐμψύχωσιν καὶ θάρρος εἰς τοὺς ἐλπίζομένους νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα μας καὶ συναγωνισθῶσιν μὲ ἡμᾶς εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα μας.

«Ἄς σᾶς ἀπαντήσωμεν, Κύριε Πρόεδρε, καὶ περὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν τυπογραφικῶν σας ὑλῶν, ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἰς τοιαύτας ἀναγκαιοτάτας περιστάσεις πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς κλονιζομένης ὡς

σήμερον πατρίδος των, ἐργάζονται, Κύριε Πρόεδρε, ὄχι εἰς χάρτην ἀλλ' εἰς κεραμίδας ξερὰς.

«Κρίνομεν χρέος μας ἀπαραίτητον, Κύριε Πρόεδρε, νὰ σᾶς ἀναφέρωμεν ὅσα οἱ λαοὶ τῆς πατρίδος μὲ ἐγκάρδιον πόνον ἐκφράζονται μεταξύ των καθ' ἑκάστην.

«Διατὶ λέγουν νὰ μὴν ἐφοδιασθῶμεν ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα ἐπίσημα τῶν ἐκδουλεύσεών μας ἔγγραφα; ἂν φονευθῶμεν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, νὰ εὕρωσι τὰ τέκνα μας αὐτά, δυνάμει τῶν ὁποίων νὰ βελτιώσωσιν ἂν ὄχι πολὺ, τουλάχιστον τὸ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα· καὶ διατὶ τώρα ὄχι; ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν; καὶ ἂν ἐξ ἐναντίας, ὃ μὴ γένοιτο, καταστραφῆ ἡ πατρίς, διατὶ νὰ μὴν καταστραφῶμεν καὶ ἡμεῖς ὡς ἀξιοματικοὶ συνάμα μὲ τὴν Κυβέρνησίν μας; καὶ ἂν κατὰ τύχην σωθῆ τις ἐξ ἡμῶν καὶ ἀπέλθῃ εἰς ξένον Κράτος, νὰ θεωρῆται δυνάμει τοῦ ἐφοδιαστικοῦ ἐγγράφου του, ὡς ἄνδρας ἐπίσημος τοῦ ἀγῶνος τῆς πατρίδος μας, καὶ ὄχι ὡς μοχθηρὸν ἀνδράποδον, δηλ. ὡς μουτῆς καὶ ἀνάξιος τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος;

«Ὡστε ἀρκετὰ σᾶς ἐκθέσαμεν, Κύριε Πρόεδρε, τὰς ιδέας μας περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ἀντικειμένου τούτου καὶ ἐλπίζομεν ὅτι σκεπτομένη ἡ Σ. Κυβέρνησις μᾶς ὀρθῶς, θέλει ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα, ἢ ἄλλως ἐκδυόμεθα πᾶσαν εὐθύνην, ἵνα μὴ προφασίζομένη ἐν καιρῷ προσθέσῃ, ὅτι οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς πατρίδος δὲν ἔδωσαν στρατιωτικὰς συμβουλὰς πρὸς αὐτήν, διότι ἡμεῖς καὶ εἴπαμεν καὶ ἐγράψαμεν καὶ ἤδη πάλιν ἐκθέττομεν καθαρῶς τὰς ιδέας μας μὲ τὰς ὁποίας συμμορφουμένη ἡ Σ. Κυβέρνησις βεβαίως θέλει δώσῃ μεταβολὴν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων».

Μὲς στὴν ἀγωνία αὐτὴ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπὴ γράφει στοὺς Προξένους καὶ τοὺς Κυβερνητῆς τῶν πολεμικῶν.

«Πρὸς τοὺς Κυρίους Προξένους τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας, καὶ πρὸς τοὺς Κυρίους Διευθυντὰς τῶν ἐνταῦθα Β. πλοίων τῶν αὐτῶν Δυνάμεων.

«Ὁ Χριστιανικὸς τῆς Κρήτης λαὸς δι' ἡμῶν τῶν ὑποφαινομένων, Σᾶς παρακαλεῖ ἐν Ὄνόματι τῶν Σεβ. Βασιλέων καὶ Κυρίων Σας, καὶ ἐν Ὄνόματι τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς φιλανθρωπίας νὰ ἐνεργήσῃτε ὥστε ἀσφαλῶς οἱ ὑποφαινομένοι νὰ λάβωμεν μεθ' ὑμῶν συνέντευξιν, ὅπως δῆποτε Ὑμεῖς κρίνετε καταλληλότερον.

«Τὸ ἀντικείμενον τῆς αἰτουμένης συνέντευξέως θέλει εἶσθαι ἡ

διόρθωσις τῆς ἐνεστώσης οἰκτρᾶς καταστάσεως τῆς νήσου ταύτης διὰ τῆς ὑμετέρας μεσολαβήσεως.

«Δυνάμεθα δὲ νὰ Σᾶς βεβαιώσωμεν, ὅτι ὁποῖα δικαῖα ἀπόφασις ἤθελε γείνη συμφώνως ἀπὸ Ὑμᾶς τοὺς κυρίους ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ τοὺς Κυρίους Διευθυντὰς τῶν Β. πλοίων, θέλει εἶσθαι ἀμετατρέπτως δεκτὴ παρὰ τοῦ λαοῦ.

«Ἐπομένως, Κύριοι, ἐλπίζομεν, ὅτι δὲν θέλετε μᾶς ἀρνηθῆ τὴν τοιαύτην συνέντευξιν χάριν τῆς φιλανθρωπίας καὶ αὐτῶν τῶν ὑπὲρ τῆς κοινῆς εἰρήνης ἀρχῶν, τῶν Σεβ. Βασιλείων καὶ Κυρίων Σας, ἐνῶ μάλιστα Σᾶς βεβαιοῦμεν, ὅτι τὴν ὁμόφωνον καὶ δικαίαν ἀπόφασίν σας θέλει παραδεχθῆ προθύμως ὁ λαός.

«Περιμένοντες ταχεῖαν ἀπάντησίν Σας, ὑποφαινόμεθα μὲ τὸ προσῆκον σέβας.

Σφακιὰ 30 Ἰουνίου 1841.

Α. Χαιρέτης, Χ. Ροῦσος, Ν. Μητσάκης»¹

Ἐπ' αὐτὸ ἔγγραφο αὐτὸ φαίνεται ἡ τραγικὴ καὶ ἀπεγνωσμένη θέσις τῶν ἐπαταστατῶν, ποὺ θέλουν τουλάχιστο νὰ προλάβουν τὴ νέα καταστροφὴ τῶν Σφακιῶν καὶ ποὺ παραδέχονται, προτοῦ τοὺς διατυπωθῆ κἄν, κάθε ἀξίωσι καὶ κάθε ὄρο τῶν προξένων γιὰ τὴ γενική εἰρήνευσι.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς μὲ τὸ στρατό του καὶ τοὺς Ἀρβανιτᾶδες του προχωρεῖ παντοῦ καὶ ὑποχρεώνει τὰ ἐπαναστατημένα καμπήτικα χωριά νὰ ὑποτάσσονται τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἀποθρασύνει τοὺς Τούρκους μὲς στὰ Κάστρα καὶ ἀρχίζουν πάλι τὶς παλιὰς λησμονημένες ὡς τώρα βαρβαρότητες των. Στὸ Ἡράκλειο γίνεται κάποιος «ἀρμπεντῆς» καὶ σκοτώνονται μέσα στοὺς δρόμους τῆς πολιτείας τριανταεφτὰ ἄοπλοι Χριστιανοί, ποὺ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ καταφύγουν στὰ σπίτια των. Ἐτσι οἱ παλιὰς σκληρῆς ἡμέρες ξυπνοῦν κάτω στὰ μάτια τῶν προξένων καὶ μάλιστα τῶν Ἀγγλῶν, ποὺ ὁ πρωθυπουργὸς των ἐκήρυττε πρὸ ὀλίγων ἀκόμα μηνῶν ὅτι: «θέλετε ἀναγνωρίσει ὅτι εὐρίσκεισθε ἀπατημένοι ὡς πρὸς τοὺς φόβους σας, νομίζοντες ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τῆς Κρήτης θὰ διατελῆ εἰς τὸ ἐξῆς ἀντικείμενον τῶν καταπιέσεων, ἅς μέχρι τοῦδε ὑφίστατο παρὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων».

1.—Ἀντίγραφο χειρογράφου τοῦ Γεν. Προξενείου Ἀλεξανδρείας, ποὺ μᾶς παρεχώρησε ὁ ἐρευνητὴς τῶν ἀρχείων του Ἄ. Πολίτης.

Στις 4 τοῦ Ἰουλίου ὁ Ἑλληνας Πρόξενος ἔγραφε στὸν πρωθυπουργὸ Μανροκορδάτο:

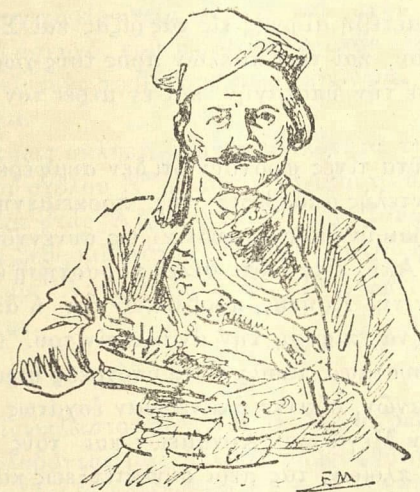
«Κύριε Πρόεδρε,

«Μετὰ τὴν μετάβασιν τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ εἰς τὸ χωρίον Κάμπους, οἱ ὀπλοφοροῦντες Χριστιανοὶ ἀνεχώρησαν, καὶ οἱ ριζίται ἤρχισαν νὰ διαπραγματεύωνται μετ' αὐτοῦ τὴν ὑποταγὴν τῶν. Οἱ χωρικοὶ Κεραμιῶν, Θερίσου καὶ Λάκκων, ἐπανῆλθον κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἰς τὰς ἐστίας τῶν. Ἄλλ' οἱ πλείοτεροι διαφυλάττουσι ἀκόμη τὰ ὄπλα τῶν, προφασιζόμενοι οἱ μὲν, ὅτι τὰ ἐπώλησαν, οἱ δὲ ὅτι δὲν εἶχον παντάπυσιν. Εἰς τὸ χωρίον Λάκκους ὁ πασᾶς κατ' αἴτησιν τῶν προκρίτων, ἐσυγχώρησε εἰς τινὰς νὰ ἔχωσι τὰ ὄπλα τῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ποιμνίων καὶ τῶν οἰκιῶν τῶν, ὡς ἐπαπειλουμένων δῆθεν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἀνταρτῶν.

«Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ριζῶν ὁ πασᾶς ἐκίνησε πανστρατιᾷ διὰ τὸ Σέλινον, ὅπου ἐνησχολήθη εἰς τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν ἐκεῖ χωρικῶν. Χθὲς ἐπιστρέψας ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ χωρίον Μουρνιές, μίαν ὥραν μακρὰ τῶν Χανίων καὶ ἔπεμψε εἰς τὴν πόλιν τετρακόσια περίπου τουφέκια, τὰ πλείοτερα ἀχρηστα, τὰ ὁποῖα ἠδυνήθη νὰ συναῖξη εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς περιουσίας του, ἀπὸ τὰς ρίζας καὶ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Σελίνου, Κισάμου καὶ Χανίων.

«Οἱ Σφακιανοὶ μετὰ τοῦ Χαιρέτου καὶ τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν Κρητῶν ἐσυγκεντρώθησαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν, ὅπου ἐξαγοράζοντας τὸν καιρὸν προδίδουσι τὴν ἀμμηχανίαν τῶν. Ἐσχάτως οἱ ὀπλαρχηγοὶ αὐτῶν ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Μοιράρχου Ἄγγλου τοῦ δικρότου «Βεμβῶ» καὶ τοῦ πλοιάρχου Γάλλου τῆς φεργάτας ἢ «Ἀθηνᾶ» νὰ μεταβῶσι εἰς τὸν Ἀποκόρωνα διὰ νὰ συνομιλήσωσι μετ' αὐτῶν. Οἱ πλοίαρχοι ἀπήντησαν ὅτι τότε μόνον θέλουν δεχθῆ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος συνέντευξιν, ἀφοῦ προηγουμένως ἡ ἐπαρχία Σφακιῶν ἐκφράσῃ τὴν ὑποταγὴν τῆς εἰς τὴν Διοίκησιν τοῦ σουλτάνου καὶ ὅτι ἐνόσω ὀπλοφορεῖ, δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Κατὰ συνέπειαν οἱ Σφακιανοὶ ἐζήτησαν νὰ ἐνεργηθῇ ἀνακωχὴ τις ὀπλων, διὰ νὰ λάβωσι καιρὸν νὰ συνέλθωσι καὶ νὰ σκεφθῶσι μετὰ τῶν πληρεξουσίων καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν, περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου· ὅθεν ἡ περὶ συνεντεύξεως πρότασις ἐγκατελείφθη. Ἐν τούτοις ἐπισυνάπτεται ἀντίγραφον τῆς περὶ ἀνακωχῆς αἰτήσεώς τῶν ὑπογεγραμμένης παρὰ τινῶν ὀπλαρχηγῶν Σφακιανῶν.

«Ἡ ἀβεβαιότης τοῦ μέλλοντος ἔρριψεν εἰς ἀμμηχανίαν τὸν Χρι-

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ ἢ ΣΚΟΥΝΤΗΣ

στιανικὸν τῆς Κρήτης λαόν, ὅλοι προβλέπουν ὅτι ἄνευ ἐντόνου τινὸς συνδρομῆς, ἢ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων, ἡ ἐπανάστασις θέλει μέχρι τέλους ὑποκύβει εἰς τὸν ζυγὸν τῶν πασάδων. Ὁ λαὸς δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἀρχηγούς του, καθότι δὲν εἶδε πραγματοποιουμένας τὰς ὅσας ἔδωκαν εἰς αὐτὸν πολλὰς καὶ λαμπρὰς ὑποσχέσεις, παραπονοῦνται κατ' αὐτῶν διότι ἐθεώρησαν ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἀπελευθέρωσίν του, ὡς ἀποπερατωθησομένην ἄνευ πολέμου, καὶ ἐπομένως δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως, εἴτε περὶ τοῦ ὀπλισμοῦ του, εἴτε περὶ ἐξασφαλίσεως τῶν οἰκογενειῶν του. Οὕτω ἡ ἀμμηχανία τοῦ λαοῦ τούτου, κατακυριεύει σήμερον καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἐπαναστάσεως, οἵτινες δὲν ἐλπίζουσι πρὸς τὸ παρὸν εἰμὴ εἰς τὸν πρὸ πολλοῦ περιμενόμενον ἐξ Ἑλλάδος στολισκὸν τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Κρητῶν! τοῦ ὁποῖου ἡ ἐμφάνισις καὶ μόνη ἠδύνατο νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν λαὸν καὶ τὴν Ἐπανάστασίν του.

«Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν Κρητῶν δὲν διέπρεψαν εἰς τοὺς ἄχρι τοῦδε μικροὺς ἀκροβολισμούς των μετὰ τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἑτέρου κινούμενος πανστρατιᾷ, ἐπεχείρησε μᾶλλον πόλεμον ἀμύνης ἢ ἐπιθέσεως, τὸ περιεργότερον δὲ ὅτι, ἀφοῦ τεσσαράκοντα περίπου ἡμέρας ἐστρατοπέδευε εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Σφακιῶν καὶ διεπραγματεύετο πολυειδῶς περὶ ὑποταγῆς τῆς ἐ-

παρχίας ταύτης μετέβη αΐφνης εις τὰς ρίζας καὶ Σέλινον, ὅπου διὰ τῆς παρουσίας του, καὶ τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς χωρικοὺς ὑποσχέσεων του, ἐνήργησε τὴν ὑποταγὴν καὶ ἐν μέρει τὸν ἀφοπλισμὸν αὐτόν.

«Μ' ὅλα ταῦτα τινὲς φρονοῦν ὅτι δὲν συμφέρει εἰς τὸν Μουσταφᾶ πασᾶ ἡ ἐντελής ἀπόσβεσις τῆς προκειμένης ἐπαναστάσεως, εἴτε διότι ὡς βεβαιοῦν ὑπάρχει μυστικὴ τις συνεννόησις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, εἴτε διότι θέλει παραστήσῃ ἑαυτὸν ἀναγκαῖον εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Κρήτης, προβλέπων ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἡσυχίας ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρει τὴν ἀνάκλησίν του. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς εἶναι ὑπόχρεος σήμερον νὰ κινηθῆ κατὰ τῶν Σφακιανῶν, οἵτινες ἀνανέωσαν ἐσχάτως πρὸς τοὺς Προξένους τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τοὺς Διευθυντὰς τῶν Ἀγγλογαλλικῶν πλοίων, τὰς περὶ συνεντεύξεως καὶ ἀνακωχῆς προτάσεις των, ὑποσχόμενοι κατὰ τινα τρόπον ὅτι ἠθελον συμμορφωθῆ μετὰ τὴν δικαίαν αὐτῶν ἀπόφασιν. Βεβαιοῦν ὅτι ὁ διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς φεργάτας ἡ «Ἀθηνᾶ», ἴσως καὶ ὁ Πρόξενος τῆς Γαλλίας, φαίνονται εὐδιάθετοι διὰ νὰ ἐξαιτηθῶσι παρὰ τοῦ Ναυάρχου Ταχιρ Πασᾶ, τὴν ἀνακωχὴν ταύτην, ἀφοῦ ὁ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀποπλεύσας δι' Ἡράκλειον Μοίραρχος Ἀγγλος ἐπιστρέψῃ εἰς Σούδαν. Οὕτω τὸ δράμα τῆς Ἐπαναστάσεως ἐγγίζει εἰς τὴν λύσιν του, ἐὰν ἐγκαίρως δὲν ἠθελον προφθάσει τὰ περιμενόμενα τῆς Ἐπιτροπῆς πλοῖα, ἢ μᾶλλον ἐὰν οἱ Σφακιανοὶ δὲν ἀντιπαραταχθῶσι μετὰ σταθερότητα καὶ ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, συμποσομένων ἐπέκεινα τῶν δέκα χιλιάδων τακτικῶν καὶ ἀτάκτων.

«Ἐν τούτοις τὸ σχέδιον τοῦ Ναυάρχου Ταχιρ εἶναι νὰ διαδώσῃ εἰς τὸν ἔξω κόσμον, τὰς μὲν τραγικὰς τοῦ Ἡρακλείου σκηναὶς ὡς ἀνυπάρχτους, τὴν δὲ ἐπανάστασιν ἐντελῶς πεπαυμένην.

«Ἐπισυνάπτεται ἐπίσης ἀντίγραφον τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς τῶν Σφακιανῶν πρὸς τοὺς Προξένους τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀφορώσης τὴν περὶ συνεντεύξεως αἰτησίν των.

«Δεχθῆτε, Κύριε Πρόεδρε, τὴν διαβεβαίωσιν τῶν σεβασμάτων μου.

Ὁ Εὐπειθέστατος

Σ. Περόγλου».

1.—Ἀρχεῖον Γεν. Προξενείου Ἀλεξανδρείας, ἀντίγραφο ἀπὸ τῆ συλλογῆ τοῦ Α. Πολίτη.

Ἄλλ' ἡ τραγικὴ εἰρωνεία φθάνει καὶ στὴν πιὸ τραγικὴ φαιδρότητα, ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κρητικοῦ στόλου ἔξω ἀπὸ τὸ νηεὶ τῆς Ὑδρας εἰδοποιεῖ τοὺς προξένους πὸς κηρύσσει σ' ἀποκλεισμὸ τὰ Κρητικὰ φρούρια.¹

Σὰν ἀπάντησις σκληρῇ στὴν τραγικότητά της στὴν προκήρυξι τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στόλου Ν. Μπούτη, ἔρχεται τὸ θλιβερὸ αὐτὸ ἔγγραφο πὸς στέλλεται στὰς Ἀθήνας στίς 9 τοῦ Ἰουλίου:

«Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Ἀρχιμανδριτὴν Κύριον Μισαήλ Ἀποστολίδην, Ἐμμ. Ἀντωνιάδην, Ν. Ρενιέρην, Σ. Ἀντωνιάδην, Ἐμμ. Μανιτάκην.

Εἰς Ἀθήνας

Κύριοι,

«Ἀπὸ τὸ ἐσώκλειστον τοῦ Κου Β. Χάλη γράμμα καθὼς καὶ ἀπὸ τόσα ἄλλα προλαβόντας μας θέλετε πληροφορηθῆ τὴν μερίστην ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἡ πατρίς. Ἀπὸ τὰς 18 τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου σᾶς γρόφομεν ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἕνεκα τῆς μὴ ἐμφανίσεως τῶν πλοίων καὶ λοιπῶν ὑποσχέσε-

1.—Ἀριθ. 5.
Τὴν 2 Ἰουλίου 1841.
Ἐξώθεν τῆς Ὑδρας.

ΚΡΗΤΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κρητικοῦ Στόλου

Διακηρύττει,

Ὅτι κατὰ συνέπειαν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 125)99 περὶ ἀποκλεισμοῦ τῶν Φρουρίων τῆς Κρήτης Ἡρακλείου, Χανίων, Ρεθύμνης, Σούδας, Γραμβούσης, Κισάμου, Σπιναλόγκας καὶ Ἱεραπύτνου διατάγματος τῆς Κυβερνήσεως, ἀποκλείει πραγματικῶς διὰ τῆς ὑπὸ τὴν ὄδηγιαν τοῦ θαλασσίας δυνάμεως ὅλα τ' ἀνωτέρω Φρούρια, καθὼς καὶ τοὺς λιμένας αὐτῶν: Ὅθεν καὶ εἰδοποιεῖ ὅλους τοὺς Προξένους, ὑποπροξένους καὶ ἄλλους πράκτορας τῶν φίλων ἢ καὶ οὐδέτερον Δυνάμεων τοὺς εἰς τὰ διαλειφθέντα Φρούρια εὐρισκομένους, ὅτι ἀπὸ τῆς 2 τοῦ μηνὸς Ἰουλίου ἔχει ἀποκλεισμένα τὰ Φρούρια ταῦτα, καθὼς καὶ τοὺς λιμένας των, καὶ διὰ τοῦτο προσκαλεῖ αὐτοὺς νὰ ἐμποδίσουν πᾶσαν μετὰ τὰ μέρη ταῦτα τῆς Κρήτης σχέσιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας των' διότι μετα τὴν παρέλευσιν τῆς μνησθείσης προθεσμίας θέλουν συλλαμβάνεσθαι ὅποιαδήποτε πλοῖα ἠθελον ἀπαντηθῶσιν ἐντὸς τῆς προσδιορισθείσης ἀπὸ τὸ διαληφθὲν διάταγμα περιφερείας, εἴτε εἰσερχόμενα εἰς τοὺς διαλειφθέντας λιμένας, εἴτε ἐξερχόμενα ἀπὸ αὐτοὺς, θέλουν δικάζεσθαι κατὰ τὰς παραδεχθείσας μέχρι τοῦδε ἀρχὰς ἀπὸ τὰς μεγαλητέρας καὶ ναυτικωτέρας Δυνάμεις, καὶ αἱ μὲν πραγματεῖαι ὅταν καταδικασθῶσι θέλουν δημεύεσθαι, καθὼς καὶ τὰ πλοῖα, τὸ δὲ πλήρωμα θέλει παραδίδεσθαι εἰς τὴν αὐστηρότητα περὶ ἀποκλεισμοῦ νόμων.

Ταῦτα πάντα γνωστοποιεῖ πρὸς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰ διαληφθέντα Φρούρια Προξένους, ὑποπροξένους, καὶ πράκτορας τῶν φίλων ἢ καὶ οὐδέτερον Δυνάμεων πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἐνδεχομένης δυσσεύτου συνεπειᾶς.

Ὁ Στόλαρχος
Ν. Μπούτης

ών σας. Ἐκτοτε δὲν ἐλάβομεν οὐδεμίαν ἀνάρρωσιν, ἀλλὰ προχωροῦμεν εἰς τὸν κρημνόν.

«Ὅπλα πολλά ἐδόθησαν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας εἰς τὸν ἐχθρόν, τὰ στρατεύματα διελύθησαν ἐκτὸς πολλὰ ὀλίγων τὰ ὅποια περιφέρονται ἀπὸ κορυφὴν εἰς κορυφὴν, μὴ ὄντα εἰς κατάστασιν νὰ εἶδωσιν τὸν ἐχθρόν οὔτε μακρόθεν. Ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἀλλάζομεν τρεῖς καὶ τετράκις τὴν κλίνην μας πᾶσαν νύκτα· ἀπόφασις ἔγεινεν νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸ ἔλεος τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων διὰ νὰ μᾶς ἐμβαρκάρουν ἀλλ' ἐμποδίσθη πάλιν ἕως δέκα ἡμέρας, μετὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλουν φανῆ τὰ πλοῖα διὰ ἐπικουρικῶν στρατευμάτων τὰ ὅποια μόλις δύνανται νὰ δώσουν ἀναψυχὴν εἰς τὰ πράγματά μας.

«Διὰ τοῦ τελευταίου γραμματός Σας, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνταῦθα τὴν 4 τοῦ τρέχοντος καὶ σήμερον παρήλθεν ἡ ἐννάτη καὶ ἀκόμη δὲν ἐφάνησαν, ἐκτὸς ἂν εἶναι ἐκεῖνα περὶ τῶν ὁποίων καὶ τώρα μᾶς εἶπαν ὅτι φαίνονται πρὸς τὰ μέρη τῶν Σφακιῶν. Ἄν ὅμως ψευσθῆ καὶ εἰδησις αὕτη καὶ δὲν προφθάσουν αὐτὰς τὰς ἡμέρας, ἀπώλεια καὶ ἀφανισμὸς περιμένει τὴν Κρήτην καὶ τοὺς Κρήτας ἀνεξαιρέτως.

«Σπεύσατε λοιπὸν ἂν δύνασθε νὰ ταχύνετε τὴν ἀποστολὴν τούτων ὅλοι ἀνεξαιρέτως, ἀλλέως τὸ πᾶν ἀπώλλετο.

«Ἐν Κεραμίῳ τὴν 9ην Ἰουλίου 1841.

Οἱ ἀδελφοὶ καὶ πατριῶταί σας

Ἐκ τοῦ ἐσωκλειστοῦ ἀντιγράφου θέλετε ὡς ἔγγιστα πληροφορηθῆ καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Σφακιῶν.

Γ. Βασιλείου
Δημ. Χρυσάφοι
Ἐμμ. Βασιλάκης
Ν. Μπιστάκης»

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἀγὼν ἔχει μαραθῆ πᾶς τελείως καὶ καθέννας προσπαθεῖ πῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ σωτηρίαν ἐκείνων πού δὲν μποροῦν νὰ μείνουν πάνω στὸ νησί. Ὁ Σπ. Ρενιέρης ἀποστέλλεται εἰς τὴν Γαλλικὴν φρεγάτα «Ἀθηνᾶ» γιὰ νὰ διευκολύνῃ κάποια συνεννόησι μετὰ τοὺς Γάλλους πού, ἂν ἤθελαν, θὰ μποροῦσαν νὰ τοὺς βοηθήσουν καὶ ἀπαντᾶ πρὸς τὸ Ν. Λήμνιο, τὸ Β. Κίσαβο καὶ τὸν Κ. Καρᾶ: «Ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς φρεγάτας ἡ «Ἀθηνᾶ».

Τῆ 12 Ἰουλίου 1841

«Ἀδελφοί,

Ἐφθάσαμεν ἀσφαλῶς δόξα τῷ Θεῷ καὶ εὐρομεν τὸν κομαντάντην πολλὰ πρόθυμον πρὸς τὸ νὰ μᾶς δεχθῆ καὶ νὰ μᾶς ἐρωτήσῃ διὰ λόγου σας. Μᾶς εἶπον νὰ κατεβῆτε χωρὶς φόβον μετὰ τὰ ἄρματα σας αὐριον τὴν νύκτα πρὸς ὁποιάν ὥραν θέλετε ἐκτὸς τὴν αὐριον ὁποιαν

ἄλλην ἡμέρα εὐκολοθήτε. Εἰς τὴν Μαλάξαν μέσα εἰς τὸν Πύργο εἶναι Τοῦρκοι· ἂν ἠμπορέσετε νὰ περάσετε εἰρηνικῶς καλὰ, εἰ δὲ μὴ καὶ σᾶς κτυπήσωσι, κτυπήσετέ τους καὶ πάλιν σᾶς δέχεται ὁ Κομματάντης, ὁ ὁποῖος μ' εἶπε ὅτι μένει ἐδῶ δι' ἡμᾶς· προσέτι μ' εἶπε νὰ γράψω πρὸς τοὺς ἀδελφούς Χαιρέτας καὶ λοιποὺς ἀρχηγούς Κρήτας ὅτι ἂς ἔλθωσιν τοὺς δέχεται ὅλους χωρὶς καμμιά ἐξαίρεσιν. Ὅθεν σᾶς παρακαλῶ, ἀδελφοί, νὰ στείλετε τὴν παροῦσαν μου πρὸς τοὺς κυρίους Χαιρέτας καὶ λοιποὺς καὶ θέλετε μετὰ καθυστεροχρεώσῃ πολὺ καθὼς καὶ τὸν κ. Κομματάντην. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος μᾶς ἔφερε ἠξεύρει τώρα τὰ κατατόπια καὶ ὅλα τὰ πατήματα· ἐλάτε καὶ μὴ φοβῆσθε διόλου· ἐγὼ μολονότι ἦλθα σήμερον δὲν ἀπήντησα Τοῦρκους παρὰ εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Χανίων.

«Ὅποιαν ὥραν τῆς νυκτὸς καὶ ἂν ἔλθετε εὐρίσκετε πάντοτε Ἀγγλογαλικὰς λέμβους πρὸς τὰ παράλια καθὼς καὶ σκηναὶς (τέντες).

«Ἀσπαζόμενός σας ἐκ ψυχῆς μένω περιμένων σας καὶ ἐπαναλαμβάνω νὰ σᾶς εἶπω ὅτι δὲν εἶναι οὐδαμῶς φόβος.

Ὁ φίλος καὶ ἀδελφός σας

Σπ. Ρενιέρης»

Ἡ παρατήρησις πού κάνει ὁ Περόγλου στὸ ἔγγραφο του γιὰ τοὺς ὀπλαρχηγούς βαρύνει ἐξ ὀλοκλήρου τοὺς ἀρχηγούς τῶν Σφακιανῶν, πού ἔπρεπε ἢ νὰ ἐπιμείνουν ὡς τὸ τέλος στὴν ἄρρησίν των καὶ νὰ μὴ ὑποσχεθοῦν τὴν ὑποστήριξιν των στὸν ἀγῶνα, ὅποτε ἡ ἐπανάστασις θὰ ἐματαιώνετο προτοῦ ἀκόμη κηρυχθῆ καὶ ὁ τόπος δὲν θὰ πάθαινε τὴν νέα πάλι καταστοφὴ, ἢ ἀφοῦ ἐδήλωσαν συμμετοχὴ, ὄφειλαν νὰ ριχθοῦν μετὰ ὅλη τους τὴν ὀρμὴ στὸν ἀγῶνα αὐτό, πού ἄρχισε μετὰ τὴ δική τους ἔγκρισιν καὶ παρ' ὅλη τὴν ἐναντιότητα τῶν Ἀγγλων, νὰ δείξουν μετὰ μιά τους ὀρμητικὴ καὶ ἡρωϊκὴ ἐπιχείρησι τὴ μαχητικὴ τους ὑπεροχὴ καὶ νὰ προκαλέσουν ἂν ὄχι τὴν συμπάθειαν, τοῦλάχιστο τὴν ἐκτίμησι τῶν Ἀγγλων, πού ὅσο κι' ἂν ἐδεδεσμεύοντο ἀπὸ ρητὰς πολιτικῆς διαταγᾶς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπηρεασθοῦν ἀπὸ μιὰ ἡρωϊκὴ ἐνέργεια ἐνὸς λαοῦ πού ζητοῦσε τὴν ἐλευθερίαν του. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸν ἀγῶνα πού σημείωσε τρεῖς τέσσαρις μάχας μόνο, ὁ Νιμπριώτης Παῦλος Πάτερος εἶχε λάβει μέρος μετὰ λίγα παλληκάρια του. Οἱ ἄλλοι εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχὴ εἶχαν τραβηχθῆ μέσα εἰς τὰ Σφακιά, χωρὶς νὰ στείλουν σὲ κανένα σῶμα ἐνίσχυσιν. Ἄν ἔβλεπαν τὴν ἐνίσχυσίν τους αὐτὴ οἱ ἐπαναστάτες τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν, πού εἶχαν δεχθῆ καὶ ἐξευτελιστικὸς ἀκόμα γι' αὐτοὺς ὕβρους γιὰ νὰ τὴν ἐξασφαλίσουν, δὲν θάχαναν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ θάρρος τους

καὶ δὲν θὰ παραλυοῦσαν ἀπὸ τὶς πρῶτες μάχες μὲ τὴν ἰδέα πὼς ἔμειναν μόνοι κ' ἀβοήθητοι. Νὰ τὸ σφάλμα τῶν Σφακιανῶν ποῦ κ' ὁ Περόγλου μὲ πικρία παρατηρεῖ.

Μετὰ τρεῖς μέρες στὶς 7 Ἰουλίου ὁ ἴδιος ξαναγράφει στὸ Μαυροκορδάτο:

«Κύριε Πρόεδρε,

«Οἱ Σφακιανοὶ ἀνανέωσαν ἐσχάτως τὴν αἴτησίν των πρὸς τοὺς Προξένους τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τοὺς πλοίαρχους τῶν Ἀγγλογαλλικῶν πλοίων, ὡς πρὸς τὴν μετ' αὐτῶν συνέντευξιν, τὴν ὁποῖαν ἐξηγήθησαν πολλάκις· οἱ Γάλλοι φαίνονται κατὰ τοῦτο εὐδιάθετοι· ἴσως καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ἤθελον ἐπεμβῆ ἔὰν ὁ ἐν Κων)πόλει Λόρδος Λονσομβῆ, δὲν ἤθελε γράφει πρὸς τὸν ἐνταῦθα Προξένον του καὶ Μοίραρχον τοῦ Δικρότου, ὅτι ἡ Πόρτα δὲν δέχεται τὴν ἐπέμβασιν οὐδεμιᾶς δυνάμεως εἰς τὰ πράγματα τῆς Κρήτης καὶ ἐπομένως ὀφείλουσι ν' ἀπέχῃσι. Ὁ Ὀθωμανὸς Ναύαρχος συμφώνως μὲ τὰς ὁδηγίας του ἀπεποιήθη τὴν περὶ ἐπεμβάσεως αἴτησιν τοῦ Γάλλου πλοίαρχου. Οὕτω ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Σφακιῶν πανστρατιᾶ, καὶ ἔφθασεν ἤδη εἰς Ἀποκόρωνα. Ὁ Ναύαρχος ἐτοιμάζεται νὰ ἀποπλεύσῃ μὲ τὸν στόλον του πρὸς τὰ παράλια τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ διεφημίσθη πρὸ μιᾶς ἡμέρας, ὅτι τὰ πλοῖα τῆς ἐπιτροπῆς ἔφθασαν, καὶ ἂν τοῦτο εἶναι ἀληθές, πιθανὸν νὰ ἐμψυχωθῇ ὁποσοῦν ἡ ἐπανάστασις.

«Ἐν τούτοις δεχθῆτε Κύριε Πρόεδρε, τὴν διαβεβαίωσιν τῶν σεβασμάτων μου.

Ὁ Εὐπειθέστατος
Περόγλου».

ΔΗΛΩΣΙΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ

Ἡ πληροφορία τοῦ Προξένου δὲν εἶναι ἀκριβής, γιὰ τὴν πλοῖα τοῦ Μπούτη δὲν ἔφθασαν ποτὲ στὰ Κρητικὰ νερά. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ νὰ μῆ στα Σφακιά δὲν ἐξετελέσθη καὶ δὲν ἐμπῆκε στὴν ἐπαρχία, γιὰ τὴν ἐνῶ ἀκόμα βρισκότανε στὶς Βρύσες καὶ μελετοῦσε τὸ πάτημα τῶν Σφακιῶν, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ καπετάνιοι συνεννοήθησαν καὶ μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν διοικητικὴν ἐπιτροπὴν ποὺ εἶχαν καταφύγει στὰ Σφακιά καὶ ἔστειλαν τὸν Καλλικρατιανὸ Παπᾶ Γιάννη γιὰ νὰ τοῦ δηλώσῃ τὴν ὑποταγὴ ὅλης τῆς Κρήτης. Ὁ Μουσταφᾶς δέχθηκε τὴν ὑποταγὴν ποὺ τοῦ πρόσφεραν οἱ ἐπαναστάτες ὑπὸ τὸν ὄρο ὅλοι οἱ ἐπαναστατή-

σαντες ραγιάδες νὰ καταγραφοῦν σὲ εἰδικὸ «Κώδικα» καὶ μόνο ἐπὶ τῆ βάσει αὐτοῦ καθένας ἀφοῦ δώσει ἔγγυητὴ γιὰ τὴ μελλούμενη πειθαρχοῦν, νὰ παίρῃ διαβατήριον—ντιβὰν τεσκερε—γιὰ νὰ μπορῇ ἀπειρακτοῦ κ' ἐλεύθερος νὰ κυκλοφορῇ στὸ νησί. Ἡ ἀξίωσις τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ νὰ καταγράψῃ ὅλους τοὺς ἐπαναστάτες ἦταν σχέδιον τοῦ Καπορέλη καὶ τῆς κλίμας του, ποὺ τὸν ἔπεισαν, πὼς ἔπρεπε νὰ τὸ πετύχῃ, γιὰ νὰ κρατῇ στὸ μέλλον τόσο τοὺς φιλοπολέμους, ὅσο καὶ τοὺς ἔγγυητὰς πειθαρχημένους.

Οἱ ἄλλοι Κρητικοὶ κ' οἱ ἐθελοντὲς μὲ τὴ θερμὴ καὶ πατριωτικὴ ἐνέργεια τοῦ Προξένου τῶν Χανιῶν Σ. Περόγλου κατώρθωσαν νὰ πάρουν τὴν ἄδεια νὰ μποῦν στὰ ἀγγλογαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα, ποὺ τοὺς ἔβγαλαν στὴν Ἐπίδαυρον, γιὰ τὴν οἱ σύμμαχοι μόνο σ' αὐτὸ τὸ λιμάνι τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ βγοῦν μυστικά, δῆθεν, γιὰ νὰ μὴ φανοῦν πὼς διευκολύνουν τὴ διαφυγὴ τῶν ἐπαναστατῶν ποὺ ἐτάραξαν τὴν ἡσυχία τοῦ φιλικοῦ των Κράτους, τῆς Τουρκίας¹. Ὁ Ἄλ. Κου-

1.—Γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἄτυχου αὐτοῦ ἀγῶνα δημοσιεύομε τὰ ὀνόματα κείνων ποὺ κατώρθωσαν νὰ φύγουν μὲ Ἀγγλογαλλικὸ πλοῖο καὶ νὰ γλυτώσουν τὰ βάρανα ποὺ ἐτάραβξαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους οἱ ἄλλοι ποὺ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ φύγουν.

Τὸν κατάλογο αὐτὸ εὐρήκαμε στὸ ἀρχεῖο τοῦ Χαϊρέτη.

Κατάλογος τῶν μετ' ἡμῶν συγχρόνως εἰς τὰ ἄλλα ἐπιβιβασθέντων τὴν 14 Ἰουλίου 1841 ἐ. ἐ.

Γεώργιος Βασιλείου, Ἰάκ. Κουμῆς, Ἰάκ. Σκανδαλάκης, Νικ. Λούπης, Νικ. Σιρμαλῆς, Κων. Κριαράκης, Νικ. Γεωργιάδης, Κυριακὸς Φλόκος, Κων. Παπαντωνάκης, Γεώργιος Τεφζάκης, Κωνστ. Μπενουδάκης, Ἀθανάσιος Νικολάου, Κωνσταντ. Λουπασάκης, Ἰωάνν. Καραγιάννης, Ἄνδρ. Σιραδάκης, Μιχ. Χαλακατεβάκης, Μιχ. Βασιλιαντώνης, Μιχαὴλ Μπαστάκης, Ἰωάννης Θηβαῖος, Παναγιώτης Μανιαδῆς, Ἰωάνν. Εὐθυμίου, Χρῆστος Βαθυλάκης, Ἄνδρ. Μπαλάκης, Ἰωάν. Ἀλιθοράκης, Γεώργ. Λουκιάκης, Ἄντων. Παπανικολάκης, Χρῆστος Δουβιτάκης, Γεώργ. Τζουρτζάκος, Γεώργ. Σταματάκης, Ἀναστάσιος Κόστας, Νικόλαος Γεωργίου, Δημ. Γεωργίου, Γεώρ. Ἡλία, Χρῆστος Καραγιώργης, Λάμπρος Μαθιουδάκης, Σάββας Γεωργίου, Γαβριὴλ Γεωργίου, Ἀναστάσιος Βασιλείου, Διαμαντῆς Ταμπουρατζῆς, Παῦλος Νικολάου, Παναγιώτης Ἰωάννου, Νικ. Χριστοφοράκης, Ἐλευθέριος Λιάρας, Χρῆστος Δουβιτάκης, Πέτρος Ἁγιομαρινιώτης, Μάρκος Κονταδᾶς, Δημήτρ. Χρυσόπουλος, Νικόλ. Γ. Βασιλείου, Κωνσταντ. Σαμπατάνος, Ματθαῖος Κεφαλιανός, Ἀντώνιος Στεφανάκης, Γεώργιος Κωνσταντίνου, Νικόλαος Μιχαλάκης, Θεμιστοκλῆς Καλομενόπουλος, Ἐλευθ. Λούπης, Μιχαὴλ Ροζάκης, Δημήτριος Καρακατσάνης, Νικόλαος Μαρκουλάκης, Μανώλης Κρινάκης, Νικόλ. Χρῆστος, Ἰωάννης Γ. Μπουρνόβας, Νικόλαος Γεωργίου, Μιχαὴλ Νικολάου, Νικόλ. Παναγιώτου, Ἰωσήφ Κοπακάκης, Ἄντ. Γεωργιάδης, Κυριακὸς Παλαιολόγος, Μελέτιος Παναγιώτου, Ἰωάνν. Αἰλβέρτος, Ἀγγελῆς Σκριβάκης, Νικόλ. Βόργαρης, Σπύρος Παναγιώτου, Ἄ. Χαϊρέτης Ὁ. Χαϊρέτης, Ν. Κόκκινος, Ν. Σταματάκης, Ν. Μπιτσάκης, Ἄνδρ. Σταματίου, Πέτρος Μπενουδάκης.

¹Ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πλοίου Τυνη τὴν 15 Ἰουλίου 1841 ἐ. ἐ.

μουνδοῦρος, ὁ μετέπειτα πρωθυπουργός, μὲ μερικοὺς ἄλλους ἀπὸ τὸ σῶμά του δὲν κατώρθωσαν νὰ φύγουν μὲ τ' ἀγγλογαλλικὰ καὶ τριγυροῦσαν ἀπὸ βουνὸ πρὸς βουνὸ τῆς Κισάμου μὲ τοὺς παλιούς κι' ἡρωϊκοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Παπαγιαννάκη καὶ Λουχιανοῦ, ὧσπου βρῆκαν κάποιον μικρὸ καίκι κι' ἔφυγαν κι' αὐτοί.

Ἔτσι ἔληξε ἡ ἄστοχη κι' ἀμελέτητη ἀλλὰ καὶ ἄτυχη αὐτὴ ἐπανάστασις πού ἀντὶ νὰ φέρῃ ἀνακούφισι στὸ λαό, δυσκόλεψε ἀκόμα πιὸ πολὺ τὴ ζωὴ του, τὴ στιγμή μάλιστα πού ἡ νέα ἀλλαγὴ τοῦ κυριάρχου του ἐρχότανε νὰ τοῦ πληθύνῃ τὰ δεινά του. Ἄν κι' ἀμελέτητη ἡ ἐπανάστασις αὐτή, μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν ἐθελοντῶν, πού ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τὴν ἐνισχύσουν, ἂν τὴν βοηθοῦσαν μὲ τὰ πολεμοφόδια καὶ τὰ μέσα πού τῆς ὑποσχέθηκαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, θὰ μπορούσε νὰ πετύχῃ κάποια σοβαρὰ μεταβολὴ στὴν κατάστασι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ παίρνοντας ἄλλη κατεύθυνσι. Θάπρεπε ἢ νὰ ὀργανωθῆ καλύτερα καὶ νὰ γίνῃ σοβαρὰ προεργασία μεταφορῶν πολεμοφοδίων καὶ ὀπλων, ἀφοῦ θὰ ἐξασφαλιζότανε ἡ σύντονη συμμετοχὴ ὄλων τῶν Κρητικῶν, πού δὲν ἦταν δύσκολη, ἂν τοὺς ὤπλιζαν μυστικὰ καὶ γρήγορα καὶ ἡ ὅλη δρασὶς νὰ σημειωθῆ ὀρητικὴ καὶ χωρὶς χρονοτριβὴ τίς ἡμέρες πού παρουσίαζαν κάποια μεταβατικότητα μὲ τὴ μεταβολὴ τοῦ κυριάρχου καὶ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, ἢ νὰ περιορισθοῦν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἐπαναστατῶν στὴν ἡγεμονία ἢ στὴν τοπικὴ αὐτονομία, ὅπως τοὺς ὑπέδειξε καὶ τοὺς συνεβούλευσε ὁ Στούαρτ κι' ὅπως ἄλλως τε κι' αὐτοὶ οἱ πρῶτοι ὀργανωταὶ εἶχαν σκοπὸ νὰ ζητήσουν στὴν ἀρχή, ἢ ἀφ' οὗ μῆτε τὸ ἕνα μῆτε τὸ ἄλλο ἔγινε, νὰ μὴ δειλιάσουν καὶ νὰ μὴ χάσουν τὸ θάρρος τους τόσο γρήγορα, ἀλλὰ νὰ συγκεντρώσουν τὰς δυνάμεις των καὶ νὰ δώσουν κτυπήματα δραστικὰ καὶ σύντονα στὸν ἐχθρό, προτοῦ ἀκόμα συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις πού ἔριξε πάνω τους ἀργότερα, ἐν ᾧ αὐτοὶ περίμεναν ἀκίνητοι ἀπὸ τὸ Φεβρουάριον ὡς τὸν Ἰούνιον.

Μὰ ἡ πρώτη κατεύθυνσις ἤθελε ἀρχηγούς πιὸ ἔμπειρους καὶ πιὸ ἠσκημένους στὴν πάλη μὲ τὸν ἐχθρὸν κι' ὄχι θερμοὺς πατριωτικούς ἀλλὰ ἄστοχους ἐνθουσιασμοὺς μὲ ἄκαρπα παχιά λόγια.

Ἡ δευτέρα, ἀπεκλείσθη ἀπ' τὴ στιγμή πού οἱ Σφακιανοὶ ἀμφιβάλλοντες γιὰ τὴν ἔκβασι τοῦ ἀγῶνος ἀλλὰ κι' ἀπὸ φιλοτιμία ὑποχρεωμένοι νὰ τὸν ἀκολουθήσουν, εὕρισκαν χίλιες προφάσεις γιὰ νὰ τὸν καθυστεροῦν γιὰ νὰ μὴν ἐκτεθοῦν καὶ νὰ τὸν ματαιώσουν. Στὸ τέλος ἀναγκάσθησαν νὰ λάβουν μέρος ἀφ' οὗ ὅτι κι' ἂν ἐξήτησαν τοὺς τ' ἀνεγνώρισαν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ δὲν ἐσημείωσαν καμμιά συμμε-

τοχὴ στὸν ἀγῶνα. Τραβήχθησαν μέσα στὴν ἐπαρχία τους μὲ τὰ σώματά τους ἀφήνοντας τοὺς ἄλλους ἀπομονωμένους νὰ δέχονται τὰ πρῶτα κτυπήματα τοῦ ἐχθροῦ, πού εὐκόλα σχημάτισε τὴ γνώμη πὼς δὲν εἶχε ἀπέναντί του ὀργανωμένη καὶ σοβαρὰ ἐπανάστασι.

Ἄπ' τὴ τρίτῃ κατεύθυνσι, τὴ μόνη ἐνδεδειγμένη στὴ μεταβατικὴ αὐτὴ περίοδο, ἔφυγαν ἀκούσιά τους οἱ ἀρχηγοὶ κι' ὁ λαός, γιὰτὶ παρεσύρθησαν ἀπ' τὸν ἐνθουσιασμὸ τοῦ Ὀθωνος, πού νόμιζε «εὐφάνταστος» καὶ θερμὸς ὅπως ἦταν, πὼς οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν θὰ μπορούσαν καὶ πάλι νὰ συγκρατηθοῦν ἀπὸ τὴ συμπάθεια, πού οἱ λαοὶ των θὰ ἔδειχναν σ' ἕνα λαὸ πού πολεμοῦσε γιὰ τὴν ἐλευθερία του καὶ ἀντὶ νὰ τὸν περιορίσουν στὴν ἡγεμονία, πού κι' αὐτὸς στὴν ἀρχὴ δέχθηκε ὡς ποθητὴ λύσι, θὰ τοῦ ἀνεγνώριζαν τὴν ἔνωσι. Στούς παρὰτολμοὺς αὐτοὺς ἐνθουσιασμοὺς εἶχε παρασυρθῆ κι' αὐτός, πρώτη φορὰ ἀντικρῦζοντας ἐπανάστασι ραγιαδῶν Ἑλλήνων, γιὰτὶ νόμιζε πὼς οἱ συνθήκες πού εἶχαν δημιουργήσει τὴ φιλελληνικὴ κίνησι στὸ μεγάλο ἀγῶνα ἦταν οἱ ἴδιες καὶ σήμερον καὶ δὲν θὰ ἐπέτρεπαν ποτὲ μιὰ λύσι τόσο δυσμενῆ γιὰ ἕνα δύσμοιρον σκλαβωμένο λαό, πού εἶχε χύσει τόσο αἷμα καὶ στὸν προηγούμενον πάνελληνο ἀγῶνα.

Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ πού ἀπέστειλε στὸν Ὀθωνα ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν προσφύγων ἦτο τὸ τελειωτικὸν πρὸς βίβισιμο τοῦ τρελλοῦ ὀνειροῦ πούχε πλάσσει μὲ τὴ θερμὴ του φαντασία, ἐν ᾧ δὲν εἶχε μῆτε τὴ θέλησι μῆτε τὰ μέσα νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἐκπλήρωσί του.

«Μεγαλειότατε,

«Οἱ Κρήτες λαβόντες καὶ πάλιν τὰ ὄπλα διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Πατρίδος των, μὲ τὴν γλυκεῖαν πεποίθησιν τοῦ νὰ τὴν ἴδωσιν ἠνωμένην μὲ τὴν ὀλομέλειαν τοῦ ἔθνους των, ἀπέτυχαν ἀποτυχίαν φρικώδη καὶ ἀπροσδόκητον, καθ' ὅσον ὑπάρξαντα ἐγκαίρως τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν, ἀνωτέρα φρικώδης στυγερὰ ραδιουργία, ἐπίβουλος τῆς εὐημερίας καὶ αὐτῶν καὶ ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους ἐβράδυνε τὴν ἀφίξιν των, καὶ τὰ ἐμπόδισε μέχρις οὗ οἱ Κρήτες ἐγκαταλειμμένοι πανταχόθεν μείναντες, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι προσωρινῶς διὰ ν' ἀποφύγωσι τὸν ἄλλως ἀφευκτον παντελῆ ὀλεθρόν των.

«Καὶ ἐπὶ τέλος δὲ τὰ μέσα ταῦτα καὶ βοηθήματα ζητηθέντα, εὐρέθησαν οὕτω πὼς διατεθειμένα, ὥστε ποτὲ πραγματικῶς δὲν ἐμελλαν νὰ φθάσωσιν εἰς Κρήτην.

«Παραδίδοντες εἰς αἰωνίαν τοῦ ἔθνους ἀρὰν καὶ ἀνάθεμα τοὺς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐπιβουλευθέντας καὶ τῆς ἰδί-

ας πατρίδος καὶ τοῦ ἔθνους ὅλου τὰ συμφέροντα, ἐν ὀνόματι ὅλων τῶν δυστυχῶν προσφύγων Κρητῶν προσπίπτομεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ὑψηλοῦ Θρόνου τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, ἐπικαλούμενοι τὸ Ἔλεος καὶ Συμπάθειαν Αὐτῆς, ἵνα εὐδοκίησῃ νὰ διατάξῃ μέτρον ὁποιοδήποτε εἰς τὴν βαθεῖαν φρόνησίν της ἐγκρίνει, πρὸς περίθαλψιν καὶ οἰκονομίαν αὐτῶν, τῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινῆς Ἐλευθέρως τῶν Ἑλλήνων πατρίδος προσφυγόντων, ἐφ' ὅσον ἢ μαύρη καὶ ἄδικος μοῖρα των τοὺς καταδικάζει νὰ ζοῦν μακρὰν τῆς ἰδίας Πατρίδος των καὶ τῶν οἰκογενειῶν. Πρόθυμοι δὲ ἐν τοσούτῳ κηρύττοντες εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ χύσουν τὸ αἷμά τους διὰ τὴν στερέωσιν καὶ τὸ ἐν γένει συμφέρον τοῦ ὕψηλοῦ καὶ Πατρικοῦ Θρόνου Σου.

Ἐν Ἀθήναις 30 Αὐγούστου

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος

Ταπεινότατοι καὶ εὐπειθέστατοι ἱκέται

Οἱ παρευρεθέντες ἐκ τῶν Προσφύγων Κρητῶν

Νικόλ. Δάνδολος, Αὐγερινὸς Γεωργιάδης, Ἐμμαν. Ποθητός, Κων. Μαριδάκης, Ἰωάνν. Παπαδάκης (Ζωλότας), Ἰωάν. Θεοτόκης, Γ. Σκοῦφος, Λουκᾶς Λεβαδίτης, Λαζόπουλος, Νικόλ. Καλλέργης, Κόντε Ρώμας, Κ. Λεβίδης, Λόντος.

Ⓢ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3^{ΟΝ}

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

ΑΛΛΑΓΗ ΚΥΡΙΟΥ ΧΩΡΙΣ ΑΛΛΑΓΗ

Ἐτσι ὁ Κρητικὸς λαὸς ἔγειρε πάλι τὸ θλιμμένο κεφάλι του κάτω ἀπ' τὸν παλιὸ κύριον καὶ ἄρχισε μὲ σκληρότερες συνθήκας τὴ νέα σκλαβωμένη ζωὴ του. Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον μὲ τὸ Χάτι Σερίφ τοῦ Γκιουλ Χανὲ εἶχε καταργηθῆ ἡ κυριαρχία τοῦ Μωχάμετ Ἄλυ. Ὁ Σουλτὰν Ἀμπτοῦλ Μετζιτ διώριζε Γ. Διοικητὴ τῆς Κρήτης τὸν ἴδιον τὸ Μουσταφᾶ πασᾶ, πού τὴν διοικοῦσε εἴκοσι σχεδὸν χρόνια ὡς τότε. Ὁ Μουσταφᾶς φοβισμένος ἀπὸ τοὺς Σουλτανικοὺς μπέηδες καὶ ἀγάδες, πού εἶχε πιέσει στὰ περασμένα δέκα χρόνια μὲ τὴν Αἰγυπτιακὴν τοῦ Διοίκησιν, ἐκράτησε ὄχι μόνον τὸ φιλικὸν τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀρβανητάδων, πού τὸν ἀγαποῦσαν καὶ τὸν λάτρευαν ὅλοι σὰν ἐξαιρετικὸν τοὺς πατριώτην ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιον τὸν Αἰγυπτιακὸν στρατὸν πού βρέθηκε πάνω στὸ νησί καὶ τὸν μισθοδοτοῦσε καλὰ γιὰ νὰ τὸν κρατᾶ πειθαρχημένο. Ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους δὲν ἄλλαξε κανένα, ἀλλὰ κράτησε τοὺς παλιούς πού ἦσαν ἐξηνηκήμενοι μὲ τὸ δικὸν του τρόπον διοικήσεως. Ἐτσι ἂν καὶ ἄλλαξε κυρίαρχον ἢ Κρήτην, ὅλα τὰ διοικητικὰ ὄργανα ἔμειναν χωρὶς καμμιά ἀλλαγὴν.

Ὁ Σουλτάνος εἶτε ἀπὸ εὐνοια πρὸς τοὺς Τουρκοκρητικούς, εἶτε ἀπὸ ἀδυναμία νὰ ἐπιβληθῆ στὴν ἀτίθασον καὶ μαχητικὴν αὐτὴν ρά-

τσα, τὸς ἀπῆλλαξε ἀπὸ τῆ στρατιωτικῆ θητεία μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν μὲ τὴν πολεμικότητά τους τὴν ἰδιαίτερα ἀσφαλῆ φρουρὰ τοῦ νησιοῦ καὶ μόνο πυροβολητὰς (τόπ-τοῦδες) ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δίνουν κάθε τόσο οἱ Κρητικοὶ γιὰ ἐγκύμνασι καὶ γιὰ ὑπηρεσία στὰ φρούρια τῆς Κρήτης.

Ἡ Πύλη χώρισε τὴν Κρήτη σὲ τρεῖς λιβάδες (διοικήσεις) καὶ σὲ εἴκοσι τρεῖς καζάδες (ἐπαρχιακὲς περιφέρειες), καὶ διώρισε τρεῖς καϊμακάμηδες (ὑποδιοικητὰς) καὶ εἴκοσι μουδύρηδες (ἐπάρχους). Γιὰ μεγαλυτέρα ἀσφάλειά του ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἔφερε κι' ἄλλους Ἄρβανιτᾶδες, ποὺ νὰ κρατῆ στὰ χέρια του ὅλη τὴ χωροφυλακὴ καὶ τὴν ἀστυνομία, βάζοντας σὲ κάθε διοίκησι δικό του μπουλούμπαση —ἀρχηγὸ—στις ἐπίκαιρες θέσεις καὶ στις πρωτεύουσες τῶν καζάδων. Οἱ Ἄρβανιτᾶδες αὐτοί, ποὺ ἀποτελοῦσαν ἕξι λόχους, ἦσαν σώματα ἐξαιρετικὰ πειθαρχημένα κι' αὐτὰ ἀποτελοῦσαν τὸ στήριγμα τοῦ Μουσταφᾶ γιὰ τὴν καλοδιοίκησι, ποὺ ἐπεδίωκε νὰ πετύχη. Ἐκτὸς ἀπ' τὸν Μπουλούμπαση σὲ κάθε ἐπαρχία εἶχε διορίσει κ' ἓνα Χριστιανὸ καπετάνιο Καστελλικιαγασῆ κι' αὐτοὶ οἱ δύο φρόντιζαν ὄχι μόνο γιὰ τὴν διοίκησι καὶ τὴν τάξι, ἀλλὰ εἶχαν καὶ δικαστικὴ ἐξουσία. Αὐτοὶ εἰσέπρατταν καὶ τὸν κεφαλικὸ φόρο (τὸ χαράτσι) ποὺ σὲ λίγο ἄλλαξε ὄνομα κι' ἔγινε στρατιωτικὴ εἰσφορὰ (νιζαμπαρασί). Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μπουλαμπασῆδες καὶ τοὺς Χριστιανοὺς καστελλικιαγασῆδες ἦσαν δραστήριοι καὶ δίκαιοι καὶ σιγὰ-σιγὰ κατώρθωσαν νὰ φέρουν κάποια ἀνεκτὴ τάξι στὸ νησι πάνω.

Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς εὐθύς μετὰ τὴν κατάπαυσι τῆς ἐπαναστάσεως βρέθηκε σὲ δύσκολη θέσι, γιατί ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ τροφοδοτῆ καὶ νὰ μισθοδοτῆ δέκα χιλιάδες στρατό, ἐν ᾧ ἡ Κρήτη ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπαναστατικὴ δοκιμασία τῆς ἦταν πάλι κατεστραμμένη καὶ τσακισμένη οικονομικῶς. Ὁ Περόγλου σένα του ἔγγραφο τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1841 γράφει πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν.

«Τὴν 11)23 τοῦ Ἰσταμένου ἔφθασεν ἐκ Σμύρνης τὸ Ὄθωμανικὸν ἀτμόπλοιο «Ταχίη Βαχρή» διὰ νὰ μετακομίσει εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐθνικῆς φρουρᾶς, συγκείμενον ἀπὸ δύο χιλιάδας τετρακοσίους ἐθνοφύλακας. Σήμερον ἤρχισε νὰ ἐπιβιβάζη μέρος αὐτῶν καὶ θέλει κάμει ἐπὶ τούτῳ τρία ταξείδια.

«Αἱ εἰδήσεις ὅσαι διεδόθησαν ἐπισήμως μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ ἀτμοπλοίου τούτου, εἶναι ὁ προβιβασμὸς τοῦ Βελῆ Βέη, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Πασᾶ τρίτης τά-

ΣΥΜΕΩΝ ΜΕΤΑΞΩΤΟΣ
ὁ διασωθεὶς μοναχὸς τοῦ Ἀρκαδίου

Ξεως και ἡ ἀποστολὴ μιᾶς σπάθης διὰ τὸν προβιβασθέντα αὐτὸν νιόν, ὄντα εἰς ἡλικίαν δέκα ἐπτὰ ἐτῶν. Περιπλέον βεβαιοῦν ὅτι ὅσον οὐπω θέλουν νὰ πεμφθῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἕξ ἢ ἐπτὰ πλοῖα μὲ τροφὰς καὶ χρήματα διὰ νὰ πληρώσωσι τὰ στρατεύματα καὶ νὰ μεταφέρωσι τοὺς ἐπιθυμοῦντας ν' ἀναχωρήσωσι Ἄλβανούς διὰ τὴν πατρίδα των. Ἡ κατάστασις τῶν στρατιωτῶν τούτων εἶναι λυπηρὰ, καθότι περιφέρονται οἱ πλείότεροι ἀνυπόδητοι εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, παλοῦντες μόνοι τὰ ὄπλα των καὶ ἐπαπειλοῦντες νὰ ταράξωσι τὴν ἡσυχίαν τῶν κατοίκων. Ἡ Ὑψηλὴ Πόρτα δὲν ἠδυνήθη εἰσέτι νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐν Κρήτῃ στρατευμάτων της.

«Ὁ διατηρηθησόμενος ἐπὶ τῆς νήσου στρατὸς μέχρι τῆς ἀνοίξεως συμποσῶται εἰς δέκα περίπου χιλιάδας τακτικούς, καὶ δύο ἢ τρεῖς χιλιάδας Ἄλβανούς. Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς θεωρεῖ τὴν πολυἀριθμον αὐτὴν φρουρὰν ὡς περιττὴν καὶ σκέπτεται περὶ τῶν δυσκολιῶν, ὅσας θέλει ἀπαντήσῃ εἰς τὴν διατήρησίν της».

ΒΕΛΤΙΩΤΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ

Παρ' ὅλες τὶς δυσκολίας ποὺ συναντᾶ στὴ νέα μεταβολὴ ὁ Μουσταφᾶς, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ στὸν τόπο μιὰ νέα βελτιωτικὴ στροφὴ καὶ ἀπ' αὐτὴ νὰ δημιουργήσῃ παραγωγὴ. Μετὰ τὴ Βενετοκρατία εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ γίνεται κάποια προσπάθεια γιὰ τὰ λιμάνια, τοὺς δρόμους, καὶ τὰ ὑδραγωγεῖα. Γιὰ νὰ προστατεύσῃ τὸ λαὸ ἀπὸ τοὺς κερδοσκοποῦσας, ἵδρυσε ἀγορανομία ποὺ ἐκανόνιζε τὶς τιμὰς τῶν τροφίμων «νάρκι» καὶ τιμωροῦσε αὐστηρότατα κάθε παραβάτη τῶν διαταγῶν του.

Σιγά-σιγά, μετὰ τὴν εὐκόλη μάλιστα καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Χαιρέτη καὶ Βασιλακογεώργη, μετατρέπεται σὲ Σατραπὴ τῆς Κρήτης καὶ αὐτὸς ὅπως καὶ ὁ Μωχάμετ Ἄλυ. Στὶς δυὸ ὑποδιοικήσεις ἔβαλε τοὺς δυὸ γιουὺς του καὶ μακάρηδες, τὸ Βελῆ πασᾶ στὰ Χανιά καὶ τὸν Κερίμ στὸ Ρέθυμνο, ποὺ διοικοῦσαν τοὺς δυὸ «Διβιάδες» μὲ τὸ Διοικητικὸ μικρὸ συμβούλιο. Αὐτὸς ἔμενε πότε στὸ Ἡράκλειο, ποὺ ἦταν πρωτεύουσα καὶ πότε στὰ Χανιά. Σὰν βρισκότανε στὰ Χανιά ἀνελάμβανε καὶ τὴν προεδρεία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἔχοντας πάντα κοντὰ του τὸ γιατρὸ Καποράλη, ποὺ τὸν εἶχε κάμει γενικὸ ὑγειονομικὸ ἐπιθεωρητὴ σ' ὅλη τὴν Κρήτῃ μὲ δικαίω-

μα κληρονομικῆς διαδοχῆς στή θέσι αὐτή. Μαζί του εἶχε πάντα καὶ τὸν ἰδιαίτερό του γιατρὸ Ἰταλὸ δόκτορα Μογγέρι καὶ σύμφωνα με τὶς γνώμες αὐτῶν τῶν δυὸ κανόνιζε τὴ στάσι του καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τὶς προξενικὲς ἀρχές τους.

Ἔχω ὑπ' ὄψει μου κάποια διακοίνοσι τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ πρὸς τὸν «ἐνδοξότατο, ἐπίσημο καὶ ἀγαπητό του» ὅπως ἀποκαλεῖ ὁ πονηρὸς Ἀρβανίτης τὸν Περόγλου, πού τοῦ ἐκθέτει τὶς ἐρωτήσεις του πρὸς τὴν Πύλη γιὰ τὴ θέσι τῶν Ἑλλήνων καὶ γενικὰ τῶν ξένων ὑπηκόων καὶ τὶς ἀπαντήσεις τῆς Πύλης πρὸς αὐτόν. Ὅλες αἱ ἐρωτήσεις εἶνε διατυπωμέναι μ' ἓνα κρυφὸ ἐχθρικό πνεῦμα κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ χωρὶς ἀντίρρηση δημιουργὸς τῶν «ψευδῶν εἰσηγήσεων καὶ δολίων προτάσεων» ἦταν ὁ Καποράλης, πού τοῦ χρησίμευε σὰν ἰδιαίτερος διπλωματικὸς σύμβουλος. Ὁ Σπ. Περόγλου δυνατὸς καὶ αἰσθηματίας Ἕλληνας ἀλλὰ καὶ καλὸς ἐπιστήμων γιατρὸς καὶ διπλωμάτης, κατῶρθωνε νὰ συγκρατῆ ἄλλοτε μετὰ τὴν κολακεία καὶ ἄλλοτε μετὰ τὸ ἄγριο, τὶς σκληρότητες τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, ποῦ θέλε μετὰ κάθε βία νὰ ὑποχρεώνη τοὺς Κρητοέλληνας ν' ἀφήνον τὴν ὑπηκοότητά των καὶ νὰ γίνωνται πάλι ραγιαδες. Ἐμμηχανεύετο κάθε εἶδους ἀπάτη καὶ κάθε εἶδους πιεστικὸ μέτρο γιὰ νὰ τοὺς ἀποσπᾶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε ἀποτύχαινε, γιὰ μὲν πρὸς τοὺς βρισκότανε ἡ διπλωματικὴ δύναμις τοῦ Περόγλου. Ὁ θυμὸς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ ἔφθανε κάποτε καὶ σὲ φανερὰς προκλήσεις πρὸς τὸν Ἕλληνα πρόξενο, ἀλλὰ κάθε φορὰ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Γάλλου καὶ Ρώσου προξένου τακτοποιοῦσε κάθε προστριβὴ ἔσω καὶ προσωρινῶς. Γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ κάποτε τὸν Περόγλου ἐξώρρισε στὴ Σπιναλλόγγα χωρὶς λόγον τὸ γιατρὸ Ἰ. Σερβάκη, γιὰ τὴν ἀντιρροπὴν τῆς θυγατέρας του μετὰ τὸ γραμματέα τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενίου Ν. Θεοδωρίδη. Ὁ Σερβάκης ἦταν ραγιαδὸς καὶ ὁ Μουσταφᾶς δὲν εἶχε καμμιά ὑποχρέωσι νὰ δώσῃ λόγον σὲ κανένα πρόξενο γιὰ τὴν ἐξορία αὐτή. Μετὰ τὴν ταπεινὴν ἐκδικήσιν προσπαθοῦσε νὰ ἐξευτελίσῃ τὸν Περόγλου.¹

1.—Ὁ Σπ. Περόγλου ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Αὐτὸς τὸν εἶχε μαζί του ἀπὸ νεὸ στὸ Παρίσι καὶ τὸν σπούδασε γιατρὸ. Ἄμα ἦρθε ὁ Ὀθων στὴν Ἑλλάδα κατέβηκε καὶ αὐτὸς γιὰ νὰ προσφέρῃ τὶς ὑπηρεσίας του. Τὸν προσέλαβαν στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν ὡς γλωσσομαθὴ καὶ ἐξαιρετικὰ μορφωμένο γιὰ τὴν ἐποχὴν του καὶ γιὰ κείνον τὸν ἔστειλαν καὶ στὴ δόξω θέσι τοῦ Προξένου Χανίων, ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ θάνατόν του τὸ 1854, δηλαδὴ πᾶνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια.

Ο ΑΜΠΤΟΥΛ ΜΕΤΖΙΤ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Κατὰ τὸ 1850 ὁ Σουλτάνος Ἀμπτοῦλ Μετζιτ ἦρθε στὴν Κρήτη. Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τοῦ ἔκαμε μεγαλοπρεπέστατες ὑποδοχὰς καὶ εὐρέηκε τὴν εὐκαιρία νὰ συνδεθῆ καὶ προσωπικὰ μαζί του. Τότε ὁ Σουλτάν Ἀμπτοῦλ Μετζιτ, πού πρωτοεἶδε τὸ μεγάλο κόλπον τῆς Σούδας καὶ ἀντελήφθηκε τὴν φυσικὴ ἀσφάλειά του, ἀπεφάσισε νὰ ἰδρύσῃ στὴν Κρήτη ναύσταθμον καὶ νὰ διορίσῃ Καπετὰν πασᾶ τοῦ Ναυστάθμου. Τὴ ναυτικὴ αὐτὴ βᾶσι ἤθελε νὰ τὴ χρησιμοποίησῃ ὡς διάμεσον σταθμὸν μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀφρικανικῶν κτήσεων τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ ἐφ' ὅσον τὸ λιμάνι τοῦ Ἡρακλείου πού ἦταν ὡς τότε πρωτεύουσα καὶ Ἐγιαλέτη, δηλαδὴ Γ. Διοικήσεως τῆς Κρήτης, ἦταν στενὸ καὶ ἀνεπαρκὲς γιὰ τὸ ἴστόλο, πού καθημερινῶς μεγάλωνε τὸν ὄγκον του, ἀποφασίσθηκε νὰ γίνῃ ὁ Ναύσταθμος στὴ Σούδα καὶ νὰ μεταφερθῆ ἡ πρωτεύουσα στὰ Χανιά καὶ γιὰ νὰ εἶνε κοντὰ στὴ ναυτικὴ βᾶσι, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ βρισκεται κοντὰ στὸ κῶρον τῆς Σούδας, ποῦ εἶχε γίνῃ πᾶν σημεῖον συγκεντρώσεως τῶν ξένων στόλων καὶ μάλιστα τοῦ Ἀγγλικοῦ.

Πραγματικῶς ἡ πρωτεύουσα μετεφέρθη μετὰ κάμποσον καιρὸν καὶ μόλις ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἀνέλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρη.¹

Ὡς γύρισε στὴν Κωνσταντινούπολι ὁ Σουλτάνος τὸν ἐκάλεσε κοντὰ του μετὰ τὸν τίτλον τοῦ πρώτου βουκελαῆ «γερουσιαστῆ» καὶ σὲ λίγο τὸν κάνει καὶ Μεγάλον Βεζύρη, γιὰ τὶς μεγάλας ὑπηρεσίας του πρὸς τὸ Κράτος. Ἡ τιμητικὴ αὐτὴ διάκρισις κατελύπησε τὸ Μουσταφᾶ πασᾶ, γιὰ τὴν ἰσχυρὰν εἶχε πιστέψει πὼς θὰ γίνετανε καὶ ἀνεξάρτητος ἡγεμόνας τῆς Κρήτης καὶ ἔφυγε μετὰ τὴν οἰκογενεῖά του πικραμένος.

Ὁ πανοῦργος Ἀρβανίτης ἔμεινε στὴν Κρήτη εἴκοσι ἔνια χρόνια καὶ γιὰ κείνον τοῦ δόθηκε ὁ διακριτικὸς τίτλος Μουσταφᾶ Ναη-

1.—Ἡ σχετικὴ ἀπόφασις τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας ἐλήφθη εἰς τὰ ἀνάκτορα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ παρουσία καὶ τῶν ὑπουργῶν Μουσταφᾶ Ρεσῆτ καὶ Φουὰτ πασᾶ καὶ ἐξετελέσθη χωρὶς ἀναβολὴ πρὸς τὸν κρητικὸν ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος. Ὁ συνταχθεὶς μασματᾶς τῶν ἀνακτόρων περὶ μεταθέσεως τῆς ἑδρας εἰς Χανιά, εἶνε «ἓνα ἱστορικὸν ἐγγράφον πού βρισκεται εἰς τὰ ἀρχεῖα Ἡρακλείου καὶ πού ἀναφέρει ρητῶς, «ὅτι μόνον ἡ ἔλκεισις καταλλήλου λιμένος ὑπηγόρευσε τὴν σκληρὰν ἀνάγκην τῆς μεταφορᾶς τῆς ἑδρας». Γ. Οἰκονομίδου διευθυντοῦ Μεταφραστικοῦ Γραφείου Ἡρακλείου σχετικὴ μελέτη στὴν «Ἐλευθέρα Σκέψις» τοῦ Ἡρακλείου ἀριθ. 1184.

λῆ πασᾶς ὁ Γκρηιτλῆς, ἡ δηλαδὴ Κρητικός. Ἐν τοῖς ἄλλοις ὁ τίτλος τοῦ Γκρηιτλῆ ἐθύμιζε τὴν δρᾶσιν του στὴν Κρήτη, σ' αὐτὸν ἐθύμιζε τοὺς τρόπους ποὺ κατώρθωσε νὰ μαζεύσῃ τόσους θησαυροὺς καὶ νὰ κάμῃ τόσο ἀμύθητα πλούτη καὶ τὸν ἔκανε νὰ λυπᾶται, γιατί τοῦ πήραν τὸν προσοδοφόρο αὐτὸ μαστό, ποὺ δὲν ἔπαυε νὰ τοῦ αὐξάνῃ τοὺς θησαυροὺς του.

Ο ΣΑΛΙΧ ΒΑΜΙΚ ΠΑΣΑΣ

Σὰν ἀντίθεσι ἀγαθῆ, ἡ μοῖρα ἔστειλε στὴν Κρήτη διάδοχο τοῦ πονηροῦ καὶ ἀρπακτικοῦ Μουσταφᾶ ἕνα μετριοπαθῆ, εὐθύ, δίκαιο καὶ φρόνιμο Γενικὸ Διοικητῆ, τὸν Ἀνατολίτη Σαλίχ Βαμικ Πασᾶ, ποὺ καθὼς λέει ὁ Ψιλᾶκης ἦταν μονόφθαλμος. Εὐθύς ὡς ὁ νέος Διοικητῆς ἔφθασε στὴν Κρήτη, ἀρχῆς τοῦ 1851, συνεδέθη με τοὺς προξένους καὶ τὸ περίεργο, πῶς πολὺ ἀπ' ὅλους με τὸν Ἕλληνα πρόξενο Περόγλου, γιατί καταλάβαινε πὼς μόνο ἀπ' αὐτοὺς θὰ μπορούσε νὰ πληροφορηθῆ καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν καλύτερο δρόμο τῆς ἀποδοτικῆς διοικήσεως. Ἡ σχέσις αὐτῆ τοῦ Βαμικ Πασᾶ πείραζε ὅλους τοὺς Τούρκους καὶ ἀκόμα καὶ αὐτούς, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν ἀντιπολίτευσι τοῦ Ἀρναούτη, ὅπως ἔλεγαν οἱ ἐχθροὶ του τὸ Μουσταφᾶ.

Ὁ Βαμικ Πασᾶς ἔδειχνε πὼς δὲν ἐνδιαφέρετο καθόλου γιὰ τὴ γνώμη τῶν Τούρκων καὶ προσπάθησε νὰ θεμελιώσῃ μιὰ σταθερὰ καλοδιοίκησι, ποὺ θ' ἀλάφρωνε τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ. Πρῶτα πρῶτα μετέφερε ὀριστικῶς πρὸς τὴν ἔδρα του ὡς Μουσίρης καὶ Βεζύρης στὰ Χανιά, ποὺ μόλις εἶχε τότε πέντε ἑξή χιλιάδες κατοίκους, ἐν ᾧ κατὰ τὸ 1813 εἶχε δέκα τρεῖς χιλιάδες. Ἀμέσως κανόνισε τὸ τόκο τῶν δανείων σὲ 12 τὰ ἑκατὸ καὶ κτύπησε κάθε τοκογλύφο με τὴν πῶ μεγάλη αὐστηρότητα. Εἶχε προκαλέσει φημῶνι γιὰ τὴν καταδίωξι τῆς τοκογλυφίας καὶ ἔτσι πρόλαβε τὴ φορικτὴ οἰκονομικὴ καταστροφὴ τοῦ λαοῦ. Οἱ τοκογλύφοι ποὺ εἶχαν τοκίσει με εἴκοσι καὶ τριάντα τὰ ἑκατὸ ἐκρύφθηκαν ὅλοι, γιατί τοὺς κατεδίωκαν οἱ ὀφειλέται των καὶ ὅποιος ἐπιάνετο ἐφυλακίζετο.

Ὁ Βαμικ Πασᾶς, λογικὸς καὶ προοδευτικὸς ὅπως ἦταν, ἐπέτρεψε εὐθύς ἀπ' τὴν ἀρχὴν σις Χριστιανικὲς Κοινότητες τῶν κάστρων καὶ πολλῶν χωριῶν νὰ ἰδρῦσουν σχολεῖα καὶ νὰ βροῦν ἀπ' ὅπου ἤθελαν

δασκάλους. Ὁ προηγουμένως του Μουσταφᾶς εὗρισκε πάντα χίλια δικαιολογητικὰ γιὰ ν' ἀπαγορεύῃ τὴν ἴδρυσιν τῶν σχολείων καὶ καταβάσανιζε τοὺς πρώτους σχολάρχες τὸ Φωτεινὸ καὶ τὸ Μητροφάνη Οἰκονομίδη, ποὺ γίνηκε ἀργότερα ἐπίσκοπος Ἀνδρου καὶ Κέας. Μόνο τὸν Ἀμερικανὸ καθηγητὴ Μπέντων, ποῦχε βοηθὸ του τὸν παιδαγωγὸ Ἰ. Ψαρουδάκη, δὲν εἶχε τολμήσει ὁ Μουσταφᾶς νὰ ἐνοχλήσῃ ποτέ. Μὰ τώρα ἐπὶ Βαμικ Πασᾶ, ὅλα τὰ σχολεῖα ἦσαν ἐλεύθερα καὶ ἔφεραν ἀρκετοὺς δασκάλους ἀπὸ τὴν ἐλευθέρα Ἑλλάδα. Πρῶτοι σχολάρχαι τότε ἦλθαν ὁ Κισαμίτης Ν. Μαραθᾶκης καὶ ὁ Ν. Πανταζῆς ἀπ' τὴν Κέα, ποῦμειναν ὡς τὸ 1854.

Στὴν ἐποχὴ τοῦ Βαμικ Πασᾶ, καθὼς λέει ὁ Παπαδοπετρακῆς: «μεθ' ὅλην τὴν ἀποτυχίαν των οἱ Ἄγγλοι, μικρὸν πρὸ τῆς μεταβάσεως τοῦ Ρώσσου Μετζικῶφ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1852, ἀπειράθησαν, ἵνα πραγματοποιήσωσι τὰ πρὸς τὴν Κρήτην σχέδιά των. Πλοῖον τι πολεμικόν, οὐτινος τὸ ὄνομα δὲν ἐξηκριβώσαμεν, προσορμισθὲν εἰς Λουτρὸν ἀπεβίβασε Σφακιανόν τινα ὀνόματι Θεόδωρον ὑπηρετοῦντα πρὸ πολλοῦ χρόνου εἰς τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα. Οὗτος ἐξελθὼν προσεκάλεσε τοὺς τυχόντας προκρίτους εἰς τὸ πλοῖον, ἐνθα ὁ Ναύαρχος εἶχε νὰ τοῖς ὁμιλήσῃ. Προσῆλθον οἱ τυχόντες, εἰς οὓς προέτεινε, ἵνα ἐὰν ἤθελον, ζητήσωσι ἡγεμονίαν τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν, καὶ ὅλαι αἱ δημόσιαι πρόσοδοι τῆς Κρήτης νὰ μέσωσιν εἰς αὐτὴν ἵνα δαπανῶνται ὑπὲρ τῆς διανοητικῆς καὶ τῆς ὑλικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ. Μόνος δὲ ὁ λιμὴν τῆς Σούδας νὰ διατεθῆ εὐθύς ὑπὸ τὴν ἄμεσον κυριότητα καὶ κατοχὴν τῆς Ἀγγλίας καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ἐὰν δὲ οἱ Σφακιανοὶ ἐνήργουν ἀποτελεσματικῶς ὑπὲρ τούτου, θὰ ἀφίνοντο παντελεύθεροι καὶ εἰς ὄλοσχερῆ ἀτέλειαν διὰ παντός.

«Εἰς ταῦτα ἀπήντησαν οἱ Σφακιανοὶ εἰπόντες, ὅτι τὰ αὐτὰ ἐζήτησαν οἱ Ἄγγλοι καὶ εἰς τὰ 1841, ἀλλ' ὁ Κρητικὸς λαὸς δὲν τὰ ἐδέχθη προτιμήσας αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῆ εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ δὲ Ἄγγλος εἶπε: ναί, ἀλλὰ τότε οἱ ἐν Ἀθήναις τοὺς ἠμπόδισαν νομίζοντες ὅτι θὰ τοῖς δοθῆ ἡ Κρήτη. Οἱ Σφακιανοὶ ἀνταπήντησαν ὅτι αὐτοὶ μονομερῶς δὲν ἠδύναντο νὰ δώσωσιν οὐδεμίαν ὀριστικὴν γνώμην καὶ πρέπει νὰ λάβωσι καιρὸν νὰ συνεννοηθῶσι μεθ' ὅλων τῶν προκρίτων Σφακιανῶν. Ὁ Ναύαρχος τοῖς εἶπεν, ὅτι αὐτὸς δὲν ἠδύνατο νὰ μένη ἐκεῖ μέχρι τῆς συσκέψεως αὐτῶν, ἀλλ' ὄφειλον νὰ δώσωσι γραπτὴν τὴν ἀπόφασίν των, οἰαδήποτε ἂν ἦ, εἰς τὸ ἐν Χανίοις Ἀγγλικὸν Προξενεῖον. Ταῦτα εἰπὼν ἀνεχώρησεν εὐθέως.

1.—Ὁ Μουσταφᾶ Ναηλῆ Πασᾶς ὁ Γκρηιτλῆς εἶχε τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τὸ χωριὸν Πολιὰν τῆς ἐπαρχίας Πρεβέστας τῆς Διοικήσεως τοῦ Μπεράτ καὶ ἔγεινε πρῶτος βουκελᾶς τὸ 1851 καὶ μεγάλος Βεζύρης τὸ 1856.

«Συνελθόντες δὲ ἔπειτα οἱ πρόκριτοι καὶ σοβαρῶς καὶ λίαν περισκεμμένως συζητήσαντες τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν ἐγνωμάτευον ὅτι, ἐπειδὴ ἔξ Ἑλλάδος οὐδὲν εἶχον νὰ ἐλπίζωσι μὴ θελόντων τῶν Ἑγγλων, ἐκ τῶν προταθέντων δὲ εὕρισκον μέγα συμφέρον, πρέπει νὰ προβῶσιν εἰς τὴν πραγμάτων τῆς ρηθείσης πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως, μάλιστα δὲ ἐὰν ἤθελον οἱ Ἑγγλοι νὰ ἐνώσωσιν τὴν Κρήτην καὶ μὲ τὰ Ἑπτάνησα. Ἐμεινε λοιπὸν τὸ ζήτημα εἰς τὸ νὰ ὑποβληθῆ καὶ εἰς τὴν πολλῶν Κρητῶν τὴν ἔγκρισιν. Τότε ἀναστὰς ὁ ἐκ Καλλικράτους Πέτρος Μανουσέλης, ὅστις ἐθεωρεῖτο εἰς τῶν συνεωτέρων ἐν Σφακίοις, ἔλεγε:

«—Θὰ σᾶς ἐρωτήσω ἓνα λόγον· τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας καὶ τὰ αἵματα ἀποῦ ἐχύσαμε γιὰ τοὺς Ἑγγλους τὰ ἐπάθαμε ἢ γιὰ τὸ γένος μας; οἱ δὲ ἀπήντησαν: γιὰ τὸ γένος μας καὶ γιὰ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἐκίαιμὲ γιὰ τὸ νὰ ὑποδουλώσωμεν μὲ θέλημά μας τὴν αἱματοζυμωμένην καὶ κακομοῖρα μας Πατρίδα εἰς ἔθνος ἀποῦ τὸ ὅποιον ποτὲ μας πλεῖο δὲν θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ γλυτώσωμεν;

«Ταῦτα εἰπόντος τούτου, οὐδεὶς τῶν λοιπῶν ἐπέφερον ἀντίρρησην, ἀλλὰ λέγοντες ἄλλ' ἀντ' ἄλλων διελύθησαν ὅπως ἀπρακτοὶ καὶ οὐδὲ εἰς τὸ προξενεῖον ἀνήγγειλαν ἴσως ἀποφατικὴν ἢ καταφατικὴν γνώμην. Ἐγένοντο δὲ ἔπειτα καὶ ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις τοιαῦται ἐνέργειαι, ἀλλ' ἀφοῦ διεδόθη ὅτι ἐν Σφακίοις πρὸ πολλοῦ ἀπερίφθη ἢ τοιαύτη πρότασις ἐγκατελείφθησαν αὐταὶ πανταχοῦ.

«Ἡ ἀπόπειρα αὕτη τῶν Ἑγγλων ἦτο συνέπεια βεβαίως τῶν ἐν Πετροπόλει ἐν παραβύστῳ τότε τεκταινομένων πρὸς ἔναρξιν μεγάλου πολέμου, οὗτινος τὴν ἔκβασιν ἀγνοοῦντες οἱ ἄπληστοι Ἑγγλοι, ἐλάμβαναν πρόνοιαν τοῦ ἀπαρπάσαι ἐγκαίρως μερίδιον ἐκ τῆς μεγάλης λείας. Ἐντεῦθεν καὶ ἔξ ἄλλων τεκμηρίων δηλοῦται ὁ λόγος, δι' ὃν ἀπεκλείσθη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ἡ ἀτυχὴς Κρήτη, καὶ οἷα ἢ περιμένουσα αὐτὴν τύχη».

Τὴν Ἑγγλικὴ αὕτη ἐνέργεια δὲν ἐξακριβώνομε ἀπὸ κανένα ἔγγραφο, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς δὲν χρειάζεται καὶ πολὺς ἔλεγχος. Οἱ Ἑγγλοι τότε προέβλεπαν τὴν Ρωσσοτουρκικὴν σύρραξιν καὶ ἐζητοῦσαν νὰ προλειάνουν τὴν δρᾶσιν, πού τὰ συμφέροντά τους θὰ τοὺς ἐπέβαλαν, ἂν οἱ Ρῶσοι ἐβγαίναν νικηταὶ ἀπ' τὸν πόλεμον, πού μελετοῦσαν. Σχετικαὶ συζητήσεις εἶχαν γίνεαι στὴν Πετρούπολιν μεταξὺ τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου Α. καὶ τοῦ Ἑγγλου Πρεσβευτοῦ Σεϋμούρ καὶ εἶχαν καταλήξει σὲ σχέδιον συνεννοήσεως· ἀλλ' ὁ φόβος τῶν Ἑγγλων ἀργότερα, ὅτι ἢ Ρωσσία μετὰ τὴν νίκη τῆς δὲν θ' ἀ-

νεγνώριζε τὴν συμφωνίαν τῆς νὰ καταλάβῃ ἢ Ἑγγλία τὴν Κρήτην καὶ τὴν Αἴγυπτον, τοὺς ἀνάγκασε ν' ἀλλάξουν σχέδιον καὶ νὰ ζητήσουν τὴν κατοχὴ τῆς Κρήτης μ' ἄλλο τρόπο. Ἴσως νὰ προτίμησαν τὴν ἀπὸ τοὺς Κρητικοὺς ἐπίκλησιν τῆς προστασίας των, γιὰ νὰ βροῦν εὐσχημότερο πρόσχημα. Ἀπὸ τὶς σκέψεις αὐτές, ἂν καὶ οἱ γραπτὲς πηγὲς δὲν μᾶς δίνουν ἐπιβεβαίωσιν, συμπεραίνομε πῶς τῷ ἀναφέρει ὁ Παπαδοπετροῦ ἀκτῆς εἶνε ἀληθινόν.

Στὸ διάστημα τῆς διοικήσεως τοῦ Βαμὶκ πασᾶ ὁ Κρητικὸς λαὸς ἄρχισε νὰ ἡρεμῆ καὶ νὰ ρίχνεται στὴ γῆ πάνω μὲ τὴν μανίαν τῆς παραγωγῆς. Μὰ ἡ ἡρεμία του δὲ βάσταξε πολὺ, γιὰ τὸ μέτρο πούλαβε ὁ Βαμὶκ κατὰ τῶν τοκογλύφων, ἔβλαπταν τόσο σοβαρὰ συμπεφέροντα τοῦ ἴδιου τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, πού τώρα ἦταν πανίσχυρος στὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥστε ἔγιναν αἰτία νὰ μετατεθῆ ἀπ' τὴν Κρήτην μόλις ἐνάμισον χρόνον μετὰ τὸ διορισμό του καὶ νᾶρθῇ ὁ Μεχμέτ πασᾶς.

ΖΑΤΤΙΕ-ΜΕΧΜΕΤ ΕΜΙΝ ΠΑΣΑΣ

Στὰ μέσα τοῦ 1852 ἦλθε ὁ Μεχμέτ πασᾶς γέρος πιά καὶ ἀνήμπορος. Ὁ Μεχμέτ πασᾶς ἦταν τὸ δυνατὸ ὄργανον πού μεταχειρίσθηκε ὁ Σουλτᾶν Μαχμούτ γιὰ νὰ κτυπήσῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ τοὺς γιανιτσαρῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἦταν σοβαρὸς καὶ ἔμπειρος, μὰ εἶχε μᾶζύ του ὡς κεχαγιάμπε τὸν περιβόητον γιὰ τὴν κακίαν του Χουσεῖν Χουσνῆ ὑπάλληλόν του ἀπὸ παλῆα σὰν ἦταν ἀκόμα στὴν ἀστυνομικὴ (ζαπτιέ) ὑπηρεσία, ἓνα φοικτὸ καὶ ἀπαίσιον ἀνθρώπον. Ὁ Χουσνῆς ἦταν ἀπὸ τὸ χωριὸν Λάλα τῆς Πελοποννήσου καὶ διατηροῦσε ἀκόμα ὅλον τὸ φανατισμὸν καὶ τὴν ἀγριότητα, πού τοῦχε γεννήσει ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς πατρίδος του. Ἦξερε ἑλληνικὰ καὶ πολλοὶ ἔλεγαν πῶς ἦταν καὶ ἐξομώτης Χριστιανός. Ὁ φανατισμὸς του ἦταν τόσοσ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, πού δὲ σταματοῦσε μῆτε μπρὸς στὴν πύλιν σκληρὴ καὶ τρελλὴ πρᾶξιν. Ὁ γέρος πασᾶς ἤξερε τὶς παραφορὲς του καὶ ἀνεγνώριζε τὶς ὑπερβασίεις του, μὰ τὸν εἶχε ἀνάγκη, γιὰ τὸ ἐκτὸς ἀπ' τὴν προσωπικὴν του ἀγάπην καὶ φιλίαν, ἦταν καὶ ὁ πολὺτιμος βοηθὸς γι' αὐτὸν πού δὲν ἤξερε διόλου ἑλληνικὰ.

Ὁ Μεχμέτ Ἐμὶν Πασᾶς ἔμεινε τρία χρόνια στὴν Κρήτην, ἀπὸ τὰ 1852—1855 καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς διοικήσεώς του γίνηκε ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος. Στὸ διάστημα αὐτό, ἂν καὶ ὁ Χουσνῆς μὲ τὴν κακίαν του καὶ τὶς ἐξευτελιστικὰς πιέσεις του ἐξερέθισε τοὺς Χριστιανούς καὶ μάλιστα μετὰ τὰ ἡπειροθεσσαλικὰ γεγονότα, πού ὁ

Χουσνής βρήκε την ευκαιρία να δείξει το βαρβαρισμό του διώχοντας τους Έλληνες υπηκόους και εξευτελίζοντας με την συμπεριφορά του τον πρόξενο Πέρογλου, οι Χριστιανοί δὲν ἔδειξαν καμμιὰ διάθεσι νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ φέρουν ἐνόχλησι στὴν Τουρκικὴ διοίκηση, γιατί ἔβλεπαν πὼς αἱ διαθέσεις τῶν τριῶν Δυνάμεων, πού εἶχαν στραφῆ κατὰ τῆς Ρωσσίας, ἦσαν τέτοιες, πού ἀντὶ νὰ κερδίσουν μὲ μιὰ τους ἐξέγερσι θὰ κινδύνευαν νὰ τοὺς δημιουργήσουν φανεροὺς πιά ἐχθροὺς των. Οἱ στόλοι τῶν Ἑγγλων, τῶν Γάλλων καὶ Σαρδινῶν ἢ Πιεμοντέζων, ὅπως ἔλέγοντο τότε οἱ Ἰταλοί, περνοῦσαν διαρκῶς ἀπὸ τὴ Σούδα κ' οἱ Τούρκοι μὲ τὶς φιλικὲς ὑποδοχὲς πού τοὺς ὠργάνωναν εἶχαν ἀποθρασυνθῆ κατὰ τῶν γραικῶν, πού εἶχαν χάσει πιά τὸ Μόσχοβο, τὸν ὁμόθησκό τους προστάτη, καὶ τοὺς ἄλλους Χριστιανούς, πού τὸν πολεμοῦσαν μαζὺ μὲ τοὺς Τούρκους.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀποθάρρυνσι πού τοὺς δημιουργοῦσε ἡ Τουρκοευρωπαϊκὴ συμμαχία, ὁ Κρητικὸς Καλλέργης, ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτῶν στὴν Κυβέρνησι Μαυροκορδάτου, ἐκδηλωμένος κατὰ τῆς ἡπειροθεσσαλικῆς ἀπερισκεψίας τοῦ Ὀθωνος, πού προκάλεσε τὴν κατοχὴ τότε, συνεβούλευε καὶ παράγγελλε αὐστηρὰ στοὺς Κρητικοὺς νὰ μὴ τολμήσουν νὰ κουνηθοῦν, γιατί θ' ἀντίκρουζαν ἐνωμένους τοὺς συμμάχους ἐναντίον των, ἐν ᾧ ἂν ἔμεναν σὲ μιὰ φρόνιμη οὐδετερότητα, θ' ἄχαν νὰ κερδίσουν μὲ τὴ νέα ἐσωτερικὴ μεταβολὴ πού θὰ ἐπέβαλλαν ἀργότερα οἱ σύμμαχοί της στὴν Τουρκία. Αὐτὰ γινώριζε ὁ Χουσνής καὶ δὲν ἐφοβεῖτο νὰ ἐρεθίσῃ τοὺς Χριστιανούς μὲ τὰς πιέσεις του. Ἐὰν ἔβλεπε καὶ τὴν παραμικρότερη ἐπαναστατικὴ ἐκδήλωσι, ἀφεύκτως, ἀπὸ ἀδυναμία τῆς Τουρκίας νὰ ἐνισχύσῃ μὲ στρατὸ τὴν Τουρκικὴ Διοίκηση, θ' ἀναγκαζόταν ν' ἀλλάξῃ τακτικὴ. Παρ' ὅλη ὅμως τὴν πίεση τῶν δυσμενῶν συνθηκῶν εἶχαν συγκεντρωθῆ ἀρκετοὶ Σελινιώτες καπετανεῖοι μὲ τὸν Κ. Δεγόβα καὶ τὸν Ἀναγν. Κωνσταντουδάκη κ' ἀρκετοὶ Λακκιῶτες μὲ σκοπὸ νὰ συνεννοηθοῦν γιὰ μιὰ γενικὴ ἐξέγερσι, ἀλλὰ ὁ Περόγλου πού δὲν εἶχε φύγει ἀκόμα ἀπ' τὴν Κρήτη, τοὺς ἔπεισε νὰ ἀφίσουν κάθε σκέψι ἐξεγέρσεως, γιατί ἡ Εὐρώπη ὅλη σχεδὸν ἦταν μὲ τὸ μέρος τῆς Τουρκίας καὶ δὲν θὰ κατώρθωναν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ χειροτερέψουν τὴ θέσι τους.

Οἱ Τούρκοι εἶδαν τὴν κίνησι αὐτὴ κ' ἐκράτησαν σημείωσι κείνων πού ἐτόλμησαν στὴ δύσκολη ἐκείνη ὥρα νὰ δείξουν σημεία φιλοεπαναστατικά. Τότε ὑποκρίθησαν πὼς δὲν ἐκατάλαβαν τὴν κίνησι τοῦ Ὀμαλοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1855 βρήκαν ευκαιρία καὶ τοὺς φυλάκι-

σαν δέκα μῆνες καὶ θὰ τοὺς ἐξόριζαν ἂν ὁ ἀγνὸς καὶ συνετὸς πατριώτης Μιχαὴλ Φούμης, δὲν τοὺς γλύτωνε μὲ τὴ φιλία του καὶ τὴν ἐπιτροπὴ του πρὸς τὸν Ἑγγλο Πρόξενο.

Ἐὰν δὲν ἔπαθαν νέα δεινὰ οἱ Κρητικοὶ τότε, γιατί συγκρατήθηκαν, ἄλλοι Κρητικοὶ στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἀπὸ ψυχικὴ ἀνάγκη σχημάτισαν σῶμα ἀπὸ τρακόσια παλληκάρια κ' ἐχάθησαν σχεδὸν ὅλοι στὴ μάχη ποῦδωκε ὁ στρατηγὸς Κίτσος Τζαβέλας στὴν Καλαμπάκα. Τότε σκοτώθηκε κ' ὁ ἀρχηγὸς τους Βασιλακογεώργης κ' ὁ ἠρωϊκὸς ὄπλαρχηγὸς Ξυνιδιογιάννης ἀπ' τοὺς Κάμπους, ὁ ὄπλαρχηγὸς τοῦ Ἀποκορώνου Κυριάκος Παινέσης κ' ἄλλοι πολλοί. Καὶ στὴν Ἠπειρὸ ἔπεσαν πολλοὶ ἀπὸ κείνους πού εἶχαν λάβει μέρος στὶς μάχες ποῦδωκε τὸ σῶμα τοῦ Γρίβα στὸ Κουτσουλιό. Μέσα σ' αὐτοὺς ἦταν κ' ὁ νεαρὸς σπουδαστὴς Ματθαῖος Μυλωνογιάννης.

Ἐὰν οἱ Τούρκοι τῆς Κρήτης ἔμαθαν τὴν παράδοσι τῆς Σεβαστουπόλεως καὶ τὴν ἦττα τῶν Ρώσων, δὲν μποροῦσαν πιά νὰ συγκρατηθοῦν. Βρήκαν ευκαιρία νὰ ἐκδηλώσουν τὴ χαρὰ τους καὶ νὰ πειράξουν τοὺς χριστιανούς, πού στήριζαν ὅλες τους τὶς ἐλπίδες στὸ Μόσχοβο. Σ' ὅλη τὴν κίνησι τοῦ ἐρεθιστικοῦ ἐφορτασμοῦ τὸ σύνθημα ἔδινε ὁ φρικτὸς Χουσνής.

Μὰ ἕνα βράδυ πού μερικοὶ παλληκαράδες Τούρκοι τόλμησαν ν' ἀσεβήσουν στὰ αἰσθήματα τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ καὶ νὰ κάνουν νεκρώσιμη λαμπαδηφορία στὸ Κυρταμάδω τῆς Κυδωνίας γιὰ νὰ θάψουν τὸ Μόσχοβο κ' ἄρχισαν νὰ βρίζουν προκαλώντας τοὺς χριστιανούς, δύο ἐξαδέλφια Λακκιῶτες ποῦτχαν ἐκεῖ, ὁ Χατζημιχάλης Γιάνναρης κ' ὁ Γιανναρομιχελῆς πού τοὺς κάλεσαν νὰ ποῦν μιὰ μακαρία γιὰ τὴν πεθαμένη Ρωσσία, πού ἐκήδευαν αὐτοὶ τὴν ὥρα ἐκείνη, τότε χωρὶς νὰ καλοσκεφθοῦν τὶς σκληρὲς συνέπειες, τοὺς πέταξαν τὰ ποτήρια στὰ μούτρα κ' ἀρπάζοντας τὶς δυνατὲς σπαθόβεργές τους τοὺς τσάκισαν στὸ ξύλο ὅλους σὲ τέτοιο βαθμὸ, πού δὲν μποροῦσαν νὰ μετακινήθοῦν ἀπὸ τὶς πληγές. Τόσο ξαφνικὸ ἦταν τὸ πάθημα τῶν παλληκαράδων τούρκων, πού οἱ χωριανοὶ τους ἂν καὶ τὸ Κυρταμάδω ἦταν σχεδὸν ὅλο Τουρκοχώρι, δὲν κατώρθωσαν νὰ πιάσουν τοὺς δυὸ ἠρωϊκοὺς Γιαννάρηδες, γιατί ἐνόμισαν γιὰ μιὰ στιγμὴ πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἐπαναστατικὸ κίνημα κ' ἐτρομοκρατήθηκαν.

Ἐεῖδησις αὐτὴ ἔφθασε γρήγορα στὰ Χανιά μαζὶ μὲ τοὺς λαβωμένους, πού τοὺς πῆγαν φορτωμένους σὲ ζῶα πάνω στὸ νοσοκομεῖο. Τοὺς πῖο ἐλαφρὰ τραυματισμένους μετὰ τὴν ἐπίδεισι τῶν πλη-

γῶν τους ἐκάλεσε ὁ Χουσνῆς κι' ἅμα ἔμαθε πὼς δεκαπέντε ἄνδρες τσακίστηκαν στὸ ξύλο ἀπὸ δύο νέους εἴκοσι ὀκτῶ χρόνων, τοὺς ἔρριψε κάτω καὶ τοὺς κτυποῦσε ὀλόκληρη ὥρα μὲ κλωτῆς καὶ καμουτσικιές ἀφηνιασμένος καὶ τρελλὸς γιὰ τὸν ἐξευτελισμὸ τῶν Τούρκων ἀπὸ δυὸ «παληκοπέλλα». Μετὰ τὸ ξύλο τοὺς ἔρριξε στὴ φυλακὴ περιμένοντας νὰ γίνουν καλὰ κ' οἱ ἄλλοι στὸ νοσοκομεῖο γιὰ νὰ τοὺς φυλακίσῃ κι' αὐτούς.

Ὡς τόσο ὁ Χατζῆ Μιχάλης κι' ὁ Γιανναρομιχελῆς «ἐμαδάρωσαν». Ἀποσπάσματα μὲ τοὺς πιδὸ διαλεκτοὺς Ἀρβανίτες καὶ Τουρκοκρητικὸς τοὺς κυνηγοῦσαν παντοῦ, μὰ δὲν κατώρθωναν νὰ τοὺς πιάσουν. Τριγυρνοῦσαν κάμποσο καιρὸ στὰ βουνά, μὰ στὸ τέλος ἀναγκάστηκαν νὰ «σιμώσουν» καὶ νὰ παραδοθοῦν, γιὰτὶ ὁ Χουσνῆς ἀπειλοῦσε νὰ πιάσῃ ὅλη τὴν οἰκογένειά τους καὶ νὰ τοὺς ξορίσῃ. Τοὺς φυλάκισαν στὸ Ρέθυμνο, μὰ κατώρθωσαν νὰ δραπετεύσουν γρήγορα, ὡς που ἦρθε Μουσίρης τῆς Κρήτης ὁ γιὸς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ Βελῆς καὶ τοὺς ἔδωσε ἀμνηστεία.

Στὰ χρόνια τῆς διοικήσεως τοῦ Ζαπτιέ Μεχμέτ Ἐμὶν πασᾶ ὀλόκληρη ἡ οἰκογένεια τοῦ Χιώτη Ροῖδη, ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένη στὸ Ἡράκλειο, ἔνα βράδυ ληστεύθηκε καὶ σφάγηκε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐνὸς Κούδρου πολιτικοῦ ἐξορίστου, τοῦ Μπεντρεχάν. Τὸ τραγικὸ αὐτὸ γεγονός κατετάραξε τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ Ἡρακλείου, ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ κλειστοῦν στὰ σπήτια τους, νὰ λάβουν προφυλακτικὰ μέτρα γιὰ ἄμυνα καὶ νὰ ζητήσουν τὴν προστασία τῶν προξένων. Ὁ Ἐμὶν πασᾶς ἔστειλε ἀπὸ τὰ Χανιά τὸν περίφημο καὶ σκληρὸ Χουσνῆ, ποὺ ἀπὸ φιλοδοξία ἤθελε νὰ φημίζεται «ὡς δίκαιος κριτῆς κι' ἀπροσωπόληπτος». Ἐπίασε τοὺς δυὸ δολοφόνους τὸν Κούδρο ἐκρέμασε στὸ γνωστὸ πλάτανο τῆς πλατείας τοῦ Μοροζίνη καὶ τὸν σύντροφό του κάποιον τοῦρκο Κρητικὸ χαμάλη κατεδίκασε σὲ ἰσόβια δεσμὰ. Ἐτσι ξεθάρεψαν οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Ἡρακλείου. Μὰ ἡ γρήγορη αὐτὴ ἐπιτυχία τοῦ Χουσνῆ τὸν ἀποθρόωνε κι' ἄρχισε νὰ ἐκτελῆ τὸ ἀνθελληνικὸ του σχέδιο.

Πικραμένος γιὰτὶ ἡ πατρίδα του ἡ Πελοπόννησος εἶχε γίνῃ Ἑλληνική, δὲν μποροῦσε ν' ἀνεχθῆ τίποτε Ἑλληνικὸ καὶ τὸ πάθος του ξέσπασε κατὰ τῶν Κρητοελλήνων δασκάλων καὶ σχολαρχῶν ποῦχαν φέρῃ γιὰ τὰ χριστιανικὰ σχολεῖα. Τότε ξορίστηκε ὁ ἱστορικὸς Β. Ψιλᾶκης ποὺ ἦταν σχολάρχης Χανίων κι' ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ μὲ τρομερὴ τρικυμία κρυφὰ γιὰ νὰ μὴ πιαστῆ, γιὰτὶ τὸν κατηγοροῦσαν πὼς εἶχε σταλῆ ἀπ' τὸν ὑπουργὸ τῶν Στρατιωτικῶν

Καλέργη νὰ ὑποκινήσῃ ἐπανάστασι, ἐν ᾧ ἦταν γνωστὸ καὶ τῷξερε κι' ὁ Ἐμὶν πασᾶς κι' ὁ ἴδιος ὁ Χουσνῆς, πὼς ὁ Καλέργης ἦταν φίλαγγλος καὶ ἀντιοθωνικός, ποὺ ἀπέκλειε κάθε ἐνέργειά του, ἱκανὴ νὰ παρενοχλήσῃ τὴν τότε σύμμαχον τῆς Ἀγγλίας Τουρκία.

Ο ΒΕΛΗ ΕΔΙΝ ΡΙΦΑΑΤ ΠΑΣΑΣ

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων, ποὺ ἀνεγνώριζε τὴν Τουρκία κράτος ἰσότιμο μὲ τὰ Εὐρωπαϊκὰ καὶ ἐδημοσιεύθηκε τὸ περίφημο Χάτι Χουμαγιούμ. Τὴ συνθήκη ὑπόγραψε ὁ γιὸς τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ τῆς Τουρκίας Μουσταφᾶ πασᾶ τοῦ Γκιριτλή, ὁ Βελῆ Ἐδδὶν Ριφαὰτ πασᾶς ὡς τότε πρεσβευτῆς τῆς Τουρκίας στὸ Παρίσι.

Ὁ Βελῆ πασᾶς εἶχε γεννηθῆ κι' ἀνατραφῆ στὰ Χανιά ἀπὸ Ἑλληνίδα σκλάβαν καὶ ἤξερε τελείως τὰ Ἑλληνικὰ ὡς καὶ τὰ Γαλλικὰ, ποὺ τὸν εἶχαν σπουδάσει μὲ πολὺ φροντίδα. Ἄμα δημοσιεύθηκε τὸ Χάτι Χουμαγιούμ, ζήτησε ἀπ' τὸν πατέρα του νὰ τοῦ δώσῃ τὴ διοίκησι τῆς Κρήτης καὶ γιὰ νὰ ἐπιδειχθῆ στὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ καλύψῃ μὲ τὰ θεμιτὰ κι' ἀθέμιτα εἰσοδήματα, ποὺ θὰ τοῦδινε ἡ Γεν. Διοίκησις Κρήτης, τὶς μεγάλες δαπάνες τοῦ πολυσπατάλου βίου του, γιὰτὶ δὲν ἔφθαναν οἱ πλουσιώτατοι πόροι τῆς Αἰγυπτίας γυναίκας του νὰ τὸν καλύψουν. Ἐτσι μέσα σὲ λαμπρὰ πομπὴ βγήκε στὴ Σούδα τὸ φθινόπωρον τοῦ 1856 κ' ἔφταξε στὰ Χανιά σὲ μεγαλοπρεπῆ εορτάσιμη παράταξι.

Φθιασιδωμένος μὲ Παριζιάνικη εὐγένεια καὶ ὑποκρινόμενος τὸν πολιτισμένον ὕστερον ἀπὸ τὸ βίον τῆς Εὐρώπης, ἦρθε μὲ σκοπὸ νὰ δώσῃ νέα τροπὴ στὴ διοίκησι τῆς Κρήτης καὶ νὰ παρουσιάσῃ διοικητικὰς ἐκπλήξεις, ὅπως τοῦ ἄρεσε νὰ διαφημίξῃ. Μὰ ὁ λύκος κι' ἂν γεράσῃ τὸ μαλλί του δὲν τ' ἀλλάσει. Ὁση κι' ἂν ἦταν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ βίου πάνω του, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ δέγμα του παρέμενε πάντα ὁ σκληρὸς κι' ἀναλλοίωτος Τοῦρκος, ποὺ μὲ τὸ παραμικρὸ ξύσιμο ξεπηδοῦσε πάντα βάρβαρος.

Στὴν ἀρχὴ ὁ Βελῆς ἔδωκε ἀμνηστείας γενικὰς σ' ὅλους τοὺς πολιτικούς ὑποδίκους καὶ ἐξορίστους κ' ἐπαρεχώρησε στοὺς Χριστιανούς τῶν Χανίων μὲ ἀπλή τους αἴτησι τὸν παλιὸ ναὸ τῶν Εἰσοδίων, ποὺ ὡς τότε εἶχαν οἱ Τοῦρκοι σαπωνοποιεῖο. Οἱ Χριστιανοὶ εἶχαν πιστεύσει τὶς ὁμορφες ὑποσχέσεις του, γιὰ τὴν «ἰσοτιμία καὶ ἰσονομία» μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων κι' ὁ Ψιλᾶκης διατάχθηκε νὰ

πανηγυρίση μέσα στο ναό την επέτειο του Χάτι-Χουμαγιούμ, που εξασφάλιζε και σ' αυτούς μια ζωή ίση σε υποχρεώσεις και δικαιώματα. Το Χάτι-Χουμαγιούμ εκήρυττε και την ανεξιθρησκεία κι' άφινε ελεύθερους τους εξισλαμισμένους να γυρίσουν στην παλιά τους θρησκεία, αν ήθελαν. Η δημοσίευσις όμως της ελευθερίας αυτής έφερε γενικό άναστάτωμα στους Τούρκους, γιατί ολόκληρες ισχυρές και πολύκλαδες οικογένειες που ως τότε τις νόμιζαν Τουρκικές, σαν τους Κερίμηδες του Μυλοποτάμου, χωρίς καθυστέρησι πέταξαν τα φέσια και τις μιλάγες και πήγαν στις εκκλησίες, εν ώ οι άλλοι οι φανεροί χριστιανοί με κλάματα και χαρές κτυπούσαν χαρμόσυνα τις καμπάνες, που βιαστικά ξέθαφταν και ξανακρεμοῦσαν στα καμπαναριά των ναών. Άλλά το πιο άπροσδόκητο γεγονός που έκαμε το Βελή πασά να ξεχάση το Εὐρωπαϊκό βερνίκωμα και να τρέξη άγριεμένος στο Ηράκλειο, ήταν το ξεφανέρωμα των εξακοσίων κατοίκων του χωριού Ἐπισκοπῆς Πεδιάδος, που ως έδημοσιεύθηκε το Χάτι-Χουμαγιούμ ξέθαψαν τις καμπάνες και τις εικόνες και μετέτρεψαν το τζαμί τους σ' εκκλησιά, όπως ήταν πρώτα κι' ο Χότζας τους, που ήταν κι' αυτός κληρικός κρυπτοχριστιανός, φόρεσε τους μαύρους τζουμπέδες του και το καλυμαῦχι του. Ο Βελής τους κάλεσε όλους στο Ηράκλειο, τους φοβέρισε πως θα χάσουν τις περιουσίες των, αν γίνουν Χριστιανοί, μ' αυτοί μ' άφοβιά του δήλωσαν:

—Μα έμεεις δέν είμαστε ποτέ μουσουλμάνοι. Μπικ έβελντέν (άνεκαθεν) είμαστε κρυφοί Χριστιανοί και στο τζαμί μας αυτό λειτουργούσαμε κρυφά. Κανένας μας δέν είχε συντεταμένος (δέν έχει περιτομή) κι' όλοι μας από παιδιά είμαστε βαφτισμένοι.

Ο Βελή πασάς έπνιξε το πείσμά του και δέ μεταχειρίσθηκε βία, γιατί φοβήθηκε τις συνέπειες, αφού ήταν ένας μόλις χρόνος από την υπογραφή της συνθήκης.

Τότε αρκετές χιλιάδες κρυφοί χριστιανοί ξαναγύρισαν στην παλιά μα άξέχαστη θρησκεία τους κι' όλη η Κρήτη παρουσίαζε ένα φαινόμενο ακαθόριστου έορτασμού, με ένα αποκρυσταλλωμένο γέλοιο στα χείλη όλων των χριστιανών για αρκετό καιρό, ώσπου ο Βελής άρχισε να ξεφανερώνεται, όπως ήταν γεννημένος κι' αναθρεμμένος.

Ο θυμός του κορυφώθηκε στα Χανιά, που μια μέρα μπρος στα μάτια του δυο κόρες μουσουλμάνων, που άργότερα τους έδωκαν τα όνόματα Μαρία και Αικατερίνη, έτόλμησαν, εν ώ δέν ήταν από κρυπτοχριστιανούς, να καταφύγουν στην Μητρόπολι και να βαφτισθούν,

Ο Βελής ως τόμαθε έφρόιαζε και διέταξε να τις βροῦν. Ἐποσπάσματα χωροφυλάκων έκαναν γενική έρευνα, εν ώ οι χριστιανοί είχαν κατορθώσει και τις έβγαλαν μέσα σε κόφες, σκεπασμένες με κοπριά, έξω απ' τις πόρτες. Η έρευνα δέν εσταμάτησε μήτε στα ιερά των ναών κ' εξακολούθησε αρκετό καιρό ακόμα, εν ώ αυτές είχαν μαρκαρισθῆ για την Ελλάδα. Η βεβήλωσις των ναών είχε κάμει τους Χριστιανούς ν' άγριέψουν και να διαμαρτυρηθούν, αλλά ο Βελής στο θυμό του δέν ανεγνώριζε κανένα κ' εξακολούθησε να τις ζητά ως την εποχή, που μια απ' αυτές ήθελε να ξαναγυρίση πίσω στα Χανιά Χριστιανή πιά: τότε ο Πρόξενος Ν. Κανάρης αναγκάσθηκε να τη διώξη μόνος του, για να μην αίματοκυλισθῆ ο τόπος από τους έξαγριωμένους Τούρκους, που την περιμένα να βγῆ έξω απ' το βαπόρι.

Ο Βελή πασάς εὐθύς απ' τις πρώτες μέρες πούχε αναλάβει τη διοίκησι της Κρήτης άρχισε να ξεχνά τις υποσχέσεις του και τη συνθήκη πούχε υπογράψει. Σαν το θηρίο που ξεημερώνεται, μα η μυρωδιά των αϊμάτων για μια στιγμή γίνεται αίτια να του γυρίζουν πίσω τα άγρια ένστικτα, που έχει σκεπάσει η προσωρινή ξεημέρωσις του, έτσι κι' ο Βελής, αναθρεμμένος στην Κρήτη μέσα στην τυραννικότητα και στην άγριότητα των Τούρκων προς τους ραγιαδες, είχε ξεχάσει για λίγο καιρό στο Παρίσι τη σκληρότητα του πατέρα του κ' ενόμισε πως μπορούσε νάιναι πραγματικά πολιτισμένος. Ἐπ' την πρώτη στιγμή όμως, που οι παλιές ξεχασμένες παιδικές παραστάσεις ξαναζωντάνεψαν μέσα του, ολόκληρος ο παλιός άπολιτιστος τούρκος ξεπετάκτηκε με όλη την άγριότητά του και ζητούσε πού και πως να πιέση περισσότερο.

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΣΕΙΣΜΟΣ

Τότε ακριβώς στις 30 του Σεπτεμβρίου 1856 γίνηκε ο μεγάλος σεισμός της Κρήτης κι' ο λαός εκτός απ' το θρήνο της καταστροφής του, θρηνοῦσε και τα μελλούμενα, γιατί τον πήρε για κακό και φρικτό οϊωνό συνδυάζοντάς τον με τας διαθέσεις του Βελή πασά.

Κι' άλλοτε είχαν γίνει σοβαροί σεισμοί στην Κρήτη, όπως την εποχή του Νέρωνος το 66 μ. χ. την εποχή του Δεκίου του 251 μ. χ. που κατέστρεψαν πολλές πόλεις της Κρήτης και περισσότερο απ' όλες την Κνωσσό. Στο 365 άλλος τρομερός σεισμός κατέστρεψε κι' αφάνισε ολόκληρες πολιτείες της Κρήτης. Και στο 1303 και στο 1508 έγιναν μεγάλοι σεισμοί. Στον τελευταίο αυτό σεισμό όπως

τὸν περιγράφει ὁ Δουξ τῆς Κρήτης Ἰερώνυμος Δονάτος σκοτώθηκαν τριάντα χιλιάδες ἄνθρωποι. Τότε κατεστράφηκε ἡ Σητεία κι' ἡ Ἱεράπετρα κ' ἐχάλασαν ὅλα τὰ σπήτια τοῦ Χάνδακα ἐκτὸς ἀπὸ πέντε. Στὸ 1810, ὅπως ἐγράφη σὲ προηγούμενο κεφάλαιο, ἐγινε μεγάλος σεισμός κ' ἐσκοτώθηκαν στὸ Ἡράκλειο τρεῖς χιλιάδες. Τὸ 1856 τὴν ἐποχὴ τοῦ Βελῆ πασᾶ, πάλι τὸ Ἡράκλειο ἔπαθε τὴ μεγαλύτερα καταστροφή, ὅπως μᾶς διηγεῖται ὁ ἱστορικός Νικόλ. Σταυράκης πού πληγώθηκε τότε παιδί ἀκόμα δέκα χρόνων. Ἀπὸ τὰ 3620 σπήτια τοῦ Ἡρακλείου μόνο 18 ἀπόμειναν, καὶ μιὰ φωτιά στὸ Μείντάνι ποῦκαψε 48 καταστήματα συνεπλήρωσε τὴν καταστροφή. Σκοτώθηκαν 538 ἄνθρωποι κ' ἐπληγώθηκαν 637. Τότε κατεστράφη καὶ τὸ Βεζιρ Τζαμί, δηλαδή ὁ Μητροπολιτικός ναὸς τοῦ Ἁγίου Τίτου καὶ ὁ παλιὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, ποῦχε γίνῃ Χουγκιὰρ Τζαμί. Τόσο δυνατὸς ἦταν ὁ σεισμός τοῦ 1856, ὥστε κι' ἡ θολωτὴ Βενετσιάνικη Πύλη τῶν Ἀκτάρικων, τὸ παλιὸ Voltone, κατέπεσε κι' ἅμα ξημέρωσε ἡ ἄλλη μέρα, ὅλη ἡ πολιτεία ἦταν ἕνας τραγικὸς σωρὸς ἐρειπίων, πού σκέπαζε πάνω ἀπὸ χίλιους νεκροὺς καὶ πληγωμένους. Ἐνας θρηῆνος καὶ μιὰ ἀτέλειωτη οἰμωγὴ ἦταν ξεχυμένα στὴν πολιτεία κ' οἱ ἄνθρωποι τρελλοὶ ἀπὸ πόνον κι' ἀγωνία προσπαθοῦσαν σκάφτοντας καὶ μὲ τὰ νύχια τοὺς ἀκόμα νὰ ξεθάψουν τοὺς δικούς των πού ἄκουαν τὶς οἰμωγὲς καὶ τοὺς στεναγμούς των κάτω ἀπὸ ἐρείπια, γιὰ νὰ δοῦν ἂν θὰ τοὺς πρόκαναν ζωντανούς. Ἡ τρομερὰ αὐτὴ καταστροφή δὲν εἶχε περιορισθῆ μόνο στὸ Ἡράκλειο. Ἐφερε μεγάλες καταστροφὲς σ' ὅλες τὶς πολιτεῖες καὶ τὰ χωριά κι' ἡ δυστυχία τῶν ραγιαδῶν εὐρῆκε κι' ἄλλο τρομερὸ παράγοντα, τὴ στυγνὴ φτώχεια πού ἐπηκολούθησε.

Κι' ὅμως ὁ Βελῆς ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴ δυστυχία τοῦ λαοῦ, ἐξακολουθοῦσε τὸ σκληρὸ του πρόγραμμα. Ἦθελε γιὰ τὴν πολυδάπανη ζωὴ του χρήματα καὶ προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὰ ἐξασφαλίσῃ. Ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τῶν μουκατάδων—ἐνοικιάσεων τῶν φόρων—κ' οἱ ἀλόγιστοι ἐνοικιαστῆς ποῦθελαν καὶ πού νόμιζαν εὐκόλο νὰ πλουτίσουν μονοχρονίς μὲ τὴν ἐνοικίασι, παρεσύροντο σὲ ὑπερβολικὲς πλειοδοτήσεις, ἀδικαιολόγητες καὶ καταστρεπτικῆς. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς παρεσύροντο ἀπὸ τὸν τίτλον τοῦ Μουτακαγασῆ καὶ δὲν ἐφαντάζοντο τὴ συμφορὰ πού περιέμενε κι' αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐγγυητὰς των στὸ τέλος τοῦ χρόνου, πού αἱ εἰσπράξεις των δὲν ἔφταναν μῆτε στὸ μισὸ ποσὸν ποῦπρεπε νὰ πληρώσουν γιὰ τὸ μουκατά. Ἡ Διοίκησις χωρὶς χρονοτριβὴ τοὺς φυλάκιζε κ' ἐδήμεινε τὶς περι-

ουσίαις κι' αὐτῶν καὶ τῶν ἐγγυητῶν των, γιὰ νὰ καλύψῃ τὴν εἴσπραξι πού προσδοκοῦσε. Ὅσοι μουκαταγασῆδες ἔβλεπαν πὼς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ καλύψουν τὸ ἔλλειμα, γιὰ νὰ γλυτώσουν τοὐλάχιστον τὴ φυλακὴ, ἔφευγαν πρὸς τὰ βουνὰ ἢ στὴν Ἑλλάδα κι' ἄφηναν τὶς περιουσίαις των καὶ τοὺς ἐγγυητὰς των στὰ χέρια τῶν Τούρκων.

Οἱ Πρόξενοι ἔβλεπαν τὸ μεγάλο κακὸ πού γινότανε στὸν τόπον κ' ἔκαναν φανερὰ ὑποδείξεις στὸ Βελῆ Ἐδδὶν πασᾶ νὰ ἐφαρμοσθῆ τὸ προηγούμενον σύστημα τῆς φορολογίας μὲ ἐκτίμησι, ἀλλὰ κρυφὰ ἔχαιραν γιὰ τὸ ρεῦμα, πού ἐδημιουργεῖτο κ' ἐμεγάλωνε καθημερινῶς κατὰ τοῦ Βελῆ πασᾶ καὶ μὲ τὴ συνειθισμένη τους ἐπιτηδειότητα τὸ ὑποδαύλιζαν, γιὰ τὴν προκλητικὴ συμπεριφορὰ του τοὺς εἶχε ὅλους κάμει προσωπικούς του ἐχθροὺς ἐκτὸς τοῦ Ἁγγλου Προξένου Ὀγγλεῦ, πού ταπεινὸς καὶ συμφεροντολόγος ὅπως ἦταν, κατῶρθωνε πάντα νὰ κρατῆ τοὺς πασάδες σὲ μιὰ τρυφερὴ προσωπικὴ φιλία μαζί του διαθέτοντας κάποτε καὶ τὴ σαγηνευτικὴ δύναμι τῆς φιλάρεσκης γυναίκας του.

Σὰν ἦρθε ἀπὸ τὴν Γαλλία ὁ Βελῆ πασᾶς εἶχε φέρει μαζί του κι' ἕνα μορφωμένον εὐγενῆ νέον Γκερέν, πού χρησιμοποιοῦσε ὡς ἰδιαιτέρον γραμματέα του καὶ μιὰ γαλλίδα παιδαγωγὸ πολὺ ὠμορφη. Σὲ λίγο καιρὸ ἡ νέα δηλητηριάσθηκε καὶ ὁ Γάλλος πρόξενος Ντελαρὸς μὲ τὸ δραστήριον γραμματέα του Ντερέν, πού ζητοῦσαν εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώσουν κατὰ τοῦ Βελῆ τὴν ἐχθρα των, ἔκαμαν ἀρκετὸ θόρυβον ὀργίζοντας τὴν εὐθύνη τοῦ θανάτου τῆς Γαλλίδος στὸ Βελῆ πασᾶ· ἀλλὰ τὸ πρᾶμμα γρήγορα σιωπήθηκε μπρὸς σ' ἄλλα σοβαρότερα γεγονότα.

Τότε ἀκριβῶς οἱ Χριστιανοὶ ἐξέλεξαν ὡς ἀντιπρόσωπόν τους στὸ Διαρκὲς Μικτὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιὰ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα τοῦ Πατριαρχείου τὸν ἐξαιρετικὸν σὲ πατριωτισμὸ καὶ μόρφωσιν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Μάξιμον Δασκαλάκη ἀπὸ τὸ Ρέθυμνον, πού τὸν χρησιμοποιοῦσε κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Βελῆς ὡς ἰδιαιτέρό του γραμματέα, γιὰ τὴν ἦταν μορφωμένος καὶ γλωσσομαθῆς. Μὰ ἀπὸ πείσμα, χωρὶς καμμιὰ αἰτία, ὁ πασᾶς δὲν ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν κ' ἐνήργησε νὰ ἐκλεγῆ ἄλλος πού τὸν θεωροῦσε ἔμπιστον φίλον του. Αὐτὸ ἄναψε τὸ θυμὸν τῶν Χριστιανῶν κ' ἐγινε αἰτία ν' ἀρχίσῃ ἡ μυστικὴ συνεννόησις τῶν Χριστιανῶν πού διευκόλυνε τὴν ἔνοπλη διαμαρτυρία τοῦ 1858, ὡς θὰ δοῦμε.

Ἡ αἰτία πού ὁ Βελῆ πασᾶς ἠθέλε νὰ κτυπήσῃ τὸ Μάξιμον Δασκαλάκη καὶ νὰ τοῦ ἐξουθενώσῃ τὴ δύναμίν του, ἦτο κάποιον ἔγγρα-

φο πού ως ιδιαίτερος γραμματέας του είχε κάμει εκ μέρους του προς στην Πύλη για τὸ ξεφανέρωμα τῶν κρυπτοχριστιανῶν τῆς ἐπισκοπῆς Πεδιάδος, πού ἤθελε νὰ τὸ παρουσιάσῃ ὡς ἀλλαξοπιστία κι' ὄχι ὡς ἐπιστροφή στὴ θρησκεία τους, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ καταπατήσῃ τὸ Χάτι-Χουμαγιούμ καὶ νὰ τρομοκρατήσῃ ὅλους τοὺς ὡς τότε ἀφανέρωτους κρυπτοχριστιανούς. Ὁ Μάξιμος Δασκαλάκης τῷ ἔσπευξε μὲ τέτοιο τρόπο, πού τὸ γύρισαν πίσω στὸν πασᾶ ὡς ἀκαθόριστο καὶ «ἀσαφές», γιὰτὶ ὡς ὑπεστήριξαν οἱ Πρεσβευταὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ δὲν ἐζητεῖτο καθόλου ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἀλλαξοθρησκείας καὶ ἦτο περιττὴ κάθε συζήτησις. Καὶ προηγουμένως ὁ κύκλος τοῦ Βελῆ εἶχε ἐκδηλώσει ἐχθρική διάθεσι κατὰ τοῦ Μαξίμου, γιὰτὶ αὐτὸς εἶχε κατορθώσει νὰ πείσῃ τὸ Βελῆ νὰ μὴν ἀπογυμνώσῃ τοὺς Ἀλημιανιώτες ἀπὸ τὶς περιουσίες των, ὅπως ζητοῦσε κάποια Κωνσταντινουπολίτισσα Ἐλισάβετ Κονταξάκη ἢ Βασιλακοπούλα! ποῦχεν ἔλθῃ στὸν Ὁγκλεῦ, συστημένη ἀπ' τὸν Ἀγγλο Πρεσβευτὴ γιὰ νὰ διεκδικήσῃ μεγάλες ἐκτάσεις, δῆθεν προγονικές, ποῦχεν στὰ παλιὰ χρόνια ἡ οἰκογένειά της στὸ Ἀλημιανού. Μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἔγγραφου τοῦ Βελῆ ἀπ' τὴν Πύλη, ἡ

1.— Γι' αὐτὴ τὴν Κονταξάκη καὶ τὸν ἀντιπατριωτικὸ ρόλο της ἔγραψε ἀρκετὰ σὲ μιὰ πραγματεία της ἡ Ἐσπεράνς Σχβάρτς. Ἡ Σχβάρτς ἀγαποῦσε μὲ πάθος τὴν Ἑλλάδα, ἔμεινε στὴ Χαλέπα πολλὰ χρόνια κ' ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1866 ὡς θὰ δοῦμε. Ἡ Σχβάρτς ἦταν κόρη ἐνὸς Γερμανοῦ τραπεζίτου ἀπὸ τὸ Ἀμβούργο, πού ἦταν ἐγκατεστημένος στὴν Ἀγγλία. Ἡ Ἐσπεράνς γεννήθηκε τὸ 1821 κι' ἀνετράφηκε στὴν Ἀγγλία. «Ὁμορφῆ, ψηλὴ, σωστὴ ἀμαζόνα, ἀπὸ μικρὴ ἐνθουσιάζετο μὲ τὴν ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδος. Ἀγάπησε τὴν πατρίδα μας ὄχι γιὰ τὴν παλιὰ της δόξα καὶ τὸν Παρθενῶνα της, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀνδρεία τῶν σημερινῶν παιδιῶν της καὶ γιὰ τὰ θαύματα τοῦ Εἰκοσιένα. Ἀλλὰ περισσότερο ἐθαύμαζε καὶ τὴν συγγινοῦσαν τὰ λεβέντικα παιδιὰ τοῦ Ψηλορείτη πού δὲν ἔπαιαν τὸν ἀγῶνα των γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ ἡρωϊκοῦ νησιοῦ των.

«Νέα ἀκόμη γνωρίσθηκε στὴν Ἰταλία μὲ τὸν Γαριβάλδη, τὸν ἥρωα πού ἐλευθέρωσε τὴν Ἰταλία. Καὶ τόσο τὴν θαύμασε ὁ Γαριβάλδης πού τῆς ἐπρότεινε νὰ γενῆ σύζυγός του. Ἐκεῖνη ἀρνήθηκε, γιὰτὶ εἶχε μάθει ὅτι ὁ στρατηγὸς Γαριβάλδης εἶχε ἀποκτήσει παιδί ἀπὸ μιὰν ἄλλη γυναῖκα. Τοῦ παρετήρησε μάλιστα ὅτι ἦταν καθῆκον του νὰ στεφανωθῇ τὴν μητέρα τοῦ παιδιοῦ.

«Μ' ὅλη τὴν ἀρνησί της ὁ Γαριβάλδης δὲν ἔπαυσε νὰ τὴν ἐκτιμᾷ καὶ τὴν ἐχρη εἰλικρινῆ καὶ ἀφοσιωμένη φίλη, μὲ τὴν ὁποία εἶχε ἀλληλογραφία ἕως πού πέθανε», ὅπως γράφει ὁ Κ. Καιροφύλλας σὲ μιὰ πραγματεία του δημοσιευμένη στὰ «Ἀθηναϊκά Νέα» τοῦ 1930. Ἡ Ἐσπεράνς Σχβάρτς μετέφρασε τὸ ὄνομά της καὶ ἔγινε Ἐλπίς Μέλαινα, γιὰ νὰ πλησιάσῃ περισσότερο στὴν ψυχὴ τῶν Κρητικῶν πού λάτρεινε κ' ἐβοήθησε σ' ὅλο της τὸ βίον ὡς δοῦμε. Τὸ σπῆτι της ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο σημερινὸ σπῆτι τοῦ γερμανοῦ Κροῦγκερ πρῶτον Γερμὸν στὴ Χαλέπα. Ἐκεῖ ἔμεινε σ' ὅλη της τὴ ζωὴ κι' ὅσες φορές ἡ Κρήτη διέτρεχε κανένα κίνδυνο ἡ Σχβάρτς ἔγραφε κ' ἐνεργοῦσε παντοῦ, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸ ἀγαπημένο καὶ λατρευτὸ της νησί.

Ο ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ

φο πού ως ιδιαίτερος γραμματέας του είχε πείσει
 πρὸς στήν Πύλη γιὰ τὸ ξεφανέρωμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν
 σκοπιῆς Πεδιάδος, πού ἤθελε νὰ τὸ παροτρύνει
 ὄχι ὡς ἐπιστροφή στὴ θρησκεία τους, γιὰ νὰ γυρίσει
 σὴν τὸ Χάτι-Χουμαγιούμ καὶ νὰ τρομοκρατήσει
 ἀφανέρωτους κρυπτοχριστιανούς. Ὁ Μαξίμου
 τάξει μὲ τέτοιο τρόπο, πού τὸ γύρισαν ἀπὸ τὸ
 ριστο καὶ «ἀσαφές», γιὰτὸ ὡς ὑπεστήριξαν
 σταντινουπόλεως, μὲ τὸ ἐγγράφο αὐτὸ δὲν ἐπὶ
 γόρευσις τῆς ἀλλαξοθρησκείας καὶ ἦτο περὶ τῆς
 προηγουμένως ὁ κύκλος τοῦ Βελῆ εἶχε ἐκδοθεῖ
 κατὰ τοῦ Μαξίμου, γιὰτὸ αὐτὸς εἶχε καταρτίσει
 νὰ μὴν ἀπογυμνώσῃ τοὺς Ἀληκιανῶτες ἀπὸ τῆς
 πως ζητοῦσε κάποια Κωνσταντινουπολίτιδες
 ξη ἢ Βασιλακοπούλα! πούχεν ἔλθῃ στὸν
 τὸν Ἄγγλο Πρεσβευτὴ γιὰ νὰ διεκδικήσῃ μερὶς
 προγονικῆς, πούχε στὰ παλιὰ χρόνια ἢ οἰκογενεῶν
 νοῦ. Μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἐγγράφου τοῦ Βελῆ

1. — Γι' αὐτὴ τὴν Κονταξάκη καὶ τὴν
 ἔγραψε ἀκριτὰ σὲ μιὰ πραγματεία τῆς ἡ
 Σβάρτς ἀγαποῦσε μὲ πάθος τὴν Ἑλλάδα, ἐμπε
 νια κ' ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὴν ἐπανάστασι
 Σχβάρτς ἦταν κόρη ἐνὸς Γερμανοῦ τραπεζίτου
 ἐγκατεστημένος στὴν Ἀγγλία. Ἡ Ἐσπεράς γενε
 φηκε στὴν Ἀγγλία. «Ὁμορφη, ψηλὴ, σωστὴ ἀπὸ
 το μὲ τὴν ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδος. Ἀγαπᾶ
 τὴν παλιὰ τῆς δόξα καὶ τὸν Παρθενῶνα τῆς
 μερινῶν παιδιῶν τῆς καὶ γιὰ τὰ θαύματα τοῦ
 ἐθαύμαζε καὶ τὴν συγκινοῦσαν τὰ λεβέντικα
 ἔπαιναν τὸν ἀγῶνα των γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι
 «Νεὰ ἀκόμη γνωρίσθηκε στὴν Ἰταλία μὲ τὸν
 λευθέρωσε τὴν Ἰταλία. Καὶ τόσο τὴν θαύμασε ὁ
 τεινε νὰ γενῆ σύζυγός του. Ἐκεῖνη ἀρνήθηκε, καὶ
 γὸς Γαριβάλδης εἶχε ἀποκτήσει παιδί ἀπὸ μιὰ
 ρησε μάλιστα ὅτι ἦταν καθήκον του νὰ σκεφτοῦ
 «Μὲ ὅλη τὴν ἀρνησί της ὁ Γαριβάλδης δὲν ἔπει
 χη εἰλικρινῆ καὶ ἀφοσιωμένη φίλη, μὲ τὴν ὁποί
 πέθανε», ὅπως γράφει ὁ Κ. Καιροφύλλας σὲ μιὰ
 νη στὰ «Ἀθηναϊκὰ Νέα» τοῦ 1930. Ἡ Ἐσπεράς
 μὰ της καὶ ἐγίνε Ἑλπίς Μέλαιγα, γιὰ νὰ κηρύττει
 τῶν Κορητικῶν πού λάτρευε κ' ἐβοήθησε σ' αὐτὴ
 τι της ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο σημερινὸ σπῆμα τῆς
 Γερῶν στὴ Χαλέπα. Ἐκεῖ ἐμπενε σ' ὅλη της τὴ
 διέτρεχε κανένα κίνδυνο ἢ Σχβάρτς ἔγραφε
 θήσῃ τὸ ἀγαπημένο καὶ λατρευτὸ της γυναι

Ο ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ

κλίκα βρήκε ευκαιρία κ' ἔπεισε τὸ Βελῆ νὰ τὸν παύσῃ καὶ νὰ τοῦ ἀπαγορεύσῃ κάθε ὑπηρεσία.

Ο ΠΡΟΞΕΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ

Κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Κάλλιτζα εἶχαν ἐπαναληφθῆ αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Ὁ Περὸ γλου εἶχε πεθάνει στὰς Ἀθήνας καὶ τὸ προξενεῖο διηύθυνε ὁ γραμματέας Ν. Θεοδορίδης, ποὺ ὡς εἶδαμε εἶχε παντρευτῆ στὰ Χανιά. Σὲ λίγο διωρίστηκε πρόξενος ὁ γυιὸς τοῦ Ναυάρχου Κανάρη Νικόλαος, ποῦχε σπουδάσει στὴ Γαλλία μὲ δαπάνες καὶ μὲ τὴν προστασία τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ Ι'. Ὁ Θεοδορίδης γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ διορισμὸ του ὡς προξένου, κατώρθωσε, μὲ τὴν φιλία τοῦ Ὀγγλεῦ, νὰ πείσῃ τὸ Βελῆ νὰ φέρῃ δυσκολίες στὸ νέο πρόξενον, ποὺ νὰ τὸν κίμῃ νὰ φύγῃ προτοῦ βγῆ ἔξω στὰ Χανιά. Καὶ τὸ πέτυχε. Κάποια τυπικὴ παράλειψις στὴ θεώρησι τῶν ναυτιλιακῶν ἐγγράφων τοῦ πολεμικοῦ πλοίου ποῦφερε τὸν Κανάρη, στάθηκε ἀφορμὴ καὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐλευθεροκοινωνίῃ τοῦ πλοίου. Ἐδωκαν τότε τὴ συμβουλὴ στὸν Κανάρη νὰ τραβήξῃ στὸ κοντινὸ Ἑλληνικὸ λιμάνι τῆς Μήλου καὶ νὰ θεωρήσῃ τὰ χαρτιὰ τοῦ πλοίου, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐδέχθηκε τὴν προσβολή, ἀλλὰ γύρισε πίσω στὰς Ἀθήνας γι' ν' ἀναφερθῆ στὴν Κυβέρνησί του. Πράγματι ἡ Ἑλληνικὴ διαμαρτυρία πρὸς τὴν Πύλη καὶ τοὺς Πρεσβευτὰς ἔφερε τὴν πλήρη ἱκανοποίησι τοῦ Ἑλλήνος προξένου. Ἀμα ἔφθασε πίσω ὁ Ν. Κανάρης μὲ πολεμικὸ πλοῖο κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ἐκοινοποίησεν στὸ Θεοδορίδην τὴν ἀνάκλησί του καὶ τὴν ἀντικατάστασί του μὲ τὸ Γ. Παντελάκη. Ἐτσι ἡ ἱκανοποίησις τοῦ Ἑλλήνος προξένου γίνηκε πανηγυρικὴ καὶ αὐτὸ ἔκαμε τὸ Βελῆ νὰ περιορισθῆ μόνον στὶς ἐθνητοτυπικὰς σχέσεις του πρὸς τὸν Κανάρη καὶ τὸν Ἀγγλο πρόξενον Ὀγγλεῦ νὰ τηρήσῃ στάσι ψυχρὴ. Ἡ ἐχθρότης τοῦ Βελῆ κ' ἡ ψυχρότης τοῦ Ὀγγλεῦ τοῦ δημιούργησε τὴ θερμὴν φιλίαν τοῦ Ντελαφός, ποὺ τὸν ἀγκάλιασε ἀμέσως καὶ γιὰ τὴ μόρφωσί του τὴν τελείως γαλλικὴν, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἠθέλε ν' αὐξήσῃ τὸ προξενικὸ μέτωπό του κατὰ τοῦ Βελῆ. Τὴν ἴδια φιλίαν τοῦδειξαν κ' οἱ πρόξενον τῆς Αὐστρίας Στίγλιτς καὶ τῆς Σαρδηνίας Ματαίου.

1.— Μαξίμου Δ. Δασκαλάκη «Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν Ἱστορίαν» Ἀθῆναι 1902.

Ἡ διάστασις κ' ἢ ζήλεια τοῦ Βελῆ μεγάλωσε κ' ἀπὸ ἓνα τυχαῖο ἐπεισόδιο, πού σημειώθηκε τὶς πρῶτες μέρες ποῦχε φθάσει ὁ Κανάρης. Στὴ Σούδα εἶχε φθάσει Ἄγγλικὸς στόλος μὲ ναύαρχο τὸ Λόρδο Ἐδμόνδο Λάϋονς, πρῶν πρεσβευτῆ τῆς Ἀγγλίας τὸ 1841 στὰς Ἀθήνας, πού ἦτο στενὸς φίλος τοῦ ναυάρχου Κανάρη. Εἶχαν συνδεθῆ περισσότερο στὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο, γιατί ὁ Κανάρης ἦταν φίλαγγλος κ' ἀντιπολιτευόμενος τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, φιλορώσσου καὶ ἐχθροῦ τῶν Ἀγγλων τότε. Ὁ Βελῆς εἶχε μάθη τὸν ἐρχομὸ τοῦ Λάϋονς καὶ τοῦ ἐτοίμασε μεγάλη ὑποδοχὴ ὡς ναυάρχου ἰσχυροῦ συμμάχου κράτους. Εἶχε παρατάξει στρατὸ ἀπὸ τῆ Σούδα ὡς τὰ Χανιά, καὶ τοῦ εἶχε στείλει τ' ὀλόχρυσό του ἀμάξι, πού τὸ φουσκωμένο μυαλό του εἶχε προμηθευθῆ γιὰ τὴν πιὸ μεγαλοπρεπῆ κ' ἐντυπωτικὴ ἐμφάνισί του στὶς παρατάξεις. Ὁ Ναύαρχος προτοῦ πάη στὸ διοικητήριον, πῆγε γιὰ τὴν τυπικὴ ἐπίσκεψιν στὸ Ἀγγλικὸ προξενεῖο· ἐκεῖ τυχαῖα ἐπληροφορήθηκε πὼς Ἕλληνας πρόξενος ἦταν ὁ γυιὸς τοῦ Κανάρη. Καταπατώντας τότε μὲ τὴν Ἑγγλέζικη ἐγωϊστικὴ ἰδιοτροπία του κάθε κανόνα πρωτοκόλλου, ἐν ᾧ ὁ Βελῆς κ' οἱ ἐπίσημοι Τοῦρκοι τὸν περίμεναν μὲ παρατεταγμένον στρατό, αὐτὸς πηγαίνει στὸ Ἑλληνικὸ προξενεῖο, μένει ἀρκετὰ γιὰ νὰ μιλήσῃ μὲ τὸ γυιὸ τοῦ φίλου του καὶ παίρνοντάς τον μαζί του στὸ ἐπίσημον ἀμάξι τραβῆξε γιὰ τὸ σεράγι τοῦ Βελῆ. Ὅλοι οἱ πρόξενοι καὶ πιότερο αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ λεπτὸς καὶ ἀξιοπρεπὴς Κανάρης εἶχαν στενοχωρηθῆ, γιατί καταλάβαιναν τὸν νευριασμὸ τοῦ Βελῆ· κατέβηκαν μαζί στὸ διοικητήριον κ' ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς πολλὰς φιλοφρονήσεις τοῦ Βελῆ, τὸν διακόπτει γιὰ νὰ τοῦ συστήσῃ τὸ γυιὸ ἑνὸς μεγάλου καὶ περιφήμου ναυάρχου, πού «εἶχε τὴν τιμὴν» νά'ναι φίλος του. Σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἰδιότροπὴ Ἑγγλέζικη περιφρόνησιν ὁ Βελῆς ὑποχρεώθηκε ἂν καὶ μέσα του ἔβραζε ἀπὸ θυμὸ καὶ πείσμα, νὰ ὑποκριθῆ τὸν ἐνθουσιασμένον καὶ νὰ καλέσῃ καὶ τὸν Κανάρη μαζί μὲ τοὺς ἄλλους προξένους στὸ πλούσιον ἀνατολίτικον γεῦμα, ποῦκαμε στὴ Χαλέπα γιὰ νὰ τιμήσῃ τὸ Λάϋονς.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀσήμαντες, γιὰ κάθε ἄλλη περίοδον, ἐπιτυχίαι, τοῦ Ἑλληνα προξένου, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τῶν πιέσεων καὶ τοῦ ἀφηνιασμοῦ τοῦ Βελῆ ἦσαν κάτι πολὺ σοβαρὸ γιὰ τὸ χριστιανικὸ πλῆθυσμό, πού ἄρχισε ν' ἀνασηκώνεται ψυχικὰ καὶ νὰ παρασκευάζεται γιὰ κάποια ἀκαθόριστον ὡς τότε δρᾶσιν, πού γλήγορα θά'παιρνε τὴ μορφὴ τῆς. Καὶ δὲν ἄργησε ἢ νέα αὐτὴ ἐμφύχωσις νὰ ἐκδηλωθῆ καὶ τὴν αἰτία τὴν ἔδωκε αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Βελῆς μὲ τὴν ἀκριτὴ αὐθαιρε-

σία του.

Ἄντὶ νὰ περιορισθῆ στὴν μαλακὴ εἴσπραξιν τοῦ νιζὰμ-παρασί, τοῦ στρατευτικοῦ δηλ. φόρου, ποῦχε ἀντικαταστήσει τὸ χαράτς, στὴν κρίσιμην ἐκείνην οἰκονομικὴν περίοδον τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, τὸν ἐλεβάρυνε καὶ μὲ βαρύτατον «μιντατιγέ», ὅπως ἔλεγαν τὶς ἐκούσιες εἰσφορὰς πρὸς τὸ Κράτος κ' ἐκτὸς αὐτοῦ εἶχε καθορίσει φόρον ὁδοποιίας δυσβάσταχτον γιὰ τοὺς χριστιανούς. Ὅσοι δὲν μπορούσαν νὰ πληρώσουν τὸν τελευταῖον αὐτὸν φόρον μὲ χρῆμα, ὑποχρεώθηκαν σὲ προσωπικὰ ἀγγραφεῖαι ἀκριβῶς σὲ κάθε ἐποχὴ ἀγροτικῆς δουλειᾶς. Γιὰ ὅλη τὴν Κρήτην εἶχε καθορίσει μόνον γιὰ τὸν φόρον τοῦ «νιζὰμ παρασί» ὀκτώ ἐκατομμύρια γρόσια καὶ γιὰ τὴν ὁδοποιίαν ἕξ ἐκατομμύρια, ἐν ᾧ στὴν περίοδον του δὲν κατωρθώθηκε νὰ γίνῃ ἀπ' τὸν φόρον ὁδοποιίας παρὰ μόνον ἓνας πανάθλιος δρόμος ἀπ' τὰ Χανιά ὡς τὸ Ρέθυμνον, πού δὲν εἶχε κοστίσει παρὰ ἐλάχιστον ποσόν. Ἐκατομμύρια γρόσια ἄρπαξε ὁ Βελῆς γιὰ νὰ καλύψῃ τὶς τρελλὰς του δαπάναις κ' ἀδιαφοροῦσε ἂν ὁ λαὸς ἐστέναζε κάτω ἀπ' τὴν σκληρότερην ἀνάγκην, πού τοῦ φεραν ἢ ἀφορίαι τῆς γῆς. Στους προκρίτους τῶν Σφακιῶν Πωλογιωργάκη, Μ. Μανουσέλη, Προκόπη, Τσιριντάκη, Χιονιά καὶ Ζερβό, πού τοῦ παρεπονέθησαν γιὰ τὴν σκληρὴν κατάστασιν ποῦχε δημιουργηθῆ, αὐτὸς μὲ τὴν ἀπάνθρωπὴν καὶ χυδαίαν ἀδιαφορίαν του τοὺς ἀπαντοῦσε:

— Ἴντα, μωρὲ κερατάδες, θωρρεῖτε, πὼς ὁ μπαμπᾶς μου σᾶς ἔκαμε νά'χετε οὐλοὺ σας ἀπὸ ἓνα ἄλογο. Ἐγὼ θὰ σᾶ σὲ κάμω νά'χετε κάθε δέκα, σᾶ γαϊδάροι ποῦσθε, ἀπὸ ἓνα μόνον γαῖδαρον. Θὰ σᾶσε κάμω νὰ τυλιχθῆτε ψάθαις.

Εἶχε ξεχάσει τὴν εὐρωπαϊκὴν μόρφωσίν του κ' εἶχε ξαναγυρίσει στὴν βαρβαρότητα πού τὸν εἶχε ἀναθρέψει, μὰ τώρα μὲ πιὸ ἀποτελεσματικὰ μέτρα, γιατί κτυποῦσε τὸ χριστιανικὸν λαὸν μὲ τὶς φορολογικὰς του πιέσεις πιὸ καίρια καὶ πιὸ ἀθεράπευτα.

Ἡ σκληρότης του ὅσο πῆγαινε καὶ πλύθαινε. Πολιορκοῦσε ὀλόκληρα χωριά γιὰ νὰ τὰ ἐξαναγκάσῃ νὰ πουλοῦν ὅτι εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν γιὰ νὰ πληρώσουν τὸ στρατιωτικὸν φόρον, πού ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν, ὅχι μόνον οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ κ' οἱ γέροντες καὶ τὰ ἀρτιγέννητα παιδιὰ ἀκόμα. Κατὰ ἡλικίαν καὶ πλοῦτον πλήρωναν ἀπὸ 32 γρόσια ὡς 800 καθέναις ἐτήσιον φόρον. Πέντε νέοι ἀπ' τὸ Σέλινο δὲν μπορούσαν νὰ πληρώσουν τὸν φόρον ὁδοποιίας. Τοὺς πῆρε ἀπὸ τὸ Σέλινο δεμένους μὲ ἀλυσίδαις καὶ τοὺς ἔκλεισε στὴ φυλακὴν. Τὸ μεγάλο Σάββατον (Ἀπρίλιος 1857) τοὺς μάρκαρε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐκεῖ τοὺς ἔρριξαν στὶς ἀγγραφεῖαι τοῦ Ναυστάθμου. Τὸ

θλιβερό αὐτὸ γεγονός σκόρπισε δυνατὴ συγκίνησι σ' ὅλη τὴ Κρήτη. Ὁ λαὸς μὲ τὴν αἰσθηματικὴν του προδιάθεσιν τὸ μεγαλοποίησε καὶ οἱ οἱ πρῶτοι κάθε χωριοῦ τὸ μετέδιδαν σὰν προανάκρουσμα κάποιου θρήνου. Ἡ ψυχὴ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ εἶχε τὴν εὐαισθησίαν τῆς πληγῆς καὶ τὰ μεγάλα κτιπήματα δὲν τὴν ἔκαναν νὰ πονῆ τόσο ὅσο τὰ μικρὰ τοιπήματα. Γιατὶ τὸ πάθημα τῶν τριῶν αὐτῶν νέων μὲρὸς στὰ παλιὰ δεινὰ του καὶ μὲρὸς στὴ σκληρὴ καὶ φορικτὴ οἰκονομικὴ του ἀφαίμαξη, ἦταν ἀσήμαντο· καὶ ὅμως αὐτὸ ἀπετέλεσε τὴν ἀρχὴ τῆς προετοιμασίας. Καθένας ἔβλεπε τὸν ἑαυτό του στὴν ἀδικὴ αὐτὴ ἐξορία καὶ φυλακὴ καὶ ἐτοιμαζότανε ν' ἀμυνθῆ. Ἐτοι ἄρχισαν οἱ προσυνηνοήσεις καὶ οἱ προπαρασκευές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4^{ΟΝ}

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ Μαυρογενῆ 1858

Ὁ Βελῆς χωρὶς νὰ δίδῃ προσοχὴ μῆτε στῶν προξένων τὶς συμβουλές, μῆτε στῶν φίλων του τὶς μυστικὰς πληροφορίας γιὰ τὸν ἀναβρασμὸ τῶν χριστιανῶν ἀπ' τὶς φορολογικὰς πιέσεις, μεταχειριζότανε κάθε τρόπο γιὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων μὲ τὰ σκληρότερα μέσα. Οἱ χριστιανοὶ μὲρὸς στὴν ἀδυναμίαν νὰ ἐκπληρώσουν τὶς βαρεῖες ὑποχρεώσεις τους ἄρχισαν νὰ συνεννοῦνται μὲ τοὺς ριζῆτες καὶ οἱ ριζῆτες μὲ τὰ Σφακιά. Ὁ νεαρὸς τότε Λακκιώτης χατζῆ Μιχάλης Γιάνναρης ἀναπετρωμένος ἀπὸ τὸ κατόρθωμά του, στὸ Κυρταμάδο τῆς Κυδωνίας καὶ μὲ τὸ κύρος ποὺ τοῦχε δώσει ἡ φυλάκισις του τόσοις καιροῦς, ἄρχισε νὰ παίζῃ κάποιον σοβαρὸ ρόλο στὴν προεπαναστατικὴ κίνησι· εἶχε συνεννοηθῆ μὲ τοὺς Σφακιανοὺς γιὰ μιὰ ὀργανωμένη καὶ συντονισμένη δρᾶσι καὶ τὴ συνεννόησί του αὐτὴ γρήγορα τὴ φάρδυνε κάτω στὰ καμπίτικα χωριά τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαρχιῶν εἶχαν μπῆ στὰ Χανιά καὶ ἐσυνεννοήθησαν μὲ τὸν Ἑλληνα πρόξενον Ν. Κανάρη, ποὺ ἐγνώριζε τὴ σκληρὴ ζωὴ ποῦχε δημιουργήσει μὲ τὶς βαρεῖες φορολογικὰς του ὁ Βελῆς καὶ ὅλη τὴν κίνησι ποὺ γίνετανε στὶς ἐπαρχίες. Ὁ Κανάρης δὲν ἔφερε σοβαρὰς ἀντιρροήσεις καὶ μὲ τὸν τρόπο του καὶ μὲ τὰ λόγια του ἀφήκε νὰ ἐννοηθῆ ἀπὸ τοὺς προκρίτους, πὼς δὲν θὰ πῆγαινε χαμένη μιὰ ἔνοπλη διαμαρτυρία

τους, ἂν κατορθώνετο νὰ κρατηθῆ τάξις ἀπόλυτη καὶ νὰ μὴ σημειωθῆ καμμιά σπουδὴ γιὰ πολεμικὴ δράσι.

Τότε ἀποφασίσθηκε νὰ ἐμποδισθῆ ἡ εἰσπραξις τῶν φόρων μὲ μιὰ γενικὴ Κρητικὴ συνάθροισι, πού θ'ἄχε σκοπὸ νὰ διαμαρτυρηθῆ ὁ Κρητικὸς λαὸς γιὰ τὴ σκληρὴ φορολογία καὶ νὰ ζητήσῃ τὴ βελτίωσι τῆς ζωῆς του, χωρὶς νὰ θέξῃ τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, πού οἱ τότε συνθῆκες ἀπέκλειαν τελείως. Ἡ διαμαρτυρία θὰ γινότανε καὶ πρὸς τὴν Πύλη καὶ πρὸς τοὺς συμμάχους τοῦ Σουλτάνου, ποῦχαν ὑπογράψει τὴ συνθήκη τῶν Παρισίων.

Τὸ σοβαρότερο ἐμπόδιο στὴ διαμαρτυρία αὐτὴ ἦταν ἡ ἔλλειψις ὄπλων καὶ ὁ φόβος νὰ μὴν πάθουν τίτι ἔπαθαν τὸ 1833 τοὺς συγκαταοῦσε. Ἐν ᾧ ὅμως οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ καπετάνιοι τῶν ἐπαρχιῶν μελετοῦσαν τὸν ἐφοδιασμό τους μὲ ὄπλα καὶ πολεμοφόδια ἱκανὰ νὰ βαστάξουν μιὰ ἀντίξηση τροπῆ ἢ ἀπροσδόκητη μεταβολὴ τοῦ ἀπλοῦ προγράμματος τῆς διαμαρτυρίας πού εἶχαν βάλει σκοπὸ τους, ὁ Ἐμμανουὴλ Σταμ. Μαυρογένης' βγαίνει ἀπ' τὰ Χανιά καὶ συγκεντρώνει στὸ Συρίλι ἀρκετοὺς δικούς του φίλους καὶ συγγενεῖς του ἐνόπλους καὶ τραβᾷ γιὰ τοὺς Λάκκους ποῦχε πληροφορηθῆ πὼς εἶχε πάει ὁ Ἀλβανὸς Μπουλούμπασης Ζεὺ Ἀγᾶς μὲ στρατιωτικὴ δύναμι γιὰ νὰ εἰσπράξῃ μὲ βία τοὺς φόρους πού καθυστεροῦσαν οἱ Λακκιῶτες. Ὡς ἐφάνηκε ὁ Μαυρογέννης μὲ τοὺς συντρόφους του ἔτρεξαν καὶ

1.—Ὁ Ἐμμ. Μαυρογένης ἦταν γιὸς τοῦ Σταμάτη Μαυρογένη, πού ὡς ὑποστηρίζουν πολλοὶ ἱστορικοὶ καὶ μαζί μ' αὐτοὺς καὶ ὁ Theodor Blangard συγγραφεὺς τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου «Les Mayrogenis» Paris Edit—Lerouz 1909 εἶχε τὴ καταγωγὴν του ἀπὸ τοὺς Μαυρογένηδες, μιὰ Βυζαντινὴ μεγάλη οἰκογένεια πολὺκλάδη, πού συγγένευσε ὅπως ὑποστηρίζουν μερικοὶ καὶ μὲ τοὺς Βενετσάνους Μοροζίνι. Κλάδοι τῆς οἰκογενείας αὐτῆς εὐρίσκονται στὴ Μύκονο, στὴν Πάρο, στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴν Κρήτη. Μὰ φαίνεται ἡ δόξα τῆς οἰκογενείας δὲν ἐσπερίσθηκε σὲ κανένα Βυζαντινὸ Μαυρογένη, ἀλλὰ στὸ Νικόλαο Μαυρογένη (1738—1790) ποῦγινε ἀπὸ γραμματέας καὶ διερχηνέας τοῦ Καπουδάν Πασᾶ Γαζῆ Χασάν Πασᾶ τοῦ Τζεμερλή ἢ Μουστάνα, ὅπως τὸν ἔλεγαν, ὁ σπαδάρος τῆς Βλαχίας τὸ 1788. Ἐνα ἀτύχημά του ὅμως πολεμικὸ, σὺν ἐγίνε ἀρχιστράτηγος τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ πού πολεμοῦσε τοὺς Ρώσους στὴ Βλαχία, ἐγίνε αἰτία ν' ἀποκεφαλίσθῃ τὸ 1790. Ἀπὸ κεῖ ἀρχίζει ἡ δόξα τῶν μετέπειτα Φαναριωτῶν Μαυρογένηδων. Πολλοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ Μαυρογένηδες τῆς Κρήτης κατάγονται ἀπὸ τὸ κλάδο τῶν Μαυρογένηδων τοῦ Βαμβακοῦ Λακωνίας καὶ γι' αὐτὸ καὶ τὸ χωριὸ ποῦχαν ἐγκατασταθῆ οἱ Μαυρογένηδες ὠνομάσθηκε Βαμβακόπουλο. Σ' αὐτὸ εἶχαν ἔλθῃ τὸ 1770 καὶ σώζεται ἀκόμα ἕνας πελώριος πλάτανος μὲ τ' ὄνομα ὁ Πλάτανος τοῦ Μαυρογένη. Ἴσως ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ νάσαι ἀληθινή· στὴν πιθανότητα αὐτὴ τρεῖς ἢ συνωνυμία Βαμβακόπουλο καὶ Βαμβακοῦ, πού ζοῦν ἀκόμα Μαυρογένηδες· ἀλλὰ τὸ πιθανότερο θὰ ἦταν νὰ ὑποστηριχθῆ τὸ ἀντίθετο, ὅτι δηλαδὴ μετὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ τὸν ἐξαγριασμὸ τῶν γιαντιστῶρων, οἱ Μαυρογένηδες ἄλλοι τραβήχθησαν πρὸς τοὺς Λάκκους καὶ ἀρ-

ἔσοι Λακκιῶτες εἶχαν τουφέκια καὶ ἀρματώθηκαν. Σὲ λίγο ὁ Ζεὺ Ἀγᾶς ἦταν κυκλωμένος ἀπὸ ἐνόπλους, πού ζητοῦσαν νὰ γυρίσῃ πίσω ὅσα εἶχε εἰσπράξῃ σὲ ὄλους ἐκείνους πού εἶχαν πληρώσει. Ὁ Ζεὺ Ἀγᾶς μπρὸς τὸν κίνδυνο πού τὸν ἀπειλοῦσε, ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποκύψῃ καὶ νὰ γυρίσῃ πίσω ὅτι εἶχε εἰσπράξῃ.

—Σάλεινε δὰ στὸ Βελῆ πασᾶ καὶ πὲς του πὼς οἱ Χριστιανοὶ τὸ πῆραν ἀπόφασι νὰ μὴ πληρώσουνε μπλιὸ φόρο στὴ Διοίκησι, τοῦ λέει ὁ Μαυρογέννης ἀφήνοντάς τον ἐλεύθερο νὰ φύγῃ. Μὲ τὴν ἐπέμβασι τοῦ Μουτσονικολάκη καὶ τοῦ Χατζῆ Μιχάλη Γιάνναρη κατορθώθηκε νὰ μὴν κακοποιηθῆ κανένας Τούρκος στρατιώτης καὶ νὰ τοὺς δοθῆ ἄδεια νὰ φύγουν γιὰ τὰ Χανιά. Ὁ Βελῆς μόλις ἔφθασε ὁ Ζεὺ Ἀγᾶς στὰ Χανιά, διέταξε ἕνα τάγμα στρατοῦ νὰ κυκλώσῃ νύκτα τοὺς Λάκκους καὶ νὰ πιάσῃ τοὺς ἀρχηγούς. Πράγματι τὴν ἴδια νύκτα, καὶ προτοῦ ἀκόμα φθάσουν οἱ Σελινιωτὲς στοὺς Λάκκους, ἐκύκλωσαν τὸ χωριὸ καὶ κατώρθωσαν νὰ πιάσουν τὸ Χατζῆ Μιχάλη Γιάνναρη. Ἀλλὰ φοβήθηκαν νὰ παραμείνουν στοὺς Λάκκους καὶ ἔφυγαν προτοῦ ξημερώσει καὶ γύρισαν στὰ Χανιά. Ὁ Βελῆς ἔστειλε στὴς φυλακὰς τοῦ Ἡρακλείου τὸ Χατζῆ Μιχάλη καὶ τὸν κράτησε ὅσπου τελείωσε ἡ ἐπανάστασις, στὴς 11 τοῦ Ὀκτωβρίου 1858.

Τὸ πρῶτο θαρραλέο κίνημα τοῦ Μαυρογέννη καὶ ἡ σύλληψι τοῦ

γότερα πρὸς τὸ Συρίλι καὶ ἄλλοι ἔφυγαν πρὸς τὸν Μοριά εὐθὺς ὡς ἡ Πύλη ἔστειλε στρατὸ στὴν Πελοπόννησο γιὰ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς Σαρηγιουλῆδες, πού κατατρυαννοῦσαν Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ὀρλώφ. Διερχηνέας τοῦ Τουρκικοῦ Στόλου τότε ἦταν ὁ Νικολάκη Ἐφέντης Μαυρογέννης, πού ἔπαιξε μεγάλο ρόλο τότε στὸ σχηματισμὸ ἐλληνικῶν πολεμικῶν σωμάτων, πού συνεμάχησαν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ξεκαθάρισαν τὸ Μοριά. Τραβηγμένοι, ἴσως, τότε ἀπ' τὴ δύναμι καὶ τὴ φήμη τοῦ πανίσχυρου Μαυρογέννη, ἂν καὶ δὲν ἦσαν συγγενεῖς, ἔφυγαν ἀρκετοὶ ἀπ' τὸ Βαμβακόπουλο καὶ ἴδρυσαν τὸ Βαμβακοῦ τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται καὶ πὶο παλιὰ ἀκόμα, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴς τυραννίης καὶ τὴς πιέσεως τῶν ξεκουκουλλοτῶν, οἱ Μαυρογέννηδες νάφυγαν ἀπ' τὸ Βαμβακόπουλο, ἄλλοι πρὸς τοὺς Λάκκους καὶ ἄλλοι πρὸς τὸ Μοριά, πού μοροῦσαν νὰ ἐξασφαλίσουν κάποια ἀνετώτερη ζωὴ. Κι' ὅμως δὲν πρέπει νὰ παραλείψω καὶ τὴ τελευταία μου γνώμη πὼς οἱ Μαυρογένηδες τῶν Λάκκων τότε, καὶ τοῦ Συριλιοῦ τώρα, δὲν εἶχαν καμμιά ἀπολύτως σχέσι μὲ τοὺς ὡς τὸ 1760 ἀγνώστους καὶ ἀσημιοὺς Μαυρογέννηδες τῆς Μυκόνου, ὅτι ὁ πλάτανος τοῦ Μαυρογένη καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Βαμβακοῦ ἦσαν ἀπ' τοὺς Κρητικοὺς Μαυρογέννηδες, πού εἶχαν πρόγονοι τοὺς τὸ Λακκιῶτῃ Μαυρογένη ἀπόγονο τοῦ πεοιφήμου Μπίμπου. Ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ Μπίμπου Μανιᾶ ἦσαν ὁ Μανώλωρης, ὁ Καψάλης, ὁ Κόζκινας, ὁ Τζοτζόλης ὁ Μπλεμπλές, ὁ Ζιαφῆτης, ὁ Παπᾶς ὁ Μαυρογένης καὶ ὁ Μανιᾶς, ὁ μόνος πού κράτησε τὸ ἐπίθετο τοῦ πατέρα του. Πάντως ἀπὸ ὅπου καὶ ἂν ἦταν ἡ ρίζα τῶν Μαυρογένηδων ἢ ὑπηρεσίης πού πρόσφεραν στὴς Κρητικὰς ἐπαναστάσεις ἦσαν ἀξιοσημειώτες ὡς θὰ δοῦμε.

Χατζή Μιχάλη μαθητεύθηκε γρήγορα σ' ὅλη τὴν Κρήτη κι' ἀπὸ παντοῦ ἄρχισαν νὰ καταφθάνουν στοὺς Λάκκους ἔνοπλοι κι' ἄοπλοι. Πρῶτοι ἔφθασαν στὶς 24 τοῦ Ἀπριλίου οἱ Σελινιώτες με τοὺς ἀρχηγούς καὶ προκρίτους τῶν Κ. Κριάρη, Ἰ. Φιώτη, Ἰ. Πεντάρη, Ν. Παριανάκη, Ἀν. Μπελιβάνη, Ματ. Κλινάκη, Ἀν. Μπιτσάκη, Ἀν. Γεωργιακάκη, Ἀν. Κονταδᾶ καὶ Π. Γεωργιάδη ἢ Μακρῆ κι' ἰσχυροποίησαν τοὺς μαζεμένους Λακκιῶτες, Θερισσιανούς, Κεραμιανούς καὶ Μεσκλιανούς ποὺ εἶχαν εἰδοποιηθῆ κι' εἶχαν τρέξει πρὸς τοὺς Λάκκους.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ριζιτῶν Ἀν. Μάνδακας, Ἐμμ. Μαυρογέννης, Ν. Μιτσοτάκης, Ἀντ. Γαλάνης καὶ Ἀνδρ. Βολανάκης, ἅμα ἐνώθησαν με τοὺς Σελινιώτες τράβηξαν πρὸς τὴν Ἁγία Παρασκευὴ κι' ἀπὸ κεῖ ἔπιασαν τὸ βουνὸ τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης. Ὡς τόσο κατέφθασαν κι' οἱ Σφακιανοὶ Ἀν. Μανουσογιαννάκης, Ἰ. Βουγιουκλάκης, Κωσταρὸς Βολουδάκης, Π. Λεράκης, Ἀνδρ. Μανουσακῆς, Π. Ἀνδρουλιδάκης Ἀν. Μπιράκης, Προκ. Νικολακάκης, Μ. Χιονιάς, Μανουσέλης, Ρουσοχριστόδουλος κι' ἄλλοι, ὡς καὶ οἱ Ἀποκορωνιώτες Κ. Παπαντωνάκης, Ν. Ἀλικαμπιώτης καὶ Κυριάκος Φραγκουδάκης κι' οἱ Κισαμίτες Π. Ντιγριντῆς καὶ ὁ Σειραδάκης. Ἔτσι ὡς τὶς δέκα τοῦ Μαΐου εἶχαν μαζευθῆ ἕξ χιλιάδες ἔνοπλοι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀόπλους, ποὺ ζητοῦσαν ν' ἀγοράσουν τουφέκια σὲ ἀπίστευτες τιμές, γιὰ νὰ μὴ βρεθοῦν ἄοπλοι σὲ μιὰ κρίσιμη στιγμή.

Ἡ πρώτη δουλειὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ προκρίτων ἦταν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν τάξι, γιὰτὶ ἤξεραν πὼς μόνο ἀπ' αὐτὴ εἶχαν νὰ ἐλπίζουν σύμφωνα με τὶς ὁδηγίες τοῦ Κανάρη καὶ τὴν ἐπιτυχία τῆς διαμαρτυρίας τῶν καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἀγῶνός τῶν, ἂν ἐπαιρνε πολεμικὴ τροπή. Διῶρισαν κι' ἀνεγνώρισαν γενικὸ ἀστυνόμο τοῦ στρατοπέδου τὸν ἀρχηγὸ Κυδωνίας Ἐ. Μαυρογέννη καὶ γιὰ νὰ τοῦ ἀναγνωρίσουν τὴν τιμὴ τῆς πρωτοβουλίας στὴ συνάθροισι αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ εἶχαν πεποίθησι στὴ δραστηριότητα καὶ τὴν πατριωτικὴ σύνεσί του. Ὡς ἦταν φυσικὸ ὁλόκληρο τὸ βᾶρος τῆς τάξεως καὶ πειθαρχίας ἔπεσε στοὺς ὄμους τοῦ Μαυρογέννη, ποὺ ἀκούραστος περιέτρεχε τὸ στρατόπεδο προλαμβάνοντας κάθε ἀταξία καὶ κάθε ἀσέβεια πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τὴν παρουσία τῶν Τούρκων. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ πρῶτος ἐκινήθηκε καὶ με τὰ ὄπλα ἀρνήθηκε στοὺς Τούρκους τὴν εἰσπραξί τῶν φόρων, ἢ ἐπανάστασις αὐτὴ ὠνομάσθηκε «κίνημα τοῦ Μαυρογέννη» κι' ἡ περίοδος αὐτὴ «ὁ καιρὸς

ἢ τὸ βᾶχι τοῦ Μαυρογέννη».¹

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΣΤΑ ΜΠΟΥΤΣΟΥΝΑΡΙΑ

Στὶς 14 τοῦ Μαΐου προχώρησαν πιὸ κοντὰ στὰ Χανιά, στὰ Μπουτσούναρια τῶν Περιβολιῶν, κι' ἐκεῖ διακόσιοι πρόκριτοι ποὺ ἀντιπροσώπευαν ὅλες τὶς Δυτικὲς ἐπαρχίες καὶ ἀρκετὲς ἀπ' τὴ μέση Κρήτη, ποῦχαν φθάσει ὡς τόσο ἀντιπρόσωποι τῆς ἀρχηγοὶ καὶ πρόκριτοι ἔκαμαν τὴν πρώτη τους συνέλευσι κι' ἐξέλεξαν τὴν πρώτη τους ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸν Παν. Σεργάκη ποὺ ἦταν ὡς τότε δάσκαλος στοὺς Λάκκους ὡς πρόεδρο κι' ἀπὸ τὸ Ν. Μουτσάκη, Χρ. Ν. Ρουσακῆ, Κ. Παπαντωνάκη, Μακρῆ Γεωργάκη, Στυλ. Σταυροῦδη, Α. Παναγιωτάκη καὶ Στυλ. Παπαγιαννάκη ὡς μέλη, με τὴν ἐντολὴ νὰ συντάξουν τὴ διαμαρτυρία τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς προξένους γιὰ τ' αὐθαίρετα καὶ καταπιεστικὰ μέτρα τοῦ Βελῆ πασᾶ καὶ νὰ ζητήσουν τὴν ἀνάκλησί του. Τὰ ἴδια αὐτὰ παράπονα εἶχαν ἐκδηλώσει κι' ἀρκετοὶ Τοῦρκοι κι' εἶχον δεῖξει μάλιστα τὶς πρῶτες μέρες τοῦ κινήματος συμπάθεια πρὸς τὴν κίνησι, ποὺ ἐδημιουργεῖτο κατὰ τῶν φορολογικῶν πιεστικῶν μέτρων τοῦ Βελῆ πασᾶ. Μὰ γρήγορα με τέχνη ὁ Βελῆς κατώρθωσε νὰ παραστήσῃ ὑποπτο τὸ κίνημα τῶν χριστιανῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Τούρκων.

1.—Ὁ Παπαδοπετράκης οὔτε κἀν ἀναφέρει τὸνομα τοῦ Μαυρογέννη στὸ κίνημα αὐτό, ποὺ ὅλοι οἱ Κρητικοὶ ἀπὸ τότε δὲν τὸ ξέρομε παρά ὡς «κίνημα τοῦ Μαυρογέννη» ὁ δὲ Π. Κριάρης σ' ὑποσημείωσι τῆς πρώτης του ἐκδόσεως ἀναφέρει τὰ ἑξῆς:

«Τὸ κίνημα τοῦτο κακῶς ἐκλήθη καὶ διεφθίμθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων ὡς ἐπανάστασις τοῦ Μαυρογέννη, ἀποδιδόμενη εἰς τοῦτον καὶ μόνον, τὸν ἐκ Λάκκων καταγόμενον Ἐμμανουὴλ Μαυρογέννη. Τὴν ἐπανάστασι ταύτην ἐνήργησαν πάντες οἱ ἀρχηγοὶ καὶ πρόκριτοι τῶν δυτικῶν ἰδιᾶ ἐπαρχιῶν τῆς νήσου, προηγηθέντων εἰς τοῦτο τῶν Σελινιωτῶν, οἵτινες ὀπλισμένοι πρῶτοι ἔσπευσαν εἰς Λάκκους. Ἐχομεν ἀνὰ χεῖρας ἐπίσημον ἐγγραφον βεβαιοῦν τοῦτο. Ἀληθῶς ὁ Βελῆς σπεύδων νὰ καναπνίξῃ τὸ κίνημα ἀπέστειλεν ὁλόκληρον τάγμα εἰς Λάκκους ὅπου συλλαβὸν ἕξ ἀπρόοπτον τὸν Χατζῆ Μιχάλην ἀπήγαγε δέσμιον εἰς Χανιά καὶ εἶτα εἰς Ἡράκλειον. Κατόπιν ὅμως ἐντόνου διαμαρτυρίας τῶν εἰς Περιβόλια συναθροισθέντων, καὶ ἀφοῦ ἔληξεν ἡ ἐπανάστασις ἀπεφυλακίσθη καὶ ὁ Χατζῆ Μιχάλης τὴν 11 Ὀκτωβρίου 1858 καὶ κατόπιν τῶν ἐντόνων παραστάσεων τῶν προξένων καὶ τοῦ Μητροπολίτου. Πολὺ δὲ μεροληπτικῶς γράφει ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ὁ ἠγοούμενος Παπαδοπετράκης, ὅτι οἱ Σφακιῶται μόνον μετὰ τῶν Λακκιωτῶν ὑπήρξαν οἱ πρόδρομοι τοῦ κινήματος.»

Δυστυχῶς ὅμως καὶ περιέργως δὲν παραθέτει τὸ ἐγγραφον ποὺ θὰ μᾶς ἐπειθε πὼς ἡ πρώτη δρᾶσις δὲν ὀφείλετο στὸ Μαυρογέννη· δὲν ἀρνεῖται ὅμως κανεὶς πὼς τὸ κίνημα ἦτο ἀποτέλεσμα κοινῆς συνεννοήσεως ὄλων τῶν ἀρχηγῶν καὶ προκρίτων τῶν Δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ κανεὶς μήτε ὁ Ψιλάκης ποὺ ἦταν τότε παρὼν κι' ἔλαβε μέρος ἐνεργῶν στὸ κίνημα αὐτό, δὲν ἀναφέρει ὅτι προηγήθησαν οἱ Σελινιώτες, ἀλλὰ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἀρχὴ του ὀφείλεται στὴ δρᾶσι τοῦ Μαυρογέννη.

Προτού όμως προβοῦν σὲ καμμιά ἐνέργεια καὶ ἡ ἐπιτροπὴ κι' οἱ ἀρχηγοὶ ἐξήτησαν τὴ γνώμη τοῦ Κανάρη, ποῦ μὲ τὴν πρόφασιν πὼς εἶχε ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ θαλάσσια λουτρὰ γιὰ τὴν κλονισμένη τάχα ὑγεία του, εἶχε φύγει ἀπ' τὰ Χανιά κ' ἔμενε στὴ Μονὴ Κυρία Γωνιά στὸν κόλπο τοῦ Κολυμπαριοῦ. Μὲ γρήγορο ἀγγελιοφόρο¹ κατώρθωσαν οἱ ἐπαναστάτες νὰ συνεννοοῦνται μὲ τὸν Ἑλληνα πρόξενο γιὰ κάθε ἐνέργειά τους καὶ δὲν ἔκαναν καὶ τὴν παραμικρότερη κίνησιν χωρὶς νὰ πάρουν ὁδηγίους ἀπὸ τὸ «ὑποκείμενον» ὅπως τὸν ἔλεγαν καὶ μεταξύ τους συμβολικά, γιὰ νὰ μὴ φανερωθῇ ἡ ἀνάμιξις του στὸ κίνημα καὶ νὰ βρεθῇ πάτημα γιὰ τὴν ἀποτυχία του.

Ἐν τῷ μεταξύ μέσα στὰ Χανιά εἶχε δημιουργηθῆ ἐπικίνδυνη κατάστασις, γιὰτὶ ὁ Βελῆς θέλοντας νὰ παρουσιάσῃ τὸν τόπο ἐπαναστατημένο καὶ τὴ ζωὴ τῶν Τούρκων τῶν ἐπαρχιῶν σὲ κίνδυνον, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ σύντονη στρατευτικὴ δρᾶσιν ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν, ποῦ δὲν εἶχαν ἐκδηλωθῆ ἀκόμα σὲ καμμιά ἀταξία, προσκαλοῦσε μέσα στὴν πόλιν τοὺς ἄγριους Τούρκους τοῦ Σελίνου. Ἦθελε νὰ φέρῃ σύγχυσι καὶ νὰ τρομοκρατήσῃ καὶ τοὺς Προξένους καὶ τοὺς χριστιανοὺς ἀλλὰ καὶ νὰ πείσῃ καὶ τὸ Στρατιωτικὸ διοικητὴ Μεχμέτ πασᾶ νὰ κτυπήσῃ τοὺς συγκεντρωμένους στὰ Μπουτσουνάρια· αὐτὸς ὅμως ἐξακολουθοῦσε ν' ἀρνῆται, γιὰτὶ δὲν εἶχε διαταγὴ ἀπ' τὴν Πύλιν καὶ γιὰτὶ δὲν ἔβλεπε καμμιά ἐχθρικὴ ἐκδήλωσιν τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τῆς ζωῆς τῶν Τούρκων, ἀλλὰ εἶχε πληροφορίας πὼς οἱ ἐπαναστάτες, ὅχι μόνον δὲν ἀπειλοῦσαν τοὺς Τούρκους ἀλλὰ τοὺς ἔδιναν καὶ ὁμήρους νὰ κρατοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους, κι' ἀφ' οὗ ὅλη αὐτὴ ἡ κίνησις μόνο κατὰ τοῦ Βελῆ ἐστρέφετο καὶ μόνο τὴν ἀπομάκρυνσι αὐτοῦ ζητοῦσαν στίς διαμαρτυρίες τῶν οἱ ἐπαναστάτες.

Στὴν κρίσιμη αὐτὴ κατάστασι ποῦθετε σὲ κίνδυνον τὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν τῶν πόλεων, οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι ἄρχισαν νὰ φεύγουν, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸν ἀναβρασμὸ ποῦ δημιουργοῦσε ὁ Βελῆ πασᾶς. Τότε ἀκριβῶς ὁ ἱστορικὸς Ψιλᾶκης ποῦ ἦταν σχολάρχης στὰ Χανιά

1.—Ὁ Ψιλᾶκης ἀναφέρει: «πρὸς τὴν δέουσαν ἐπὶ τούτῳ συνεννόησιν εἶχεν ἐπιφορτισθῆ ὁ ἀκάματος καὶ ἀκυποδέστατος νέος τότε Χ' Μιχάλης Γιάνναρης ὁ ὁποῖος ἀστραπιδὸν μετέβαινεν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν Γωνιά καὶ τ' ἀνάπαλιν πρὸς τοῦτο! Περίεργος ἡ λεπτομέρεια αὐτῆ, τὴ στιγμὴ ποῦ εἶναι ἐξακριβωμένο ὅτι ὁ Χατζὴ Μιχάλης εἶχε πιστῆ κ' εἶχε μεταφερθῆ ἀμέσως στὰς φυλάκας τοῦ Ἡρακλείου. Σὲ τέτοιον εἶδος ἱστορικῆς ἀνακρίβειας ὁ Ψιλᾶκης σπανίως πέφτει, γιὰ κείνο καὶ κάνει ἐξαιρετικὴ ἐντύπωσιν τῷ ἀγνοοῦσε τὴ φυλάκισιν ἐνὸς ἠρωικοῦ πρωταρχοῦ τοῦ κινήματος αὐτοῦ καὶ μετ' ἔπειτα ἐξαιρετικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Κρητικῶν ἀγώνων.

πῆρε διαταγὴ ἀπ' τὸ Κανάρι νὰ βγῇ ὅπως μοροῦσε ἀπ' τὸ Κάστρο καὶ νὰ πάη στὰ Μουτσουνάρια, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀγράμματους ἐπαναστάτες στὴ σύνταξιν τῶν διαμαρτυριῶν. Πραγματικῶς ὁ Ψιλᾶκης κατώρθωσε μὲ μεγάλο κίνδυνον νὰ περάσῃ ἀπ' τὸν Ἄγ. Λουκᾶ πρὸς τὴ Μουρνιῆς κι' ἀπὸ κει νὰ φτάσῃ στὰ Περιβόλια ἀποφεύγοντας τὸ στρατὸ τῶν τριῶν χιλιάδων Γκέγκηδων ποῦχε στρατοπεδεύσει ἔξω ἀπ' τὰ Χανιά. Ἄμα συνέταξε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Στυλ. Σταυρούδη καὶ Ἐμμ. Βαρδίδην τὴ διαμαρτυρία, ἐγύρισε πίσω πάλιν στὰ Χανιά καὶ εἰδοποίησε τὸ πρόξενο πὼς ἐξετέλεσε τὴ διαταγὴν του.

Ὡς τόσο ὅμως ὁ Βελῆς ἀναγκάστηκε νὰ πάη στὸ Ἡράκλειον, γιὰτὶ εἶχε πληροφορηθῆ πὼς καὶ πρὸς τὴ Μέση Κρήτη εἶχε ὁργανωθῆ ἐπαναστατικὴ κίνησις, καὶ πὼς εἶχαν συγκεντρωθῆ οἱ ἀρχηγοὶ Μιχ. Κόρακας, Τσίγλης, Μιχ. Σκουλάς, μὲ τοὺς ὀπλαρχηγούς Μαστραχᾶ, Ρωμᾶνο, Χατζηδάκη, Ἄντ. Ζωγράφου, Ξανθοῦδην, τὸ θερμὸ Λαφτανιὸ ὀπλαρχηγὸ Δ. Γ. Ζουδιανὸ κι' ἄλλους πολλοὺς ἀπ' τὴς Ἀνατολικῆς ἐπαρχίης, ποῦ ἄρχισαν κι' αὐτῆς τὸ ξεσκήματός τους. Ἦθελε νὰ προλάβῃ τὴ γενικὴ ἐπανάστασι, γιὰτὶ μὲ τὴς δυνάμεις ποῦ θὰ μοροῦσε νὰ διαθέσῃ, ἀν διατασσόταν ἀπ' τὴν Πύλιν νὰ κτυπήσῃ τοὺς ἐπαναστάτες, ὅπως ἤλπιζε μετὰ τὴς ψεύτικες ἀναφορῆς του ποῦ—παρίστανε αὐτὸς ὅπως ἤθελε τοὺς λόγους καὶ τὴ μορφὴν τοῦ κινήματος—θὰ ἐδυσκολεύετο νὰ φέρῃ ἄμεσα κι' ὅπως θὰ ἤθελε τ' ἀποτελέσματα στὴν ἀπροετοίμαστη πολεμικὴ δρᾶσιν.

Μόλις ἔμαθε πὼς καθημερινῶς οἱ ἐπαναστάτες ἐπλήθηναν καὶ πὼς ὅλο ἕνα ἔσταναν ἀπὸ παντοῦ νέοι καὶ μάλιστα Σφακιανοί, πῆρε ἕνα μέρος ἀπ' τὸ στρατὸ ποῦχε στὸ Ἡράκλειον καὶ γύρισε στὰ Χανιά. Εὐθύς ὡς ἔφθασε στὰ Χανιά κατάλαβε τὸν πραγματικὸ σκοπὸ τοῦ κινήματος, ποῦ ἐστρέφετο καθαρὰ ἐναντίον του, καὶ μὲ τὴν τρελλὴν του νευρικότητα διέταξε τὸ Μεχμέτ πασᾶ νὰ κτυπήσῃ καὶ νὰ διαλύσῃ τὴ συνάθροισιν. Μὰ ὁ Μεχμέτ πασᾶς καὶ πάλιν ἀρνῆθηκε, γιὰτὶ ἤξερε πὼς τῷ γινόνταν δὲν ἐστρέφετο κατὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀλλὰ κατὰ τοῦ Βελῆ καὶ μόνο.

Προσπάθησε τότε ὁ Βελῆς νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τοὺς ἐπαναστάτες, γιὰτὶ τὸν ἐπέεξαν οἱ πρόξενοι καὶ τὸν καθιστοῦσαν ὑπεύθυνον ἀν μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἐξωθοῦσε τὸ Χριστιανικὸ κίνημα σὲ ἐπαναστατικὴν ἐξέγερσιν· ἀλλὰ νευρικὸς κ' εὐερέθιστος ὅπως ἦταν σὲ κάθε του ἐνέργεια, ἀντὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ τοὺς μαλακώσῃ μὲ ὑποσχέσεις καὶ νὰ τοὺς καθησυχάσῃ, μόλις παρουσιάσθησαν στὰ Περιβόλια ποῦχε πᾶν νὰ συναντήσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαναστατῶν, ἄρχισε

νά τοὺς βρίζη καὶ νά τοὺς φοβερίζη. Οἱ ἀντιπρόσωποι, ἅμα εἶδαν τὸ ἀκαταλόγιστο πείσμα του, ἀπεχώρησαν καὶ αὐτὸς ἀναγκάστηκε γυρίζοντας ἀκριβῶς ἀντίθετα τὴν κατάστασι ἀπὸ ὅτι πραγματικῶς εἶχε διαμορφωθῆ ἀπὸ τὰ πιεστικά του μέτρα, νά καταγγείλῃ τοὺς χριστιανούς ὅτι ἐπαναστάτησαν κατὰ τοῦ Σουλτάνου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως μεταχειρίζοτανε κάθε τρόπο νά διασπάσῃ τὴ συνοχὴ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ πρὸ πάντων νά πείσῃ τοὺς Σφακιανούς νά ἀπομακρυνθοῦν ἀπ' τὴ συνάθροισι τῶν Μουτζουναριῶν.

Ἔστειλε τὸ σύμβουλο τῶν Σφακιῶν Παωλογεωργάκη μὲ τὸ γυιὸ τοῦ Ρούσου Βουρβουμπᾶ, τὸ Σήφη, καὶ τοὺς μήνυσε:

—Ἄνε φύγετε χωρὶς χρονοτριβὴ ἀπ' τὰ Μουτσουνάρια θὰ κάμω τὰ Σφακιά ἀσύδοτα καὶ σ' ὅλους τοὺς καπεταναίους θὰ δώσω ἰσόβιο μισθό, πού θὰ τὸν κανονίσω ἀναλόγως μὲ τὴ δύναμι πού θὰ μεταχειρισθῆ καθένας τους γιὰ νά διαλύσουν τὴν συνάθροισι.

Ἄμα ἄκουσαν τὰ λόγια πού τοὺς μνηοῦσε ὁ Βελῆς χωρὶς χρονοτριβὴ ἔδωκαν τὴν ἀπάντησι.

—Ἄμε νά τοῦ πῆς καπετὰν Γεωργάκη, πὼς δὲν τοῦ πρέπει νά χαιρετᾶ «κερατάδες», μουδὲ νά τάσῃ τιμὲς καὶ δόξες στοὶ «γαϊδάρους», ὅπως μᾶς εἶπε στὴ Χαλέπα, σὰν τοῦ παραπονεθήκαμε γιὰ τοὺς καινούργιους φόρους. Γιὰ τὰ ρεγάλα πού μᾶσε τάσσει, δὲν μποροῦμε ν' ἀφήσωμε μεῖς τσ' ἄλλους μοναχοὺς γιὰ νά τσοὶ καταστρέψῃ.

Ἄπο Παωλογεωργάκης ἐθεώρησε καλὸ νά τοὺς πῆ.

—Μὴ σᾶσε γνοιᾶζῃ γιὰ τσοὶ ἄλλους συμπατριῶτές μας, γιὰτι μποροῦμε νά τοὺς ἐξασφαλίσωμε καὶ αὐτηνῶν ἀμνηστία.

—Δὲν εἶναι τσὴ τιμῆς καὶ τσ' ἀντρειάς, καπετὰν Γεωργάκη, νά ὠφεληθοῦμε μόνο μεῖς ἀπὸ ἓνα κοινὸ κίνημα, πού κάμαμε ὅλοι μαζί μὲ μιὰ βουλή καὶ μὲ μιὰ ἀπόφασιν.

—Οἱ, δὲν εἶναι τσ' ἀντρειάς· συμφωνῶ μαζί σας· τοὺς λέει καὶ ὁ Παωλογεωργάκης πού τίμιος καὶ συνετός, ὅπως ἦταν, δὲν μποροῦσε νά μὴ παραδεχθῆ τὸ σωστὸ καὶ τὸ ἠθικόν.

Ἄμα γύρισε ὁ Παωλογεωργάκης, ὁ Βελῆς ἔστειλε τὸ Κοπασαντρουλῆ μὲ ἄλλες ὑποσχέσεις, μὰ καὶ αὐτὸς δὲν κατώρθωσε τίποτε. Ἔστειλε καὶ στὸν ἱερομόναχο καὶ ἱστορικὸ Γρ. Παπαδοπετράκη, πού ἔμενε τότε στὴ Χαραδιά καὶ τὸν παρακαλοῦσε νά κατορθώσῃ νά πείσῃ τοὺς συγγενεῖς τοῦ Μανουσογιαννάκη καὶ Μανουσήλη ν' ἀποχωρήσουν δίδοντας ὑποσχέσεις πλοῦτου καὶ εὐτυχίας γιὰ τὰ Σφακιά καὶ τοὺς καπεταναίους των. Μὰ ὁ Παπαδοπετράκης δὲν ἐδέχτηκε

νά μεσολαβήσῃ καὶ γύρισε πίσω τις τρακόσες λίρες πού τοῦστειλε μὲ τὸ Διευθυντὴ τῶν Σερσεμπιλιῶν Γιουσοῦφ Ἄγα, πού φεύγοντας τοῦπε:

—Ἐδὰ τὸ θωρῶ, γέροντα, φῶς φανερό, πὼς πῆε πάλιν στὸ διάολο ἢ Κρήτη.

Αὐτὴ ἦταν φοβέρα πού δὲν ἀφήκε νά ἐπαληθεύσῃ ἢ εὐνοϊκὴ τροπὴ πού πῆρε τὸ κίνημα τοῦ Μαυρογένη.

Ἄμα εἶδε ὁ Βελῆ πασᾶς πὼς δὲν μπόρεσε νά κατορθώσῃ τὴ διάσπασιν τῶν ἐπαναστατῶν, ἄρχισε τὴ συγκοφαντικὴ του πολιτικὴ γιὰ νά πείσῃ τὴ Πύλη νά διατάξῃ τὴ βίαία τους διάλυσι καὶ νά μὴ δώσῃ πίστι μῆτε στίς διαμαρτυρίες των, μῆτε στίς ἐκθέσεις τῶν προξένων, πού ἔσπευσαν ν' ἀναφέρουν στοὺς πρεσβευτὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅλες τις λεπτομέρειες τοῦ κινήματος. Ἐφερε ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο τὸ Μητροπολίτη Ἰωαννίκιο¹, πού τὸν ἔλεγαν οἱ χριστιανοὶ καὶ «Τουρκοπολίτη», γιὰτι ἦταν ταπεινὸς κόλακας τῶν Τούρκων καὶ «Ξεφλούδη», γιὰτι εἶχε φυματίωσι τοῦ δέρματος, ἐκάλεσε τοὺς ἡγουμένους καὶ τῶν γύρω μονῶν καὶ τοὺς Διοικητικοὺς συμβούλους ὡς καὶ τὸν ἐπίσκοπο Κυθωνίας Κάλλιστο Φυντίκη, παλαιὸ ἀγωνιστὴ καὶ σύντροφο τῶν Χάληδων, καὶ ἐπέβαλε μὲ εἰσηγητὴ τὸν Ἰωαννίκιο νά γίνῃ συνέλευσις γιὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν καὶ ἀποκήρυξιν τοῦ κινήματος τῶν Μπουτσουναριῶν. Ἄμα παρουσίασαν τὴν ἀποκήρυξιν πούχε συντάξῃ ὁ Μητροπολίτης μὲ τὸ Βελῆ πασᾶ· καὶ κάλεσαν καὶ τοὺς Διοικ. συμβούλους νά τὴν ὑπογράψουν, χωρὶς νά τὴ συζητήσουν. Στὴν ἀνάγκη μὲν καὶ στὸ φόβο, πού δημιουργήθηκε γύρω τους, ἂν ἤθελαν ν' ἀρνηθοῦν τὴν ὑπογραφή, ὅλοι ὑπέκνυψαν. Μόνον ὁ ἐπίσκοπος Κάλλιστος ἅμα ἤρθε ἡ σειρὰ του, θλιμμένος καὶ συντριμμένος καθυστέρησε μονολογώντας.

1—Ὁ Π. Κριάρης τὸν ὀνομάζει στὴν πρώτη του ἐκδοσὶ Ἰερόθεο. Τὸ ἀκριβὲς εἶναι Ἰωαννίκιος, πρῶην Μητροπολίτης Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ 1855—1858. Οὗτος ὅπως ἀναφέρει ὁ Ν. Β. Τομαδάκης στὰς «Εἰδήσεις καὶ ἔγγραφα» του (Ἀθῆναι τυπογρ. Ἐστίας 1833) ἦτο Ζαγορείσιος ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἐπῆρξε σκανδαλωδῶς φιλότουρκος καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ ἀσώτου Βελῆ πασᾶ καὶ συνεταῖρος ἐν τῇ ὑποστηρίξει ταύτῃ μετὰ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Ὀγγλεῦ καὶ τοῦ ὑπαλλήλου τῆς Γ. Διοικήσεως Φωτειᾶδου καὶ τῆς Ἐλισάβετ Κονταξάκη. Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει ὅτι «καὶ τὸ Οἶκον. Πατριαρχεῖον τῷ ἔγραψεν ἐπιστολήν, ἐν ἣ τῷ ἔλεγεν «ὅτι οἱ πρόξενοι ὅλοι καταφέροντο ἐναντίον του, ὅτι δὲν ἐπροσπάθησε νά οἰκονομῇ τὰς περιστάσεις, ἀλλ' ἐπεσκέπτετο τὸν Βελῆ πασᾶν καὶ συναναστρέφετο ἀενάως ἐκείνους ἐναντίον τῶν ὁποίων ἢ νήσος ἅπασα καταφέρετο ἐπίεζε, δὲ αὐτὸν διὰ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγγέλου καὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου εἰς παραίτησιν».

—Μὰ δὲ ξέρω τί νὰ γράψω.

—Αὐτὸ νὰ γράψης. Πῶς δὲν ξέρεις· τοῦ φωνάζει ἀγριεμένος ὁ Μητροπολίτης.

Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Μητροπολίτη πολλοὶ ἀπ' τοὺς «μουζεβίρηδες» ἢ «πυροφυτηλάτους»¹ ὅπως ἔλεγαν τὰ ὄργανα τῶν πασάδων ἀπὸ τὸ 1854 καὶ πέρα, προχώρησαν γύρω στὸν Κάλλιστο κι' ἄλλος τοῦ τραβοῦσε τὸ χέρι, ἄλλος τοῦ κλειοῦσε στὰ δάκτυλα τὸ κοντυλοφόρο κι' ἄλλος τοῦ τραβοῦσε τ' αὐτὶ πιέζοντας τὸ κεφάλι του νὰ χαμηλώσῃ πρὸς τὸ χειρόγραφο. Ὁ ἠθικὸς κλονισμὸς τοῦ ἐντίμου καὶ ἰδεολόγου ἐπισκόπου ἦταν τέτοιος πού ἔπεσε νεκρὸς ἀπὸ συμφόρισι προτοῦ ὑπογράψῃ. Κι' ὅμως καὶ ἡ τραγικὴ αὐτὴ περιπέτεια δὲν ἀνέστειλε τὴν ὑπογραφή τῆς ἀποκηρύξεως κι' ἀναγκάσθηκαν ὅλοι γενικῶς νὰ τὴν ὑπογράψουν, ἐν ᾧ μέσα σ' αὐτούς, ὡς βλέπομε ἀπ' τὶς ὑπογραφές των, βρισκόντανε κι' ἄνδρες τίμοι καὶ θερμοὶ πατριῶτες, ὅπως ὁ Μάξιμος Δασκαλάκης, ὁ ἠγούμενος Γωνιάς Παρθένιος, ὁ Κ. Μιτσοτάκης, ὁ Α. Γεωργιλᾶς κι' ἄλλοι. Τ' ὅτι ἄλλως τε οἱ ἐπαναστάτες δὲν παρεξήγησαν ἐκείνους, πού ἐξεβιάσθηκαν νὰ ὑπογράψουν ἀκούσιά των τὴν ἀποκήρυξι, ὅπως ὁ Μάξιμος Δασκαλάκης, ἀποδεικνύεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀφ' οὗ τὸν ἐξέλεξαν οἱ Χανιώτες ὅλοι ἀμέσως κατόπιν ὡς εἰρήνευαν τὰ πράγματα ἀντιπρόσωπό τους στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο παρὰ τὴν ἐναντιότητα τοῦ πασᾶ. Τὸ Δασκαλάκη τὸν εἶχε καλέσει ὁ Βελῆς νὰ συντάξῃ τὴν ἀποκήρυξι σύμφωνα μὲ τὴν συμβουλή τῆς Ἐλισάβετ Κονταξάκη, μού μισοῦσε τὸν ἐξαιρετικὸ αὐτὸ πατριώτη, γιατί ἤθελε μ' αὐτὴ τὴν πρόσκλησι, ἂν ἀρνιότανε, νὰ τὸν ἐκθέσῃ στὸν πασᾶ, κι' ἂν δέχότανε νὰ τὸν ἐκθέσῃ στοὺς ἐπαναστάτες. Ἄλλ' αὐτοὶ τὸν ἤξεραν, ὅπως ἤξεραν καὶ πολλοὺς ἄλλους, πού εὐρέθησαν κάτω ἀπὸ τὴν πίεσι τοῦ Βελῆ καὶ τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς των.

Μετὰ τὴν κηδεῖα τοῦ ἀγνοῦ Κάλλιστου δημοσιεύθηκε κι' ἡ ἀποκήρυξι μὲ συνοδευτικὴ προκήρυξι τοῦ Βελῆ:

«Οἱ ὑποφαινόμενοι πιστοὶ πάντοτε ὑπήκοοι τῆς Α. Μ. τοῦ Τρισεβάστου Βασιλέως μας Σουλτάν Ἀβδουλ Μετζιτ Χάν Ἐφένδη μας, οὐδεμίαν ποτὲ λαβόντες αἰτίαν παραπόνων κατὰ τῆς ἐνεστῶσης ἐπι-

1.—Πυροφυτηλάτους ἔλεγαν ἐκείνους πού ἄλλαξαν κατὰ τὸ 1854, στὴ ἐποχὴ τοῦ Χουσνῆ, τὴν Ἑλληνικὴ ἰθαγένεια κι' ἐγίναν ραγιαδες, γιατί τὸ χαρτὶ ποῦ παίρνουν ἦταν κίτρινο κι' εἶχε τὸ χρώμα τοῦ πυροφυτηλιοῦ (θείου) ἢ γιατί ἔκαμαν μπρὸς στοῦ Χουσνῆ τὸ Ἑλληνικὸ τους διαβατήριον μὲ θειάφι (πυροφυτηλί).

τοπίου κυβερνήσεώς μας, συνελθόντες σήμερον τὴν ἐνδεκάτην τοῦ Μαΐου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Κυδωνίας καὶ Κισσάμου συσκεφθέντες περὶ τοῦ τρόπου ἐπαρχιωτῶν τινων, οἵτινες ἐξελθόντες αὐτογνωμόνως διεννοήθησαν νὰ διαταράξωσι τὴν ἡσυχίαν μας ἐνώπιον τῆς Αὐτοῦ Πανιερότητος τοῦ Μητροπολίτου μας ἀποδοκιμάζομε καθ' ὅλοκληρίαν τὸν τρόπον τῶν εἰρημένων, καὶ διαμαρτυρούμεθα καθ' οἷον δῆποτε ἀντικυβερνητικῶν κινήματων αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, εἰς ὃ οὔτε συμμετέσχομεν, οὔτε θέλομεν συμμετάσχει, καὶ ἐκφράζομεν μετὰ πάσης ἐπισημότητος ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν πρὸς τὸν Διοικητὴν μας Βελῆ πασσᾶν εὐχαρίστησιν καὶ εὐπέθειαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ δυσαρέσκειάν μας διὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα συμβάντα, τῶν ὁποίων τὴν κατάπαυσιν ἐλπίζομεν, ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Τρισεβάστου Βασιλέως μας καὶ Αὐτοκράτορός μας Σουλτάν Ἀβδουλ Μετζιτ καὶ Ἐφένδη μας, οὗ τὰ ἔτη πολλὰ καὶ εὐήμερα εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

«Χανία, 11 Μαΐου 1858.»

Ἐκδηγοῦμενος Ἰωσήφ, Ἐγούμενος Νικόδημος, Ἐγούμενος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Μισαήλ, Ἐγούμενος τῆς Ἁγίας Γωνιάς Παρθένιος, Ἀλέξιος Ἀθανασίου Σύμβουλος τῆς πόλεως Χανίων, Στέφανος Ψαρουδάκης Σύμβουλος Κισσάμου, Ἀναγνώστης Γιαννακάκης Σύμβουλος, Σελίνου, Ἀναγνώστης Κωνσταντουδάκης Σύμβουλος Ἀποκορώνου, Ἀνδρέας Κοπασάκης πρῶην Σύμβουλος Σφακίων, Γεώργ. Παυλογιαννάκης Σύμβουλος, Ἀναγνώστης Γεωργιλᾶς Σύμβουλος τῆς ἐπαρχίας Χανίων, Μελχισεδέκ, Ν. Μαριδάκης, Χριστόφ. Παπαδάκης, Κ. Σπανοῦδης, Ἀναγ. Μαρκίδης, Ἰω. Πατεράκης, Γερῶν. Μαστροσηφάκης, Γ. Καραλάκης, Ν. Σιδηράκης, Ι. Περοκίδης, Μ. Μαρινάκης, Ἐμμ. Ἀγγελίδης, Σπύρος Γιάννου, Ν. Κορδικάκης, Ν. Βολιτάκης, Ἰω. Πετρίδης, Γ. Φουλᾶκης, Ι. Πολιάδης, Α. Μπαλῆς, Μ. Στεφανάκης, Κυρ. Γρηγοράκης, Χ. Παπαδάκης, Δημ. Καλλιπολίτης, Α. Καπετανάκης, Ἀνδρ. Ἀθανασίου, Μάξιμος Δασκαλάκης, Ἰ. Ἀγγελίδης, Ἀντ. Παπαδάκης, Ἀν. Παπαδεράκης Ἀ. Καρδαμάκης Μ. Κωνσταντουδάκης, Ἀν. Σουρμελῆς, Κ. Μαλατάκης, Ἐμμ. Παπαδάκης, Ν. Κονταξάκης, Ι. Ἀνδρουλάκης, Γ. Γαλάκης, Ι. Σαπουντζάκης, Στεφ. Καρυδάκης, Θ. Φουλᾶκης, Ματθ. Παπάζογλους, Μάρκ. Μαλατάκης, Πάνος Κορτέσιος, Ι. Στεφανίδης, Κ. Μιτσοτάκης, Ἰω. Παπαδάκης, Στυλ. Κακουράκης, Ἀπόστ. Νικολάου, Ἀθαν. Πλούμ.

Ἐκτὸ αὐτὸ τὸ ἔγγραφο φαίνεται πολὺ καλὰ ὅτι ἡ μεγαλυτέ-

ρα αποδοκιμασία γίνεται εις τὸ τελευταῖον τοῦτο κίνημα, τὸ ὁποῖον ἔλαβε χώραν ἀπὸ μερικοὺς κατοικοὺς τινῶν ἐπαρχιῶν τῶν Χανίων.

«Καὶ ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον ἦλθον ἀπεσταλμένοι ὁ ἐπίσκοπος Ἅγιος Ἰερεῶς καὶ Σητείας καὶ ὁ Σύμβουλος κύριος Ἐμμανουὴλ Ρουκανάκης δόσαντες τὰς αὐτὰς διαβεβαιώσεις, τὰς ὁποίας εἶχομεν καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μέρη καὶ δι' ὧν ἀρκούντως ἀποδεικνύεται, ὅτι μεγάλη ἡσυχία ὑπάρχει ἐν τῷ τόπῳ καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Κρήτης δὲν καταγίνονται εἰς τίποτε ἄλλο παρὰ εἰς τὰ ἔργα των, εἰς τὸ ἐμπόριόν των καὶ εἰς τὰ πράγματά των.

«Τὸ ἀνόητον κίνημα μερικῶν ταραχοποιῶν εἶναι περιορισμένον· αὐτοὶ διὰ τὰ τέλη των καὶ τοὺς σκοποὺς των ἐτραβήθησαν εἰς τὰ πλησίον βουνὰ μὲ τὰ ἄρματα εἰς τὰς χεῖρας καὶ μὲ πρόφασιν ὅτι ἔχουν νὰ κάμουν ζητήματα· τὰ ζητήματα αὐτὰ τὰ εἶδομεν καὶ τὴν ἀπάντησίν των τὴν ἐκάμαμεν εὐθύς. Ἐλπίζομεν πάντοτε, ὅτι αὐτοὶ θὰ ἔλθουν εἰς τὸν ἑαυτῶν των, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲ βλέπομεν ὅτι οἱ φρόνιμοι καὶ ἡσυχιοὶ κάτοικοι τῆς Κρήτης Χριστιανοὶ καὶ Μωαμεθανοὶ στενοχωροῦνται διὰ τὰ τοιαῦτα καὶ θέλουν ὅλο ἓνα νὰ ἔρχονται εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ μὲ τὸ νὰ βλέπομεν ἀκόμη καὶ τὰ προϊόντα των νὰ πωλοῦν εἰς ξεπεσμένας τιμάς, ἐρχόμεθα ἐπίτηδες μὲ τὸ παρόν μας νὰ σᾶς ἡσυχάσωμεν καὶ νὰ σᾶς παρακινήσωμεν νὰ μὴν ἀνησυχῆτε καθόλου διὰ τὰ τοιαῦτα κινήματα τῶν ἀνοήτων, ἀλλὰ νὰ δουλεύετε τὰ πράγματά σας, νὰ κάμνητε τὰς ἐργασίας σας, καθὼς καὶ πρωτύτερα, χωρὶς νὰ δίδητε προσοχὴν εἰς τὰ κινήματα αὐτῶν τῶν ταραχοποιῶν καὶ θὰ ἔλθῃ μιὰ ἡμέρα νὰ εὐρεθοῦν αὐτοὶ γελασμένοι ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον καὶ θὰ ἔχετε παντοτεινὰ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ πολυχρονισμένου Βασιλέα μας.

«Ἐάν εἶχον ὀλίγον νοῦν οἱ ἀπονενοημένοι ἠθέλον συλλογισθῆ, ὅτι ἡ ἡσυχία καὶ ἡ ἀγάπη εἶναι τὰ μόνα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων αὐξάνει ἡ κατάστασις κάθε πολίτου· τὸν χρόνον τοῦ 1842 ἡ τιμὴ τῶν εἰσοδημάτων τῆς Κρήτης, τὰ ὁποῖα ἐβγήκαν ἔξω ἀπὸ τὸν τόπον ἔφθασαν εἰς 22,510,815 γρόσια, χρόνον μὲ τὸν χρόνον ἐπερίσευσαν καὶ κατὰ τὸ 1856 ἔφθασαν εἰς 60.446,330 καὶ ἀπὸ τὰ 1856 ἕως σήμερον δὲν μένει ἡ παραμικρὰ ἀμφιβολία, εἶναι ἀκόμη περισσευμένα.

«Ὁ καθεὶς λοιπὸν βλέπει μὲ εὐχαρίστησίν του, ὅτι διὰ μόνης τῆς ἡσυχίας τὰ εἰσοδήματα τῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἠΰξησαν καὶ καθημερινῶς ὀλοὲν αὐξάνουν. Ὅπου ὑπάρχει ἡσυχία ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἡ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων, ὅπου δὲ γίνονται ἀταξίαι καὶ ταρα-

Ἡ περίφημη πηγὴ τοῦ Βροντησοῦ ὅπου ἦσαν τὸ ἀρχηγεῖο τοῦ Κόρακα

ρα ἀποδοκιμασία γίνεται εἰς τὸ τελευταῖον ταῦτα

ἔλαβε χάριαν ἀπὸ μερικοὺς κατοίκους τινῶν ἐπαρχιῶν

«Καὶ ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον ἦλθον ἀπεσταλμένοι

Ἅγιος Ἰερᾶς καὶ Σητείας καὶ ὁ Συμβουλιὸς τῆς

Ρουμανάκης δόσαντες τὰς αὐτὰς διαβεβαιώσεις, καὶ

καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μέρη καὶ δι' ὧν ἀκούονται καὶ

μεγάλη ἡσυχία ὑπάρχει ἐν τῷ τόπῳ καὶ διὰ τὴν

τὰ μέρη τῆς Κρήτης δὲν καταγίνονται εἰς πᾶσι

ἔργα των, εἰς τὸ ἐμπόριόν των καὶ εἰς τὰ πρῶτα

«Τὰ ἀνόητον κίνημα μερικῶν παραγοσιῶν τῆς

νον' αὐτοὶ διὰ τὰ τέλη των καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν

τὰ πλησίον βουνα μετὰ τὰ ἄρματα εἰς τὰς γείρας καὶ

ἔχουν νὰ κάμουν ζητήματα: τὰ ζητήματα αὐτὰ

ἀπάντησιν των τὴν ἐκάμαμεν εὐθύς. Ἐλπίζομεν

θὰ ἔλθουν εἰς τὸν ἑαυτὸν των, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ

νιμοὶ καὶ ἡσυχὸι κάτοικοι τῆς Κρήτης Χριστιανισμοῦ

στενοχωροῦνται διὰ τὰ τοιαῦτα καὶ θέλουσιν

εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ μετὰ τὸ νὰ βλέπωμεν ἀπὸ

των νὰ πωλοῦν εἰς ξεπεσμένας τιμὰς, ἐπειδὴ

ρόν μας νὰ σὰς ἡσυχάσωμεν καὶ νὰ σὰς παραγοσιῶν

συχῆτε καθόλου διὰ τὰ τοιαῦτα κινήματα καὶ

δουλεῦστε τὰ πράγματά σας, νὰ κάμνητε τὰς ἐργασίας

καὶ πρωτίτερα, χωρὶς νὰ δίδητε προσοχὴν εἰς

τῶν παραγοσιῶν καὶ θὰ ἔλθῃ μιὰ ἡμέρα τὰς

σμένοι ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον καὶ θὰ ἔχετε πανταχοῦ

στοσύνην τοῦ πολυχρονισμένου Βασιλείου μας.

«Ἄν εἶχαν ὀλίγον νοῦν οἱ ἀπονενοσμένοι

διὰ ἡ ἡσυχία καὶ ἡ ἀγάπη εἶναι τὰ μόνα μὲν

ἔστιν ἡ κατάστασις κάθε πολίτου' τὸν χρόνον τῶν

εἰσοδημάτων τῆς Κρήτης, τὰ ὅποια ἐβλήθησαν

ἐφθάσαν εἰς 22.510.815 γρόσια, χρόνον τῶν

καὶ κατὰ τὸ 1856 ἐφθάσαν εἰς 60.146.300 γρόσια

σήμερον δὲν μένει ἡ παραμικρὰ ἀμφιβόλη

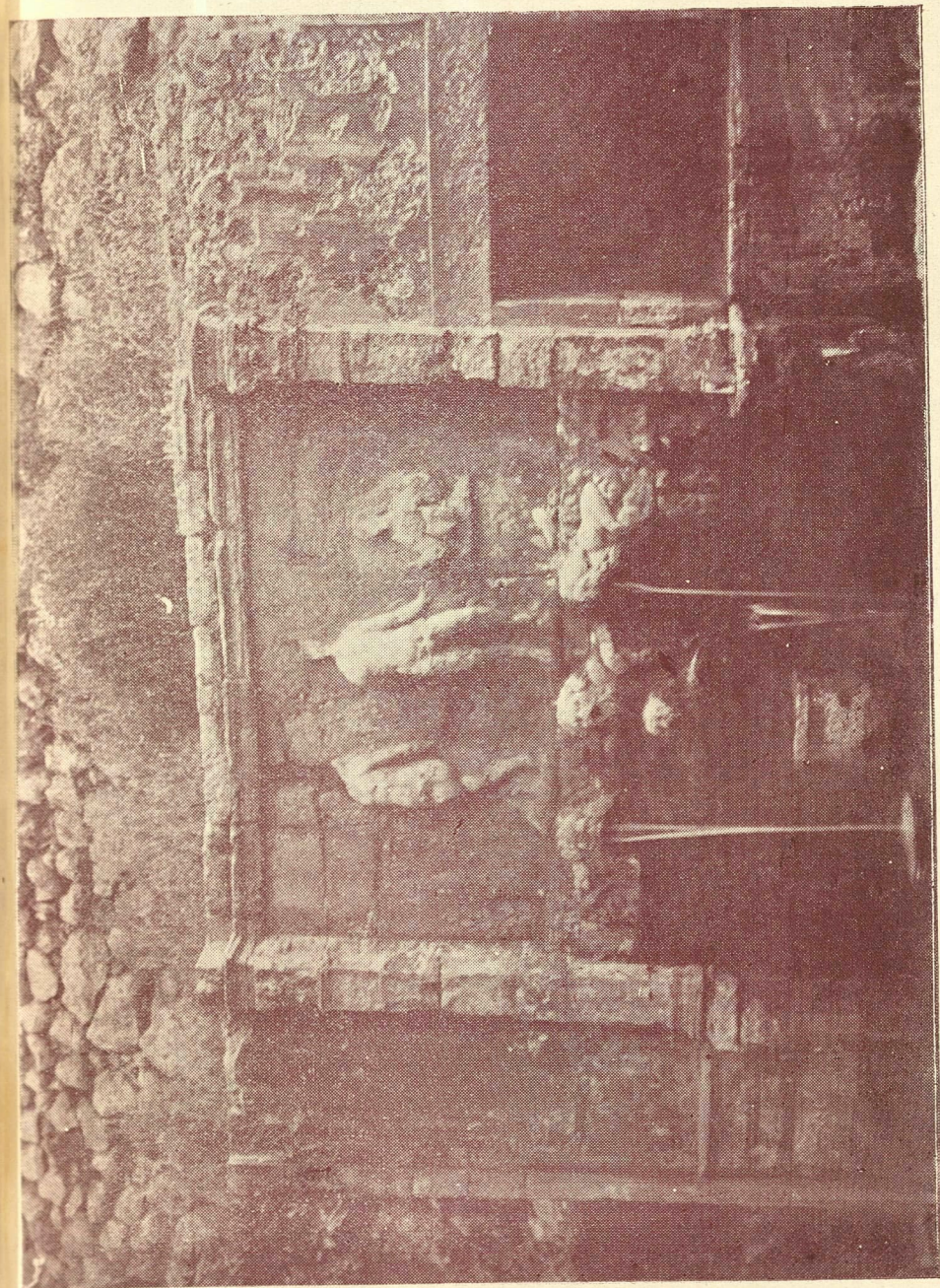
μὲν.

«Ὁ καθείς λοιπὸν βλέπει μετ' εὐχαρίστησιν

τῆς ἡσυχίας τὰ εἰσοδήματα τῶν κατοίκων τῆς

καθημερινῶς ὀλοὲν ἀξάνουν. Ὅπου ἕσται

καὶ ἡ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων, ὅπου δὲ

Ἡ περιφρήμη πηγὴ τοῦ Βροντησοῦ ὅπου ἦσαν τὸ ἀρχηγεῖο τοῦ Κόρακα

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ Γ' ΣΕΙΡΑΣ

Οι εγγραφόμενοι από τῆς 1ης Ἰουνίου 1934 καὶ πέραν ἀποτελοῦν τὴν τρίτην σειρὰν τῶν συνδρομητῶν τῆς «Ἱστορίας τῆς Κρήτης».

Τοῦ λοιποῦ κανονίζεται ἡ συνδρομὴ γενικῶς καὶ διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὸ ἐξωτερικὸν εἰς δραχ. 800.

Τὰ ἔξοδα ἀποστολῆς τόμων ἢ τευχῶν βαρύνουν τὸν συνδρομητὴν.

ΤΡΟΠΟΣ ΤΜΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΗΣ

Προκαταβολὴ ἔναντι δρα. 100.

Διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ Α' τόμου δρα. 150 (ἐφ' ἅπαξ ἢ διὰ μηνιαίων δόσεων ἕξ 25 δραχμῶν ἐκάστη).

Διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ Β' τόμου δρα. 200 (ἐφ' ἅπαξ ἢ διὰ μηνιαίων 25)δράχμων δόσεων).

Διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ Γ' τόμου δρα. 200 (ἐφ' ἅπαξ ἢ διὰ δόσεων) καὶ

Διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ Δ' τόμου δρα. 150 (ἐφ' ἅπαξ ἢ διὰ δόσεων).

ΕΚΠΤΩΣΙΣ 15 Ο/Ο

~~Διὰ τοὺς προπληρώνοντας δόκλιτρον τὴν συνδρομὴν αὐτῶν γίνεται ἐκπτώσις 15 ο/ο ὥστε τὸ ὅλον ἔργον νὰ τοὺς στοιχίσῃ μόνον 680 δραχμάς.~~

